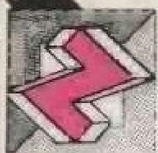
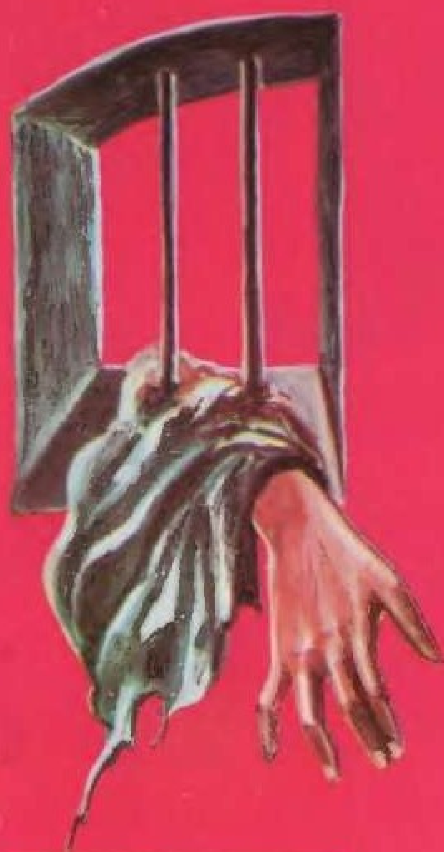

ȘTEFAN ZWEIG

MARIA ANTOANETA

ISBN 973-95701-6-X

LEI 225

ŞTEFAN ZWEIG

Maria Antoaneta

În româneşte de EUGEN RELGIS

BUCUREŞTI 1992

CĂSĂTORIA UNUI COPIL

De secole, Habsburgii şi Bourbonii s-au războit pentru hegemonia Europei. Acum, ei sunt obosiţi. În ceasul al doisprezecelea, vechii rivali recunosc că duşmănia dintre ei a deschis calea altor case domnitoare: Anglia râvneşte la domnia lumii, Brandenburg devine un regat puternic, Rusia îşi întinde stăpânirea tot mai departe. Nu e mai bine ca cei doi mari rivali să facă pace? Choiseul la curtea lui Ludovic XV şi Kaunitz, sfătuitorul Mariei Tereza, făuresc o alianţă care să nu fie numai o pauză între două războaie. Mai mult: Habsburgii şi Bourbonii trebuie să se lege prin sânge. Casa austriacă n-a dus niciodată lipsă de prinţese de măritat. La început, miniştrii se gândesc să-l însoare chiar pe Ludovic XV cu o prinţesă de Habsburg. Însă regele prea cuvios trece repede din patul marchizei de Pompadur în patul altei favorite; Madame Dubarry. Nici împăratul Iosif al Austriei, văduv a doua oară, nu se lasă împerecheat cu una din cele trei fete bătrâne ale lui Ludovic XV. Rămâne a treia soluţie: tânărul Dauphin, nepotul lui Ludovic XV şi viitor purtător al coroanei franceze, să fie logodit cu o fiică a Mariei Tereza.

În 1766, Maria Antoaneta avea unsprezece ani. Părea totuşi cea mai indicată pentru aceasta. Ambasadorul austriac la Paris scrie împărătesei că regele e înclinat să ia în consideraţie acest proiect. Diplomaţii n-ar fi însă diplomaţi, dacă n-ar complica şi îngreuna în mod artificial chestiunile cele mai simple. Intrigile se ţeseau de la o curte la cealaltă, un an, doi, trei – până ce Maria Tereza, temându-se că vecinul ei, Frederic al Prusiei „monstrul” cum îl numea dânsa, să nu zădărnicească planul ei prin diabolice vicleşuguri, s-a decis să nu lase să-i scape jumătatea de promisiune. Neobosită ca o mijlocitoare de profesie şi cu

răbdare mai dârză decât a diplomaţilor, mai mult împărătească decât mamă, ea făcea să parvină la Paris veşti noi despre calităţile prinţesei şi covârşea pe ambasadori cu daruri, pentru ca să i se aducă în cele din urmă din Versailles o cerere de căsătorie. Mai preocupată de a spori puterea casei sale decât de fericirea copilului ei. Maria Tereza nu se lăsă intimidată de faptul că natura nu l-a înzestrat pe Dauphin cu daruri alese: el ar fi tare mărginit la minte, cât se poate de necioplit şi cu totul nesimţitor. Dar dacă o prinţesă devine regină, îi mai trebuie altă fericire? Cu cât stăruia mai mult Maria Tereza, cu atât deşteptul Ludovic XV dădea înapoi, fără să-şi retragă cuvântul dar şi fără să se lege.

În acest timp, Toinette, bine dezvoltată, zveltă şi într-adevăr frumoasă, se joacă cu surorile, cu fraţii şi prietenele ei în palatul şi grădinile de la Schönbrunn. Se ocupă prea puţin cu cărţile, cu educaţia şi studiile. Cu gentileţea şi isteţimea ei, ştie să tragă pe sfoară pe guvernantele şi chiar pe preoţii puşi s-o supravegheze. Într-o bună zi, Maria Tereza. covârşită de afaceri de stat, îşi dă seama cu spaimă că nu va putea să se ocupe serios nici măcar de unul din ceata ei de copii. Viitoarea regină a Franţei nu ştie nici la treisprezece ani să scrie corect germana sau franceza şi nu are măcar cunoştinţe superficiale de istorie şi cultură generală; nici cu învăţătura muzicală nu stă mai bine… E adevărat însă că e mai important pentru o regină franceză să danseze perfect şi să vorbească bine franţuzeşte. Maria Tereza se grăbi să angajeze pe marele maestru de dans Noverre şi pe doi actori dintr-o trupă franceză ce juca pe atunci la Viena. De la Versailles i se trimise însă un avertisment cam drastic: o viitoare regină a Franţei nu trebuie să fie educată de comedieni. Urmară noi tratative diplomatice şi în cele din urmă fu trimis, ca educator, abatele francez Vermond. Acesta o găsi pe Toinette simpatică, încântătoare: „Când va fi mai mare, va avea toate farmecele dorite pentru o prinţesă de rang înalt. Caracterul şi inima ei sunt distinse”, raportează acest abate care remarcă totuşi, sub vioiciunea de argint viu a elevei

sale, o lene şi o lipsă de atenţie pentru cunoştinţe mai pozitive. Ea are multă pricepere, dar n-a fost deprinsă să-şi concentreze atenţia la învăţătură. Răspunde bine la lecţiile de literatură, dar n-a putut fi îndrumată în materiile mai grele. Ea poate fi educată, dar nu şi profund cultivată, deşi nu e plină de calităţi.

De această lene de a cugeta, de această strecurare plictisită în toiul unei convorbiri mai serioase, s-au plâns mai târziu toţi bărbaţii de stat. Primejdia acestui caracter, care ar fi putut totul dar nu vroia într-adevăr nimic, s-a evidenţiat chiar de la vârsta de treisprezece ani. Însă la curtea franceză, calităţile de metresă ale unei femei erau mai preţuite decât „purtarea" ei. Marie Antoaneta e frumoasă, prezentabilă, cinstită: aceasta e de ajuns. Şi, în 1769, Ludovic XV scrie în cele din urmă Mariei Tereza, cerând mâna tinerei prinţese pentru nepotul său, viitorul rege Ludovic XVI. A fixat chiar nunta, pentru zilele de Paşti ale anului următor. După atâţia ani plini de griji, Maria Tereza are un ceas de fericire. I se pare că pacea împărăţiei sale şi a Europei e asigurată. Ştafete şi curieri sunt trimişi la toate curţile să vestească legătura de sânge dintre Habsburgi şi Bourboni, duşmani de atâta vreme şi uniţi de-acum pe totdeauna.

Misiunea diplomaţilor s-a terminat în mod fericit. Ea pare însă un joc de copil, faţă de nebănuitele greutăţi ivite când trebuia să se pună de acord ceremonialul curţii franceze şi al celei austriace, la o festivitate atât de reprezentativă. Maeştrii de ceremonii şi fanaticii protocolului, din ambele părţi, aveau răgaz un an de zile ca să pună la punct, în cele mai mici amănunte, toate chinezismele etichetei. Trebuiesc evitate orice lipsă de tact, orice stângăcie, orice gafă. Documente seculare sunt consultate. Păzitorii obiceiurilor şi manierelor de la Versailles şi Schönbrunn, îşi băteau capul zi şi noapte; ambasadorii erau consultaţi asupra fiecărei invitaţii, curierii alergau în toate părţile cu propuneri şi contrapropuneri, căci s-ar dezlănţui o catastrofă (mai cumplită decât războiul de şapte ani) dacă ar fi atinsă

vanitatea de rang a uneia din casele mari, în asemenea împrejurare impozantă! De o parte şi de alta a Rinului, sunt dezbătute grave chestiuni doctorale: care nume să fie pus întâi pe actul de căsătorie, al regelui Franţei sau al împărătesei Austriei? Cine să semneze întâi, ce cadouri şi ce zestre să fie date, cine să însoţească sau să primească pe mireasă, câţi cavaleri şi doamne de onoare, câţi militari şi cameriste, câte spălătorese trebuie să urmeze cortegiul nupţial al Arhiducesei de Austria până la graniţă – şi câţi de la graniţă până la Versailles. În timp ce savantele peruci din ambele părţi nici n-au căzut încă de acord asupra liniilor principale ale chestiunilor principale, cavalerii şi damele de la cele două curţi, ca şi cum ar fi fost vorba de cheia raiului, îşi disputau onoarea de a însoţi sau de a primi cortegiul, afirmându-şi drepturile cu teancuri de pergamente. Maeştrii de ceremonii se trudeau ca nişte condamnaţi la galere; omisiuni, pretenţii şi noi dificultăţi se iveau neîncetat – şi dacă regele n-ar fi fixat nunta într-o anumită zi, paznicii protocolului austriac şi ai celui francez nu s-ar fi înţeles nici până azi şi Maria Antoaneta n-ar fi fost regină şi poate că n-ar fi prilejuit nici Revoluţia franceză!

Deşi Franţa şi Austria ar fi trebuit să facă economii, nunta a fost cât se poate de pompoasă. Habsburgii şi Bourbonii nu vroiau să rămână unii în urma celorlalţi. Palatul legaţiei franceze din Viena era neîncăpător pentru cei 1500 de oaspeţi; sute de lucrători zoreau la clădirea anexelor; în acelaşi timp se pregătea la Versailles o sală de operă pentru serbările de nuntă. Pentru furnizorii curţilor era o ocazie binecuvântată. Numai pentru întâmpinarea prinţesei, Ludovic XV a comandat două uriaşe trăsuri de un lux nemaipomenit, cu cristale, coroane, picturi şi alte podoabe, însă comode şi cât se poate de repezi. Pentru Dauphin şi curtea regală, s-au croit noi costume de paradă, înzestrate cu giuvaeruri scumpe. Pălăria de nuntă a lui Ludovic XV era împodobită cu cel mai splendid diamant din vremea aceea.

Cu acelaşi lux, pregăti Maria Tereza trusoul fiicei sale: dantelării belgiene, lenajuri, mătăsuri, giuvaeruri. Când ambasadorul Durfort veni la Viena să ia în primire mireasa,

se desfăşură un măreţ spectacol sub ochii sentimentalilor vienezi. Patruzeci şi opt de trăsuri cu câte şase cai, minunat cizelate, defilară lent şi grav pe străzile ce duceau la Hofburg. Numai noile livrele ale celor 117 lachei şi ale corpului de gardă au costat 117.000 ducaţi. Cortegiul de intrare al ambasadorului francez a costat nu mai puţin de 350.000 ducaţi. Apoi serbările se ţinură lanţ: recepţie oficială, renunţarea Mariei Antoaneta la drepturile ei austriace, felicitările curţii şi universităţii, parada armatei, teatru de gală, primire şi bal pentru trei mii de persoane la Belvedere, contraprimire şi supeu în palatul Lichtenstein şi, la 19 aprilie, încheierea căsătoriei *per procurationem*, la biserica Augustinilor, Dauphinul fiind reprezentat de arhiducele Ferdinand. Încă un supeu intim de familie şi, la 21, despărţirea, ultima îmbrăţişare. În trăsura regelui francez, fosta arhiducesă de Austria, Maria Antoaneta e dusă pe calea destinului ei.

Despărţirea de fiica ei a fost grea pentru Maria Tereza. Deşi a dorit atât de mult această căsătorie, în ultima oră ea e îngrijorată de soarta copilului ei. Pentru această tragică stăpânitoare, singurul mare monarh al casei austriace, coroana e mai mult o povară. Avea presimţirea că împărăţia ei, a cărei artificială unitate o menţinea cu nesfârşite osteneli, luptând contra prusienilor şi turcilor, la răsărit şi la apus, – va decade şi se va destrăma sub urmaşii ei. Vor avea dânşii simţul ei politic clarvăzător, prudenţa, prevederea sau măcar înţeleaptă ei pasivitate, pentru a ţine la un loc un amestec atât de împestriţat de naţiuni? Copiii ei au dezamăgit-o profund. Vor avea ei răbdarea, perseverenţa, puterea ei de constrângere şi de renunţare? De la bărbatul ei, trebuie să fi pătruns în sângele copiilor aceste calde valuri de nelinişte: toţi sunt gata să distrugă, pentru un moment de plăcere, posibilităţi nebănuite. Sunt neserioşi, necredincioşi, meschini, urmărind succesul trecător. Fiul ei, co-regentul Iosif II, linguşeşte pe Frederic cel Mare, duşmanul ei, şi se ţine de Voltaire, pe care ea îl urăşte ca pe Antichrist. Fiica ei Maria-Amalia, destinată şi

dânsa pentru un tron, abia măritată la Parma, e vestită în toată Europa pentru uşurinţa ei: în două luni seacă finanţele, dezorganizează ţara şi se mulţumeşte cu amorezi de ocazie. Nici cealaltă fiică, de la Neapole, nu-i face cinste. Toate fetele ei i-au zădărnicit ostenelile şi sacrificiile necurmate. Marea împărăteasă s-ar retrage într-o mănăstire, dar teama că fiul ei fluşturatic şi lipsit de experienţă ar lăsa să se năruie tot ce a clădit ea, o face să mai ţină sceptrul în mâna îndelung obosită.

Nici asupra Mariei Antoaneta, cea mai tânără dintre fete, ea nu-şi face iluzii. Îi cunoaşte calităţile: mare blândeţe şi cordialitate, inteligenţă sprintenă, fire neprefăcută – dar şi primejdiile: risipa, zăpăceala, uşurinţa, nepregătirea ei. În ultimele două luni, Maria Antoaneta dormea chiar în camera mamei sale, ca să-i fie mai aproape; Maria Tereza vroia să mai înfrâneze această tânără sălbăticiune, s-o pregătească prin lungi convorbiri pentru marea ei situaţie. Cucernică, a dus-o şi la un pelerinaj... Cu cât se apropia ora plecării. Împărăteasa devenea mai neliniştită. Avea presimţirea unor nenorociri; încerca să gonească negrele puteri. A dat Mariei Antoaneta, în ajunul plecării, un amănunţit cod de purtare, cerând neatentului ei copil făgăduinţa că-l va citi în fiecare lună. Pe lângă scrisoarea oficială, ea a scris şi una particulară către Ludovic XV, implorându-l să vegheze asupra nepregătitului copil de patrusprezece ani. Chiar înainte de a fi ajuns la Versailles, mama aminteşte Mariei Antoaneta să-ţi ţină promisiunea şi să se ferească de neglijenţe, de indiferenţă şi lenevie... „Şi n-o uita pe mama ta, care îţi poartă de grijă până la ultima ei suflare.” În plină sărbătorire a fiicei sale, bătrâna împărăteasă se roagă în biserică, pentru ca Dumnezeu să înlăture nenorocirea ce-o presimte.

În timp ce uriaşa cavalcadă – 340 de cai trebuiau schimbaţi la fiecare staţie – înainta prin Austria şi Bavaria, neîncetat sărbătorită, pe o mică insulă a Rinului, tâmplari şi tapiţeri lucrau de zor. Pentru a rezolva dilema dacă mireasa trebuie predată pe teritoriu austriac sau francez, maeştrii

de ceremonii de la Versailles şi Schönbrunn au găsit o soluţie demnă de înţeleptul Solomon. Pe o insulă nisipoasă şi nelocuită, între Franţa şi Germania, pe un teren neutru, s-a înălţat un pavilion de lemn pentru solemna predare a miresei. În două camere dinspre dreapta Rinului, Maria Antoaneta a intrat ca arhiducesă; în marea sală din mijloc a avut loc ceremonia predării şi, trecând apoi în alte două camere situate în partea stângă a Rinului, ea a devenit Dauphină, moştenitoare a tronului francez.

Pereţii de lemn ai acestei clădiri au fost acoperiţi cu tapiserii scumpe de la arhiepiscopia din Paris; universitatea din Strasbourg a împrumutat un baldachin iar burghezimea mobilierul ei cel mai frumos. Era interzis simplilor cetăţeni să arunce o ochire asupra acestui fast. Totuşi, înainte de sosirea Mariei Antoaneta, câţiva studenţi germani au izbutit să-şi satisfacă curiozitatea, pătrunzând în încăperile pe jumătate pregătite Unul din ei, înalt, cu privire pasionantă, cu aureola geniului în jurul frunţii puternice, nu se mai sătura privind scumpele gobelinuri lucrate după desenele lui Raphael. Deşi abia iniţiat la catedrala din Strasbourg în spiritul artei gotice, tânărul acesta vorbea camarazilor săi, cu exaltare, despre neasemuita frumuseţe a arte italiene. Deodată, privirea lui se întunecă, deveni aproape mânioasă. Căci i se păru că tapetele reprezintă de fapt o legendă nepotrivită pentru o ceremonie nupţială povestea lui Iason, Medea şi Creusa, exemplu clasic al căsătoriei fatale. Şi genialul adolescent, spre uimirea, celor din jur, strigă că nu e îngăduit să se arate unei tinere regine, la intrarea ei în lume, o privelişte atât de întunecată: a celei mai îngrozitoare căsnicii. Nu s-a găsit nimeni printre arhitecţii, decoratorii şi tapiţerii francezi care să-şi dea seama ce influenţă tulburătoare au aceste tablouri? S-au trimis, în întâmpinarea unei femei dornice de viaţă, fantomele cele mai oribile, care stârnesc cumplite presimţiri...

Cu mare osteneală tinerii l-au scos pe Goethe – căci el era studentul care striga astfel – din casa de lemn. Curând însă torentul fastuos a cortegiului de nuntă pătrunse voios

în încăperile împodobite şi nimeni dintre curteni nu bănui că ochiul de vizionar al unui poet a zărit în scumpele ţesături firele negre ale fatalităţii.

Plecarea Mariei Antoaneta trebuia să însemne despărţirea de tot ce o lega de casa austriacă. Depăşind nevăzuta linie de graniţă, ea nu trebuia să poarte nici măcar un fir din îmbrăcăminte de-acasă. Spiritul nesecat al maeştrilor de ceremonii a născocit şi de astă dată un simbol excepţional. Şi, în cele două camere austriace din pavilionul de pe insulă, fata s-a despuiat până la piele în faţa întregii suite: o clipă, goliciunea de fecioară a luminat încăperea întunecată. I s-a dat apoi o cămaşă din mătase franţuzească, jupoane din Paris, ciorapi din Lyon, panglici, dantele şi ghete făcute de meşterii de la curte. Nici măcar o amintire scumpă nu putea păstra un inel, o cruciuliţă... S-ar fi cutremurat lumea Etichetei dacă i s-ar fi lăsat măcar o agrafă? Şi nu e de mirare că această fată, înstrăinată astfel de pompa solemnă, a izbucnit în plânsete copilăreşti.

Dar valurile simţirii nu sunt de cuviinţă la o nuntă politică. Repede, trebuie să-şi reia ţinuta, căci suita franceză aşteaptă în celelalte camere şi ar fi ruşinos să i se prezinte fricoasă şi plânsă. Contele Starhemberg îi întinde mâna şi, urmată pentru ultima oară de suita ei austriacă, ea intră în sala unde s-au adunat înalţii delegaţi ai Bourbonilor. Unul din ei rosteşte o cuvântare solemnă, protocolul e citit, apoi vine marea ceremonie, care a fost pregătită şi probată pas cu pas. Masa din mijloc simbolizează graniţa. Deoparte stau austriacii, de cealaltă francezii. Contele Starhemberg lasă mâna Mariei Antoaneta; de astă dată mâna ei e luată de peţitorul francez care, în pas solemn, conduce în jurul mesei pe fata tremurândă. În acelaşi minut, în acelaşi pas, însă în sens invers, suita austriacă se îndreaptă spre uşa de ieşire, în aşa fel ca exact în aceeaşi clipă când Maria Antoaneta se va afla în mijlocul noii curţi princiare franceze, cea austriacă să fi părăsit încăperea. Această orgie a Etichetei e împlinită cu mare artă, desăvârşit, tăcut, fantomatic. În cele din urmă, înspăimântata fată nu se mai poate stăpâni în această rece

solemnitate. Şi în loc să primească plecăciunea noii sale doamne de companie, contesa de Noailles, ea se aruncă în braţele sale, plângând în suspine, ca şi cum ar căuta ajutor, într-un frumos şi mişcător gest de părăsire – spre marea uimire a nobililor comedieni. Sentimentalismul nu e însă cuprins în logaritmii convenienţelor de la Curte: afară, aşteaptă trăsura de cristal. Clopotele de la catedrala din Strasbourg au început să bată; răsună şi salvele de tun – şi, în urale, Maria Antoaneta părăseşte pentru totdeauna ţărmul copilăriei: începe viaţa ei de femeie.

Intrarea Mariei Antoaneta în Franţa a fost prilej de neuitate serbări pentru poporul francez. De decenii, Strasbourgul n-a mai văzut o viitoare regină, mai ales una atât de tânără. Copilul cu păr blond, cu ochi albaştri, trece în trăsura de cristal printre nenumărate grupuri de alsacieni veniţi din toate satele şi oraşele. Sute de copii în alb aruncă flori în calea ei. Arcuri de triumf, porţi încununate. Vinul curge din fântâna pieţii; boi întregi se rumenesc în frigare, coşuri uriaşe cu pâine sunt împărţite săracilor. Seara, casele sunt iluminate, şerpi luminoşi se răsucesc pe turnul catedralei. Pe Rin, lunecă bărci cu facle şi lampioane colorate, arborii poartă fructe incandescente şi, pe insulă, se înalţă un grandios foc de artificii cu figuri simbolice şi monograma Dauphinului şi Dauphinei. Poporul petrece în noaptea târzie, în jocuri şi cântece. Vremea de aur a fericirii pare să fi revenit cu această blondă călătoare, stârnind noi speranţe în inima amărâtului popor al Franţei.

Dar şi în acest grandios tablou se iveşte o mică sfâşietură, un semn de nenoroc. Înainte de a pleca din Strasbourg Maria Antoaneta vrea să asculte liturghia. La intrarea în catedrală, în locul episcopului o salută co-ajutorul şi nepotul său. În veşmântul său violet, preotul monden cu aparenţă feminină îi ţine o cuvântare galant-patetică: „Sunteţi pentru noi imaginea vie a slăvitei împărătese, care uimeşte de mult Europa şi pe care o va cinsti posteritatea. Sufletul Mariei Tereza se uneşte pentru totdeauna cu sufletul Bourbonilor...” Şi tânărul preot

conduce cortegiul prinţesei în dom şi, cu gest elegant, ridică chivotul de la altar. E prinţul Louis Rohan, care avea să fie mai târziu eroul tragi-comic în afacerea colierului – şi potrivnicul cel mai funest al prinţesei. Mâna care o binecuvântează acum, va terfeli onoarea ei şi-i va zvârli coroana în noroi.

În pădurea din Compiègne, într-o uriaşă tabără de trăsuri, familia regală, cu doamne de onoare, curteni, ofiţeri, trupă de gardă, trâmbiţaşi şi toboşari, aşteaptă cortegiul prinţesei care străbate pământul Franţei în urale, sub arcuri de triumf. Când se apropie de pădurea plină de flamuri şi culori. Ludovic XV coboară din landou şi merge în întâmpinarea soţiei nepotului său. Cu minunatul ei pas sprinten, Maria Antoaneta aleargă însă înaintea lui şi îi face cea mai graţioasă plecăciune. Regele, amator de graţii tinere (la Parcul cu Cerbi a gustat mult carnea proaspătă a fetelor), se apleacă fericit spre apetisanta blondină, o cuprinde şi o sărută pe obraji. Apoi îi prezintă pe viitorul ei soţ, care stă la o parte, scund, ţeapăn, nătâng – şi care îşi ridică în cele din urmă ochii adormiţi, miopi şi, potrivit etichetei, îşi sărută logodnica, de formă, fără nicio atenţie deosebită. În trăsură, Maria Antoaneta şade între bunic şi nepot. Bătrânul rege pare că joacă rolul logodnicului, vorbind emoţionat, făcându-i puţină curte, pe când viitorul ei bărbat se îndeasă tăcut în colţul său. Seara, când logodnicii (care sunt de acum şi soţi *per procurationem*) se duc la culcare în camerele lor, tristul amorez nu spune niciun cuvânt afectuos încântătoarei feţişcane. În jurnalul său, el rezumă această mare zi într-un singur rând „Întrevedere cu Doamna Dauphină”.

În aceeaşi pădure de la Compiègne, cu 36 ani mai târziu, un alt stăpânitor al Franţei, Napoleon, a aşteptat pe o altă arhiducesă austriacă: Maria Luisa, nu atât de frumoasă şi de isteaţă. Dar energicul bărbat şi cuceritor a pus îndată stăpânire pe logodnica aleasă. N-a aşteptat răspunsul episcopului la întrebarea dacă cununia de la Viena îi dă deja drepturi conjugale: în dimineaţa următoare, Napoleon luă cu Maria Luiza micul dejun în acelaşi pat. Maria Antoaneta

n-a întâlnit în pădurea de la Compiègne un bărbat: ci numai un logodnic de stat.

A doua serbare de nuntă a avut loc la 16 mai, la Versailles, în capela lui Ludovic XIV, într-o formă intimă, familiară. Poporului nu-i era îngăduit să privească şi nici măcar să se înghesuie la intrare. Numai acei de sânge nobil, cu genealogie seculară, puteau să intre în biserica cu vitralii încinse de soarele primăvăratic, plină de brocarturi şi mătăsuri, strălucind în fastul din urmă al unei lumi vechi... Episcopul de Reims face slujba cununiei. Binecuvântează odoarele şi inelul de nuntă pe care Dauphinul îl pune în al patrulea deget al Mariei Antoaneta. Apoi îngenunchează amândoi, ca să primească binecuvântarea. Orga răsună şi, la „Tatăl Nostru”, un baldachin e ţinut peste capetele tinerei perechi. Regele şi toate rudele de sânge semnează, în ordinea riguroasă a rangului, actul căsătoriei. Un document enorm de lung pe care se văd şi azi aceste patru stângace şi poticnite cuvinte: Marie Antoinette Josepha Jeanne, scrise încet de o mână de copil şi, alături (iarăşi spun toţi: semn rău!) o mare pată de cerneală ţâşnită din pana ei, numai a ei.

După ceremonie, i se permite şi poporului să ia parte la serbarea monarhilor. Jumătate din Paris s-a depopulat; imensele mulţimi s-au revărsat în grădinile din Versailles, printre cascadele şi jocurile de apă. pe alei şi peluze. Artificiile de seară trebuiau să fie cele mai măreţe din câte s-au văzut la o curte regală. Însă cerul şi-a făcut singur artificii. Nori grei şi întunecoşi s-au strâns de după-amiază şi o furtună cu ploaie torenţială s-a abătut asupra poporului. Dârdâind şi udaţi până la piele, zecile de mii de parizieni fugeau pe străzi goniţi de vânt, pe când în parc arborii se încovoiau sub potop. Însă ferestrele noii săli de spectacole erau iluminate de mii de lumânări: niciun uragan, niciun cutremur de pământ nu va împiedica grandiosul ceremonial al marelui ospăţ de nuntă. Pentru întâia şi ultima oară, Ludovic XV încearcă să întreacă fastul marelui său predecesor Ludovic XIV. Şase mii de nobili musafiri au

obţinut cu greu carta de intrare – însă nu ca să stea la masă, ci să privească din galerii cum mânuiesc cuţitul şi furculiţa cei 22 membri ai casei regale. Toţi îşi ţineau răsuflarea, să nu tulbure solemnitatea acestui mare spectacol; numai o orchestră de 70 muzicanţi cânta sub arcadele de marmoră. Apoi, salutată de garda franceză, familia regală trecu între cele două şiruri de nobili smerit aplecaţi.

Serbarea oficială e terminată. Regescul mire nu are de împlinit acum altă datorie decât aceea a oricărui soţ. Regele conduce spre dormitorul ei tânăra pereche (amândoi au abia 30 de ani). Eticheta domneşte până şi în camera nupţială. Cine altul poate da moştenitorului tronului cămaşa de noapte, decât regele Franţei în persoană? Ducesa de Chartres. cea mai tânără doamnă de rangul cel mai înalt, a dat cămaşa Dauphinei. De pat însă, afară de miri, nu se poate apropia decât episcopul de Reims, care îl binecuvântează şi-l stropeşte cu apă sfinţită... Curtea părăseşte camera intimă: Ludovic şi Maria Antoaneta rămân pentru întâia oară singuri – şi baldachinul patului se lasă foşnind asupra lor, cortină de brocart a unei tragedii nevăzute.

Cuvântul pe care tânărul soţ l-a scris a doua zi dimineaţa în jurnalul său, are un dublu înţeles: „Nimic”. Toate ceremoniile de la curte şi episcopala binecuvântare a patului nupţial, n-au putut înlătura o penibilă piedică opusă de natura Dauphinului. Nunta nu s-a împlinit nici azi, nici mâine, nici în anii următori. Soţul Mariei Antoaneta era „nonchalant”, nepăsător; la început, se credea că numai timiditatea, lipsa de experienţă sau o „fire tardivă” (întârziere infantilă) făceau ca acest băiat de 16 ani să fie incapabil lângă o fată atât de fermecătoare. Priceputa mamă a Antoanetei scrie acesteia, în mai 1771, să nu fie mâhnită de această dezamăgire conjugală şi îi recomandă să fie drăgăstoasă, mângâietoare dar nu prea grăbită: „Prea multă grabă ar strica totul”. După doi ani însă, împărăteasa începu să fie neliniştită de „purtarea atât de ciudată” a tânărului soţ. De bunăvoinţa lui nu era nicio îndoială, căci

Dauphinul se arăta tot mai îndrăgostit de graţioasa lui soţie; el înnoia neîncetat vizitele nocturne, dar încercările lui erau zadarnice, căci în momentele de mare expansiune „un farmec blestemat” i se împotrivea.

Naiva Antoaneta crede că aceasta e numai „stângăcie”; în neştiinţa ei, ea tăgăduieşte hotărât zvonurile despre neputinţa lui. Însă mama s-a pus serios la lucru. S-a sfătuit îndelung cu medicul ei, van Swieten, despre „extraordinara răceală a Dauphinului”. Doctorul a turnat untdelemn peste foc. Maria Tereza trimite scrisoare după scrisoare la Paris, în cele din urmă, regele, deosebit de experimentat în acest domeniu. Îl ia la cercetare pe nepotul său. Lassone, medicul curţii franceze, examinează pe jalnicul erou – şi abia atunci se constată că impotenţa Dauphinului nu e din cauze sentimentale ci din cauza unui neînsemnat defect organic. Despre această fimoză, ambasadorul spaniol a scris un raport secret, căci a mituit pe oamenii de serviciu ca să aibă amănunte cât mai exacte: *„Quien dice que el frenillo sujeta tanto el prepucio que no cede a la introduccion y causa un dolor vivo en el, por el qual se retrahe S. M. del impulso que conviniera:... no llegua la ereccion al punto de elasticidad necesaria”...*

Acum se ţin consilii peste consilii dacă chirurgul trebuie să intervină cu cuţitul său de operaţie. „Ca să-i redea glasul”, cum se şopteşte cinic în anticamere. Chiar Maria Antoaneta, lămurită de amicele ei cu experienţă, îndeamnă pe soţul ei să se lase operat. Însă Dauphinul, al cărui caracter este atât de şovăitor, nu se poate decide pentru nicio faptă energică. Tărăgănează, încearcă şi încearcă – şi această groaznică şi ridicolă situaţie despre batjocura Antoanetei, spre dispreţul întregii curţi, spre mânia Mariei Tereza şi înjosirea lui Ludovic XVI. Aceasta durează de şapte ani, până ce împăratul Iosif pleacă la Paris ca să-l determine pe prea puţin curajosul său cumnat să se supună operaţiei. Deplorabilul Caesar al dragostei izbuteşte în cele din urmă să treacă Rubiconul. Dar împărăţia sufletească pe care o cucereşte e pustiită în aceşti şapte ani de luptă ridicolă, de aceste două mii de nopţi când Maria Antoaneta a suferit

atâtea înjosiri ca femeie şi soţie.

S-ar fi putut evita oare ca taina cea mai gravă a alcovului să nu ajungă „de gura lumii”, ascunzându-se cu totul neputinţa regească, trăgând vălul peste patul conjugal sau, în cel mai bun caz, pretextând „sterilitatea maternă”? E oare neapărat necesar să se stăruie asupra acestor intime particularităţi? Da! căci altfel ar fi de neînţeles atâtea încordări şi duşmănii, atâtea supuneri şi legăminte între membrii unei familii regale şi anturajul acesteia. Cele mai multe evenimente istorice îşi au izvorul în alcovuri, sub baldachinul paturilor regale. Şi legătura logică dintre cauza particulară şi efectele politice-istorice universale, nu e nicăieri mai vădită decât în această intimă tragi-comedie, care nu putea să fie ţinută în umbră.

Se mai poate într-adevăr ascunde un secret, când se vorbeşte făţiş de îndelungata neputinţă conjugală a lui Ludovic XVI? Numai secolul al XIX-lea, cu bolnăvicioasa lui făţărnicie sexuală, a făcut ca anumite preciziuni fiziologice să nu fie liber prezentate şi discutate. Însă în secolul al XVIII-lea şi în cele mai vechi, virilitatea sau impotenţa unui rege, rodnicia sau sterpiciunea unei regine, nu erau considerate ca chestiuni particulare, ci politice, de stat. Pe atunci ele decideau succesiunea la tron şi chiar soarta întregii ţări. Patul era tot aşa de public ca şi cristelniţa de bronz sau coşciugul. În scrisorile ce le schimbau între ele Maria Tereza şi Antoaneta (scrisori ce treceau prin mâna copiştilor şi arhivarilor statului), se vorbea în deplină libertate de toate amănuntele şi de toate nefericirile acestei căsnicii. Mama dădea sfaturi de higienă intimă, recomanda avantagiile patului comun; fiica raporta dacă menstruaţia ei vine sau nu la timp, povestea despre încercările neizbutite ale soţului, despre micile progrese şi, în sfârşit. ca o izbândă, sarcina ei! În veacul al XVIII-lea, lucrurile naturale erau încă privite în mod natural.

Dacă ar fi ştiut numai mama de aceste secrete! Toate cameristele, damele de la curte, cavalerii şi ofiţerii, trăncăneau despre ele; chiar şi argaţii şi spălătoresele de la

Versailles. Însuşi regele tolera la propria lui masă câte-o glumă mai piperată. Şi la toate curţile străine chestiunea aceasta forma obiectul unei preocupări deosebite: era doar vorba şi de „succesiunea la tron”, de înaltă importanţă politică. În toată Europa, regii şi prinţii, verbal sau în scris, râdeau, îşi băteau joc de neputinciosul lor confrate. Din Versailles, batjocura s-a întins prin Paris şi toată Franţa. Pe străzi, în localuri se vorbea deschis despre acest „secret al lui Polichinelle”. Foi volante treceau din mână în mână şi cupletele răsunau spre voioşia generală... Să nu se uite însă că, în aceşti şapte ani de chin conjugal, caracterul sufletesc al reginei şi al regelui s-a schimbat, ducând la consecinţe politice. Nu e exagerat să se spună că soarta acestei căsnicii a fost legată de soarta lumii.

Caracterul sufletesc al lui Ludovic XVI ar fi de neînţeles fără cunoaşterea defectului său intim. Din slăbiciunea sa bărbătească a rezultat, cu preciziune clinică, sentimentul său de sub-preţuire. Îi lipseşte puterea de acţiune creatoare în viaţa publică, tocmai pentru că e lipsit de ea şi în viaţa lui particulară. E stângaci, sfios, neştiind să-şi arate voinţa în societatea de la curte; mai ales în relaţiile sociale cu doamnele, el are oroare de surâsul ironic pe care îl presimte la spatele său. Uneori, el se sileşte să-şi dea aparenţa bărbăţiei, a autorităţii. Dar cum urcă pe o treaptă mai sus, el devine grobian, brutal: nimeni nu crede în gestul său de bravadă. Nu izbuteşte niciodată să se prezinte în mod natural, conştient de sine; pentru că nu e bărbat în alcovul său, nu ştie să joace rolul regal nici în faţa altora.

Faptul că înclinările lui personale erau acele bărbăteşti – vâna, făcea lucrări manuale grele, avea chiar un atelier propriu de fierărie – nu contrazice, ci confirmă tipul clinic. Tocmai acel care nu e bărbat, preferă în mod inconştient să facă pe bărbatul. Când călărea ceasuri întregi la vânătoarea de mistreţi, când îşi istovea muşchii lovind cu ciocanul pe nicovală, el ascundea slăbiciunea sa secretă sub aparenţa unei puteri trupeşti. Cine nu ştie să slujească pe Venus, joacă rolul lui Hefaistos... Însă printre curtenii săi, la

seratele de gală, puterea lui Ludovic se evapora. Rareori râdea, rareori a fost văzut vesel, fericit.

Sentimentul acesta de slăbiciune se resfrângea în mod primejdios asupra soţiei sale. Multe din purtările ei îl contrariau. Nu-i plăcea anturajul ei, plăcerile ei gălăgioase, risipa şi frivolitatea ei. Un adevărat bărbat ar fi găsit repede leac la toate acestea. Cum putea să se impună însă femeii sale, un bărbat care se arăta neputincios şi ridicol în toate nopţile? Dimpotrivă, cu cât se prelungea această ruşinoasă situaţie, cu atât subordonarea regelui faţă de regină se accentua până la supunere. Ea îi putea cere orice; el îşi plătea cu nemărginită toleranţă vina lui secretă. Nu avea nici voinţa, nici puterea să dicteze în viaţa ei, să împiedice greşelile şi prostiile ei publice... Miniştrii, mama reginei, curtea întreagă văd cu deznădejde că toată puterea trece în mâinile unei tinere femei anturate şi risipitoare. Această dominare a reginei stăruie, în virtutea primelor deformări sufleteşti, chiar atunci când Ludovic XVI devine cu adevărat soţ şi tată. Stăpânul Franţei a rămas sclavul lipsit de voinţă al Mariei Antoaneta, pentru că n-a fost la timp bărbatul ei.

E vădit că neputinţa sexuală a regelui a avut o mare influenţă asupra dezvoltării sufleteşti a reginei. Antagonismul dintre sexe duce şi la o nepotrivire de caracter dintre bărbat şi femeie. Reţinerea şi nesiguranţa bărbatului provoacă, la femeia gata să se dăruiască, o supraexcitaţie, o bolnăvicioasă lipsă de stăpânire de sine. Maria Antoaneta era o fire normală, curat feminină, destinată unei rodnice maternităţi – şi ar fi rămas astfel dacă ar fi avut un bărbat adevărat. Soarta a vrut însă altfel. La 15 ani, era deja căsătorită. O fată poate rămâne fecioară şi până la 22 ani, fără să resimtă tulburări sufleteşti prea grave. Maria Antoaneta a fost însă zdruncinată prea devreme de supraexcitarea ei nervoasă; timp de două mii de nopţi, trupul ei fraged a fost chinuit de un bărbat reţinut şi bădăran. Sexualitatea ei a fost iritată în mod steril, ruşinos, înjositor. Nu e nevoie să fii medic, ca să recunoşti că

aceasta a avut ca urmare firească o goană febrilă după plăceri, o vivacitate nestăpânită, o zăpăceală care vrea să ascundă nemulţumirea şi setea de eliberare sexuală. Pentru că nu şi-a găsit satisfacţia şi liniştea intimă, Antoaneta trebuia să aibă în jurul ei mişcare necurmată, – şi ceea ce la început putea fi luat drept un exces de vioiciune copilărească, a devenit apoi, în ochii scandalizaţi ai întregii curţi, poftă nestăpânită de plăcere, pe care mama şi prietenii ei încercau s-o combată. După cum regele îşi înşela slăbiciunea cu vânătoarea şi istovitoarea muncă de fierar, regina îşi risipea simţămintele ei, denaturate de eşecul conjugal, în prietenii duioase cu femeile, în cochetării cu tineri cavaleri, în mania gătelii şi a altor nimicuri fastuoase. În timp ce soţul ei dormea adânc, obosit de exerciţiile fizice, ea petrecea până în zorii zilei la baluri, la supeuri, la redute de operă în societate adesea dubioasă, încălzindu-se la focuri străine – regină nedemnă, pentru că a fost măritată cu un rege nedemn.

Această frivolitate era în fond lipsită de bucurie, amuzamentele şi frenezia ei ascundeau o dezamăgire care izbucnea uneori într-o melancolie plină de necaz sau în strigătul pe care l-a scăpat când a aflat că ruda ei, ducesa de Chartres, a născut un copil mort. Da! să aibă şi ea un copil, chiar unul mort. Să se pună capăt acestei situaţii umilitoare, să nu mai fie fecioară după şapte ani de la căsătorie… Şi când Maria Antoaneta a devenit în sfârşit femeie şi mamă, când nervii ei s-au mai potolit, după atâtea chinuri în goana ei după plăcere – s-a ivit o altă Maria Antoaneta, voluntară, curajoasă, stăpână de sine. Dar această schimbare a venit şi ea prea târziu. În căsnicie, ca şi în copilărie, primele întâmplări sunt cele mai hotărâtoare. Şi zeci de ani nu pot repara o singură gravă vătămare adusă materiei atât de delicate şi insesizabile a sufletului. Rănile cele mai invizibile ale simţirii nu se vindecă niciodată pe deplin.

Nefericirea conjugală de la curtea franceză a avut urmări fatale, trecând din domeniul particular în viaţa socială şi

politică. Regele şi regina se aflau în centrul atenţiei publice; supuşi calomniei, palavrei şi criticii. Mai cu seamă la curtea franceză, gurile rele se întrebau cum se comportă Maria Antoaneta, dată fiind neputinţa bărbatului: pe scurt, cu cine îl înşeală! Căci o femeie atât de cochetă, conştientă de frumuseţea şi graţiile ei, plină de temperament, cu sângele zvâcnind de tinereţe, trebuie să aibă consolările ei tainice. Tocmai pentru că nu se putea afirma nimic precis, cinstea reginei era terfelită de toţi. Dacă pleca să călărească împreună cu vreun cavaler, cu Lauzun sau Coigny, trândavii palavragii credeau că au descoperit pe iubitul ei; dacă ieşea la plimbare prin parc, cu dame şi cavaleri, se vorbea îndată de orgii de necrezut. Neîncetat, viaţa amoroasă a reginei nesatisfăcute era scotocită de toată curtea; de la palavre s-a ajuns la cântece, pamflete şi poezii pornografice. Întâi le şopteau după evantai doamnele de la curte, apoi îşi luau zborul din gură în gură, erau tipărite şi pătrundeau în popor. Când s-a început propaganda revoluţionară, ziariştii iacobini n-au avut nevoie să caute prea mult argumentele împotriva Mariei Antoaneta. Calomniile furnicau cu prisosinţă. Acuzatorul public n-avea decât să deschidă această cutie a Pandorei cu galante născociri, pentru ca ghilotina să cadă peste gâtul ei subţire...

Într-adevăr, năruirea autorităţii regale n-a început la Bastilia, ci la Versailles. Nu e o simplă întâmplare că vestea despre neputinţa regelui şi minciunile răutăcioase despre nesăţioasa poftă sexuală a reginei s-au răspândit atât de repede în popor. Ele au cauze secrete de ordin familiar şi politic. Patru sau cinci persoane de la palat, rudele cele mai apropiate, aveau interesele lor în această dezamăgire conjugală a Mariei Antoaneta. Mai cu seamă cei doi fraţi ai lui Ludovic XVI, văzând în defectul ridicol al regelui o piedică la succesiunea firească, sperau să ajungă ei înşişi pe tron. Contele de Provence, fratele imediat următor al lui Ludovic XVI (ajuns şi el mai târziu Ludovic XVIII prin cine ştie ce drumuri întortocheate), avea atunci şansa de a fi regent în lipsa unui moştenitor al tronului, dacă nu chiar

rege; nerăbdarea lui era abia stăpânită. Pentru că el însuşi era un soţ îndoielnic, fără copii, celălalt frate mai mic, contele de Artois, avea avantajul că ar putea face din copiii săi moştenitori legitimi ai tronului. Amândoi aveau deci interesul ca situaţia îngrozitoare a Mariei Antoaneta să dureze cât mai mult. Nefericirea ei va face fericirea lor.

Când însă relaţiile conjugale dintre rege şi regină au devenit normale, „minunea” aceasta a stârnit ura nemăsurată a celor doi fraţi, ale căror speranţe au fost curmate deodată. Mai ales contele de Provoace n-a cruţat-o deloc pe Maria Antoaneta. Şi de când Ludovic XVI a devenit tată, cei mai primejdioşi duşmani erau fraţii şi rudele sale, care urzeau toate intrigile. Revoluţia a avut ajutoare bune la curte: nobilii şi prinţii i-au pus în mână cele mai bune arme. Acest episod de alcov a subminat autoritatea monarhică mai mult decât evenimentele externe. Istoria e plină de cauze secrete, care au lucrat ca microbii nevăzuţi, până ce boala a izbucnit iremediabilă. Nu e pentru prima oară când beteşugul sexual al unui singur bărbat a provocat frământări în toată lumea. Impotenţa lui Alexandru al Serbiei, sclavia lui erotică faţă de Draga, asasinarea lor urmată de urcarea pe tron a Karagheorghevicilor, duşmănia cu Austria şi războiul mondial sunt desfăşurări logice, incontestabile. Istoria îşi ţese, ca păianjenul, pânza ei de fatalităţi. Puteri uriaşe se prăbuşesc din cauze minuscule, în aparenţă ridicole. Impotenţa lui Ludovic XVI n-a schimbat numai caracterul Mariei Antoaneta, ci a contribuit la schimbarea întregii lumi. Zeii nu dau însă niciun semn acelora pe cari vor să-i piardă. Ei înaintează pe calea lor, nebănuind că destinul lor e înscris în ei înşişi.

DEBUT LA VERSAILLES

Versailles îşi păstrează şi azi prestigiul său aristocratic. Uriaşul palat înălţat pe o colină artificială, priveşte cu sute de ferestre canalele şi grădinile artificiale, izolat de căile şi traficul vulgului. Fastul acesta imens şi absurd s-a realizat prin voinţa cezariană a lui Ludovic XIV, ca un altar de auto-divinizare. Autocrat energic, implacabil, el şi-a impus voinţa de unitate, dând ţării o ordine, prescriind societăţii moravuri, curţii o etichetă, credinţei o singură biserică şi limbii puritate. Din persoana lui a radiat această voinţă de unificare, spre persoana lui trebuia să se răsfrângă toată strălucirea. „Statul sunt Eu!” şi Versailles e centrul Franţei, buricul lumii. Reşedinţa lui a fost statornicită afară din Paris, căci un rege al Franţei nu are nevoie, ca sprijin al orgoliului şi puterii sale, nici de oraş, nici de cetăţeni, nici de mase. A fost de ajuns să întindă braţul şi să poruncească: din nisip şi mlaştini s-au ivit grădini şi parcuri, cascade şi grote – şi palatul cel mai frumos. Din acest punct astronomic ales de bunul său plac, răsare şi apune soarele împărăţiei sale: – Versailles arată Franţei că poporul nu e nimic, regele e totul.

Puterea creatoare rămâne însă legată de oameni. Ludovic XV şi Ludovic XVI au moştenit numai palatul, marele regat, dar nu şi puterea şi maiestatea Regelui-Soare. Pe din afară, totul a rămas neschimbat: graniţele, limba, moravurile, religia, armata. Mâna cea puternică a modelat prea bine formele, pentru ca ele să se schimbe într-un veac: au pierdut numai conţinutul. Sub Ludovic XV, Versailles nu şi-a schimbat imaginea, ci numai semnificaţia. Trei-patru mii de slujitori mişună în livrele scumpe prin coridoare şi curţi; în grajduri mai sunt două mii de cai; aparatul complicat şi

pretenţios al etichetei mai funcţionează la baluri, recepţii, redute şi mascarade; în sălile cu oglinzi mai defilează în costumele lor aurite cavalerii şi damele împodobite cu giuvaeruri şi mătăsuri. Această curte mai trece drept una din cele mai vestite, mai rafinate şi cultivate curţi din Europa. Dar efluviile puterii lipsesc. E frământare goală, fără suflet, fără sens. Nu mai e acolo un stăpân. Noul rege e sclav al femeii. Episcopii, miniştrii, generalii, artiştii se mai adună pe la curte – dar printre ei nu mai e niciun Bossuet, niciun Turennes sau Richelieu, niciun Colbert, Racine, Corneille sau Mansart – ci un amestec de suflete mici, de inimi seci, de cugete făţarnice. Nu se mai făuresc planuri mari, opere geniale; cresc numai plantele mlăştinoase ale galanteriei şi intrigii. Capacitatea, meritul e înlocuit de cabală şi protecţie. Cine se apleacă mai adânc înaintea marchizei de Pompadur sau a doamnei Dubarry, ajunge mai sus. Cuvântul e preţuit mai mult decât fapta, aparenţa mai mult decât realitatea. Toţi îşi joacă rolul, cu artă dar fără rost. Au uitat de Franţa cea reală şi se gândesc numai la cariera şi plăcerile lor. Versailles, care a fost sub Regele-Soare forul suprem, a devenit sub Ludovic XV un teatru de societate, cel mai fals, mai scump şi mai funest din câte au fost vreodată.

Şi pe această scenă fastuoasă apare, cu pas şovăitor, o debutantă. La început, ea avea numai un rol de probă: ca o moştenitoare a tronului. Dar nobilii spectatori ştiu că această mică şi blondă arhiducesă austriacă, e destinată rolului principal din Versailles, ca regină. Toate privirile pândesc curioase intrarea ei. Prima impresie e excelentă: de mult n-a mai apărut acolo o fată atât de fermecătoare, cu chipul ca un biscuit de Sèvres, cu tenul de porţelan pictat, cu ochi albaştri, vioi, cu o gură care ştie să zâmbească, să râdă copilăreşte şi să fie uneori atât de graţios bosumflată. Ţinuta e fără reproş: pas uşor, săltăreţ la dans, călcând însă sigur, drept şi mândru prin galeria de oglinzi. Ea ştie să salute, la dreapta, la stânga, fără sfială… Doamnele care în lipsa unei primadone, joacă încă primul

rol, recunosc cu acreală rău ascunsă că această fată cu umeri înguşti e rivala lor victorioasă. Şi toate vor să surprindă măcar o greşeală în ţinuta ei.

Copila aceasta de 15 ani are, şi prin natura sa sprintenă, dorinţa de a se mişca liber prin sălile acestea rigide; vrea să se joace cu fraţii mai mici ai soţului ei; nu se poate obişnui cu glaciala reţinere, cu deşarta exactitate şi măsură ce se cere de la o prinţesă regală. Ştie să se poarte fără greş la marile ocazii, căci a crescut şi sub pompoasa etichetă habsburgico-spaniolă. Însă la Hofburg haina de gală putea fi înlăturată după ceremonii – şi copiii puteau fi veseli, să se joace. Viaţa familiară nu era cu totul robită etichetei. La curtea din Versailles, viaţa nu e trăită, ci reprezentată şi cu cât rangul e mai înalt, cu atât se impun mai multe prescripţii. Deci, niciun gest spontan, nicio naturaleţă: aceasta ar fi o jignire a obiceiurilor sacrosante. Ziua şi noaptea, numai ţinută şi ţinută: altfel, spectatorii neîndurători vor murmura, vor bârfi, vor critica. Ei trăiesc numai în teatru şi pentru teatru.

Maria Antoaneta n-a avut, nici ca Dauphină, nici ca regină, înţelegere pentru această cumplită gravitate, pentru această tiranie ceremonială, de la Versailles. N-a putut pricepe niciodată înfricoşătoarea importanţă ce se dădea acolo unui salut, unei intrări. Firea ei dârză, îndărătnică, nereţinută, ura orice strâmtorare: ea vrea să se mişte liber, să trăiască. După cum s-a sustras acasă de la datoriile ei şcolare, ea încearcă să se sustragă de sub observaţia severă a doamnei sale de companie – pe care o numeşte în batjocură „Doamna Etichetă”. Inconştient, ea vrea să mai aibă câţiva ani de adevărată copilărie.

Însă o prinţesă de coroană nu trebuie să mai fie copilă: toate s-au coalizat pentru a-i aminti datoria unei nezdruncinate demnităţi. Educaţia ei revine nu numai bigotei superioare de la curte, ci şi celor trei mătuşi, fiice ale lui Ludovic XV, rămase nemăritate, de o cucernică răutate şi de a căror virtute nu cutează să şoptească nici gura cea mai cicălitoare: Adelaida, Victoria şi Sofia. Aceste trei par că o

iau sub protecţia lor în aparenţă prietenoasă, pe neglijata soţie a Dauphinului. În budoarul lor se urzeşte toată strategia micilor războiri de la curte, acolo se învaţă tehnica micilor înţepături, arta bârfelii şi intrigilor subterane. La început această învăţătură şi apropourile sărate o amuză pe neexperimentata Antoaneta. În fond, lealitatea ei nativă respinge aceste răutăţi. Ea nu s-a deprins niciodată, spre paguba ei, să-şi ascundă sentimentele. Firea ei, dreaptă, neprefăcută, se împotriveşte tutelei necinstite a mătuşilor sale. Nici contesa de Noailles nu e mai norocoasă cu şcolăriţa ei: fetişcana se răzvrăteşte neîncetat împotriva „măsurii”, împotriva programului zilnic, fixat dinainte în paragrafele lui strâmte. Însă nimic nu trebuie să se schimbe. În scrisorile către mama ei, Antoaneta a descris cum îşi „petrece” ziua, oră cu oră. Fastidioasă înşirare de obligaţii şi formalisme, de la spălarea mâinilor în faţa curţii princiare şi tot ritualul toaletei, al merelor, al vizitelor familiare până la diversele ore de învăţătură: clavir, cânt, prelegerile abatelui, preumblările tot aşa de punctuale, lungile seri cu mătuşile care joacă cărţi şi dineul târziu, în aşteptarea regelui, când prinţesa adoarme obosită pe o canapea...

În acest orar rămâne prea puţin timp pentru distracţiile spre care râvneşte inima ei nerăbdătoare. Sângele ei cere joc. râs, zburdălnicie – dar „Doamna Etichetă” ridică îndată degetul şi interzice tot ce nu e compatibil cu situaţia unei Dauphine. Mai greu îi este însă profesorului şi confesorului ei, abatele Vermond. Cultura Antoanetei e într-adevăr mediocră; mai are multe de învăţat. A început să uite germana, dar nu ştie încă bine nici franceza; scrisul ei e stângaci, plin de greşeli de stil şi de ortografie. Abatele trebuie s-o ajute la redactarea scrisorilor. Îi ţine zilnic o oră de prelegere şi vrea s-o silească să citească ea însăşi. Aşa o îndeamnă şi mama ei: „Caută să-ţi mobilezi capul cu lecturi bune”. O sfătuia să nu neglijeze nici muzica, nici desenul, dansul, pictura şi alte ştiinţe frumoase. Cu felul ei naiv şi rafinat totodată, Toinette îl momea pe abate (care nu putea doar să-şi pedepsească eleva) şi orele de lecţii deveneau

ore de conversaţie. Toate îndemnurile mamei n-au dus-o la preocupări mai serioase. Căsătoria prea timpurie a împiedicat, şi ea, o educaţie sănătoasă. Copilă cu titlul de doamnă, Maria Antoaneta trebuia să reprezinte cu demnitate rangul ei – şi pe de altă parte trebuia să înveţe cu întârziere cele mai elementare cunoştinţe, din clasele primare... Damele de la curte îi cer reprezentaţii, mătuşile: intrigi şi mama: instrucţiune. Inima ei nu vrea decât să trăiască, să fie tânără. Această contradicţie dintre vârstă şi situaţie, dintre voinţa ei proprie şi a celorlalţi, a accentuat în caracterul Mariei Antoaneta acea nelinişte nestăpânită şi acea nerăbdare după libertate care au fost mai târziu hotărâtoare în soarta ei nefericită.

Maria Tereza vroia să înlăture primejdia acelor curse ale intrigei, ale acelor lanţuri politice întinse, la o curte străină în jurul tinerii, neserioasei şi fluşturaticei sale progenituri. I-a dat ca protector pe cel mai bun dintre diplomaţii ei, contele Mercy, – „ca să nu cadă în mâini rele”. Belgian de origine, cu totul devotat împărătesei, om al curţii dar nu curtezan, gândind rece dar clarvăzător, el a împlinit acest post de pază, în jurul fetişcanei care nu vroia decât să trăiască, cu un tact şi o credinţă extraordinară. El era de fapt ochiul şi urechea Mariei Tereza la curtea din Versailles. Prin rapoartele lui exacte ea putea să afle tot ce spune, tot ce citeşte (mai degrabă: tot ce nu citeşte) fiica ei; ce rochii poartă, ce-a făcut în fiecare zi cu cine stă de vorbă şi ce greşeli a făcut. Cu mare îndemânare, contele Mercy a strâns plasa în jurul protejatei sale. Şi-a asigurat mărturiile a trei persoane din serviciul personal al prinţesei; chiar şi abatele Vermond îi transmitea observaţiile lui zilnice, iar prin marchiza Durfort ştia tot ce a vorbit prinţesa cu mătuşile ei. Avea mijlocul de-a afla ce se întâmpla când Dauphina era la rege. Adăugând şi propriile lui observaţii, contele Mercy raporta împărătesei totul, zi cu zi, oră cu oră. Curieri speciali duceau aceste scrisori destinate exclusiv Mariei Tereza (pe atunci, furtul reciproc de scrisori era arta principală a diplomaţiei)... Se minuna uneori naiva

Antoaneta cât de repede şi exact sunt cunoscute la Schönbrunn cele mai mici amănunte ale vieţii sale – dar niciodată n-a bănuit că domnul acela cărunt şi atât de părintesc cu ea, ar fi spionul intim al mamei sale. Mercy nu putea să aibă influenţă asupra neastâmpăratei fete decât prin scrisorile mamei, scrisori cerute şi dictate de dânsul. Ca ambasador al altei curţi, chiar înrudite, nu-i era îngăduit să exercite nici măcar o influenţă morală, educatoare, asupra viitoarei regine a Franţei. Când vroia să ajungă la ceva, prilejuia una din acele scrisori tandre şi severe ale mamei, pe care Antoaneta le deschidea cu inima bătândă. Numai glasul mamei – sau cuvântul ei scris – putea stârni în acest copil neserios o sfântă teamă; cu respect, îşi pleca fruntea la cele mai aspre mustrări.

Mulţumită acestei supravegheri neîncetate, Maria Antoaneta a putut fi păzită în primii ani de primejdia exceselor ei. Împărăteasa încercă să răscumpere cu mii de griji vina ei de a fi jertfit tânăra viaţă a fiicei sale unei raţiuni de stat.

Blajină şi cordială, Maria Antoaneta n-are în fond nicio antipatie faţă de cei de la curte. Îl mângiie amical pe bunicul ei Ludovic XV, se poartă drăguţ chiar faţă de cele trei fete bătrâne şi „Doamna Etichetă”, iar pentru Mercy, ambasadorul credincios al mamei sale, are o respectuoasă simpatie. Toţi aceştia sunt însă gravi, măsuraţi, solemni. Îi trebuie tovarăşi de joacă, nu numai profesori, supraveghetori şi tutori. Tinereţea ei râvneşte spre tinereţe. În acest palat de marmură rece, camaradul ei de joc cel mai firesc ar fi chiar soţul ei, cu un an mai mare ca dânsa. El e însă stângaci, ursuz, uneori grobian; nu ştie să fie intim, familiar cu soţia lui. I-a trebuit multă vreme până să se deprindă să fie mai drăgăstos cu dânsa... Cu fraţii mai mici ai Dauphinului, conţii de Provence şi Artois, de 14 şi 13 ani, Antoaneta se putea juca uneori; se costumau şi jucau teatru, pe ascuns – căci o Dauphină nu trebuia să fie surprinsă la joacă. Neastâmpăratei copile îi trebuia mereu ceva vesel, ceva hazliu. O dată, ceru ambasadorului să-i trimeată din Viena un câine mops; altădată, guvernanta a surprins-o jucându-se cu doi mici copii ai unei menajere,

tăvălindu-se cu rochia cea scumpă pe podea... Uşurateca şi zburdalnica vieneză s-a simţit totdeauna străină în fastuosul palat cu mii de ferestre, de la Versailles.

LUPTA PENTRU UN CUVÂNT

— „Nu te amesteca în politică, nu te băga în afacerile altora.” Aşa o sfătuia de la început Maria Tereza pe fata ei. Sfatul acesta era de prisos, căci Maria Antoaneta nu căuta altceva decât propria ei plăcere. Era prea egoistă, pentru ca să se ocupe cu ceva care cere stăruinţă şi gândire. Fără voia ei, a fost târâtă în micul război de intrigi de la curte. – La sosirea ei, Versailles era împărţit în două partide. Regina a murit de mult. Primul rang feminin a revenit astfel celor trei surori ale regelui: ele n-au ştiut însă să aibă o bună influenţă asupra tatălui lor: mărginite, răutăcioase, intrigante şi bigote, erau în primul rând la liturghie şi la recepţii, dar nici cel mai mărunt curtean nu aştepta de la ele vreo favoare. Nu aveau nicio putere oficială. Tatăl lor, care nu vroia decât plăceri, dintre cele senzuale şi sub formele cele mai grosolane, a acordat toate favorurile şi toate onorurile ultimei sale metrese: doamnei Dubarry. Venită din pătura cea mai de jos a poporului, cu trecut dubios, ea ajunse, dacă ar fi să dăm crezare zvonurilor, dintr-o casă de toleranţă în dormitorul regal. Amantul ei, cu voinţă slabă, ca să-i dea o aparenţă nobiliară, i-a cumpărat un soţ, pe contele Dubarry, care a dispărut însă îndată după căsătoria de formă. Femeia de stradă a ştiut să-şi impună numele la curte. Nobilimea din toată Europa ştia secretul acestei ridicole şi înjositoare farse. Regele şi-a introdus favorita la palat; ea locuia chiar acolo, despărţită prin trei camere de apartamentul celor trei fiice scandalizate ale regelui... Cu trupul ei experimentat (şi cu graţiile naive ale fetei adusă spre înveselirea bătrânului crai), ea are deplină stăpânire asupra senil-eroticului Ludovic XV. Drumul spre favoarea regelui trece prin salonul ei. Curtezanii,

ambasadorii tuturor stăpânitorilor, aşteaptă respectuoşi în anticamera ei; regi şi prinţi îi trimit daruri. Ea poate împărţi puterea; poate înlătura pe miniştri şi dărui slujbe; îşi poate clădi castele căci dispune de tezaurul regal. Gâtul ei e cuprins de grele salbe de briliante şi toate eminenţele şi toţi muritorii sărută mâna ei inelată. Invizibilă, coroana luceşte în părul ei des şi brun...

Această nelegitimă stăpână a palatului regal, covârşită de favoruri şi de onoruri, se lăfăia la Versailles mai îndrăzneţ decât o regină. În budoarul lor, amărâtele fiice, ale regelui se văitau şi strigau împotriva neruşinatei târfe, care face de râs pe tatăl lor, slăbeşte domnia lui şi distruge viaţa de familie. Cu virtutea lor involuntară, căci ele nu aveau nici curaj nici spirit, urau pe acea babilonică prostituată care a luat locul mamei lor. Nu aveau alt gând decât s-o bârfească şi să-i facă rău. Era o întâmplare fericită că a venit la curte Maria Antoaneta, pe care cele trei fete bătrâne vroiau s-o manevreze împotriva curtezanei. Vor atrage pe mica prinţesă în cercul lor; ele vor rămâne în umbră, dar o vor împinge pe viitoarea regină, aţâţând-o împotriva „fiarei spurcate”. Şi fără să bănuiască ceva, Maria Antoaneta s-a pomenit, după câteva săptămâni, într-o luptă îndârjită.

Când a sosit la Versailles, ea nu ştia nimic despre situaţia excepţională a doamnei Dubarry. La curtea Mariei Tereza noţiunea de metresă era necunoscută. La primul supeu, a aflat că doamnei aceleia cu pieptul plin, tare fardată şi împodobită, i se spune „contesa” Dubarry. Aceasta o privea cu curiozitate... Însă mătuşile ei o pun repede la curent cu toate. Şi Maria Antoaneta scrie mamei sale despre acea „proastă şi impertinentă creatură”. Bunele mătuşi puneau pe buzele bosumflate ale fetişcanei cuvintele pe cari le doreau. În curând, toată curtea, lacomă de senzaţii, avu un splendid subiect de trăncăneală. Antoaneta (adică mătuşile ei) şi-a pus în cap să taie coada acestei intruse, care se împăuna atât de obraznic la curtea regală. După legile etichetei de la Versailles, o doamnă de rang inferior nu

poate adresa niciodată cuvântul uneia de rang mai înalt, ci aşteaptă respectuos ca aceasta din urmă să-i vorbească. Dauphina s-a folosit din belşug de dreptul ce-i dădea rangul. Surâzând rece, ea trecea mai departe, lăsând-o pe contesa Dubarry să aştepte un cuvânt al ei, luni îndelungate. Curtea urmărea, cu încordare acest duel, observând mânia rău reţinută a „contesei" şi jocul blondinei care conversa voioasă (uneori cu forţată voioşie) cu celelalte doamne, însă privea ca prin lornietă, strângând puţin buzele, când se afla aproape de femeia aceea scânteietoare de diamante.

Dar Dubarry nu era o fire rea. Ca adevărată femeie din popor, avea pe lângă calităţile clasei de jos şi acea bunătate de parvenită, acea jovialitate camaraderească pentru cei care îi vroiau binele. Era vanitoasă, dar şi amabilă cu cei care o linguşeau, dând bucuros dacă i se cerea ceva. Nu era o femeie cicălitoare şi invidioasă. Ridicată însă atât de repede, atât de sus, ea vroia să se bucure nu numai de aparenţele puterii, ci să strălucească în belşug şi vanitate ca şi cum toate i s-ar fi cuvenit. Vroia să fie în rândul întâi printre doamnele de la curte, să aibă rochiile şi briliantele cele mai scumpe, trăsura şi caii cei mai frumoşi. Nimic din toate acestea nu-i refuza bărbatul care îi era cu totul orbit sexualiceşte. Partea tragicomică era însă că ea râvnea ca puterea, ei nelegitimă să fie recunoscută ca legitimă. Deşi era anturată şi răsfăţată de toţi prinţii şi curtenii, mai avea ambiţia nestăpânită de a fi recunoscută şi de prima doamnă de la curte: să fie primită prieteneşte de Maria Antoaneta. Nu, nu poate tolera ca această „mică roşcovană", această gâsculiţă care încă nu vorbeşte corect franţuzeşte şi a rămas fecioară fără să vrea, să-i dea mereu cu tifla, s-o umilească pe faţă, cu atâta neruşinare – pe ea, femeia cea mai puternică de la curte!

În această homerică ceartă pentru rang, dreptatea formală e de partea Mariei Antoaneta. Ea nu-i obligată să vorbească cu această „contesă", chiar dacă strălucesc pe pieptul ei diamante în valoare de şapte milioane. Însă la

spatele ei e puterea regală: regele e în mâna ei. Aproape de ultima treaptă a decadenţei sale morale, cu totul indiferent faţă de stat, supuşi şi familie, cinic, trufaş – „după mine, potopul”! – Ludovic XV vrea liniştea şi plăcerile lui. A domnit destul – şi în ultimii săi ani vrea să trăiască, nepăsător de soarta dinastiei sale, chiar dacă totul s-ar prăbuşi în jurul lui. Dar tihna lui e tulburată, deodată, de această războire între femei! I-ar plăcea să nu se amestece deloc. Dubarry i se plânge însă zilnic: să nu se lase înjosit, să nu fie de râsul curţii să-şi apere onoarea (deci şi a ei). În cele din urmă, plictisit de atâtea lacrimi şi atâtea scene, regele o cheamă pe doamna de Noailles: la început are numai cuvinte amabile pentru soţia nepotului său; apoi, pe de departe, îşi exprimă dorinţa ca Dauphina să se poarte mai atent faţă de anumite persoane de la curte, să nu vorbească aşa de liber despre ele. Doamna de companie transmite această dorinţă Antoanetei; – dorinţă aflată repede de mătuşile ei, de abatele Vermond, de ambasadorul Mercy şi, prin curier special, toată chestia e comunicată Mariei Tereza, la Viena.

Situaţie penibilă pentru pioasa împărăteasă. Poate sfătui pe fiica ei să fie mai amabilă cu „creatura” aceea? Pe de altă parte, poate fi ea împotriva regelui? După multă consfătuire, isteaţa politiciană şi diplomată crede că va rezolva conflictul. Nu va scrie ea însăşi. Ministrul ei de stat, Kaunitz, va concepe un rescript către Mercy, care îl va preda Mariei Antoaneta. Rescriptul era clar, deşi se exprima în termeni generali: e o datorie să fie onorate cu politeţe persoanele pe care însuşi regele le socoteşte demne de încredere; alegerea făcută de un monarh trebuie ţinută în seamă, fără nicio contrazicere...

Maria Antoaneta era însă înfierbântată de mătuşile ei. Când Mercy i-a citit scrisoarea, spuse un neglijent: „Da, da... aşa este”, dar în sinea ei îşi zicea că bătrâna perucă de Kaunitz poate să trăncănească: niciun cancelar n-are să se amestece în afacerile ei particulare. Ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, ea continuă să trateze cu aceeaşi mândră şi răutăcioasă tăcere pe „creatura cea proastă”. O întâlneşte zilnic la serbări, la baluri, la masa de joc, chiar şi

la masa regelui şi observă cum se agită, cum tremură în aşteptarea unui cuvânt, a unui singur cuvânt. Ea nu-l rosteşte – şi când privirile lor se întâlnesc, Antoaneta îşi umflă buza şi trece rece mai departe... Războiul e făţiş. Ca la o bătălie de cocoşi, curtenii se adună în jurul celor două femei, să vadă cine îşi va impune voinţa: stăpâna nelegitimă sau acea legitimă a Franţei? De mult n-a mai avut Versailles o comedie atât de amuzantă.

De astă dată, regele s-a supărat. Deprins cu ascultarea bizantină a voinţei sale, cu preîntâmpinarea fără murmur chiar a unei dorinţi încă neexprimate, s-a ivit pentru întâia oară o împotrivire: o fată încă necoaptă îi nesocoteşte porunca. Cel mai simplu, ar fi să-i tragă o bună săpuneală. Dar până şi acest bărbat imoral şi cinic, mai are un scrupul: îi este penibil să ordone soţiei nepotului său să vorbească cu metresa lui. De-aceea, ca şi Maria Tereza, el a făcut din această chestiune particulară un act de stat. Ambasadorul Mercy a fost poftit să vorbească cu ministrul de externe francez – dar nu în camera de audienţă, ci în apartamentul contesei Dubarry. Abia a schimbat câteva cuvinte cu ministrul, că apare contesa, care, în cuvinte amabile, se plânge de nedreptate: i s-ar atribui sentimente duşmănoase faţă de Dauphină. Dimpotrivă, ea e calomniată... Iată-l pe bunul ambasador confident al contesei Dubarry! Dar o uşă tapetată, secretă, se deschide şi intră însuşi Ludovic XV. „Eşti trimisul împărătesei, spune el lui Mercy. fii câtva timp ambasadorul meu.” Lăudând-o pe Antoaneta, regele ajunge pe nesimţite la chestiunea gravă. Regele îi cere să pună toată influenţa lui, pentru ca Dauphina să-şi schimbe purtarea faţă de contesă: cu alte cuvinte, capitulare netă. Mercy simte că această problemă devine politică. Se grăbeşte să scrie la Viena, arătând (ca să-şi uşureze misiunea) că Dubarry nu e atât de răuvoitoare şi că ea cere un lucru de nimic: un cuvânt adresat în public. Pe de altă parte, vizitează pe Maria Antoaneta: stăruie şi nu ocoleşte mijloacele mai aspre. Face aluzie la primejdiile care o pândesc la curtea franceză şi arată că s-ar putea ivi o

discordie între Habsburgi şi Bourboni. Mai mult: numai ea, Maria Antoaneta, ar fi vinovată dacă s-ar sfărâma această Alianţă: opera cea mai de seamă a mamei sale... Aceste grele argumente încep să zdruncine îndărătnicia Dauphinei: cu lacrimi în ochi, ea făgăduieşte ambasadorului că într-o anumită zi, la jocul de cărţi, va adresa cuvântul contesei Dubarry.

În seara hotărâtă, intimii de la curte aşteaptă un spectacol de gală: vestea a trecut din gură în gură. În culise, scena a fost pregătită în amănunte. La sfârşitul partidei de joc, Mercy o va întâmpina pe contesa Dubarry, pentru o mică conversaţie. Întâmplător, Dauphina se va apropia de ambasador şi cu acest prilej va spune favoritei câteva cuvinte... Dar cele trei mătuşi regale veghează. Ele vor face să cadă cortina, înainte ca duetul împăcării să se împlinească. La început, programul se desfăşură aşa cum a fost stabilit. Antoaneta a început să facă ocolul sălii, vorbind cu o doamnă, apoi cu alta. Teama, agitaţia, supărarea ei sporeau cu cât se apropia; se afla lângă ultima doamnă, care o despărţea de Mercy şi Dubarry. Încă două minute, încă unul şi va trebui să vorbească favoritei. Însă în clipa hotărâtoare. doamna Adelaida, cea mai aţâţătoare dintre mătuşi, dădu lovitura cea mare... Îndreptându-se spre Maria Antoaneta, îi spune poruncilor: „E timpul să mergem. Vino! Trebuie să aşteptăm pe rege la sora mea Victoria”. Surprinsă, înspăimântată, Dauphina îşi pierde curajul. Nu are prezenţa de spirit să spună la repezeală un cuvânt indiferent către Dubarry. Se înroşeşte, se zăpăceşte şi se depărtează, mai mult fugind decât mergând. Scena e ratată. Toţi încremenesc... Şi în loc de împăcare, reîncepe batjocura. Răutăcioşii îşi freacă mâinile. În toate colţurile palatului, palavre şi râsete înfundate. Însă Dubarry spumegă şi regele e de-a binelea mânios: „Văd, domnule de Mercy, spuse el ambasadorului, că sfaturile dumitale nu au din nefericire niciun efect. E necesar să intervin eu însumi!”

Regele ameninţă, doamna Dubarry tună şi fulgeră;

alianţa franco-austriacă se clatină, pacea Europei e în primejdie. Ambasadorul trimite vestea cea rea la Viena. Acum Maria Tereza trebuie să intervină şi ea, direct, căci numai dânsa mai are puterea să înfrângă cerbicia copilului ei. Când l-a trimis în Franţa, s-a hotărât să-l sustragă de la îndeletnicirile politice. Fata ei nu are nici râvna, nici nu dovedeşte că ar fi capabilă să se intereseze mai târziu de treburile publice.

De astă dată, împărăteasa e nevoită să-şi calce hotărârea. Ea însăşi are acum mari griji politice. De câteva luni i-a venit de la Frederic cel Mare, pe care îl urăşte ca pe un diavol blestemat, şi de la Ecaterina II a Rusiei, care îi este şi ea antipatică, propunerea de împărţire a Poloniei. Iosif II, fiul şi co-regentul ei, şi cancelarul Kaunitz au primit cu entuziasm propunerea. Însă conştiinţa Mariei Tereza se împotriveşte: „Orice împărţire e nedreaptă şi vătămătoare pentru noi”... E o crimă morală, o invazie de pradă contra unui popor dezarmat şi nevinovat. Ea refuză propunerea. „Prefer să fiu considerată ca slabă decât ca necinstită”, spune ea cu înţelepciune. Însă ea nu mai domneşte singură. Iosif II visează numai reforme, războaie şi mărirea imperiului, pe când Maria Tereza se gândeşte cum să păstreze un stat atât de artificial şi nestatornic ca Austria. Propriu-i fiu şi slujitorul ei Kaunitz, pe care l-a înălţat atât de sus, se dau de partea lui Frederic cel Mare. Obosită, dezamăgită în toate speranţele ei de mamă şi de stăpână, ar vrea să abdice. Sentimentul răspunderii o reţine. Are siguranţa profetică a tulburărilor ce le va provoca spiritul nepotolit al fiului ei. Ea luptă până în ultima oră. Vrea să-şi salveze onoarea.

Însă Frederic cel Mare glumeşte la Berlin: „Împărăteasa Ecaterina şi eu, suntem doi vechi briganzi. Ce ne pasă de această bigotă şi de duhovnicul ei”... Războiul e inevitabil, dacă Austria nu se asociază. Cu sufletul îndurerat, cu conştiinţa rănită, Maria Tereza e nevoită să-şi dea consimţământul. Se simte însă vinovată şi tremură când se gândeşte la ziua când tratatul secret şi urmările acestuia vor fi cunoscute. Ce va spune Franţa? Va fi ea indiferentă la

această ciopârţire a Poloniei, sau va combate pretenţia pe care n-ar găsi-o justificată. Cu propria ei mână, Maria Tereza a şters cuvântul „justificat” din decretul de ocupaţie. Totul atârnă de buna sau reaua dispoziţie a lui Ludovic XV.

Iată că în toiul acestui arzător conflict de conştiinţă, soseşte scrisoarea alarmantă a lui Mercy! Regele e supărat pe Maria Antoaneta: i-a spus-o ambasadorului în faţă. Pentru că Dauphina nu vrea să vorbească cu doamna Dubarry, împărţirea Poloniei poate fi pentru Franţa pretextul unei afaceri de stat, poate chiar al unui război! Maria Tereza se înspăimântă. Nu! fiica ei nu trebuie să fie mai catolică decât Papa, mai morală decât mama ei care a fost nevoită să-şi jertfească conştiinţa unei raţiuni de stat. Repede, trimite o scrisoare aspră, ca să frângă odată pentru totdeauna îndărătnicia fetei. Nu suflă o vorbă despre Polonia sau despre „raţiunea de stat”, dar bagatelizează toată afacerea de la curte... Îi este atât de greu să spună un cuvânt contesei Dubarry, un cuvânt de bună ziua sau despre o rochie? E atât de robită unor influenţe oculte, încât nu poate să-şi facă datoria faţă de rege? Nu are niciun motiv serios. Nu i se impune nicio înjosire. Dar datorează ascultare bunicului ei, stăpânului şi binefăcătorului ei...

Argumentele nu prea erau onorabile. Însă împotriva autorităţii materne, Maria Antoaneta nu s-a răzvrătit niciodată. Disciplina casei de Habsburg s-a dovedit eficace. Dauphina mai face nazuri în privinţa formei: „Nu spun că nu vreau deloc să vorbesc cu dânsa. Însă nu mă pot sili să vorbesc într-o anumită zi, la o anumită oră, pentru ca dânsa să nu poată da de veste şi să triumfe dinainte”. În realitate, capitularea Antoanetei era dinainte pecetluită.

În ziua de Anul nou 1772 s-a pus în cele din urmă capăt acestui tragi-comic război feminin. Scena a fost iarăşi pregătită, ca la teatru. Martorii şi spectatorii au fost poftiţi din nou la curte... S-a început marea perindare a urărilor. În ordinea rangului, defilează doamnele înaintea Dauphinei. Printre ele, ducesa de Aiguillon cu doamna Dubarry. Dauphina adresează ducesei câteva cuvinte, apoi întoarce

capul aproape în direcţia doamnei Dubarry şi spune, nu chiar în faţa ei, dar în aşa fel încât cu puţină bunăvoinţă pot fi socotite ca adresate ei, aceste cuvinte pe care toţi le ascultă cu respiraţia oprită: „E multă lume astă-seară la Versailles”... Şapte cuvinte numărate a rostit Maria Antoaneta, eveniment mai important la curte, decât câştigarea unei provincii sau a unor reforme de mult necesare. Maria Antoaneta a capitulat, doamna Dubarry a triumfat. Totul e iarăşi bine. Cerul de la Versailles s-a luminat. Regele îmbrăţişează pe Dauphină ca pe un copil regăsit, Mercy îi mulţumeşte din inimă, Dubarry se învârteşte prin săli ca un păun, mătuşile spumegă la rândul lor şi toată curtea din pod până în pivniţă, freamătă şi trăncăneşte, pentru că prinţesa a spus favoritei regelui: „E multă lume astă-seară la Versailles”...

Aceste banale cuvinte au însă un înţeles mai adânc. Ele au pecetluit o mare crimă politică, prin ele s-a cumpărat consimţământul tacit al Franţei la împărţirea Poloniei. Nu numai Maria Antoaneta, ci o ţară întreagă a fost înjosită cu aceste şapte cuvinte.

Ce-i drept, mândria tânără şi nestăpânită a Antoanetei a primit o lovitură ucigătoare. A plecat pentru întâia oară grumajii – pe care nu-i va mai pleca a doua oară decât sub ghilotină. Cu acest prilej s-a putut vedea deodată că această uşuratecă şi slabă făptură, „buna şi duioasa Antoaneta”, are un mândru şi nezdruncinat suflet, atunci când e vorba de onoarea ei. Cu amărăciune spuse ea lui Mercy: „Ţi-am făgăduit o singură dată, dar sunt hotărâtă să nu merg mai departe. Femeia aceea nu va mai auzi niciun cuvânt de la mine”. Chiar şi mamei sale îi scrie lămurit că nu va mai sacrifica onoarea ei în nicio împrejurare. Mama replică, indignată de această primă pornire de emancipare, că nu i se va da vreun sfat potrivnic demnităţii sale. Tremură însă pentru dânsa, când se răzvrăteşte pentru acele câteva cuvinte. „Trebuie să-i vorbeşti ca oricărei doamne de la curtea regelui; păcătuieşti faţă de rege şi faţă de mine”... Avertismente şi rugăminţi zadarnice. Mercy şi

alţii se străduiesc s-o convingă că, fiind amabilă cu Dubarry, îşi asigură favoarea regelui. Devenită conştientă de sine, Maria Antoaneta rezistă tuturor ademenirilor, tuturor ameninţărilor. Şapte cuvinte a spus ea în silă acelei femei detestate, care n-a mai auzit însă niciodată un al optulea cuvânt de la dânsa.

Având aliaţi atât de puternici ca regele Ludovic XV şi împărăteasa Maria Tereza, „cocota de la curte” ar putea să continue lupta împotriva viitoarei regine. Există însă bătălii când învingătorul, recunoscând puterea potrivnicului, se sperie de propria sa victorie şi se întreabă dacă nu e mai înţelept să încheie pacea. Doamna Dubarry nu prea se simte în largul ei după acest triumf. La început n-a avut nicio duşmănie împotriva Mariei Antoaneta. Rănită în mândria ei, ea a cerut doar o mică satisfacţie. Acum e fericită – dar uneori e ruşinată şi înfricoşată de izbânda ei publică. Căci ştie că puterea stă nesigură pe picioarele artritice ale bărbatului de 62 ani. O apoplexie – şi „mica roşcovană” e a doua zi regină. O scrisoare de „călătorie la Bastilia” poate fi repede semnată...

De-aceea, victorioasa Dubarry încearcă pe toate căile s-o împace pe Maria Antoaneta. Îşi înfrânge mândria, apare la toate seratele şi nu se mai arată indispusă că nu i se adresează cuvântul: dimpotrivă, se foloseşte de orice ocazie ca Dauphina să afle cât îi este de dragă, în sute de feluri încearcă s-o momească. În cele din urmă, i se pare că a găsit mijlocul decisiv. Dacă nu ajută amabilităţile, atunci ea încearcă să-i cumpere favoarea. Se ştie la curte că Maria Antoaneta e foarte ahtiată după podoabe scumpe. Doamna Dubarry – ca şi cardinalul Rohan zece ani mai târziu – se gândeşte că ar câştiga-o prin daruri. Un mare giuvaergiu are nişte splendizi cercei cu briliante preţuiţi la şapte sute de mii de livre. Se pare că Dauphina a admirat aceste podoabe şi că Dubarry a aflat de dorinţa ei. Printr-o doamnă de la curte, îi trimite vorba că, dacă vrea să aibă cerceii, ea e bucuroasă să vorbească cu regele să-i dăruiască. Maria Antoaneta nu răspunde la această propunere neruşinată:

priveşte rece, dispreţuitor, la potrivnica ei. Pentru toate coroanele din lume ea nu va mai adresa un cuvânt acestei doamne Dubarry. O nouă mândrie şi siguranţă s-au ivit în ea; are 17 ani şi nu-i trebuiesc favoruri: de pe acum simte pe frunte diadema reginei.

CUCERIREA PARISULUI

Seara, de pe colina de la Versailles, se vede bine aureola Parisului arcuită în cer. Cu o cabrioletă, distanţa e parcursă în două ore; unui pieton îi trebuiesc vreo şase ore. E firesc ca, abia după câteva zile de la nuntă, Antoaneta să dorească să viziteze capitala viitorului ei regat. Sensul, exact al ceremonialului sau mai degrabă non-sensul e însă acela de a stânjeni, de a deforma formele naturale ale vieţii. Eticheta cere permisiunea specială a regelui, pentru ca moştenitorii tronului să intre în mod solemn, pentru întâia oară, în capitala Franţei. Rudele de-aproape, bigotele şi veninoasele mătuşi, doamna Dubarry, cei doi fraţi invidioşi, au ţesute multe iţe şi au inventat multe pretexte ca să-i închidă calea spre Paris, spre triumful ce-o aştepta pe Maria Antoaneta. Timp de trei ani, ea a fost ţinută între gratiile aurite de la Versailles. În cele din urmă îşi pierdu răbdarea. Dacă perucile pudrate ale Etichetei îi contrazic dorinţa, se va duce la rege. Acesta, slab faţă de toate femeile frumoase, nu găseşte nefirească dorinţa ei; spre ciuda întregii camarile, el îi dă încuviinţarea, putând să-şi aleagă singură ziua „veselei intrări”. A ales ziua de 8 iunie 1773.

Însă Antoaneta a vrut să joace o farsă odioasei clici de la palat. Ca şi logodnicii, care nu aşteaptă binecuvântarea preotului ca să se bucure, fără ştirea familiei, de toate plăcerile dragostei – Antoaneta a convins pe soţul şi pe cumnatul ei să facă o vizită tainică la Paris, cu câteva săptămâni înainte de intrarea oficială. Într-o seară, târziu, mascaţi şi costumaţi, au şters-o la Mecca franceză, petrecând la balul Operei. Când au apărut la liturghia de a doua zi dimineaţa, nimeni n-a bănuit nepermisa escapadă.

Astfel. Dauphina s-a răzbunat pentru întâia oară pe Etichetă.

Cu atât mai adâncă a fost bucuria ei, în ziua solemnei intrări. Era o zi de vară, strălucitoare, fără niciun nor. Toată calea de la Versailles la Paris era tixită de oameni, împodobită cu steaguri şi ghirlande. Uralele, ovaţiile, fluturările de batiste şi pălării nu încetau pe tot parcursul. La poarta oraşului, mareşalul de Brissac. guvernatorul Parisului, întâmpină trăsura princiară, oferind respectuos pe o tavă de argint cheia cetăţii. Apoi femeile de la hale, în rochii de sărbătoare (altfel aveau s-o întâmpine mai târziu!), au întins Mariei Antoaneta fructe şi flori. Tunurile de la Invalizi, de la primărie şi Bastilia, bubuiau. Cortegiul străbătu încet oraşul, cheiul de la Tuileries până la Notre-Dame. La dom, la catedrală, la universitate perechea princiară fu primită cu alocuţiuni. Ea trecu sub arcuri de triumf, între păduri de steaguri... Însă cea mai cordială primire i-a făcut-o poporul. Zeci şi sute de mii de oameni au potopit străzile oraşului, ca să vadă tânăra pereche. Încântata şi încântătoarea Dauphină a stârnit un entuziasm fără nume. Când, de pe balconul de la Tuileries, ea zări mulţimea ce fremăta în urale şi saluturi, exclamă speriată: „Doamne, ce mulţi oameni!” Dar mareşalul de Brissac îi spuse cu franţuzească galanterie: „Doamnă, să nu displacă înălţimii sale Dauphinului, dar vedeţi aci două sute de mii de oameni, îndrăgostiţi de dumneavoastră”.

Impresia acestei prime întâlniri a Mariei Antoaneta cu poporul a fost imensă. Leneşă la gândire, dar înţelegând repede cu simţurile şi numai în raport cu întâmplări personale, ea şi-a dat seama, când a avut sub ochii ei acea uriaşă mulţime înflăcărată, cât de mare şi de strălucită e situaţia ei hărăzită de soartă. Până atunci i se spunea la Versailles „Doamna Dauphină”, un titlu înalt, dar unul dintre miile de titluri ale ierarhiei nobiliare: era un cuvânt gol, o noţiune rece. În faţa mulţimii ea simţi înţelesul cald, mândria exaltată a expresiei: „Moştenitoare a tronului francez”. Într-o scrisoare către mama ei, descrise acea sărbătorire pe care nu va uita-o niciodată: „Am primit toate

onorurile ce se puteau imagina, dar acestea nu erau nimic faţă de ceea ce m-a impresionat cel mai adânc, afecţiunea şi entuziasmul sărmanului popor care, cu toate birurile de care e împovărat, e pătruns de bucuria de a ne vedea... Ce fericiţi suntem în situaţia noastră, că-i putem câştiga atât de uşor prietenia”...

Aceste cuvinte sunt cu-adevărat ale Mariei Antoaneta. Impresiile puternice sunt accesibile naturii sale lesne impresionabile; această iubire a poporului, atât de entuziastă, dar câştigată pe nimic, trezeşte în ea un simţământ de recunoştinţă. Însă pe cât de repede înţelege, pe atât de repede uită Antoaneta! După alte câteva vizite, ea a ajuns să considere uralele şi omagiile ca de la sine înţelese, datorite rangului ei – şi se bucura de ele ca de toate celelalte daruri ale vieţii. E minunat să se lase iubita de această necunoscută şi caldă mulţime. E dreptul ei să fie iubită de un popor de 20 milioane. Ea nu bănuieşte că dreptul implică şi datorii, că şi cea mai curată iubire oboseşte în cele din urmă, dacă nu e răsplătită...

Maria Antoaneta a cucerit Parisul. Dar şi Parisul a cucerit-o pe Maria Antoaneta. Deseori, chiar prea deseori, ea pleca spre ademenitorul oraş al plăcerilor; ziua, însoţită de doamnele ei de la curte; noaptea, cu o mică suită, vizita teatrele, balurile. Din ce în ce mai mult ea resimţea monotonia zilnică de la Versailles, plictiseala rece a acelor săli de marmură şi de oglinzi, cu intrigile, reverenţele şi serbările lor ţepene. Şi cât de ursuze şi ridicole sunt mătuşile ei, cu care trebuia să asculte dimineaţa liturghia şi seara să împletească ciorapi! Fantomatică şi falsă ţinută, fără libertate şi voioşie. Atitudini măsurate – şi acelaşi veşnic menuet cu aceleaşi figuri în acelaşi cerc. Şi ce comică oroare, la cea mai mică abatere de la normele sacrosante ale ceremonialului!

La Paris, se simte însă în largul ei, ca o plantă scoasă din seră. În freamătul capitalei, se poate cufunda şi învârti, se poate juca cu hazardul şi neprevăzutul, se poate bucura de viaţă, pe când la Versailles trăia numai pentru oglindă. De

două, trei ori pe săptămână, trăsura ei o ducea seara la Paris, cu alte doamne împodobite, şi revenea în zori. La început, Maria Antoaneta a vizitat din curiozitate şi muzeele; catedralele, marile magazine ale Parisului. O dată a fost la o expoziţie şi la o serbare populară. Pe urmă, ea se ducea numai în localuri de petrecere; era regulat la Operă, la Comedia franceză şi cea italiană, la baluri, redute şi săli de joc. „Parisul, oraş al plăcerilor!” – pe care îl vizitează azi americanele bogate... O atrăgeau mai ales balurile mascate. Avea atunci mai multă libertate. Putea să-şi permită o glumă, putea să converseze câteva minute cu cavaleri străini (neputinciosul ei soţ dormea acasă). Cu figura acoperită de mască, putea să danseze până la istovire, să râdă fără grijă, să vorbească în toată sinceritatea cu un tânăr şi încântător conte suedez, Axel Fersen, până ce doamnele de la curte o chemau iar în lojă...

Însă niciodată n-a intrat în casa unui cetăţean, n-a luat parte la vreo şedinţă a Parlamentului sau a Academiei; niciodată n-a vizitat un spital, un târg şi n-a căutat să afle ceva despre viaţa de toate zilele a poporului. Escapadele pariziene ale Mariei Antoaneta erau restrânse la cercul plăcerilor mondene. Credea că a făcut destul pentru „bunul popor” dacă răspundea surâzând la salutările lui entuziaste. Trecea mereu printre şiruri care o aclamau; nobili şi burghezi bogaţi jubilau când ea apărea la teatru, la balustrada rampei. Se simţea bine în vesela ei trândăvie, la toate petrecerile zgomotoase care durau până la ora şase dimineaţa când poporul se reîntorcea la lucru. În elanul tinereţii sale nesăbuite, ea credea că toată lumea e fericită, pentru că ea însăşi era fără griji şi fericită. Nu bănuia deloc că, peste douăzeci de ani, ea va fi nevoită să plece altfel decât în luxosul ei rădvan, spre Parisul cel adevărat, spre poporul lui real care nu ştie numai să aclame!

Admiraţia altora sporeşte conştiinţa de sine. O femeie tânără, a cărei frumuseţe e slăvită mereu, devine mai frumoasă prin conştiinţa frumuseţii sale. Şi în fetişcana care se simţea înstrăinată la Versailles, a crescut, după

petrecerile pariziene, o încântată mândrie de sine, o siguranţă, o lipsă de sfială faţă de toate rudele şi protectorii glaciali de la curte... Acum Maria Antoaneta se scutură de ţinuta ce i s-a impus şi calcă drept, cu voinţa ei, de dominare. Personalitatea ei feminină începe să răzbată; totul se schimbă în ea şi în juru-i. Până şi scrisul ei stângaci, cu mari litere copilăreşti, capătă acea zvelteţă şi nervozitate femeiască, fără să piardă însă şi celelalte caracteristici ale firii sale: nerăbdarea, neatenţia, nestatornicia, incoerenţa... Din expresia ei reiese o anumită independenţă. În tinereţea ei caldă, zvâcneşte o viaţă personală: vrea să iubească. Politica de stat i-a dat un soţ care nu e însă bărbat şi, pentru că inima ei n-a descoperit încă pe altcineva pe care să-l iubească, ea se iubeşte pe sine însăşi. Dulcea otravă a linguşirii curge prin venele ei. Cu cât e mai admirată, vrea să se admire mai mult şi, deşi prin lege e stăpână, ea vrea să supună cu graţiile ei de femeie curtea, oraşul şi ţara.

Când o fiinţă devine conştientă de sine, ea simte nevoia de a-şi dovedi puterea. Tânăra femeie a găsit pentru aceasta un bun prilej. Maestrul Gluck a terminat opera lui *Iphigenia* şi ar vrea s-o vadă executată la Paris. Maria Tereza, care îl proteja pe Gluck, aştepta ca Dauphina să-i deschidă acestuia drumul. Pentru Viena muzicală această reprezentaţie era un punct de onoare. E adevărat că Maria Antoaneta nu s-a remarcat prin daruri artistice: nici în muzică, pictură sau literatură. Avea un oarecare gust natural, fără simţ critic; urma, din curiozitate, noutăţile modei şi entuziasmul ei dura cât un foc de paie. Ea, care n-a citit o carte până la sfârşit şi nu s-a ostenit cu vreo conversaţie mai serioasă, considera arta ca o simplă podoabă a vieţii, ca o plăcere printre celelalte plăceri. Sentimentul înalt al artei îi era necunoscut şi era, fireşte, incapabilă să sesizeze noutatea şi măreţia *Iphigeniei.* Gluck i-a predat la Viena lecţii de clavir; n-a profitat prea mult. Era o diletantă la clavecin, ca şi pe scenă, în cerc intim.

Însă Maria Antoaneta are prilej să-şi arate puterea: vrea să impună la Operă (unde fierb atâtea intrigi şi unde mai e

atâta împotrivire contra „barbarilor”) *Iphigenia* acestui autor jovial, masiv, cu aparenţă feroce. Treaba aceasta o amuză totodată. Înfrânge rezistenţa muzicanţilor de la curte, care consideră lucrarea ca „neexecutabilă”. Repetiţiile încep. Marele artist e mereu nemulţumit şi mânios. Cere probe peste probe. Înspăimântă pe cântăreţe, care se plâng amanţilor lor princiari. Gluck tună şi fulgeră la Operă, ca un tiran; de zeci de ori reîncepe probele nereuşite şi e gata să se întoarcă la Viena. Îl reţine însă teama de a nu supăra pe protectoarea lui. Premiera e fixată pentru 13 Aprilie 1774. Locurile sunt reţinute. Curtea îşi pregăteşte echipajele. Unul din cântăreţi se îmbolnăveşte. Repede, trebuie înlocuit cu altul. Nu! Gluck amână premiera! Zădarnice sunt toate stăruinţele. Acest străin cutează să indispună mărimile de la curte, care au dat doar dispoziţii pentru seara de 13. Pe Maria Antoaneta o distrează încăpăţânarea şi furiile „bunului Gluck”. E făţiş de partea lui. Premiera e amânată pentru 19 ale lunii. Are grijă să ceară poliţiei să ia măsuri ca nobilii contrariaţi să nu-şi exprime prin fluierături nemulţumirea contra bădăranului muzicant!

De fapt, premiera *Iphigeniei* a fost mai mult un triumf al Mariei Antoaneta decât al lui Gluck. Critica a fost niţeluş cam rece: opera cuprinde „câteva părţi foarte bune pe lângă altele mediocre”. Auditoriul nepregătit nu poate surprinde de la început grandoarea unei opere. Dauphina a târât la premieră toată curtea. Şi soţul ei, care prefera vânătoarea muzicii sferelor, insensibil la farmecele celor nouă muze, a trebuit s-o întovărăşească. Maria Antoaneta aplauda ostentativ după fiecare arie evident, rudele şi curtenii trebuiau s-o imite. Cu toate intrigile, seara aceasta a fost un eveniment în istoria muzicală. Gluck a cucerit Parisul, dar Maria Antoaneta şi-a impus pentru întâia oară, în mod public, voinţa ei. E prima victorie a personalităţii sale, în faţa curţii şi oraşului, întâia manifestare a acestei tinere femei în faţa Franţei.

REGELE A MURIT, TRĂIASCĂ REGELE

La 27 Aprilie 1774, Ludovic XV se întoarce de la vânătoare istovit, cu mari dureri de cap. Medicii o cheamă pe doamna Dubarry la Trianon, castelul de dragoste al regelui. În dimineaţa următoare, pentru că febra creştea, ei ordonă transportarea bolnavului la Versailles Chiar neînduplecata moarte trebuie să se supună neînduplecatei Etichete: „Sire, la Versailles se cuvine să fi bolnav”... Acolo, şase medici, cinci chirurgi şi trei farmacişti îi iau pulsul de şase ori pe ceas. Diagnosticul e stabilit întâmplător, când un servitor ridică lumânarea: cineva descoperă pe obraz faimoasele pete roşii şi, într-o clipă, întreaga curte află cu groază numele bolii: vărsatul! Teama de molipsire (câţiva s-au îmbolnăvit în zilele următoare) şi teama de situaţia lor în caz de deces, îi cuprinde pe curteni. Fiicele regelui dau dovadă de curajul femeilor pioase: veghează ziua. Noaptea, se sacrifică doamna Dubarry. Însă moştenitorilor tronului li se interzice să intre în camera bolnavului: de câteva zile, viaţa lor a devenit prea preţioasă. Curtea e împărţită acum în două: la căpătâiul lui Ludovic XV veghează şi tremură vechea generaţie: mătuşile, Dubarry, puternicii de ieri. În alte camere se adună generaţia de mâine: viitorul rege Ludovic XVI, viitoarea regină Maria Antoaneta, contele de Provence care speră să fie moştenitor al tronului câtă vreme fratele său va fi incapabil să aibă copii... Între aceste două grupuri, stă Destinul. În marea anticameră, mulţimea de curteni aşteaptă suspinând, cu teamă, neştiind încotro să-şi îndrepte urările şi dorinţele: spre camera unde apune vechiul soare al puterii sau spre celelalte camere, unde răsare noul soare al puterii...

În acest timp, boala brăzda trupul uzat, sleit, al regelui. Acoperit de bube, oribil la înfăţişare, trupul începu să se descompună, pe când conştiinţa nu fu niciun moment întreruptă. Fiicelor şi doamnei Dubarry le trebuia într-adevăr curaj ca să suporte putoarea cumplită ce umplea camera, deşi fereastra era deschisă. Curând medicii socotiră trupul pierdut – dar altă luptă a început: în jurul sufletului păcătos. Stupoare! – preoţii refuzau să se apropie de patul bolnavului, pentru spovedanie şi împărtăşanie. Regele necredincios, care a trăit numai pentru plăcerile lui, trebuia să-şi arate căinţa. Întâi de toate, trebuia îndepărtată ţiitoarea care veghea lângă un pat pe care l-a împărţit îndelung, atât de puţin creştineşte. Greu s-a decis regele, tocmai în ultimele ore cumplite ale singurătăţii, să înlăture singura făptură de care mai era legat. Frica de focul iadului îl teroriza. Cu glas stins şi-a luat adio de la doamna Dubarry. care avea să aştepte la Rueil, un mic castel din apropiere: se va întoarce, dacă regele se va vindeca.

Abia atunci intră în dormitorul regal omul care, timp de 38 ani, a fost cel mai puţin ocupat din toată curtea: duhovnicul Maiestăţii sale! Uşa se închise în urma lui: curtenii regretau că nu pot auzi din anticameră lista păcatelor din Parcul cu Cerbi al regelui. Cu ceasul în mână, aceşti veseli amatori de scandal aşteptau să afle măcar cât timp îi trebuia regelui ca să-şi recunoască toate păcatele şi desfrânările. Duhovnicul reapăru abia după 16 minute! Nu era, însă de-ajuns această tainică recunoaştere. Biserica nu va acorda încă suprema iertare lui Ludovic XV, monarhului care nu şi-a uşurat inima timp de 88 ani, trăind în ruşine şi plăceri trupeşti sub ochii copiilor săi. Ea îi cerea o pocăinţă mai adâncă, în faţa tuturora, tocmai pentru că a fost printre cei mai mari din lume şi a ignorat legea spirituală. El trebuia să se aplece înaintea Atotputernicului. Păcătosul rege trebuia să se mărturisească, să se căiască pentru netrebnica lui purtare în viaţă. Abia atunci i se va da sfânta împărtăşanie.

În dimineaţa următoare, grandioasa scenă a pocăirii

autocratului se desfăşură în faţa întregii curţi. Înaltul cler se îndreptă, cu sfânta hostie, de la capelă spre camera muribundului, între cele două şiruri ale gărzii în mare ţinută, în vibrarea înăbuşită a tobelor. Ţinând fiecare câte o lumânare aprinsă în mână. Dauphinul, fraţii săi, prinţi şi prinţese, mergeau în urma arhiepiscopului şi suitei sale... În pragul uşii, se opresc şi îngenunchează. Apoi pătrund toţi, afară de moştenitorul tronului, în camera regală. În tăcerea mormântală, se aude domoala cuvântare a cardinalului; prin uşa deschisă, se vede cum împarte sfânta hostie. O clipă de înfiorare, de surpriză plină de respect; cardinalul apare apoi în pragul anticamerei şi, cu glas ridicat, spune întregii curţi adunate: „Domnii mei, regele mă însărcinează să vă spun că el cere iertare lui Dumnezeu pentru ofensele ce i le-a adus şi pentru răul exemplu pe care l-a dat poporului său. Dacă Dumnezeu îi dăruieşte iarăşi sănătate, el făgăduieşte să se căiască, să sprijine credinţa şi să uşureze soarta poporului său”... Un geamăt slab e auzit de acei care se află în apropiere de patul muribundului: „Aş fi vrut să am eu puterea de a spune aceasta”, murmură dânsul.

Ceea ce a urmat era groaznic. Nu un om murea, ci un cadavru înnegrit se măcina în el însuşi. Însă trupul lui Ludovic XV se mai împotrivea nimicirii, ca şi cum s-ar fi adunat în el puterea tuturor strămoşilor săi Bourboni. Mirosul cumplit sleia puterile slujitorilor şi ale fiicelor care mai vegheau. Întreaga curte fremăta tot mai nerăbdătoare: să se sfârşească mai repede această tragedie... Jos, aşteaptă trăsurile, gata echipate, să ducă pe noul rege şi suita lui la Choisy, îndată ce bătrânul rege îşi va fi dat ultima suflare. Teama de molipsire îi cutremură pe toţi. La fereastra muribundului arde o mică lumânare: va fi stinsă în clipa supremă. Toţi aşteaptă semnul acesta. Uriaşul trup al Bourbonului mai rezistă o zi. Şi când, la 10 mai, ora trei jumătate după-amiază, lumânarea e stinsă, vestea e transmisă fulgerător...

Vestea creştea în valuri de murmure, tot mai tari, mai apropiate de camera unde aşteaptă Maria Antoaneta cu

soţul ei. Uşa se deschide, ca smulsă de furtună: Doamna de Noailles intră, îngenunchează şi salută cea dintâi pe regină, în urma ei pătrund alţii, toată curtea vrea să intre: fiecare vrea să aducă printre cei dintâi urarea lui, să atragă asupra lui atenţia noilor monarhi. Tobele răsună, ofiţerii îşi trag săbiile din teacă şi din sute de guri izbucneşte strigătul: „Regele a murit, trăiască regele!”... Şi, în timp ce cadavrul negru-vânăt, de nerecunoscut, al lui Ludovic XV e ascuns repede în coşciugul de mult pregătit – trăsura noului rege şi a noii regine trece sub poarta aurită din Versailles, în aclamaţiile poporului, ca şi cum cu vechiul rege s-a sfârşit şi vechea suferinţă şi o nouă lume ar începe cu noii stăpânitori.

Se spune că, atunci când li s-a adus vestea morţii, Maria Antoaneta şi soţul ei ar fi căzut în genunchi şi, plângând în suspine, ar fi strigat: „Doamne, ocroteşte-ne, suntem tineri, prea tineri ca să domnim”. Această anecdotă e bună pentru o carte de copii. E păcat că anecdotele despre Maria Antoaneta au micul dezavantaj că nu se potrivesc deloc cu psihologia ei. E deplasată această cucernicie la Ludovic om cu sânge rece, care aştepta, ca şi toată curtea, oră cu oră, deznodământul fatal. Maria Antoaneta a primit cu inimă uşoară acest dar al soartei. Nu că ar fi fost dornică de stăpânire, nerăbdătoare să apuce frânele. N-a visat niciodată să ajungă o Elisabeta, o Ecaterina, o Maria Tereza. Energia ei sufletească era prea restrânsă, spiritul ei era prea îngust pentru aceasta. Dorinţele nu-i depăşeau propria ei persoană, precum se întâmplă la orice caracter mijlociu. Această tânără femeie nu avea idei politice pe care să le impună lumii, nici măcar înclinarea de a subjuga pe alţii. Avea numai instinctul uneori încăpăţânat, alteori copilăresc al independenţei. Nu vroia să domnească; vroia să nu mai fie influenţată şi stăpânită de alţii. A fi stăpână, însemna pentru dânsa să fie ea însăşi liberă... Într-adevăr, acum n-o mai poate supraveghea şi înfrunta nimeni, nici severa mamă îndepărtată, nici umilitul ei soţ. E deasupra tuturora şi va asculta numai de capriciul şi bunul ei plac. S-a sfârşit

cu intrigile mătuşilor, cu rugăminţi la rege, cu permisiunile de a merge la bal – s-a sfârşit şi cu duşmana ei, Dubarry: mâine, creatura aceasta va fi izgonită pentru totdeauna, cu toate briliantele şi clica ei. Mândră, fără să se ruşineze de mândria ei, Maria Antoaneta îşi însuşi coroana pe care – precum scria mamei sale – bunătatea Providenţei i-a hărăzit-o: cel mai tânăr dintre copiii ei a fost ales pentru cel mai frumos regat al Europei. Tocmai pentru că Maria Antoaneta nu simţea măreţia şi răspunderea situaţiei sale, ea s-a urcat veselă şi fără grijă pe tron.

Şi abia s-a urcat pe tron că, din adânc, o întâmpinară aclamaţiile. Tinerii stăpâni n-au făcut încă nimic, n-au făgăduit nimic – dar poporul, încrezător în minuni, credea că a sosit vremea de aur, din momentul când a fost izgonită fastuoasa metresă şi a fost îngropat indiferentul şi desfrânatul Ludovic XV. Portretele noilor monarhi erau în toate vitrinele: fiecare mişcare a tinerei perechi era salutată cu entuziasm de popor şi chiar curtea, înţepenită de teamă, s-a grăbit să se bucure: încep iarăşi baluri şi parade. Domneşte tinereţea şi libertatea. Şi clopotele trase la înmormântarea vechiului rege răsunau fraged şi voios, ca la o sărbătoare.

Un singur om în toată Europa era însă pătruns de spaimă şi griji: Maria Tereza. Bătrâna împărătească cunoştea de 30 ani povara coroanei şi, ca mamă, nu ignora slăbiciunile şi defectele fiicei sale. Din toată inima ar fi vrut ca urcarea pe tron să se întâmple mai târziu, când vlăstarul ei s-ar fi putut iniţia cât de cât în tainele misiunii sale. Inima ei era grea de presimţiri. Când a primit vestea, a scris credinciosului ei ambasador că simte că soarta fiicei sale va fi sau măreaţă în toate sau foarte nefericită. N-a dat niciodată dovadă de preocupare serioasă... Iar fiicei sale i-a scris: „Nu-ţi fac niciun compliment cu ocazia noii tale situaţii, care a fost scump cumpărată şi care te va costa mai scump dacă nu te vei putea decide să duci o viaţă liniştită şi nevinovată...” Şi-a câştigat dragostea naţiunii, dar „trebuie să ştie s-o păstreze şi s-o folosească spre binele regelui şi al statului.

Sunteţi amândoi încă prea tineri şi sarcina e mare; deaceea sunt îngrijorată, cu-adevărat plină de grijă... Ceea ce vă pot sfătui acum, e să nu vă pripiţi: priviţi totul cu proprii voştri ochi, nu schimbaţi nimic, lăsaţi să se desfăşoare totul, altfel haosul şi intrigile nu se vor mai sfârşi...” Cu privirea ei de Casandră, Maria Tereza vedea, mai bine decât cei de aproape, situaţia nesigură a Franţei. Implora pe tânăra regină să păstreze amiciţia cu Austria; va fi linişte în Europa, dacă cele două ţări vor lucra împreună în toate împrejurările... Şi iar revenea asupra uşurinţei şi setei de plăceri a fiicei sale: „De acestea îmi este teamă mai mult decât orice. Este neapărat necesar să te ocupi cu lucruri serioase şi să nu te laşi ademenită de risipă...”

Impresionată de grija mamei, ea îşi recunoaşte slăbiciunile şi făgăduieşte să se îndrepte. Împărăteasa, cu prevederea ei profetică, nu se poate linişti. Nu crede în fericirea acelei coroane, în fericirea fiicei sale. În timp ce Maria Antoaneta e slăvită de toată lumea, Maria Tereza scrie ambasadorului: „Cred că zilele ei cele mai frumoase au trecut”.

PORTRETELE UNEI PERECHI REGALE

Gravorii, pictorii, sculptorii, portretiştii de tot felul au avut mult de lucru în primele săptămâni de la urcarea pe tron a tinerei perechi. Chipurile lor încununate au înlocuit repede portretul lui Ludovic XV.

Unui dibaci făuritor de medalii, nu-i trebuia multă osteneală ca să imprime ceva cezarian figurii de om cumsecade a lui Ludovic XVI. Cu excepţia cefei scurte şi tari, capul noului rege nu era vulgar: frunte oblică, proporţională; nas semeţ arcuit, buze pline, senzuale; bărbie bine formată, rotundă. Un profil oricum impunător, simpatic. Privirea însă, trebuia înfrumuseţată: căci de la trei paşi. acest miop nu recunoştea pe nimeni fără lornietă. Artistul trebuia să împrumute puţină autoritate acelor ochi bovini, spălăciţi, cu pleoapele grele. Mare cazně aveau pictorii de la curte să-l reprezinte drept, impozant în costumul de gală, pe acest om greoi care, deşi normal dezvoltat, era buhăit şi stângaci până la ridicol. Călca apăsat pe lucitorul parchet de la Versailles, hâţânând din umeri, „ca un ţăran în urma plugului”; nu ştia să danseze şi, când păşea mai repede, se împiedica de propria lui sabie. Conştient de dizgraţiile sale fizice, el se încurca şi mai mult: perplexitatea lui accentua înfăţişarea neroadă: regele Franţei făcea impresia unui jalnic bădăran.

Ludovic XVI nu era deloc prost sau mărginit. Timiditatea lui (rezultată probabil şi din neputinţa lui sexuală) îl reţinea amarnic. O conversaţie însemna o încordare sufletească pentru acest stăpânitor maladiv de sfios. Pentru că ştia cât de încet şi greoi cugetă el, avea o nespusă teamă de oameni deştepţi, ironici, cu vorba iute. În comparaţie cu aceştia, el se ruşina de propria lui stângăcie. Dacă i se

dădea însă răgaz să-şi adune gândurile, dacă nu i se cerea imediat răspunsul sau hotărârea, el dădea dovadă de judecată sănătoasă, dreaptă, cinstită – deşi nu era niciodată extraordinară. Când biruia sfiala lui nervoasă, se purta normal. Prefera să citească şi să scrie: cărţile nu-l încolţeau ca oamenii. Citea chiar mult, poseda bune cunoştinţe istorice şi geografice, studia engleza şi latina, având o memorie deosebită. Ţinea în ordine strictă actele şi condicile casei. În fiecare seară, însemna prozaic în jurnalul său, cu scrisul său rotund, curat, aproape caligrafic, evenimentele vieţii sale („împuşcat şase cerbi”, „mi s-a făcut o clismă”) – ignorând sau nebănuind ceea ce avea însemnătate în istoria lumii. Era modelul unui intelect mijlociu, lipsit de independenţă, destinat de natură să fie vameş sau conţopist de încredere, pentru treabă maşinală; să stea oriunde, în umbra evenimentelor – dar să nu domnească.

Avea plumb în sânge. Nimic nu-i era uşor. Trebuia să înfrângă mereu un fel de somnolenţă, pentru ca să facă, să gândească ori să simtă ceva. Nervii săi nu se puteau întinde, nu vibrau de electricitate. Această amorţire a nervilor îl fereau pe Ludovic XVI de orice simţăminte puternice: iubire (sufletească ori fizică), bucurie, plăcere, frică, durere. Acestea nu răzbăteau prin pielea de elefant a calmului om. Nici când viaţa lui era într-adevăr în primejdie. el nu se smulgea din letargie. Când revoluţionarii au năvălit la Tuileries, pulsul său nu bătea mai repede; în noaptea ce-a precedat decapitarea lui, n-a pierdut nici pofta de mâncare, nici somnul – cei doi stâlpi ai tihnei sale. Ochii săi stupizi n-au lucit niciodată de spaimă sau mânie. Numai eforturi brutale (ca fierăria, vânătoarea) mai puneau în mişcare acest trup – străin de tot ce e fin, graţios, ignorând arta, muzica, dansul. Nici chiar Eros nu l-a rănit cu săgeţile lui. Timp de 20 de ani, Ludovic XVI n-a cunoscut altă femeie decât aceea pe care bunicul i-a dat-o ca soţie: a rămas mereu mulţumit cu dânsa, precum era mulţumit cu toate în calmul său exasperant. Acest om robust era jalnic de slab când trebuia să-şi pună în mişcare voinţa. Hotărârea,

acţiunea îl terorizau. Lăsa pe alţii să facă ce vroiau; el nu dorea decât linişte. Promitea sau acorda ce i se cerea, chiar dacă cineva îi cerea apoi contrariul. Oricine se apropia de el, putea să-l domine. Era jucăria soţiei sale, a miniştrilor – „craiul bobului”, vinovat nevinovat, bucuros dacă era lăsat în pace. Dacă Revoluţia, în loc să fi ghilotinat gâtul gros al acestui om apatic, i-ar fi dat o căsuţă de ţăran cu o grădiniţă, l-ar fi făcut mai fericit decât atunci când arhiepiscopul de Reims i-a pus pe cap coroana Franţei – pe care a purtat-o fără plăcere, fără mândrie. fără demnitate…

Regina, dimpotrivă, era slăvită sub toate formele. În chipul şi ţinuta ei se oglindea idealul epocii sale. Gingaşă, zveltă, graţioasă, cochetă, ea a devenit zeiţa Rococo-ului, tipul desăvârşit al modei şi al gustului. Când o femeie vroia să treacă drept frumoasă şi atrăgătoare, se silea să semene cu dânsa. Maria Antoaneta nu avea totuşi o figură deosebit de expresivă. Un oval fin cizelat, cu câteva mici semne picante, neregulate, ca buza de jos ceva mai ieşită sau fruntea prea netedă. Nu încânta printr-o expresie spirituală sau cu vreo caracteristică personală. Ceva rece şi gol, ca emailul uniform, frapa la această figură de 19 ani, care a căpătat mai târziu plinătatea şi deciziunea maiestuoasă a femeii. Ochii puţin albaştri erau însă umezi şi vioi. repede scăldaţi în lacrimi şi repede scânteind de glumă şi joc. Vivacitatea şi spontaneitatea caracterului ei nu erau accentuate de nicio trăsătură voluntară; era o fire mlădioasă ce se lăsa purtată de dispoziţia momentului. Drăgălăşenia ei încânta pe toţi. Frumos cu adevărat era părul ei des, blond, cu unele luciri roşii, albul de porţelan al tenului ei, frăgezimea plină a formelor, liniile desăvârşite ale braţelor ei netede şi rotunde ca fildeşul, mâinile ei îngrijite. O frumuseţe înflorită şi înmiresmată, un farmec sublimat şi volatil se desprindea din fiinţa ei.

Cele mai izbutite portrete ale ei nu redau totuşi esenţialul naturii sale. Portretele fixează trăsăturile şi ţinuta, imaginea rigidă. Farmecul propriu al Mariei Antoaneta rezidă în acea înnăscută muzicalitate a corpului ei, în mişcările ei. Când mergea, înaltă şi subţire, prin sala oglinzilor; când se mlădia

cochetă pe un scaun, într-o conversaţie; când alerga pe scări, sărind înaripată; când întindea mâna ei orbitor de albă ca să fie sărutată ori când cuprindea cu braţul talia unei prietene – se vădea atunci farmecul ei feminin, nestânjenit. „Când se ţine dreaptă, e statuia frumuseţii; când se mişcă, e graţia în persoană”, scria Horace Walpole, un englez flegmatic. Călărea ca o amazoană; la jocul cu mingea, la orice joc care cerea flexibilitate şi vioiciune, întrecea pe cele mai frumoase femei de la curte. La dans, când nu urma exact ritmul muzicii, vina era a muzicanţilor! Instinctiv, Mariei Antoaneta îi plăcea mişcarea: aceasta e legea femeii frumoase. Neliniştea era elementul ei adevărat. Să asculte, să citească, să cugete şi, într-un anumit sens, chiar somnul – erau pentru ea dovezi imposibile de răbdare. Să înceapă ceva, să nu sfârşească nimic, să fie mereu ocupată fără să se ostenească însă prea mult. Să nu oprească timpul, ci să fugă mereu după el! Nimic să nu dureze mult, totul să se schimbe neîncetat! Cei 20 ani de domnie ai Mariei Antoaneta au fost o goală alergare în jurul propriului ei Eu, fără vreun scop lăuntric sau extern, omenesc sau politic.

Această lipsă de reţinere, această risipire a unei mari dar fals preţuite puteri, o amărăşte pe mama ei: ea ştie că fiica ei, atât de însufleţit înzestrată de natură, ar putea face de o sută de ori mai mult, dacă ar voi. Căci avea şi puterea regală. Ea trăia însă în plăceri, sub propriul ei nivel. Avea, ca adevărată austriacă, mult talent; nu se ostenea să-şi folosească şi să-şi adâncească darurile. Îşi risipea talentele, la repezeală, ca să se amuze. Pentru temperamentul ei vibrant, cât de puţină gândire era o povară. Nicio constrângere, nicio stăruinţă, nicio muncă. Numai joc, uşurinţă. Maria Antoaneta grăia numai cu gura, nu şi cu capul... Când i se vorbeşte, ascultă distrată, nu termină nicio conversaţie, lasă gândurile să cadă, nu apucă nimic cu tărie, nu soarbe sensul, sucul unei experienţe reale. De-aceea nu-i trebuiesc cărţi şi acte de stat care cer atenţie şi răbdare; cu neplăcere mâzgăleşte ea scrisorile absolut necesare. La o parte tot ce îngreunează viaţa, tot ce

provoacă melancolia! Cine se întrece cu ea în această lene de a gândi, e socotit de dânsa ca omul cel mai deştept; cine îi cere vreo încordare, e un pedant. Într-un salt, ea se depărtează de sfătuitorii ei. Nu-i trebuiesc calcule, economii sau prudenţă. Să-şi trăiască visurile şi să nu gândească. Morala unei generaţii, din secolul al XVIII-lea, a cărei soartă e simbolizată de regină – morală care trăieşte şi moare o dată cu dânsa.

Contrastul dintre aceste două figuri regale întrece închipuirea oricărui poet. Antiteza dintre Maria Antoaneta şi Ludovic XVI e absolută, ca fizic, ca temperament, ca psihic. El: greoi, stângaci, ţeapăn, timid, apatic. Ea: uşoară, flexibilă, febrilă, înspăimântată. El: nehotărât, molâu. bigot, smerit, pedant, econom, grav, prea serios. Ea: repede hotărâtă, spontană la da sau nu, idolatrizată, conştientă de farmecul ei, risipitoare, purtată de valurile dansului. El: se simte mai bine singur, îi place să mănânce vârtos, animalic, să bea vin tare; elementul lui e somnul, lumea lui e ziua. Ea: caută mereu societatea gălăgioasă, mănâncă puţin şi repede, nu se atinge de vin; elementul ei e jocul, lumea ei e noaptea. Când regele se culcă, ea abia reîncepe să freamăte, mereu în altă parte. Când, el e demult la vânătoare, ea abia se trezeşte... Obiceiurile, înclinările, orarul lor nu se potrivesc în niciun punct. De fapt. Maria Antoaneta şi Ludovic XVI duc „viaţă aparte” şi (spre mâhnirea Mariei Tereza) au, mai totdeauna, şi patul aparte.

Căsnicia lor nu era, precum s-ar crede, plină de gâlceavă şi conflicte. Dimpotrivă, era o căsnicie mulţumită; ar fi fost chiar fericită, dacă neputinţa soţului ar fi fost vindecată de la început. Ca să se ivească raporturi încordate între soţi, trebuia ca amândoi să-şi opună voinţa. Din neglijenţă sau nepăsare, amândoi evitau orice conflict între ei. „Gustul meu nu e acelaşi cu al regelui, glumeşte ea într-o scrisoare... Situaţia mea n-ar fi deloc plăcută într-o fierărie: eu n-aş putea să joc rolul lui Vulcan, iar soţului meu nu i-ar sta bine rolul lui Venus...” Lui Ludovic XVI nu-i este pe plac viaţa ei de petreceri zgomotoase; însă nu i se poate

împotrivi energic. Râde cu blândeţe de excesele ei şi, în fond, e mândru că are o soţie atât de mult admirată. Acest om cumsecade e subordonat ei. Conştient de defectele şi deprecierea lui, se dă la o parte, ca să nu stea în lumina ei. Ea însă îşi râde niţeluş, dar fără răutate, de soţul ei atât de comod; îi place într-un fel, ca un mare şi greoi câine Bernardin, pe care îl aţâţi, îl goneşti, care nu mârâie şi stă frumos şi ascultător la cel mai mic avertisment. La urma urmei, Ludovic e un soţ ideal: îi suportă toate capriciile, se strecoară când simte că prezenţa lui nu e dorită, nu intră neanunţat în camera ei şi, cu toate că e econom, plăteşte totdeauna datoriile ei. Îngăduindu-i totul – în cele din urmă chiar amorezii. Cu cât trăia mai mult cu dânsul, Maria Antoaneta avea un fel de consideraţie faţă de caracterul său onorabil. Din perechea unită în mod diplomatic s-a ivit o adevărată camaraderie. o cordială convieţuire – din care lipsea numai iubirea.

Pentru adevărată iubire, Ludovic era incapabil: îi lipsea şi o inimă pasionată. Maria Antoaneta avea pentru el compasiune, afabilitate, indulgenţă: acest amestec nu se poate numi iubire. Din datorie conjugală şi raţiune de stat, această femeie prea sensibilă trebuia să se dea trupeşte soţului ei, care n-a trezit însă în ea niciun elan, nicio satisfacţie erotică. „Ea nu are dragoste pentru dânsul”, constată clar şi precis Iosif II după vizita lui la Paris. Mamei sale, Maria Antoaneta i-a scris odată că dintre cei trei fraţi, îi este încă cel mai drag acel care i-a fost dat ca soţ: acest încă furişat între rânduri arată că, în lipsa unui bărbat mai bun, cinstitul ei soţ o surogatul cel mai admisibil. Maria Tereza (care a aflat despre fiica ei din Parma lucruri mult mai rele), s-ar fi împăcat cu această concepţie elastică despre căsnicie, dacă Antoaneta ar fi dat dovadă de mai mult tact. evitând să arate că ea consideră pe bărbatul ei ca o cantitate neglijabilă. Unuia dintre amicii ei de stat, contele Rosenberg, un bătrân galant care a vizitat-o la Versailles, regina i-a scris o scrisoare în care povestea cum l-a tratat pe bărbatul ei ca pe un prost, ca „un biet om”, într-o audienţă acordată ducelui de Choiseul. Se poate că

ea să fi dat acestei expresii un înţeles de simpatie şi compasiune: „sărmanul băiat bun!” La Viena, s-a văzut îndată ce primejdioasă lipsă de tact e ca regina Franţei să numească pe rege, chiar într-o scrisoare particulară, „un biet om”. În ce ton trebuie să se exprime atunci verbal această „zăpăcită”, la serbări şi baluri, faţă de o Lamballe sau Polignac, faţă de tovarăşii ei de petreceri!

Maria Tereza a trimis fiicei sale o scrisoare atât de energică şi de aspră, încât zeci de ani a fost ţinută secretă în arhiva imperială. Între altele, era scris: „Fericirea ta poate să se sfârşească repede şi te vei prăbuşi în nefericire numai din vina ta, de pe urma grozavei tale pofte de plăcere care nu-ţi îngăduie nicio preocupare serioasă... Te vei convinge într-o zi, dar va fi prea târziu”. Şi îndurerata mamă adăuga că nu vrea să trăiască ziua în care va vedea pe fiica ei nenorocită, deşi o va iubi până în ultima clipă.

Oare Maria Tereza exagera temerile ei? Expresia „un biet om” nu era întâmplătoare. Era un simptom. I s-a vădit de cât de puţin respect se bucura Ludovic XVI în căsnicia lui şi în cercul de la curte. Dacă un monarh e atât de dispreţuit de propria lui castă, cum îl vor sprijini ceilalţi stâlpi ai statului? Cum vor putea menţine dinastia un slăbănog şi o mondenă, în acele vremuri ameninţătoare? Împărăteasa nu era mânioasă pe fiica ei, ci îngrijorată de soarta ei. Regele şi regina nu erau nişte tirani răi. Nici acuzatorii lor de la Convenţiune nu puteau atribui cruzimi şi împilări acestor monarhi toleranţi sau nepăsători, amabili şi plini de bune intenţii. Ei nu erau făcuţi să înfrunte primejdiile, nu puteau să se înalţe deasupra defectelor şi slăbiciunilor lor. N-au ştiut să trăiască demn, eroic, într-o epocă revoluţionară.

REGINA ROCOCO-ULUI

Din momentul când Maria Antoaneta s-a urcat pe tron, Frederic cel Mare, duşmanul ereditar al Austriei, a devenit neliniştit. Cerea neîncetat ambasadorului prusac la Paris să urmărească cu grijă planurile ei politice. De fapt, primejdia era mare pentru dânsul. Era de ajuns ca Maria Antoaneta să se fi ostenit cât de puţin şi dânsa – şi Europa ar fi fost stăpânită de trei femei: de regina Franţei, de Maria Tereza şi de Ecaterina. ţarina Rusiei. Spre fericirea Prusiei, Maria Antoaneta n-a simţit marea ei misiune istorică, n-a înţeles timpul ei: şi-a însuşit coroana ca o jucărie. În loc să se folosească de puterea căpătată, vroia să se bucure de ea.

Aceasta a fost marea ei greşeală, de la început. A vrut să triumfe ca femeie, nu ca regină. Pentru dânsa, a fi regină însemna a fi cea mai elegantă, mai cochetă, mai anturată şi mai fericită femeie de la curte, mondena care dă tonul societăţii înalte, crezându-se centrul lumii. Timp de 20 ani, ea a jucat pe scena de la Versailles, nebănuind că prăpastia e lângă cărarea de flori. A jucat primul rol: al desăvârşitei regine a Rococo-ului. Repertoriul ei era însă sărac: câteva graţiozităţi, câteva intrigi, puţin spirit, foarte mult dans. N-a avut un partener potrivit în rolul regelui, niciun adversar eroic – ci spectatori snobi, blazaţi, binevoitori, pe când dincolo de grilajurile aurite poporul îşi aştepta stăpâna. Dar ea, orbită, nu se sătura de rolul ei, zăpăcindu-se cu noi nimicuri, chiar atunci când furtuna Parisului se apropia de grădinile din Versailles. Abia când Revoluţia o va smulge de pe scena ei înzorzonată, îşi va da seama că a jucat un rol de subretă, de damă de salon şi că şi-a risipit puterile, devenind incapabilă pentru un rol cu adevărat eroic. Ba nu! atunci când jocul va deveni serios, când i se va lua coroana,

ea va deveni aievea regină. Dar nu ca să trăiască – ci ca să moară.

Pare aproape de neconceput această enormitate istorică: timp de 20 ani, esenţialul să fie jertfit nimicului, datoria – plăcerilor, Franţa – micului Versailles, lumea reală lumii de petrecere. Ca să ne dăm seama de această absurditate, să căutăm pe o hartă a Franţei minusculul spaţiu în care s-a desfăşurat viaţa reginei. Între Versailles, Trianon, Marly. Fontainebleau, Saint-Cloud, Rambouillet, şase castele apropiate între ele – formând un pentagon ridicol de mic pe suprafaţa ţării. Niciodată, Maria Antoaneta n-a simţit nevoia fizică sau morală să depăşească cercul aurit în care a reţinut-o demonul plăcerilor, cel mai prost dintre demoni. Nu şi-a exprimat măcar dorinţa să cunoască propriul ei regat, să vadă marea, munţii; cetăţile, oraşele, catedralele acestei ţări bogate. În lenevia ei, n-a găsit timp să viziteze pe vreunul din supuşii ei: lumea reală, în afară de cercul nobililor, era ca şi inexistentă. N-a ştiut că în jurul Operei poporul parizian se trudeşte şi îndură mizeria, că dincolo de Trianonul cu raţe chineze, cu lebede şi păuni, dincolo de satul de paradă făcut de arhitecţii curţii, sunt nenumărate căsuţe ţărăneşti pline de griji şi de umilinţă. Rococo-ul nu ştia, nu voia să ştie de povara şi tragedia lumii: numai aşa a putut avea acel farmec gol, uşuratic, în jocuri fericite. Însă regina care îşi uită propriul popor, riscă mult. N-a aruncat o privire spre lumea cea mare şi gravă. Atrasă de o lumină înşelătoare, ea s-a învârtit în cercul ei, printre marionete, trăind într-o cultură artificială anii ei cei mai hotărâtori.

Aceasta e vina ei netăgăduită – dar scuzabilă. Un caracter mai tare decât al ei abia ar fi putut rezista ispitelor de care era înconjurată Maria Antoaneta. Ajunsă deodată din camera copiilor în patul conjugal, din odăile lăturalnice ale unui palat în sălile orbitoare de splendoare ale puterii regale, nepregătită, abia trezită din visurile copilăreşti, ea a avut sufletul prea fraged ca să nu fie covârşită de uimire şi vrajă. Şi cât de mişeleşte a ademenit-o nobilimea! A otrăvit-o cu rafinatele ei linguşiri, a încântat-o ingenios cu

nimicuri, a iniţiat-o cu măiestrie în şcoala înaltă a galanteriei şi în arta de a privi viaţa cu uşurinţă. Prea pricepuţi în toate tentaţiile şi slăbiciunile sufletului, curtenii au atras de la început pe această fată în cercul lor fermecător. Din primele zile ale domniei sale, Maria Antoaneta plutea în norii de tămâie ai idolatriei. Tot ce spunea era înţelept, tot ce făcea era lege, tot ce dorea i se împlinea. Capriciile ei deveneau modă, prostiile ei erau slăvite de toată curtea. Pentru ceata de ambiţioşi, privirea ei era un dar, râsul ei fericire, sosirea ei sărbătoare… Când primeşte, toate doamnele, cele mai tinere şi cele mai bătrâne, se străduiesc în toate chipurile să atragă măcar o secundă atenţia zeiţei, să înhaţe un compliment, măcar un cuvânt sau să nu treacă nebăgate în seamă. Pe stradă, poporul o salută, o aclamă, încrezător în ea. La teatru, spectatorii se ridică, de la primul până la ultimul loc, când apare în loja ei, măreţ gătită – şi toţi întorc privirile spre această frumoasă şi fericită femeie care, îmbătată de triumful ei, se credea cea mai frumoasă din lume. Cum se putea păzi dânsa, cu inima ei slabă, copilărească, de beţia tare şi dulce a fericirii, înconjurată de poftele bărbaţilor, de invidia femeilor? Cum să nu freamăte de mândrie? Cum să nu fie uşuratică, dacă totul îi este uşor? Şi banul curgea. Un cuvânt scris la repezeală pe o foaie: „payez” – şi ducaţii se rostogoleau cu miile, pietre scumpe, parcuri şi castele apăreau ca prin minune. Cum să nu fie ameţită de dulcele aer al fericirii, când Providenţa o covârşeşte cu daruri – şi cum să nu-i fugă pământul de sub picioare, când o răpesc atâtea tentaţii?

Dacă Maria Antoaneta este neîndoios vinovată în faţa istoriei pentru „concepţia” ei frivolă de viaţă, e totodată vinovată şi întreaga ei generaţie. Influenţată de spiritul timpului ei, ea a devenit reprezentanta tipică a Rococo-ului, expresia rafinată a unei „culturi” străvechi. Secolul mâinilor fine şi trândave, a spiritului răsfăţat şi distrat, vroia să culmineze într-o figură – înainte de a dispare. Nu în figura unui bărbat, a unui rege. În acest secol al femeii, numai chipul unei femei putea să-l simbolizeze. Maria Antoaneta a

fost într-adevăr regina Rococo-ului – cea mai zvăpăiată şi mai risipitoare dintre toate doamnele galante şi cochete. Ea a întrupat moravurile şi formele de artă ale vieţii din veacul al XVIII-lea. S-a jucat cu viaţa ei. ca şi cu un instrument extrem de gingaş şi fragil. În loc să fie omeneşte mare pentru toate veacurile, a fost caracteristică pentru timpul ei. Şi-a risipit fără rost puterile – dar a împlinit un rost: cu ea s-au sfârşit o generaţie şi un veac.

Care e prima grijă a unei regine a Rococo-ului, când se trezeşte dimineaţa în palatul ei din Versailles? Rapoartele miniştrilor, ale ambasadorilor? Chestiuni politice, militare? Nicidecum! După un somn de câteva ore (s-a întors în zori de la petrecere), începe o zi nouă. Prima fată în casă intră cu câteva cămăşi, batiste şi prosoape pentru toaleta de dimineaţă. Prima cameristă îi prezintă un foliant pe care sunt fixate mici probe de stofă şi mătase de la toate toaletele ce se află în garderobă. Maria Antoaneta trebuie să se decidă: ce rochii vrea să poarte azi? Alegere grea, plină de răspundere! Pentru fiecare sezon sunt prescrise 12 rochii oficiale, 12 de ceremonii, 12 de „fantezie”. Celelalte sute de rochii noi ce şi le face în fiecare an, nu se mai numără (ce afront, dacă regina modei ar purta aceeaşi rochie de mai multe ori!). O nevăzută armată de croitorese şi de garderobiere e ocupată cu rochiile, mantourile, lenjeria, ciorapii, dantelele, blănurile şi celelalte podoabe ale reginei. Alegerea durează de obicei mult; în cele din urmă i se aduc în original toaletele ce le va purta în ziua aceea: rochia de gală, pentru recepţie; rochia de casă, pentru după-amiază; rochia cea mare, de seară.

Nu e de mirare că modista supremă, domnişoara Bertin, are mai multă trecere pe lângă Maria Antoaneta decât toţi miniştrii; aceştia pot fi înlocuiţi, ea însă e unică, indispensabilă. S-a ridicat din clasa cea mai joasă, dârză, conştientă; a dat cu coatele, mai mult ordinară decât manierată, dar şi-a deschis drum până la regină; cu 18 ani înainte de marea Revoluţie, ea a provocat o revoluţie la palat: a înfrânt prescripţia Etichetei care interzicea intrarea

unei simple cetăţene în „micile cabinete” ale reginei. Nici Voltaire, nici ceilalţi poeţi şi pictori, n-au fost primiţi singuri de regină. Când modista venea la curte cu noile ei desene, Maria Antoaneta părăsea pe nobilele doamne şi se închidea cu onorata artistă, sfătuindu-se cum să lanseze o modă mai straşnică decât cea de ieri. Furnizoarea de mare lux a reginei a acaparat şi toată curtea, toată nobilimea: „Am lucrat adineaori împreună cu Maiestatea Sa”, spunea dânsa, cu aparentă neglijenţă, clientelor pe care le lăsa să aştepte. Cu cât se întrecea regina în eleganţă, cu atât o imitau doamnele. Unele din acestea încercau să obţină, cu bani mulţi, de la marea maestră un model pe care nici regina nu l-a purtat. Luxul toaletei se întindea ca o epidemie. Neliniştile din ţară, conflictele cu Parlamentul, primejdia unui război cu Anglia nu preocupau înalta societate cât o nouă nuanţă, o nouă turnură lansată de domnişoara Bertin. Toate doamnele se întreceau în maimuţăreala modei. Un soţ se plângea că „niciodată femeile din Franţa n-au cheltuit atâţia bani ca să se facă de râs!”

Maria Antoaneta a izbutit să fie şi regina modei. În toate saloanele, costumele şi coafurile ei dădeau tonul. Faima ei a trecut în celelalte ţări. Însă Maria Tereza a înapoiat cu mâhnire ambasadorului ei un portret al Antoanetei: era atât de împopoţonat şi de fardat, încât părea al unei actriţe, nu al unei regine a Franţei. „Ştii, scria ea fiicei sale. am fost totdeauna de părere ca moda să fie urmată cu cumpătare. O femeie tânără şi frumoasă, o regină plină de graţie nu are nevoie de asemenea prostii; dimpotrivă, simplitatea îmbrăcămintei îi stă mai bine şi e mai demnă de rangul unei regine...”

A doua grijă, în fiecare dimineaţă: coafura. Din fericire. regina avea la îndemână pe un mare artist al genului, pe domnul Leonard. neîntrecutul Figaro al Rococo-ului. În fiecare dimineaţă, el pleca de la Paris la Versailles, într-o trăsură cu şase cai. să exercite asupra reginei nobila lui artă. Ca şi arhitectul Mansart, care a dat numele său

stilizatelor acoperişuri-mansarde, domnul Leonard clădea, peste fruntea femeii care ţinea la rangul ei, turnuri întregi de pâr împodobite cu ornamente simbolice. Cu ajutorul unor uriaşe ace de păr şi multă pomadă, părul era orânduit în sus, ţeapăn, de la rădăcină, cam de două ori mai înalt ca o căciulă de grenadier prusac. Apoi, în spaţiul gol al acestui turn, la o jumătate metru deasupra ochilor, se vădea arta plastică a artistului. Cu pieptenul erau modelate peisagii întregi, panorame cu fructe, grădini, case şi corăbii pe valuri marine. Aceste „pufuri” urmau şi ele capriciile modei: evenimentele zilei erau simbolizate în coafura acestor capete goale de femei. Are succes opera lui Gluck? – domnul Leonard descoperea coafura à la Iphigenia cu negre legături de doliu şi semiluna Dianei. Regele e vaccinat contra vărsatului: acest eveniment e imortalizat prin „pufurile inoculării”. Izbucneşte răscoala americană: apare coafura libertăţii. Când brutăriile din Paris au fost devastate în timpul foametei, societatea înaltă n-a găsit altceva de purtat decât „bonetele revoltei”. Aceste construcţii capilare pentru capete seci erau tot mai înalte, mai împodobite: doamnele trebuiau să stea aplecate în trăsurile lor închise, ca să nu se lovească de tavan scumpele lor turnuri de păr. Pervazurile de la uşi au fost tăiate mai sus, lojile de la teatru au fost boltite, ca să nu stânjenească damele în ţinută de gală. Pentru capriciile oricât de neroade ale modei, femeile pretind şi fac toate sacrificiile – iar o regină ca Maria Antoaneta trebuia să le întreacă pe toate. Zadarnice erau avertismentele Mariei Tereza care citise în ziare unele satire pipărate asupra acestor coafuri. Regina răspundea că lumea (adică cele vreo sută de doamne de la curte) s-a deprins cu aceste podoabe, care nu mai apar excentrice. Curând însă, turnurile de păr au fost înlocuite de o modă mai scumpă: penele de struţ.

A treia grijă: te poţi îmbrăca şi coafa fără podoabe corespunzătoare? Unei regine îi trebuiesc diamante mari, perle mai grele decât ale altora. Îi trebuiesc mai multe inele, cercei, brăţări, diamante, agrafe, copci, broşe, evan-

taiuri – toate cu pietre rare. Ea a primit destule diamante din Viena. Ludovic XV i-a dăruit la nuntă o cutie plină cu odoare familiare. Dar ea n-ar fi regină, dacă nu şi-ar cumpăra mereu pietre mai frumoase şi mai scumpe. Maria Antoaneta era nebună după podoabe. Se ştia la Versailles şi se vorbea tot mai mult şi mai departe despre această nebunie. Nu putea rezista tentaţiei, când bijutierii dibaci îi prezentau pe tava de catifea noutăţile: inele, cercei, salbe... Ei nu erau dificili la vânzare. Ştiau să socotească pentru regina Franţei un preţ dublu şi să cumpere cu jumătate preţ vechile ei diamante. Fără să observe cât de înjositoare sunt aceste afaceri de cămătari. Maria Antoaneta făcea datorii în toate părţile. La nevoie, ştia să-l încolţească pe economul ei soţ.

Şi iar soseau de la Viena aspre mustrări: ...ţi-ai cumpărat iarăşi brăţări pentru două sute cincizeci de mii de livre; veniturile tale sunt în neregulă şi te-ai îndatorat... Veştile acestea îmi sfâşie inima, mai ales când mă gândesc la viitor... Bagă de seamă să nu-ţi pierzi, prin astfel de frivolităţi, consideraţia ce-ai câştigat-o la începutul domniei. Se ştie în general că regele e foarte modest, aşa că toată vina va cădea asupra ta...” Aşa scria înţeleapta Maria Tereza.

Cu toate că blajinul ei soţ i-a dublat apanajele la începutul domniei, caseta atât de bogat umplută e mereu deşartă. Diamantele, toaletele, totul costă bani. De unde să-şi mai procure banii? Diavolul a găsit un paradis pentru cei risipitori: jocul. Înainte de Maria Antoaneta, jocul era privit la curtea regală ca o nevinovată distracţie de seară, ca şi biliardul sau dansul; jocurile nu erau riscante, iar mizele mici. Regina a introdus faimosul joc „Pharao”, preferat de escroci şi de şarlatani. Sub aspră pedeapsă, regele a interzis orice joc de noroc; însă în saloanele reginei nu intra poliţia. Banda frivolă a Antoanetei era la adăpost: juca la spatele regelui – şi când uşierii anunţau că vine regele, grămezile de aur şi cărţile de joc dispăreau sub masă. Se conversa atunci amabil – şi partida reîncepea

după plecarea acestui om cumsecade! La masa verde a reginei aveau acces cei care riscau sume mari; se furişau acolo şi tipuri dubioase; în oraş se spunea că în societatea reginei se joacă fals. Numai Maria Antoaneta nu ştia de asta! Orbită în fericirea ei, nu vroia să ştie de nimic; juca zilnic, până la ora trei sau cinci dimineaţa, uneori toată noaptea, scandalizând curtea.

Alte avertismente din Viena: „Jocul e fără îndoială unul din cele mai primejdioase plăceri, căci atrage societatea rea şi vorbe de ocară...” Cine e prins de pasiunea de a câştiga. rămâne păcălit, căci cine joacă neîncetat nu poate să câştige... „Aşadar, scumpa mea fiică, te rog: nicio îngăduinţă, trebuie să te smulgi de această pasiune”...

Toaletele, podoabele, jocul ocupau numai jumătate din zi, jumătate din noapte. Mai era încă o grijă: cu ce se va amuza în restul timpului? Călărea, mergea la vânătoare (nu cu soţul ei, cu care se plictisea de moarte), ci cu amantul ei d’Artois şi alţi cavaleri. Uneori călărea şi pe măgar, ca să facă haz: când se opintea cenuşiul dobitoc, regina ştia să cadă cu graţie, lăsând să se vadă dantelele dedesubt şi picioarele bine formate. Iarna, cald înfăşurată, pleca la plimbare cu sania; în serile de vară se amuza cu focuri de artificii, cu baluri câmpeneşti, cu concerte în parc. Câţiva paşi, dincolo de terasă, şi se afla în plin întuneric, cu o societate aleasă, trăncănind şi glumind – onorabil, desigur, ceea ce n-a împiedicat pe vreun curtean răutăcios şi alţi pamfletari parizieni să publice versuri şi broşuri despre aventurile unei regine... Să nu fie singură, să nu rămână seara acasă, cu o carte, cu bărbatul ei! Mereu agitaţie şi senzaţii. Era cea dintâi la consacrarea unei mode noi. Când contele d’Artois a introdus din Anglia alergările de cai (atât a făcut el pentru Franţa!), regina era la tribună, înconjurată de zeci de tineri filfizoni anglomani, pasionată de noul joc, excitant al nervilor. Entuziasmul ei dura cât un foc de paie; ceea ce a încântat-o ieri, o plictiseşte azi. Numai schimbarea neîncetată a plăcerilor putea potoli neliniştea ei nervoasă, pricinuită fără îndoială de cunoscuta taină a

alcovului ei. Dintre toate distracţiile, ea era atrasă de cea mai primejdioasă: balul mascat. Aceasta era pasiunea ei durabilă, căci avea o plăcere îndoită: de a fi şi de a nu fi regină, mergând, la adăpostul măştii, până la marginea celei mai delicate aventuri: nu risca numai banul, ca la masa de joc, ci se risca pe sine, ca femeie. Costumată ca Artemis sau în domino cochet, scăpată de eticheta glacială, ea se cufunda în mulţimea umană, caldă, duioasă ori pătimaşă, gata să promită sau să se lase însoţită, putând lua braţul unui gentleman englez sau să arate, prin câteva cuvinte îndrăzneţe, fermecătorului cavaler suedez Axel Fersen, cât de mult i-a plăcut – dar din nefericire, ca regină, era silită să fie virtuoasă.

Maria Antoaneta nu ştia sau nu vroia să ştie că aceste galanterii făceau ocolul tuturor saloanelor, grosolan exagerate. Prostiile ei deveneau în gura lumii aventuri frivole. Zădarnic stăruia mama ei, arătându-i primejdia de a se amesteca în societatea dubioasă a Parisului de noapte. Ziarele care slăveau înainte bunătatea şi mărinimia reginei, şi-au schimbat tonul. „Se vorbeşte numai de alergări de cai, de jocuri de noroc, de nopţi albe. Nici nu vreau să te mai văd... Uneori evit să merg în societate, ca să nu aud nimic din ceea ce se spune şi se povesteşte despre copii mei....”

Regina nu mai înţelegea aceste mustrări. De ce să nu se bucure de viaţă? Căci ea nu are alt rost. Prin ambasadorul Mercy, ea răspunse cu sinceritate sfaturilor materne: „Ce vrea dânsa? Îmi este teamă să nu mă plictisesc...” Cu această replică, Maria Antoaneta şi-a caracterizat epoca, întreaga ei societate. Veacul al XVIII-lea e pe sfârşite. Regatul e întemeiat, Versailles e în splendoare, Eticheta e desăvârşită, curtea nu mai are nimic de făcut. Mareşalii sunt nişte paiaţe în uniformă, căci nu mai e război; episcopii sunt nişte domni galanţi în sutane violete, căci generaţia aceasta nu mai crede în Dumnezeu; regina e o mondenă, căci nu are lângă ea niciun rege adevărat niciun moştenitor al tronului. Lumea aceasta stă neînţelegătoare şi plictisită în faţa puternicelor curente ale timpului: se bucură de pietricele strălucitoare, se joacă şi râde copilăreşte,

măsurând cu degetul uriaşul torent, nebănuind că el va spori repede, irezistibil; atunci primejdia va fi imediată: jocurile pierdute, fuga zadarnică şi viaţa risipită...

TRIANON

Maria Antoaneta şi-a luat coroana ca un dar neaşteptat; era prea tânără ca să ştie că orice dar al soartei are un preţ tăinuit. Ea nu se gândea să plătească acest preţ. Şi-a însuşit drepturile situaţiei sale regale, uitând că avea şi datorii. Vroia să stăpânească şi să se bucure: două lucruri imposibil de contopit. Să i se împlinească toate dorinţele şi să-şi satisfacă toate capriciile. Vroia deplina putere a stăpânii şi libertatea femeii – adică îndoita voluptate a vieţii sale agitate.

La Versailles, nu e însă posibilă libertatea. Fiecare pas e multiplicat de galeriile de oglinzi. Fiecare mişcare e reglementată, fiecare vorbă e purtată de ecoul trădător. Acolo nu există singurătate, izolare, destindere. Regele e punctul central al unui uriaş ceasornic, neîndurător de regulat, care măsoară toate actele vieţii, de la naştere până la moarte şi face până şi din ora de dragoste un act de stat. Stăpânitorului îi aparţine totul, dar el aparţine tuturora, nu lui însuşi... Maria Antoaneta urăşte orice control. Cere regelui un colţ care să fie numai al ei. unde ea să nu fie regină. Şi Ludovic XVI, soţul slab şi galant, îi dăruieşte ca zestre un mic castel de vară: Trianon, un al doilea regat, minuscul dar exclusiv, pe lângă puternicul regat al Franţei.

Acest mic Trianon avea să încânte şi să ocupe pe ne-ocupata regină timp de mai mult de un deceniu. El nu era destinat ca loc de şedere permanentă a familiei regale: era un cartier de refugiu, o „casă de plăcere”, un cuib de dragoste pentru Ludovic al XV şi doamna Dubarry sau alte doamne de ocazie. Un mecanic ingenios a întocmit pentru galantele supeuri o masă ce se scufunda: ea era aranjată în

bucătăria subterană şi urca încărcată de bunătăţi în sala de mâncare; niciun servitor nu putea să spioneze scenele de la masă. Pentru acest confort erotic, meşterul Leporello a primit o răsplată specială de 12. 000 livre. Întreaga casă de plăcere a costat 736. 000 livre, din visteria statului.

Maria Antoaneta a preluat acest mic castel izolat, ce părea că mai vibrează de scene amoroase. Are acum jucăria ei, cea mai încântătoare pe care a făurit-o gustul francez, cu linii delicate, de proporţii desăvârşite – o cutiuţă cu podoabe pentru o tânără şi elegantă regina, albă în cadrul verde al grădinii, retrasă şi totuşi aproape de Versailles. Acest palat nu e mai mare decât locuinţa unei familii de bogătaşi. Şapte-opt încăperi: anticamera, sufrageria, un salon mare şi unul mic, dormitor, baie şi bibliotecă în miniatură (în toată viaţa ei, Maria Antoaneta abia a răsfoit câteva romane). Regina n-a schimbat mult interiorul clădirii, n-a adăugat nimic fastuos şi prea încărcat în aceste încăperi intime. Dimpotrivă, a preferat stilul nou, numit pe nedrept Louis Seize; acest stil delicat trebuia să poarte numele delicatei, fragedei şi elegantei Maria Antoaneta. Gustul regelui era masiv, grosolan ca şi dânsul. Stilul cel nou era uşor, subtil, graţios ca şi chipul femeii al cărei portret împodobeşte şi azi aceste încăperi. Totul, de la pat până la clavecin şi şezlong, de la pudrieră până la evantai şi miniaturi, e făcut din material ales, în forme ce păreau impracticabile, în aparenţă fragile şi totuşi durabile, unind linia antică cu graţia franceză. Fastul grav, dramatic, al lui Ludovic XIV şi Ludovic XV, a fost înlocuit de gustul rafinat al Mariei Antoaneta. În salonul destinat amabilelor conversaţii, panouri de lemn sculptat şi aurit au înlocuit marmura severă; mătasea irizată a înlăturat catifeaua şi brocartul greoi. Culori pale şi fine: crem mat, roz de piersică, albastru primăvăratic – potrivite femeilor tinere, serbărilor galante, reuniunilor intime. Nimic măreţ, impozant şi teatral. Aci nu trebuia evidenţiată puterea reginei, ci farmecul femeii. Abia în acest cadru cochet şi-au găsit măsura justă creaţiunile secolului al XVIII-lea, statuile lui Clodion, tablourile lui Watteau şi Pater, muzica argintie a

lui Boccherini. Această artă e justificată şi veridică numai aci, în această fericită lipsă de griji. Trianon rămâne vasul cel mai fin al acestei flori subtile. Cultura plăcerii rafinate şi-a găsit o casă şi o figură. Acolo a înflorit şi a pierit Rococo-ul.

De la ferestrele Trianonului, privirea nu răzbate spre Paris, spre ţară. Acest domeniu mititel al Mariei Antoaneta a devenit mai important, mai vital decât toată Franţa cu milioanele ei de supuşi. Acolo, regina nu se simţea obligată faţă de nimeni. Pe acel petec de pământ poruncea numai regina, spre ciuda curţii care respecta cu stricteţe legea salică. Slujitorii nu purtau livreaua regală roş-albastru, ci a ei: roş-argintiu. Chiar propriul ei soţ apărea acolo ca oaspete, la ora când era poftit, respectând dreptul ei de gazdă. Bunul şi simplul bărbat venea cu plăcere acolo; era mai comod decât în marele castel; din ordinul reginei, orice solemnitate, orice ţinută era înlăturată acolo; ordinea rangului dispărea în reuniuni voioase; rigiditatea făcea loc unei familiarităţi, unei degajări lipsite uneori chiar de demnitate. Regina s-a deprins atât de bine cu acest fel de viaţă, încât îi venea greu să se întoarcă seara la Versailles. Curtea îi deveni tot mai străină, cu cât gusta din această libertate câmpenească. Prefera să se stabilească la Trianon. Şi pentru că Maria Antoaneta făcea totdeauna ce vroia, ea s-a mutat cu totul în palatul de vară. Şi-a aranjat şi o cameră de culcare cu un singur pat, în care corpolentul rege abia ar fi avut loc. Până şi intimitatea conjugală nu mai atârna de voinţa regelui; ca şi Solomon pe regina Saba, el o vizita pe Maria Antoaneta numai când îi plăcea ei. În patul ei de la Trianon, bravul soţ n-a fost niciodată musafir. Căci Trianon era împărăţia de neatins a Antoanetei, Cythera ei menită numai plăcerilor – nu şi datoriile, fie chiar conjugale. Acolo, regina vroia să trăiască nestânjenită, ca tânără femeie onorată şi admirată pentru ea însăşi, deasupra miilor de formalisme, uitând totul: ţara, soţul, curtea, timpul, lumea – şi uneori chiar şi pe ea însăşi.

Dar la Trianon ea şi-a găsit o ocupaţie. După cum îşi comanda rochie după rochie şi îşi înnoia mereu bijuteriile, avea neîncetat ceva de cerut pentru regatul ei în miniatură. Pe lângă modiste, bijutieri, maeştrii de balet, de dans şi de muzică, aveau de lucru arhitectul, grădinarul pictorul, decoratorul. La Trianon, grija principală a Mariei Antoaneta era pentru grădina ei, care nu trebuia să amintească de parcul de la Versailles – ci să fie cea mai modernă şi mai cochetă, o adevărată grădină Rococo. Şi de astă dată ea a urmat gustul timpului ei. Au început să plictisească parcurile lui Lenôtre, cu pajişti liniare, cu tufişuri şi garduri vii tăiate cu foarfecele, cu ornamente desenate întâi pe hârtie – toată acea confecţiune vegetală care trebuia să arate că Regele-Soare a dat o formă proprie şi naturii, nu numai ţării, nobilimii şi naţiunii. După această verde geometrie, care a „mascat natura”, noile tendinţe ale timpului, exprimate de Jean-Jacques Rousseau, au găsit şi aci o formulă salvatoare: „un parc natural”.

Maria Antoaneta n-a cetit desigur *Noua Heloïse* a lui Rousseau, pe care îl cunoştea în cazul cel mai bun prin compoziţia lui muzicală *Le devin du village.* Concepţiile lui Rousseau pluteau însă în aer. Acest avocat al „nevinovăţiei” a mişcat şi pe marchizi şi contese, cărora el le-a dat un joc nou: naivitatea, perversitatea nevinovăţiei, masca naturaleţii. Evident, şi Maria Antoaneta vroia o grădină „naturală”; a chemat pe cei mai rafinaţi artişti care în modul cel mai artistic, să-i făurească cea mai naturală grădină!

Această „anglo-chineză grădină” trebuia să reprezinte toată natura; în microcosmul acelor câţiva kilometri pătraţi să fie rezumată toată lumea. Pe acel petec de pământ s-au sădit copaci francezi, indieni, africani, lalele olandeze, magnolii italiene. S-au făcut un lac şi un râuleţ, un munte şi o grotă, ruine romantice şi case ţărăneşti, un templu grec, alei orientale, mori de vânt. S-a renunţat la un vulcan în erupţie şi la o pagodă chineză: ar fi costat prea scump. Zoriţi de nerăbdarea reginei, sute de lucrători au înfăptuit după planurile arhitecţilor şi pictorilor aceste peisagii

„naturale”. Apa pentru gârla ce murmura liric în numeroase cotituri, a fost adusă prin tuburi, de departe, de la Marly. Ea se revărsa apoi într-un lac artificial, cu o insulă artificială, cu punţi arcuite şi cu lebede albe. O stâncă cu muşchi artificial, o grotă de iubire, o terasă romantică... Toate aceste privelişti naive au fost executate după nenumărate foi colorate, după zeci de modele din gips.

În fiecare an, regina ceraa noi înfrumuseţări ale împărăţiei sale, fără să aştepte achitarea vechilor socoteli. Avea jucăria ei – şi vroia să se joace mereu. Arhitecţii trebuiau să născocească mici lucruri preţioase, pe care să le risipească prin grădina cu nenumărate drăgălăşenii. Un templu mititel, închinat zeului iubirii, se înălţă pe o colină; o antică rotondă deschisă arată frumoase statui ale lui Bouchardon. Din măciuca lui Hercules, Amor îşi făureşte arcuri noi. Din grota iubirii, amanţii pot vedea pe cei cari se apropie, ca să nu fie surprinşi în toiul tandreţei lor. Prin pădurice se înnoadă cărările, pajiştile sunt împestriţate cu flori rare. Un pavilion de muzică răsare din verdeaţă... Totul e astfel orânduit şi armonizat cu atâta gust, încât nu se bănuieşte artificialitatea.

Moda cere însă mai multă veracitate. Ca să naturalizeze şi mai mult natura, s-a înscenat cea mai scumpă comedie pastorală din toate timpurile. Adevăraţi ţărani şi ţărance aveau să îngrijească adevărate vaci, viţei, porci, iepuri, oi. Cosaşi, secerători, păstori, vânători, brânzari, spălătorese aveau să-şi exercite meseria în acest teatru de marionete pe care Maria Antoaneta l-a ridicat cu bani scumpi în preajma Trianonului. Un cătun întreg, cu staule, coteţe, hambare şi stoguri. Marele arhitect Micque şi pictorul Hubert Robert au desenat în toate amănuntele şi au clădit întocmai acele curţi ţărăneşti, cu căsuţe acoperite de stuf, cu colţuri pentru orătănii şi depozite de gunoi pentru îngrăşat pământul. Ca să nu lipsească nicio iluzie a realităţii, s-au făcut şi colibe mizerabile, zidurile au fost crăpate înadins cu ciocanul, cărămizile afumate, tencuiala roasă, lemnul scorojit – pentru ca totul să pară vechi, uzat. Dar interiorul acestor căsuţe ce păreau gata să se surpe,

era înzestrat cu oglinzi, sobe, biliarde, canapele! Căci dacă regina se va plictisi şi va avea poftă să se joace à la Jean-Jacques Rousseau cu doamnele de la curte, ea nu trebuia să-şi murdărească mâinile. Când vroia să viziteze vacile lucitoare de curăţenie în staulul lor, pardoseala era lustruită ca parchetul şi laptele spumos era servit în vase de porţelan cu monograma ei, fabricate anume la Sévres.

Acest cătun, simpatic în dărăpănarea lui de azi, a fost pentru Maria Antoaneta scena unde frivolitatea ei a jucat o comedie câmpenească, în toată tihna şi searbădă ei naivitate – în timp ce ţăranii din Franţa, covârşiţi de biruri, s-au răsculat în masă, cerând o soartă mai bună. Oiţele ţinute de panglici albastre erau duse să pască pe pajişti; sub umbrela de soare ţinută de doamne de la curte, regina privea cum spălătoresele clătesc pânza în râuleţul şopotitor... Această lume paradiziacă e atât de curată şi fermecătoare, atât de comodă şi morală! Viaţa de aci, limpede ca laptele ce ţâşneşte din ugerul vacilor. Rochiile purtate de doamne sunt simple, din muselină subţire (ele costă totuşi mii de livre!). Plăcerile sunt nevinovate. „Gustul naturii” e slăvit de rafinatele frivole. Se pescuieşte, se culeg flori şi fructe... Preumblările sunt rareori solitare prin cărările întortocheate. Şi sunt contemplaţi bravii ţărani la munca lor... Nobilii se joacă cu mingea, aleargă pe iarbă, dansează menuetul ori gavota peste flori... Leagăne sunt atârnate între arbori. Te pierzi şi te regăseşti printre căsuţe şi aleele umbrite. Faci teatru în mijlocul acestui teatru natural şi apoi joci în faţa altora!

Căci Maria Antoaneta a descoperit o nouă pasiune. Şi-a construit la început un mic teatru particular (acest capriciu a costat numai 141.000 livre) pentru ca să se producă în faţa ei comedienii francezi şi italieni. Apoi, a urcat ea însăşi pe scenă, având ca parteneri pe cumnatul ei, contele d’Artois, pe doamna Polignac şi cavalerii ei. De câteva ori a venit şi regele, să-şi admire soţia ca actriţă... Veselul carnaval dura la Trianon tot anul. Se dădeau serbări în cinstea soţului, a fraţilor, a oaspeţilor străini. Miile de lampioane pâlpâiau în întuneric ca ametiste, rubine şi

topaze, în timp ce eflorescenţe de foc se desfăşurau în cer şi muzica răsuna în apropiere. Banchete cu sute de tacâmuri erau orânduite în pavilioane de iarmaroc – nevinovăţia campestră servind ca decor luxului rafinat. Nu, Maria Antoaneta nu se plictisea în „natura” de la Trianon – care până la 1791, a costat peste două milioane. Aceasta era o picătură în butoiul Danaidelor – în caseta „economiei” regale. Sumă enormă însă, faţă de finanţele zdruncinate ale ţării şi faţă de mizeria generală. A recunoscut-o şi „văduva Capet” în faţa tribunalului revoluţionar...

Dar şi din punct de vedere politic, acest capriciu al reginei a fost scump plătit. Căci refugiindu-se la Trianon, regina a luat curţii de la Versailles rostul ei de a fi. Camarila a rămas neocupată. Ce-aveau să mai facă doamnele care îi prezentau mănuşile sau scaunul de noapte, cavalerii de onoare, miile de gardieni şi de servitori? Ca o maşină ce rugineşte dacă nu mai lucrează, această curte părăsită era roasă de fiere şi venin. Repede, societatea selectă s-a înţeles în taină să evite serbările de la curte. „Austriaca” poate să se amuze singură în „micul ei Schönbrunn”, în „mica ei Vienă”. Fronda înaltei aristocraţii franceze împotriva reginei era din ce în ce mai făţişă. „Versailles, scria ducele de Lévis, centrul măreţiei lui Ludovic XIV, spre care veneau bucuros călători din toate părţile Europei, spre a învăţa curtenia şi formele de viaţă rafinată, nu mai era decât un mic oraş provincial unde erai nevoit să mergi şi de unde plecai cât se putea mai repede.”

Maria Tereza a văzut de departe şi această primejdie. Însă, când Antoaneta nu vroia să înţeleagă, era zadarnică orice vorbă cu judecată. Depărtându-se de Versailles numai cu câţiva kilometri, ea s-a depărtat pentru toată viaţa de curte ca şi de popor. Dacă ar fi rămas la Versailles, lângă nobilimea franceză şi morala tradiţională, prinţii şi armata lor ar fi fost de partea ei în ora primejdiei. Dacă, precum a sfătuit-o fratele ei Iosif II, ea s-ar fi apropiat de poporul Parisului şi al Franţei, acesta ar fi divinizat-o. Însă Maria Antoaneta, individualistă absolută, nu s-a gândit să placă aristocraţilor sau poporului; se gândea numai la dânsa şi,

prin capriciul ei de la Trianon, a devenit impopulară în toate straturile sociale. A vrut să fie prea mult singură cu fericirea ei – şi a rămas singură în nefericirea ei, plătind cu coroana şi cu viaţa ei o jucărie copilărească.

SOCIETATEA CEA NOUĂ

Abia s-a instalat Maria Antoaneta la Trianon, că oamenii vechi, bătrânii plictisitori, antipatici, care nu amuză şi nu dansează – şi care, predică mereu prudenţă, reţinere, stăpânire de sine – au fost îndepărtaţi sau înlocuiţi. La o parte cu doamna Etichetă, contesa de Noailles! La distanţă, abatele Vermond, duhovnicul şi sfătuitorul dăruit de mama! Să vină numai generaţia tânără, veselă, care nu se prosteşte cu seriozitatea vieţii. Nu importă mult dacă nu sunt de primul rang şi de caracter ireproşabil, aceşti camarazi de petrecere; nu e nevoie să fie nici prea deştepţi sau prea educaţi; e de ajuns să ştie să povestească anecdote sclipitoare, cu haz – şi să facă bună figură la serbări. Conversaţie şi petrecere, aceasta cere regina de la cercul ei restrâns. S-a lăsat înconjurată „de tot ce e mai rău la Paris”, precum se plânge Maria Tereza, de o „aşa-zisă societate” cum o numeşte fratele ei Iosif II, de „maeştrii de plăcere” plătiţi din cele mai însemnate venituri ale ţării.

Un singur domn plictisitor nu putea fi înlăturat de vesela societate, pentru că era – şi aceasta cât pe ce să se uite! – bărbatul stăpânei şi stăpânitorul Franţei. Nu venea totuşi nechemat la Trianon, privea cum se amuză tinerii, încerca să murmure un sfat când erau depăşite marginile cuviinţei sau când cheltuielile erau prea piperate. Era însă de ajuns ca regina să râdă – şi totul se făcea. Regele semna ascultător şi caligrafic decretele prin care regina acorda cele mai înalte posturi oaspeţilor ei. Era, într-un fel, simpatic acestor profitori. Şi nu-i incomoda prea mult: o oră, două – şi se întorcea la Versailles, la cărţile sau fierăria lui. Uneori, seara, când regina se grăbea să plece la Paris, ea punea pendula cu o oră înainte; nebănuind trucul, regele

se ducea la culcare la 10 în loc de 11 – şi toate elegantele canalii râdeau la spatele lui. Demnitatea regală nu prea era înălţată în această împărăţie zgomotoasă a Rococo-ului. Nu era la locul lui, acolo, acest rege mereu timid, înfricoşat şi somnolent – care nu merge la baluri, nu joacă cărţi şi nu face curte niciunei femei!

Fratele regelui, contele de Provence, care urmărea alte planuri sub aparenta lui indiferenţă, se ferea să se compromită în cercul acestor găgăuţi. Regina trebuia însoţită la petrecerile ei de un membru al familiei: această misiune o împlinea contele d'Artois, fratele cel mai mic al regelui. Uşuratic, frivol, neruşinat dar mlădios şi iscusit, el se temea, ca şi Maria Antoaneta de plictiseală şi lucruri serioase. Elegant vânător de femei şi de bani, mai mult obraznic decât cutezător, el conducea banda veselă la noile sporturi, la noile plăceri şi a ajuns să facă repede mai multe datorii decât regele, regina şi toată curtea la un loc. Deşi regina nu-l prea iubea, amândoi formau o nedespărţită pereche pasionată de plăceri şi petreceri. Contele d'Artois era comandantul corpului de gardă al Mariei Antoaneta, în toate expediţiile diurne şi nocturne ale trândăviei gălăgioase.

Trupa aceasta era mică şi era deseori schimbată – la cel mai mic scandal, la cea mai mică plictiseală a reginei. Baronul Besenval, de o bruscheţă zgomotoasă de vechi soldat, s-a bucurat la început de favorurile ei. Preferinţele au trecut apoi asupra ducelui de Coigny „unul din cei mai statornici şi mai consultaţi favoriţi", împreună cu ambiţiosul duce de Guines şi contele ungur Esterházy, ei au păzit-o pe regină când a fost bolnavă de pojar. Gurile rele se întrebau atunci care vor fi cele patru doamne, alese să vegheze lângă rege într-o asemenea împrejurare! Contele de Vaudreuil, amantul unei favorite a reginei, şi-a păstrat locul. Prinţul de Ligne, rămas mai în umbră, era singurul care n-a primit rente de Stat în urma situaţiei sale la Trianon – şi a fost singurul care a păstrat mai târziu, în memoriile sale o amintire respectuoasă faţă de regină. Alte stele ale acestui

cer arcadian erau „frumosul” Dillon şi zvăpăiatul duce de Lauzun – care au devenit câtva timp primejdioşi pentru regina rămasă fecioară fără să vrea. Lauzun a fost îndepărtat în urma intervenţiilor energice ale lui Mercy. Contele Adhémar cânta frumos din harpă şi juca bine teatru: aceasta era de ajuns ca să fie numit ambasador la Bruxelles, apoi la Londra. Mai erau alţii cari s-au mulţumit cu locuri mai modeste în preajma Trianonului. Niciunul din aceşti cavaleri de carnaval, cu excepţia lui de Ligne, n-a jucat un rol istoric şi n-a ajutat-o pe regină să săvârşească fapte demne de puterea ce-o exercita. Toţi s-au folosit în mod egoist de avantajele relaţiilor regale – dar trebuie precizat că regina nu s-a dat pe deplin nici sufleteşte, nici trupeşte vreunuia din ei. Singurul care va câştiga pentru totdeauna inima ei, stă încă în umbră. Ceilalţi, care se agită în fastul ei gălăgios, îi ascund prezentul şi primejdiile de mâine.

Mai primejdioase decât cavalerii, sunt prietenele reginei. Aci intră în joc sentimente mai tainice, mai complicate. Caracterul ei feminin era normal; avea nevoie de tandreţe; vroia să se dăruiască. Elanurile ei, oprite de neputinţa soţului, au căutat totuşi o destindere de ordin sufletesc. În lipsa unui bărbat sau al unui amic, Maria Antoaneta a căutat de la început o prietenă.

Tonul duios, sentimental, al prieteniilor sale feminine era firesc de la 16 până la 20 ani. Era acea dispoziţie tandră a fetelor de pension, depărtate de dragostea maternă, şi care au nevoie de comuniuni, de mărturisiri, de abandonări sufleteşti, de acele fleacuri şi secrete copilăreşti, de plimbări braţ la braţ sau de conciliabule prin colţuri. Toate acestea sunt simptome ale dragostei adevărate, „prevestiri de primăvară”. Iubirile feminine ale Mariei Antoaneta, de la 16 la 20 ani, erau cinstite, tinereşti, lipsite de aberaţii sexuale – cu toate că, măritată aşa de timpuriu, ea era surescitată în sterpele nopţi conjugale. Însă pentru curtea galantă, rafinată şi pervertită, astfel de relaţii prieteneşti aveau un înţeles dubios şi, curând, începu să se vorbească

despre înclinările safice ale reginei. Preferinţa ei pentru femei, pe care regina o mărturisi deschis mamei sale, deveni un păcat faţă de ipocrizia de la curte. Ea nu cunoştea încă puterea cu mii de limbi a calomniei: fără nicio reticenţă, ea dăruia amiciţia, voind parcă să arate prietenelor sale cum se poate iubi fără calcul şi fără teamă de nimic.

Întâia favorită a reginei, prinţesa de Lamballe, era o alegere relativ fericită. Aparţinând uneia din primele familii ale Franţei, ea a avut pentru regină o prietenie într-adevăr dezinteresată; n-a râvnit la onoruri şi bani, n-a cerşit protecţii pentru amici şi familie, nu s-a amestecat în politică. Influenţa ei s-a mărginit în cercul vieţii particulare a reginei, pe care n-a târât-o mai adânc în vârtejul plăcerilor. I-a rămas statornic credincioasă, deşi puterea ei s-a stins deodată într-o seară, la balul curţii (1775), când regina a remarcat pe o tânără doamnă, pe care n-o cunoştea, cu figură de fată, deosebit de atrăgătoare, cu privirea albastră îngeresc de curată. La întrebarea reginei, ea îşi spuse numele: contesa Jules de Polignac. Şi, la întrebarea de ce apare atât de rar la curte, ea răspunse cu francheţă că nu e destul de bogată. Pe atunci, cea mai cumplită ruşine era să spui că nu ai bani. Regina fu încântată de puritatea acelui suflet. Resimţi pentru contesa Polignac nu o simplă simpatie ce duce uneori la prietenie, ca în cazul prinţesei Lamballe, ci un interes pasional, un elan de dragoste. Crezu că a găsit prietena ideală, îndelung căutată. Şi a adus-o la curte, a protejat-o cu o ostentaţie ce-a trezit invidia tuturora. Contesa locuia chiar la Versailles şi regina se arăta cu dânsa, braţ la braţ, o lua pretutindeni. O dată, a venit cu suita ei la Marly, când contesa a născut.

Însă acest tandru şi nevinovat înger n-a coborât din cer, ci dintr-o familie scăpătată, înglodată în datorii. Familia Polignac. calculată şi rece, a ştiut să profite de generozitatea reginei. Ministrul de finanţe a trebuit să plătească datoriile familiei: 400.000 livre. Contesa a primit 300.000 livre ca zestre. Cumnatul a căpătat un post de căpitan şi o moşie ce aducea 70.000 ducaţi rentă. Tatăl, o

pensie; soţul, care era paravanul unui amant, căpătă titlul de duce şi cea mai rentabilă concesiune a Franţei: poşta. Şi celelalte rude ale frumoasei favorite s-au ales cu câte un post sau alte onoruri scumpe. Toată familia Polignac şi prietenii acesteia înotau în bani şi favoruri. Acest capriciu al reginei costa Statul jumătate milion de livre anual. Nici doamnele Maintenon sau Pompadour n-au costat atâta, ca această favorită cu privirea plină de bunătate şi modestie!

Cu toate protestele rezervate ale curţii, cu toate sfaturile ambasadorului Mercy, cu toate avertismentele mamei şi predicile confesorului, Maria Antoaneta stăruia în afecţiunea ei pentru o fiinţă cu mult inferioară ei din toate privinţele. Familia Polignac şi acoliţii ei aveau cheia magică a reginei: o amuzau, o fereau de plictiseală. Această bandă a pus stăpânire pe regină. Ea trafica influenţele, împărţea şi vindea slujbe, pensii, titluri, toate onorurile care nu puteau fi acordate decât prin graţia reginei. Şi graţia ei era în mâinile acelei prietene cu ochi de micşunea, a frumoasei şi blajinei Polignac.

În jurul reginei s-a ridicat astfel o barieră de netrecut. Când era înlăuntrul acestui cerc, era în paradisul bucuriei, al plăcerii, al puterii care risipeşte toate darurile favorii regale. Nu era de mirare că acei cari au rămas dincolo de cercul fermecat de la Trianon, vechea nobilime, generaţia care a servit pe Ludovic XIV, pe Ludovic XV – familiile Orléans, Rohan, Noailles, Marsan murmurau în adânca jignire a „prerogativelor” lor. Ele trebuiau să se umilească în faţa unei femeiuşti iubite de regină, pentru a obţine „dreptul” lor. Şi această nobilime îşi strângea din ce în ce rândurile, se răzvrătea în mod tainic împotriva tinerei Austriace care călca în picioare seculara ei mândrie. În curând, ura cu sute de ochi privi la ferestrele goale de la Versailles, unde răsuna altădată gloria recepţiilor regale.

FRATELE VIZITEAZĂ PE SORA LUI

Vârtejul petrecerilor Mariei Antoaneta a atins punctul său culminant în 1776 şi în carnavalul 1777. Nelipsită de la nicio serbare, de la niciun bal, jucând în toate nopţile, pierzând şi făcând datorii – şi evitând patul conjugal, regina şi-a „uitat demnitatea”, precum raporta ambasadorul Mercy către împărătească. „Cu cea mai mare osteneală pot obţine câteva clipe ca să vorbesc cu dânsa despre lucruri serioase.” Versailles n-a fost niciodată atât de părăsit. Demonul neliniştii părea că a pus stăpânire pe tânăra femeie.

O nouă primejdie o pândea. Nu mai era naiva copilă, care a sosit în Franţa. În 1777 avea 22 de ani. Era în frumuseţea ei deplină şi nu putea rămâne rece în atmosfera senzuală, erotică, a curţii şi a Parisului. Toate rudele şi prietenele ei de aceeaşi vârstă aveau copii, un bărbat adevărat sau cel puţin un amant... Numai dânsa e legată de un soţ neputincios. Expansiunile ei amoroase faţă de prietenele ei nu mai pot dura. Natura îşi cere drepturile ei şi de la această femeie normală. În conversaţiile şi petrecerile cu tinerii cavaleri, regina îşi pierde din ce în ce mai mult stăpânirea de sine. Se joacă cu primejdia, deşi îi este teamă de ea. Sângele fierbe; ea roşeşte sau păleşte în apropierea tinerilor bărbaţi, se zăpăceşte, tremură, izbucneşte în lacrimi şi vrea totuşi noi complimente galante. Lauzun relatează în memoriile sale cum l-a îmbrăţişat odată regina şi cum a fugit apoi înfricoşată, ruşinată. Ambasadorul suedez raportează pasiunea ei făţişă pentru tânărul conte Fersen. Regina, atât de fermă în vârtejul plăcerilor, nu mai era de recunoscut. Nervii ei nu mai rezistau impulsiunilor secrete, cu toate că ea se mai apăra sau tocmai pentru că

se apăra. „Afectaţiile nervoase” ale reginei au speriat chiar pe cavalerii ei, care nu cutezau să meargă atât de departe încât să se atingă de virtutea ei. Lauzun, Fersen au părăsit curtea, când interesul reginei pentru dânşii a devenit public, încă un pas şi fluturele şi-ar fi ars aripile.

Mercy, bătrânul şi încercatul holtei, a văzut mai bine primejdia – şi cunoştea cauzele neliniştilor, elanurilor şi excitaţiilor reginei. Ar fi fost o catastrofă dacă ea ar fi căzut pradă unui amant, înainte de a fi avut prin soţul ei un moştenitor veritabil. Cu orice preţ trebuia oprită căderea ei. Calmul şi clarvăzătorul ambasador scria la Viena, scrisori peste scrisori: împăratul Iosif II trebuie să vină la Versailles, să vadă lucrurile aşa cum se cuvine.

Călătoria lui Iosif II la Paris avu un scop întreit: să vorbească cu regele, cu cumnatul său, în chestiunea cea delicată; ca frate mai mare, să tragă o săpuneală surorii sale zvăpăiate; şi să întărească puterea caselor domnitoare franceze şi austriace prin alianţa statelor respective. La aceste misiuni făţişe, Iosif II adăugă un scop de ordin personal. Acest bărbat bine înzestrat, orgolios şi chiar înfumurat, ajuns în vârsta adultă, suferea de faptul că rămânea în umbra mamei sale, cu care împărţea domnia. Juca un rol secundar pe scena politică; era „a cincea roată la căruţă”, cum spunea el însuşi. Cunoscând prea bine autoritatea morală şi înţelepciunea împărătesei, nu cuteza şi nici nu putea s-o întreacă. În rolul său secundar, a vrut să fie însă un împărat popular – modern, filantrop, lipsit de prejudecăţi. Vroia să fie un luminat părinte al poporului. Ara în urma plugului, în straie simple, se amesteca în mulţime, dormea pe un pat obişnuit, de soldat – având însă grijă ca această modestie să fie larg cunoscută. Această popularitate era restrânsă printre supuşii lui. Călătoria la Paris îi dădu prilejul să se afirme pe scena lumii. Şi, cu săptămâni înainte, împăratul studie în toate amănuntele rolul său de om modest şi popular.

Istoria nu poate fi înşelată. Iosif II a făcut greşeli peste greşeli, a introdus reforme pripite sau deplasate şi numai

moartea lui timpurie a evitat dezmembrarea Austriei, ce se anunţa de pe atunci. Însă legenda e lesne crezută. Multă vreme, în cântece şi romane în fascicole, au fost slăvite „binefacerile” acestui împărat popular, care trecea necunoscut, învăluit în manta, iubind mai ales fetele din popor – cărora, la momentul oportun, li se arăta în uniformă strălucitoare, spunând aceste cuvinte pline de tâlc: „Nu veţi afla niciodată numele meu, eu sunt împăratul Iosif”! Glumă prostească, dar şi cu duh: ea caracterizează pe omul modest care vrea însă să fie admirat pretutindeni.

Evident, călătoria la Paris trebuia să se desfăşoare în cel mai strict incognito. Împăratul se va numi contele Falkenstein. Dădu lungi indicaţii. Nimeni, chiar regele, nu i se va adresa altfel decât cu „Monsieur”; nu va locui în castele şi va călători cu diligenţa. Toate curţile Europei ştiau totuşi ziua şi ora sosirii. La Stuttgart, ducele de Würtemberg i-a jucat o farsă, silindu-l să doarmă la palat, nu la han. La Paris a ajuns într-o simplă birjă, a tras la Hotel de Tréville (azi Hotel Fayot). La Versailles şi-a luat o cameră cu un pat de campanie, într-o casă de rând. Învăluit în mantaua modestiei, el a câştigat simpatia poporului parizian, care nu-şi cunoştea regii săi decât în mare lux. Împăratul acesta austriac gusta din supa săracilor, asista la şedinţele Academiei şi ale Parlamentului, vizita pe comercianţi, pe meseriaşi, intra la grădina botanică, la institutul surdo-muţilor... Iosif II a văzut multe la Paris, dar se bucura că şi el e mult văzut. Încânta prin afabilitatea sa, dar era încântat şi de entuziasmul ce-l stârnea. A rămas conştient de rolul său dublu. „Preţuieşti mai mult decât mine, scria el fratelui său, însă eu sunt mai şarlatan. Aşa trebuie să fii în ţara aceasta… Am trezit aci un entuziasm care mi-a devenit într-adevăr penibil. Plec foarte fericit din acest regat, însă fără părere de rău, căci m-am săturat de rolul meu.”

Pe lângă aceste succese personale, Iosif a izbutit şi în scopurile sale politice. Convorbirea cu cumnatul său, asupra chestiunii delicate (să-l determine să se supună unei mici operaţii pentru a deveni viril), a fost uşoară. Ludovic XVI l-a primit cu încredere, cu jovialitate. Cunoscându-l mai de-

aproape, Iosif l-a stimat mai mult şi ca om: „E un slăbănog, dar nu un prost. Are judecată, cunoştinţe, dar e apatic trupeşte şi sufleteşte. Conversaţia lui e rezonabilă, dar n-are nicio poftă să se instruiască mai adânc; n-are nicio curiozitate profundă... Materia e încă în stare primitivă”... După câteva zile, Iosif II şi regele sunt deplini înţeleşi în toate chestiunile politice. Şi nu mai rămâne îndoială că operaţia discretă va fi făcută în curând.

Mai grea era situaţia lui Iosif faţă de sora lui. Maria Antoaneta a aşteptat vizita rudei sale de sânge, cu un sentiment de fericire şi de teamă. De curând a primit de la fratele ei o scrisoare în care el o trata cu asprime, ca pe o şcolăriţă: „.. Tu, o tânără persoană atât de simpatică, nu te gândeşti toată ziua decât la frivolităţi, la toalete şi plăceri, nu citeşti nimic, nu asculţi şi nu prilejuieşti niciun sfert de oră pe lună o convorbire serioasă, nu te gândeşti la nimic şi, sunt sigur, nici la urmările celor ce spui sau faci”... E lesne de înţeles cu ce bătăi de inimă a primit ea – regina deprinsă cu atâtea linguşiri la Trianon – vestea că fratele ei, „contele de Falkenstein”, va sosi la Versailles.

Iosif II era însă destul de diplomat. N-a dezlănţuit fulgerele de la început. Dimpotrivă, a fost drăguţ cu ea. Dacă se va însura, spunea el, ar vrea ca soţia lui să fie tot aşa de fermecătoare ca şi sora lui. Maria Tereza se temea că fiul ei nu va fi destul de sever, că se va lăsa câştigat de farmecul şi vorba meşteşugită a Antoanetei. De fapt, gentileţea surorii, bucuroasă de revederea fratelui, atenţia cu care îl asculta, precum şi amabilităţile cumnaţilor la care se adăugă succesul din Paris, l-au cam amuţit pe Iosif II. De atâta miere, ursul nu mai mârâia. Impresia lui dintâi a fost amicală. Într-o scrisoare, lăuda calităţile surorii. „Întâia ei pornire e totdeauna justă; dacă ar persevera, dacă s-ar gândi puţin, în loc să se lase covârşită de legiunea de instigatori care o înconjoară, ea ar fi atunci desăvârşită... Cine cunoaşte setea ei de plăceri, care e foarte puternică la dânsa, ştie cum s-o câştige”...

Luând parte la toate serbările, în aparenţă mulţumit, Iosif II observă însă anturajul, cu atenţie, cu luciditate. A

constatat înainte de toate că Maria Antoaneta nu-şi iubea deloc soţul; acesta îi era indiferent – „o cantitate neglijabilă”. A văzut lesne goliciunea societăţii din jurul surorii sale şi favorurile, de care se bucura familia Polignac. A respirat uşurat când s-a convins că virtutea reginei a rămas „cel puţin până acum” intactă, cu toate cochetăriile ei cu tineri cavaleri. A venit însă momentul când trebuia să-i facă puţină morală şi chiar să-i dea câteva avertismente tari. De câteva ori, i-a vorbit aspru faţă de martori, spunând că ea „nu e bună la nimic pentru soţul ei” sau că salonul de joc al prietenei sale, ducesa de Guémenée, e „un adevărat tripou”. Aceste reproşuri publice o amărau pe Maria Antoaneta; mândria ei copilărească se răzvrătea, dar în sinea ei recunoştea dreptatea fratelui, care ar fi un păzitor atât de necesar pe lângă dânsa.

Se pare că fratele şi sora n-au avut o convorbire decisivă asupra problemei cele mai importante. Oricum, aceasta nu se putea discuta în conversaţii întâmplătoare. În două luni, Iosif II a ajuns să cunoască Franţa mai bine decât regele ei – şi să afle ce primejdii pândesc pe sora lui. Ştia că orice promisiune a ei e repede uitată, mai ales ceea ce vroia să uite. De-aceea, el a redactat o lungă „Instrucţiune” de 30 de pagini, cuprinzând observaţiile şi meditările sale. Scripta manent! El predă surorii sale documentul, cu rugămintea de a-l citi după plecarea lui. Astfel, sfaturile scrise o vor ajuta în lipsa lui.

Documentul, de un stil cam umflat, patetic în moralismul său, e însă scris cu toată bunăvoinţa, cu tact, cu prevedere. Ca într-un registru sunt trecute toate chestiunile importante, cu indicaţii şi răspunsuri pe care lenea de a gândi a surorii sale nu le-ar fi găsit. Această înşirare de întrebări şi răspunsuri, este indirect o înşirare a lipsurilor şi defectelor Mariei Antoaneta. Părând că o întreabă, el îi dă răspunsul. Părând că o laudă, el blamează greşelile ei. Chiar în ce priveşte raporturile ei cu regele, o întreabă dacă vina nu este mai degrabă a ei... Când vroia s-o scuze, o acuza. „Te pricepi măcar cum să-i fii într-adevăr necesară?”... „Îi sacrifici ceva?”... „Păstrezi oare absolută

tăcerea asupra lipsurilor şi slăbiciunilor sale?”... Apoi, pofta ei de plăceri. S-a gândit vreodată ce influenţă rea au în opinia publică legăturile ei de societate, prieteniile ei cu persoane prea puţin virtuoase? S-a gândit vreodată la urmările cumplite ale jocurilor de noroc? Dar tot ce se spune despre aventurile ei la baluri mascate? Faptul că o însoţeşte cumnatul ei, nu înseamnă nimic. Cu toată masca ei, toţi o cunosc – în acele baluri unde vin tineri desfrânaţi, cocote şi străini... „În timp ce regele e lăsat singur toată noaptea la Versailles, tu te afli în societatea canaliilor din Paris!”.... Şi Iosif repetă apoi sfaturile mamei; să se ocupe cu lectura măcar două ore pe zi; va afla lucruri mai frumoase şi mai rezonabile decât în celelalte 22 de ore. Şi lunga predică se termină cu un cuvânt de vizionar. Dacă nu urmează aceste instrucţiuni, atunci, scrie Iosif II: „Tremur pentru tine, căci aşa nu mai merge; revoluţia va fi crudă”... Cuvântul acesta înfricoşător a fost scris întâia oară, în alt sens desigur – dar profetic. I-au trebuit însă Mariei Antoaneta zece ani, ca să înţeleagă cuvântul „revoluţie”.

MATERNITATE

Vizita lui Iosif II la Paris s-a dovedit de mare însemnătate. După câteva săptămâni, s-au arătat roadele convorbirii dintre împărat şi Ludovic XVI asupra delicatei chestiuni de alcov. Regele, fortificat, îşi făcu din nou datoria conjugală. Maria Antoaneta scrise mamei sale că, deşi „starea ei (de fecioară) e neschimbată”, nu se îndoieşte de reuşita finală, căci regele a devenit mai afectuos, ceea ce înseamnă mult la dânsul. La 30 august 1777 răsună în cele din urmă fanfara de biruinţă. După nenumărate înfrângeri în războiul de şapte ani al lui Eros, bărbatul a cucerit cetatea care, de altfel, n-a fost apărată! „Mă aflu în starea cea mai fericită a vieţii mele”, se grăbi să comunice Maria Antoaneta mamei sale. „Sunt opt zile de când căsătoria mea e pe deplin înfăptuită; încercarea a fost înnoită şi ieri, mai complect decât întâia oară... Cred că nu sunt încă însărcinată, dar acum am cel puţin speranţa că voi deveni dintr-un moment în altul.” Glorioasa schimbare a fost, fireşte, repede cunoscută. Cel mai bine informat era ambasadorul spaniol care a raportat guvernului său şi ziua exactă a evenimentului (25 august), adăugând între altele: „E sigur că regele a povestit despre aceasta mătuşilor sale şi că a spus cu multă sinceritate: «Îmi place foarte mult acest fel de desfătare şi regret că n-am cunoscut-o atâta vreme». Majestatea sa e mult mai veselă ca înainte şi regina are ochii încercănaţi mai deseori decât s-a observat până acum”...

Bucuria tinerei femei a fost însă cam pripită. Regele nu dovedea la această „nouă plăcere” aceeaşi ardoare ca la vânătoare. Regina se plângea mamei sale că regelui nu-i place să doarmă în acelaşi pat şi că ea se sileşte să-l reţină

noaptea la dânsa. Mama o sfătui să procedeze cu tact, să nu forţeze lucrurile. Sarcina atât de mult aşteptată a fost anunţată la Viena la 5 mai – iar curţii de la Versailles i s-a vestit oficial că regina a simţit primele mişcări ale copilului la 31 iulie, ora 10 ½ seara. „De atunci se mişcă deseori şi aceasta îmi face mare bucurie”, scria regina la Viena. Când a vrut să comunice vestea şi soţului ei, regina îi jucă o farsă. Intră la dânsul cu figură întunecată şi îi spuse cu ton ofensat: „Sire. trebuie să mă plâng contra unuia dintre supuşii tăi, care a avut cutezanţa să mă lovească cu picioarele în burtă”. Bravul rege nu înţelese la început, apoi râse cu mândrie şi îşi îmbrăţişă soţia, uluit de neaşteptata lui vrednicie.

Şi multiplele ceremonii oficiale începură. Tedeum în biserici, felicitări ale Parlamentului, rugăciuni pentru fericita desfăşurare a sarcinii. Cu imensă grijă s-a căutat o doică pentru viitorul copil regal. O sută de mii de livre s-a pus deoparte pentru săraci. Toată lumea era extrem de preocupată, mai cu scamă mamoşul, căruia i s-a promis o pensie de 40.000 livre dacă noul născut va fi moştenitor al tronului şi numai 10.000 livre dacă va fi o prinţesă. După uzul secular, naşterea trebuia să fie în văzul întregii curţi. Membrii familiei regale şi o serie de înalţi demnitari, aveau dreptul de a fi de faţă în camera lehuzei în momentul naşterii. Nimeni nu s-a gândit cât de barbar şi vătămător sănătăţii era acest privilegiu. Din toate provinciile, din toate castelele au sosit curioşii. Versailles era suprapopulat; alimentele au ajuns de trei ori mai scumpe. Şi lumea aştepta... În cele din urmă, la 13 decembrie, noaptea, clopotul anunţă că durerile au început. În camera reginei intră întâi doamna de Lamballe, urmată de doamnele de onoare. La trei noaptea fură treziţi regele, prinţii şi prinţesele. Pajii porniră în galop la Paris, la Saint Cloud, să poftească şi pe celelalte rude de sânge. pe toate mărimile princiare, să fie martore la timp...

În camera îngustă, în jurul patului lehuzei, înalta nobilime s-a aşezat pe fotolii, în ordinea rangului. La spatele ei, alţii s-au urcat pe bănci şi scaune, să nu scape cumva o

mişcare, un geamăt al femeii în chinuri. Aerul era din ce în ce mai greu, mai otrăvit de respiraţia celor 50 de privitori şi de mirosul tare al oţetului, al esenţelor. Timp de şapte ore, cât a durat scena oficială de tortură, nimeni nu s-a mişcat din loc, nicio fereastră n-a fost deschisă. La 11 ½ dimineaţa, Maria Antoaneta a născut în sfârşit – o fetiţă. Vlăstarul regal a fost purtat cu mare cinste în cabinetul vecin, sa fie îmbăiat. Regele, plin de mândrie, trecu în camera alăturată, urmat de toată curtea, să admire progenitura. Deodată răsună porunca alarmantă a mamoşului: „Aer şi apă caldă! Trebuie luat sânge!” Regina leşinase: sângele i se urcase la cap. În aerul infect şi, poate, din sforţarea de a-şi înfrâna durerile sub privirile celor 50 de curioşi. Zăcea sfârşită, horcăind în perne. În spaima generală, regele deschise brusc fereastra – dar apa caldă nu mai sosea. La toate formalităţile medievale s-au gândit maeştrii de ceremonii, dar nu şi la ceea ce era mai necesar în asemenea prilej: să pregătească apă caldă! Chirurgul a fost nevoit să ia sânge, fără să mai aştepte. Sângele ţâşni din vâna de la picior – şi iată, regina clipi din ochi, era salvată. Bucuria se dezlănţui: îmbrăţişări, lacrimi, felicitări – şi clopotele răspândeau prin ţară vestea cea bună.

Fericirea mamei începe. Versailles şi Paris jubilează – deşi s-au tras numai 21 lovituri de tun în cinstea unei prinţese, în loc de 101 cum se obişnuieşte la naşterea unui fiu moştenitor al tronului. S-au trimis ştafete la toate curţile europene, s-au împărţit pomeni în toată ţara, unii au fost eliberaţi din închisoare – şi sute de tinere perechi au fost înzestrate şi căsătorite pe socoteala regelui, la Notre-Dame din Paris. Poporului i s-au dat iluminaţii, artificii, vin ce ţâşnea din fântâni, mâncare şi intrare liberă la Operă: cărbunarii au stat în loja regelui, pescăresele în loja reginei. Totul părea în bună ordine. Ludovic XVI a devenit un bărbat vrednic şi Maria Antoaneta o mamă fericită şi serioasă. Căsnicia lor era întărită şi asigurată – şi toţi se bucurau aievea: părinţii, curtea şi ţara...

Numai Maria Tereza nu e deplin mulţumită. Nu-i ajunge o

nepoţică. Ea se gândeşte nu numai la fericirea particulară a familiei, ci şi la menţinerea dinastiei: „Ne trebuie neapărat un Dauphin, un urmaş la tron”. Aceasta e litania ei către fiică. Devine mânioasă când vestea unei noi sarcini întârzie din lună în lună. „Sunt nerăbdătoare, scrie ea reginei, la vârsta mea nu mai pot aştepta mult.” O îndemna pe fiica ei să persevereze, să nu facă „lit à part”... Nu i-a fost dat să vadă pe noul rege al Franţei zămislit din sângele habsburgic. A doua sarcină a reginei a dat greş: făcând o mişcare bruscă, pentru ca să închidă fereastra trăsurii, ea a avortat. La 29 noiembrie 1789, Maria Tereza căpătă o pneumonie. Dacă ea muri înainte de a se fi putut bucura de un moştenitor la tronul Franţei, a fost însă cruţată (precum a dorit) de durerea de a fi martoră la nefericirea copilului ei neascultător.

Fiul atât de dorit s-a născut un an mai târziu. De astă dată, marele spectacol al naşterii nu s-a mai repetat în faţa curţii întregi. Naşterea a fost mai uşoară. Regina era prea slabă ca să întrebe dacă are un băiat sau o fată. Când regele s-a apropiat de patul ei, cu lacrimi curgând pe faţă, el îi anunţă cu glas răsunător: „Prinţul moştenitor doreşte să intre”. În bucuria generală, prin uşile larg deschise, fu adus în faţa curţii noul născut, spălat şi înfăşat: ducele de Normandia. Cardinalul de Rohan (omul nefast de mai târziu) boteză copilul a cărui doică splendidă era supranumită „Madame Poitrine”. Iar au bubuit tunurile şi bucuria ca şi petrecerea au fost mai mari decât la naşterea fetiţei. Nouă zile a durat perindarea corporaţiilor. Fiecare vroia să salute în felul ei pe viitorul rege francez. Coşarii au venit cu un coş întreg în vârful căruia cântau mici curăţitori. Măcelarii au adus un bou mare, birjarii o pataşcă aurită în care se afla o păpuşă-Dauphin; croitorii au adus o uniformă în miniatură a viitorului regiment, fierarii o nicovală, lovită în tact muzical. Lăcătuşii (care vedeau în rege un confrate de marcă) au făurit un castel din care izbucni un minunat Dauphin lucrat din oţel, când regele îl deschise cu curiozitatea lui de specialist. Femeile de la hale (care aveau s-o huiduiască

mai târziu) s-au prezentat reginei cu alocuţiuni din La Harpe. Chiar şi viitorii republicani şi revoluţionari zburdau de entuziasm regalist, ca acel Collot d'Herbois, pe atunci simplu actor la Lyon, care alcătui o poezie în cinstea „înaltei prinţese, ale cărei virtuţi au cucerit toate inimile" – dar care a pregătit mai târziu sentinţa de moarte a lui „Ludovic Capet"... Poporul mai era legat atunci de stăpânii săi şi naşterea unui urmaş la tron era o sărbătoare generală. În toată ţara cântecele şi jocurile s-au dezlănţuit, în slava regelui şi reginei care şi-au făcut în cele din urmă datoria, cu atâta bravură!

Vechiul blestem a fost înfrânt. Maria Antoaneta a mai născut în 1785 un al doilea fiu, pe viitorul Ludovic XVII, un copil sănătos, puternic, „adevărat fecior de ţăran". În 1786, al patrulea şi ultimul ei copil fu Sophie-Beatrix, care a trăit numai 11 luni.

O dată cu maternitatea, se ivi prima schimbare a Mariei Antoaneta, încă nu acea hotărâtoare. Sarcinile au obligat-o să se ţină luni de-a rândul departe de petrecerile ei prosteşti. Jocul cu copiii a ajuns să-i pară mai fermecător decât acel de la masa verde. Nevoia ei de tandreţe, risipită înainte în relaţii întâmplătoare şi primejdioase, şi-a găsit o cale normală. Drumul spre conştiinţa de sine era deschis. Această frumoasă femeie mai avu câţiva ani fericiţi; alături de vârtejul nimicurilor şi pasiunilor sterpe, ea îşi vedea copiii crescând încet-încet. Dar soarta nu i-a prelungit această epocă de fericire: tocmai când s-a sfârşit neliniştea Mariei Antoaneta, a început neliniştea în lume.

REGINA DEVINE IMPOPULARĂ

Prin naşterea unui prinţ moştenitor, Maria Antoaneta ar fi ajuns într-adevăr în culmea puterii, dacă ar fi ştiut să menţină iubirea şi încrederea poporului – care a dovedit atât entuziasm cu acest prilej. Trebuia să facă un pas hotărâtor: să se înapoieze de la Trianon la Versailles, de la lumea seacă şi linguşitoare a Rococo-ului la nobilimea ereditară şi la naţiunea cea adevărată. Cu o uşurinţă de neiertat, regina a reînceput costisitoarele şi meschinele petreceri de la Trianon, îndată ce-au încetat serbările populare în cinstea Dauphinului. Prin aceasta, paharul răbdării s-a umplut.

La Versailles e din ce în ce mai pustiu. La marile recepţii apar tot mai puţine doamne, mai puţini seniori. Salutul lor e rece. Formele mai sunt păstrate, dar genuflexiile şi sărutările de mâini au ceva reţinut: privirile sunt întunecate, înstrăinate. Când regina apare la Paris, la teatre, uralele nu se înalţă furtunatice. Nu se mai aude: „Trăiască regina!” Însă nu e duşmănie făţişă – dar căldura a dispărut. Stăpâna e încă ascultată, dar femeia nu mai e slăvită. Dorinţele ei nu sunt contrariate pe faţă – dar tăcerea e vădită. E tăcerea aspră, rea, reţinută, a unei conjuraţii.

Cartierul principal al acestei conjuraţii se afla în patru sau cinci castele ale familiei regale: Luxemburg, Palais Royal, Bellevue şi chiar la Versailles – toate împotriva Trianonului, rezidenţa reginei.

Corul urii era condus de cele trei mătuşi, fetele bătrâne ale lui Ludovic XV, care nu mai jucau niciun rol la curte şi s-au retras la Bellevue. În primii ani de glorie a Mariei

Antoaneta (eleva lor la „şcoala răutăţii”) nimeni nu mai venea la ele. Dar de când regina a devenit tot mai antipatică, uşile de la Bellevue se deschideau tot mai des. Veneau acolo doamnele neinvitate la Trianon, „Madame Eticheta”, miniştrii înlăturaţi, cavalerii neglijaţi, piraţii înlocuiţi din funcţiuni, bigoţii, apărătorii vechii tradiţii franceze şi ai „bunelor” moravuri. Camera mătuşilor de la Bellevue a ajuns o tainică farmacie de otrăvuri: acolo erau distilate zvonurile, palavrele, galanteriile şi prostiile „Austriacei”; acolo era arsenalul denunţurilor, atelierul calomniilor; acolo erau alcătuite, citite şi răspândite micile cuplete veninoase. Toate cadavrele vii ale întârziaţilor şi detronaţilor, toate larvele şi mumiile unei lumi vechi, urzeau acolo răzbunarea lor, încercând să întoarcă timpul înapoi. Otrava acestei uri rafinate nu era destinată „sărmanului rege bun”, compătimit cu aparentă smerenie, ci numai tinerei, strălucitoarei şi fericitei regine.

Mai primejdioasă decât această învechită generaţie fără dinţi, care nu muşca ci îşi vărsa balele, era noua generaţie, care n-a ajuns încă la putere şi care nu vroia să mai rămână în umbră. Versailles s-a desfăcut, prin ţinuta lui exclusivistă, de Franţa regală, ignorând noile curente care străbăteau ţara. S-a ivit o burghezie inteligentă, cultivată prin operele lui Jean-Jacques Rousseau, atrasă de formele de guvernământ democratic din Anglia. Emigranţii întorşi după războiul de neatârnare al Americii au adus ideea egalităţii şi libertăţii, fără deosebiri de rang şi de castă. În Franţa, incapacitatea curţii a dus la înţepenire şi umilinţă. Poporul a crezut zadarnic că era metreselor regale şi a protecţiei a trecut după moartea lui Ludovic XV. Acum sunt alte femei: Maria Antoaneta şi clica favoritei sale, contesa Polignac. Situaţia politică a Franţei decade; datoriile ei cresc: coloniile se pierd; armata şi flota lâncezesc – pe când celelalte state se ridică puternice…

Burghezia luminată protesta şi ea împotriva Mariei Antoaneta – adevărata vinovată, căci toată ţara ştia că regele era incapabil şi supus voinţei reginei. Voinţa ei nu

era exercitată în politica înaltă de stat. Era departe de energia şi simţul politic al mamei sale Maria Tereza. Ca să se ocupe de politică, ar fi trebuit să citească actele oficiale, măcar două ore pe zi. Nu era însă în stare să asculte cu atenţie, cu seriozitate rapoartele verbale ale miniştrilor. Răspundea plictisită, la întâmplare, – şi revenea la plăcerile ei, la nimicurile ei, la camarila ei slugarnică şi amuzantă. În cele din urnă, grupul austriac, în frunte cu ambasadorul Mercy, a trebuit să renunţe la veleităţile politice ale reginei. Nu se putea conta pe ea şi era de dorit ca şi la celelalte curţi femeile să nu se amestece în politică.

Dacă regina ar lăsa atunci din mână frânele statului, ea ar fi fără vină, fără răspundere. Însă clica Polignac n-o slăbea. O îndemâna să se amestece în numirile de miniştri, în atribuirea posturilor înalte de stat, peste tot unde ar putea profita favoriţii ei şi partizanii acestora. Făcea şi greşeala cea mai gravă ce se poate face în politică: vorbea, fără să aibă idee de fondul chestiunilor, făcea diletantism din gravele interese de stat, exercitând asupra regelui toate presiunile numai ca să fie în avantajul camarilei sale. Burghezia vedea bine că toate afacerile de stat sunt în mâna generalilor, ambasadorilor şi miniştrilor numiţi prin protecţia reginei. Acest sistem autocratic ducea Franţa spre curentele revoluţionare, spre ruina economică, spre decadenţa morală şi politică. De-aceea, tot ce reprezenta progresul, dreptatea şi fapta creatoare, murmura şi rostea ameninţări la adresa uşuraticei stăpâne de la Trianon, care sacrifica bunăstarea unui popor de 20 milioane, vanităţilor şi intereselor unei bande de 20 de favorite şi cavaleri.

Aceste mari nemulţumiri, aceste tendinţe spre o ordine mai bună şi o repartizare mai justă a răspunderilor şi-au găsit un punct de concentrare. O casă şi un om. Acest potrivnic avea şi el sânge regal. După cum Reacţiunea se aduna în castelul mătuşilor de la Bellevue, Revoluţia se aduna la Palais Royal al ducelui de Orléans. Având defectele aristocraţiei, elegant, chefuitor, afemeiat, jucător de cărţi, nu prea deştept dar nici prea rău, el suferea de slăbiciunea

specifică firilor cari nu creează nimic: de vanitate – de aceeaşi vanitate care a îmbolnăvit-o şi pe Maria Antoaneta. Regina, ironizând capacităţile războinice ale vărului ei, a împiedicat să i se acorde şefia amiralităţii. Greu jignit, ducele de Orléans – descendent dintr-o linie tot aşa de veche ca a casei regale, bogat, independent – n-a ezitat să ridice în Parlament dârze împotriviri contra regelui şi s-o trateze pe regină ca o inamică. Nemulţumirea generală şi-a găsit în el un conducător. Adversarii Habsburgilor şi Bourbonilor, ai nemărginitei autocraţii regale, partizanii unei ordini democratice în Franţa, îl sprijineau pe ducele de Orléans. La Palais Royal – club al Revoluţiei protejate de un prinţ – se adunau novatori, liberali, constituţionali, voltairieni, filantropi, masoni, pe lângă aristocraţii scăpaţi sau înlăturaţi, burghezii cari nu parveneau la o situaţie, avocaţii, demagogii, jurnaliştii fără ocupaţie – care au alcătuit mai târziu garda de atac a Revoluţiei. O puternică armată a spiritului, condusă de un prinţ vanitos. Semnalul luptei nu s-a dat încă. Dar fiecare cunoştea direcţia ei: contra regelui! şi mai cu seamă: contra reginei!

Între aceste grupuri de potrivnici revoluţionari sau reacţionari, se afla un om izolat, duşmanul cel mai primejdios şi mai funest al reginei: contele de Provence, fratele regelui. Într-adevăr, prevăzător, furişându-se în umbră, s-a ferit să se compromită prin acţiuni pripite, aşteptând îndelung, până ce soarta i-a arătat momentul potrivit. A lucrat ca o cârtiţă, subminând situaţia fratelui său. Din copilărie, avea ambiţia să ajungă pe tronul Franţei. A sperat să fie întâi „regent”, apoi urmaş legitim. Cei şapte ani de impotenţă conjugală a fratelui său, au fost pentru contele de Provence cei şapte ani graşi din Biblie: a subminat, a urzit, mereu invizibil. Când Maria Antoaneta a dat naştere primului copil, el a primit întâia lovitură puternică. Dar naşterea unui prinţ moştenitor a prăbuşit visurile sale de domnie. Drumul drept era închis: a lucrat atunci pe căi strâmbe, cu o diabolică perseverenţă, ca să-şi ajungă scopul după 30 de ani. Duşmănia lui nu era, ca a ducelui de Orléans, o flacără de ură, ci mocnea sub cenuşă,

de invidie. În public, nu şi-a trădat niciodată pretenţiile la tron, cât timp Maria Antoaneta şi Ludovic XV ţineau puterea în mâini. Abia cu Revoluţia începu el să se agite, tot după paravan, la conferinţele de la palatul Luxemburg. Iar când a fugit peste graniţă, a săpat cu proclamaţiile lui îndrăzneţe mormântul fratelui, al cumnatei şi nepotului său, sperând să găsească în coşciugul lor coroana spre care râvnea. Rolul său mefistofelic e încă învăluit în unele taine. A tipărit el însuşi broşurile întinând cinstea cumnatei sale? A contribuit el ca nefericitul copil, Ludovic XVII scăpat din Temple, să fie iarăşi cufundat într-o dramă rămasă şi azi nelămurită? Fapt e că, îndată ce s-a urcat pe tron, regele Ludovic XVIII a cumpărat cu bani grei sau a smuls prin violenţă scrisori pe care le-a scris pe când era conte de Provence. Multe documente au fost distruse de acest sobol îndărătnic, care a ştiut să tacă şi să se prefacă timp de atâţi ani. Ceea ce e sigur, e că el s-a folosit de toate mijloacele, în lupta necruţătoare împotriva Mariei Antoaneta.

În 1785, după zece ani de domnie în risipă şi plăceri, regina se pomeni înconjurată din toate părţile de grupuri duşmane; aproape toată nobilimea şi jumătate din burghezie şi-au precizat poziţiile şi aşteaptă semnalul. Autoritatea puterii moştenite e încă destul de tare. Ura e făţişă, dar niciun plan de luptă nu e încă stabilit. Numai şoapte, zvonuri, mârâieli, săgeţi fine, cu câte-o picătură de otravă, sunt aruncate spre Versailles, înspre rege, mai ales înspre regină... Foiţe scrise sau imprimate treceau din mână în mână, repede ascunse la primul pas suspect. Broşurile proaspete, tipărite la Londra, la Amsterdam sau chiar în Palais Royal al ducelui de Orléans, erau oferite în mare taină de anticari care le ţineau ascunse între hârţoage prăfuite. Nobilii plăteau aceste broşuri uneori cu mai multe piese de aur decât numărul paginilor. Cele zece sau douăzeci de pagini erau împodobite însă cu gravuri lascive şi pipărate cu glume răutăcioase: era un dar mai preţios decât un inel, pentru o iubită din nobilime, pe care regina n-a poftit-o la Trianon. Aceste scrieri calomnioase, de autori

necunoscuţi, tipărite şi răspândite în taină, se împrăştiau însă ca liliecii, în budoarele doamnelor, prin castelele din provincie şi chiar la Versailles. Regina le găsea la masă, sub şervet: regele, la biroul său, printre acte; poezii veninoase erau prinse cu acul de catifeaua din loja regală, la teatru; când se apleca noaptea la fereastra ei, regina auzea cântecul de bâlci, care era de mult în toate gurile şi începea cu întrebarea:

Fiecare se întreabă încetişor:
Regele poate? nu poate?
Trista regină e disperată...

Aluziile erotice erau urmate de ameninţări. Primele pamflete erau mai mult răutăcioase. Săgeţi muiate în leşie, ca să irite – nu în otravă, ca să ucidă. Când regina deveni însărcinată, pretendenţii la tron au accentuat tonul. Tocmai pentru că nu mai era adevărat, cupletele anonime îl numeau pe rege impotent, pe regină adulteră, pe copiii lor bastarzi! Naşterea Dauphinului a prilejuit valuri noi de injurii şi calomnii. Prietenele reginei, Lamballe şi Polignac, erau ţintuite la stâlpul infamiei ca maestre în dragoste lesbiană; regina era o erotomană perversă şi nesătulă, regele un biet încornorat:

Louis, si tu veux voir
Bâtard, cocu, putain,
Regarde ton miroir,
La Reine et le Dauphin.

În 1785, concertul calomniei era în plină desfăşurare. Revoluţia n-avea decât să strige în stradă ceea ce se şoptea prin saloane, pentru ca Maria Antoaneta să fie adusă în faţa tribunalului ei. Capetele de acuzaţie i-au fost furnizate de curte. Cuţitul urii, care va ghilotina pe regină, a fost pus în mâna călăului de mâinile fine, subţiri, inelate ale aristocraţilor...

Industria secretă a pamfletelor, cupletelor, broşurilor (cu sau fără pornografii) s-a dovedit a fi una din cele mai

rentabile în acea vreme. Printre cei cari se pretau la astfel de lucrări nu erau numai scribii famelici, rataţii, invidioşii şi perverşii, gata la cea mai abjectă treabă pentru o răsplată bănească. Pentru bani au scris astfel de broşurele şi Beaumarchais, autor de comedii nemuritoare, Brissot, viitorul tribun, Mirabeau, geniul libertăţii, Choderlos de Laclos şi alţi bărbaţi de seamă care puteau fi „cumpăraţi ieftin” în vremea când ei se aflau în umbră, în aşteptarea luptei şi covârşiţi de nevoi. Un Beaumarchais ştia însă să câştige de mai multe ori cu acelaşi pamflet, vânzând poliţiei regale întreaga ediţie tipărită (plătită de casierul curţii) şi retipărind-o cu oarecare schimbări! Erau rentabile aceste pamflete – dar şi foarte primejdioase. Moda aceasta s-a răspândit într-atât, încât Maria Antoaneta a ajuns să fie urâtă de toată Franţa, ca regină şi ca femeie.

Cu dezinvoltura ei, cu înnăscuta ei mândrie habsburgică, ea a înfruntat însă avalanşa batjocurei şi calomniei. A scuturat cu dispreţ petele de noroi de pe rochia ei. „Ne aflăm într-o epocă de cântece satirice” scria ea mamei sale; „se fac asemenea cântece pe socoteala tuturor persoanelor de la curte..., frivolitatea franceză nu s-a dat înapoi nici înaintea regelui. În ce mă priveşte, nici eu n-am fost cruţată”... Aceasta era toată replica ei! Încinsă în demnitatea ei regală, se credea invulnerabilă faţă de săgeţile de hârtie. A uitat însă că era de ajuns să se amestece în sângele opiniei publice câteva picături din diabolica otravă a calomniei, pentru ca febra mulţimii să se întindă şi să ajungă la delir ucigător.

TRĂSNETUL ÎN TEATRUL ROCOCO

În august 1785, regina a fost foarte ocupată; nu cu dificultăţile politice (răscoala din Ţările de Jos au pus la grea încercare alianţa franco-austriacă), ci cu repetiţiile pentru o nouă premieră la micul ei teatru din Trianon. Se aştepta cu nerăbdare reprezentarea *Bărbierului din Sevilla* a lui Beaumarchais; rolul lui Figaro urma să fie deţinut de contele d'Artois iar regina va întrupa pe vesela fată Rosina.

Beaumarchais nu e oare una şi aceeaşi persoană cu Caron, binecunoscut de poliţie şi care, în urmă cu zece ani, a scris un pamflet asupra „drepturilor ramurii spaniole la coroana Franţei"; tot el a răspândit zvonul despre impotenţa regelui. La Viena, a fost închis din ordinul Mariei Tereza ca şantajist ordinar, iar la închisoarea din Saint-Lazare a primit o sfântă de bătaie cu nuielele. Da! autorul *Bărbierului din Sevilla* e una şi aceeaşi persoană cu onorabilul Caron, însă memoria Mariei Antoaneta e grozav de scurtă, mai ales când e vorba de plăcerile ei. Prostiile ei, după vorba lui Kaunitz, „creşteau mereu, deveneau tot mai frumoase". Regina s-a făcut complicea acestui genial aventurier şi autor de comedii, care a batjocorit atât de cumplit autoritatea regală. Soţia regelui a uitat, numai după patru ani, cât de înjosit a fost regele de acest autor, care a calomniat-o şi pe dânsa şi a amărât-o pe mama ei. În 1781, cenzura a simţit că noua comedie a lui Beaumarchais: *Nunta lui Figaro* miroase a pulbere şi că întregul regim ar putea sări în aer, dacă ar ţâşni o scânteie într-o seară de teatru. Consiliul de miniştri a interzis reprezentaţia. Dar autorul, perseverent când era vorba de glorie sau de bani, a izbutit ca piesa lui să fie supusă spre lectură regelui însuşi! Atât de prost nu era regele, ca să nu se recunoască în

această comedie. „Piesa nu va fi jucată?” întrebă regina, dezamăgită; o premieră era mai interesantă pentru ea, decât bunul mers al statului. „Nu, hotărât nu! răspunse regele; poţi să fii sigură de aceasta!”

Se părea că sentinţa regelui era fără apel: *Nunta lui Figaro* nu va fi jucată la teatrul său. Beaumarchais nu se dădu bătut: ştia că peste capul regelui e regina, că peste regină e clica Polignac... Interzisă, piesa ajunge la modă. Autorul o citeşte în toate saloanele. Din acea caracteristică pornire de a-şi face sieşi rău, înalta societate (deşi e ea însăşi ponegrită în această comedie) se entuziasmează, tocmai pentru că regele a găsit-o inacceptabilă. Vaudreuil, amantul contesei Polignac, are îndrăzneala să joace piesa la teatrul său personal; dar aceasta nu-i de ajuns, comedia trebuie jucată chiar în casa regelui! în taină, şi probabil cu ştirea reginei, care ţine mai mult la un surâs al favoritei sale decât la mutra regelui, rolurile sunt studiate; se împart biletele; trăsurile sunt deja la uşa teatrului. În ultimul moment, regele îşi simte ameninţată propria lui autoritate. Reprezentaţia e oprită din ordinul lui: luminile sunt stinse, echipajele trebuie să plece acasă.

Clica reginei rezistă. Vrea să arate că puterea ei o mai mare decât a slăbănogului încoronat. Contele d’Artois şi Maria Antoaneta sunt trimişi să facă presiuni asupra regelui. Nevolnicul bărbat cedează, îndată ce soţia lui îi cere ceva. Pretinde însă, pentru a-şi acoperi înfrângerea, să fie schimbate anumite părţi din piesă, adică acele care sunt ştiute pe de rost de fiecare... *Nunta lui Figaro* s-a jucat la Teatrul francez, la 17 aprilie 1784. Beaumarchais a triumfat. Nobilimea, deşi moralmente decapitată în această piesă, a primit-o cu entuziasm. Afluenţa era enormă; uşile au fost sparte, balustradele de fier rupte. Nu şi-a dat seama înalta societate că primul ei gest public de răzvrătire contra regelui era totodată fulgerul Revoluţiei.

Cea mai elementară judecată ar fi indicat Mariei Antoaneta că, în asemenea împrejurare, ea trebuia să stea de-o parte. Însă pentru regina mondenă moda era ultima instanţă. Beaumarchais, după izbânda lui asupra regelui,

era la modă. Ce importă onoarea, bunacuviinţă! Se joacă numai teatru! Şi ce rol încântător e cel al Rosinei! Cine e aşa de zveltă şi frumoasă ca dânsa? Cine are ochii, gura, dinţii ca ai ei? Şi braţele atât de fragede, şi mâiini atât de albe? Cine alta ar putea juca acest rol decât regina Franţei în persoană! La o parte cu toate reticenţele şi cumpănirile! Artiste de la Comedia franceză au venit să-i dea lecţii. Domnişoara Bertin îi confecţionează cele mai nostime costume. Să se amuze puţin! La o parte cu urile de la curte, cu răutăţile rudelor, cu obstacolele stupide ale politicii. Regina e zilnic ocupată cu repetiţiile la micul ei teatru alb-auriu – nebănuind că o altă comedie se pregăteşte şi că tot ea va juca rolul principal.

Într-adevăr, în toiul repetiţiilor, doamna Campan cu care regina îşi repeta rolul, îi ceru foarte turburată o audienţă urgentă pentru Böhmer, bijutierul curţii. Acesta venise la dânsa cu o zi înainte şi îi povestise ceva de necrezut, ceva nebunesc: regina ar fi cumpărat de la dânsul, în taină, vestitul colier de diamante, având să plătească preţul (1.600.000 livre) în rate. Termenul primei rate a trecut de mult şi el n-a primit nici măcar un ducat. Creditorii îl constrâng şi lui îi trebuiesc banii imediat.

La început, regina n-a înţeles nimic. Da, cunoştea faimosul colier al bijutierilor Böhmer şi Bassenge, şi ar fi fost bucuroasă să-l aibă. Dar miniştrii nu mai dau bani; deficitul creşte mereu... Dar când a cumpărat ea colierul? Şi ce bani datorează? Trebuie să fie la mijloc o neruşinată mistificare. Îşi aminteşte că a primit săptămâna trecută o scrisoare de la aceşti bijutieri, în care ei pomeneau de o podoabă scumpă şi îi mulţumeau pentru ceva. A citit scrisoarea cu neglijenţă, cum îi era obiceiul. Dar unde e scrisoarea? A distrus-o! Îndată trimite prin secretarul ei un bilet lui Böhmer: să vină în audienţă. Nu chiar mâine, ci la 9 August. Căci e atât de ocupată cu repetiţiile *Bărbierului din Sevilla!*

Când regina ascultă în cele din urmă pe bijutier, crezu că are de-a face cu un nebun. O contesă Valois, prietenă

intimă cu regina (– „Cum? Prietena mea? N-am primit niciodată pe o doamnă cu acest nume!”) a examinat la dânsul colierul şi i-a spus că regina doreşte să-l cumpere în taină. Şi eminenţa sa cardinalul de Rohan (– „Ce? acest tip dezgustător, căruia nu i-am spus niciodată vreun cuvânt?”) a primit şi preluat colierul din însărcinarea Maiestăţii Sale.

Ceva trebuia să fie adevărat din toată această poveste a bijutierului: sudoarea îi curge de pe frunte, mâinile şi picioarele îi tremură. Regina strigă de mânie. Numele ei a fost folosit cu neruşinare de nişte escroci. Porunci bijutierului să relateze în scris toată chestia. La 12 August ea citi cu indignare, cu mânie crescândă, fantasticul document. Trebuie să se dea o pedeapsă exemplară. Nu s-a sfătuit cu prietenele ei, n-a spus un cuvânt miniştrilor. Numai regelui îi va expune toată afacerea, la 14 August, şi îi va cere să-i apere onoarea...

Dacă s-ar fi gândit bine, regina s-ar fi convins că era preferabil să înăbuşe cu grijă această chestie infernală. Dar a fost atinsă la nervul ei cel mai sensibil: mândria ei impulsivă, neînfrânată.

Ceea ce a întărâtat-o de la început în această afacere, era numele cardinalului Louis de Rohan, căruia îi purta de ani de zile o ură fără cruţare. Până atunci, acest nobil preot monden nu i-a făcut vreun rău. Când a intrat în Franţa, el i-a făcut exaltate urări de bună-venire, în pragul catedralei din Strasbourg. I-a botezat copiii şi la orice prilej a încercat să se apropie prieteneşte de ea. În fond, nu era nicio contrazicere între firea ei şi a lui. Cardinalul de Rohan era imaginea masculină a Mariei Antoaneta: uşuratic, superficial, risipitor, neglijent faţă de îndatoririle lui spirituale, ca şi regina faţă de cele regale. El, preot monden; ea, regină mondenă. Episcop al Rococo-ului. Ar fi fost la locul său la Trianon, cu manierele lui distinse. Elegantul, frivolul, frumosul cardinal s-ar fi putut înţelege cu frumoasa, cocheta şi vesela regină. Numai întâmplarea i-a făcut inamici, pe aceşti doi oameni atât de asemănători.

Regina a moştenit această ură contra cardinalului de la mama ei. Înainte de a deveni cardinal, el a fost ambasador

la Viena. Acolo ura împărătesei era justificată. Maria Tereza ar fi putut să corupă pe un diplomat atât de uşuratic; ar fi fost o întâmplare fericită pentru politica ei externă. Ar fi tolerat şi fastul său, care o jignea mult. Acest slujitor al lui Isus punea în umbră curtea imperială cu trăsurile lui de gală, cu grajdurile lui pline de cai, cu armata lui de paji, camerişti, ştafete, lictori, argaţi, intendenţi, toţi împănăşaţi şi galonaţi. Însă în ce priveşte religia şi moralitatea, împărăteasa era necruţătoare. Când acest om al bisericii s-a îmbrăcat în haină de vânătoare şi, înconjurat de doamne încântate, a doborât 130 de animale sălbatice – bigota Maria Tereza a fost cuprinsă de indignare. Mânia ei a sporit când a văzut că această faptă a stârnit entuziasm la Viena, unde sunt atâţia iezuiţi şi comisii de bune moravuri. Nobilimea, constrânsă de severa economie a curţii din Schönbrunn, respira uşurată în societatea acestui elegant desfrăbălat. Doamnele, tinere sau bătrâne, frumoase sau antipatice, se înghesuiau la seratele şi supeurile lui. Ele erau nebune după dânsul, îl divinizau şi credeau că el va rămâne la Viena şi după moartea unchiului său, episcopul din Strasbourg. Ceea ce o îmbolnăvea pe împărăteasă, era faptul că până şi fiul ei Iosif II şi Kaunitz, cancelarul ei de încredere, s-au împrietenit cu preotul-cavaler care dădea tonul eleganţei şi distracţiei în familia ei, la curte şi în tot oraşul. Dar în catolica Vienă nu trebuie să existe un Versailles, un frivol Trianon, cu favoriţi, cu metrese, cu adultere. Ciuma aceasta trebuie îndepărtată. Rohan să plece! Aceasta era cerinţa ei neîncetată şi, în scrisorile ei către Maria Antoaneta, ea îşi revărsa ura contra acestui trimis al diavolului. Şi când fiica ei ajunse regină, Rohan a fost îndată rechemat de la ambasada din Viena.

Dar când cade un Rohan, el cade în sus! Pentru postul pierdut, a fost ridicat la rangul de episcop, apoi la cel mai înalt grad preoţesc al curţii; prin mâinile lui erau împărţite binefacerile şi pomenile regelui. Veniturile lui erau nemăsurate: era episcop la Strasbourg, landgraf în Alsacia, superior al bogatei mănăstiri Saint-Vaast, administrator al spitalului regal, provizor al Sorbonei şi, nu se ştie pentru

care merite, membru al Academiei franceze. Însă cheltuielile au ajuns să depăşească veniturile: Rohan risipea banii cu mâinile pline. A clădit un nou palat de milioane la episcopia din Strasbourg, dădea serbări fastuoase şi nu făcea economii nici cu femeile. Predilecţia lui pentru Cagliostro l-a costat mai mult decât şapte metrese... Curând s-a aflat că finanţele episcopului sunt sleite şi că acest slujitor al lui Isus era de găsit mai des în societatea femeilor şi în cabinetele zarafilor decât în casa Domnului. Parlamentul a avut să se ocupe cu datoriile făcute de Rohan în numele spitalului regal.

E oare de mirare că acest frate întru risipă şi petrecere al reginei, a înscenat afacerea colierului, folosindu-se de numele reginei? Împotriva acestui om care s-a purtat „mai infam decât un falsificator de monede" (sperând, probabil că va putea achita bijutierului la termen şi astfel afacerea n-ar fi ieşit la iveală), Maria Antoaneta era plină de necaz şi mânie. Tocmai lui nu-i putea ierta. Timp de 15 ani, credincioasă ordinului mamei sale, ea nu i-a adresat niciodată un cuvânt, ci l-a bruscat adesea în faţa întregii curţi. Numai din josnică răzbunare, omul acesta a amestecat numele ei într-o afacere necurată. Dintre toate jignirile aduse onoarei sale de către nobilimea franceză, aceasta îi păru cea mai îndrăzneaţă şi cea mai vicleană. Cu lacrimi în ochi ea ceru regelui să dea acestui înşelător o pedeapsă necruţătoare, exemplară, în faţa întregii oficialităţi.

Şi regele, fără să ceară acte, fără să întrebe dinainte pe bijutier sau pe cardinal, se supuse cerinţei reginei, mâniei sale necugetate. La 15 august, el surprinse Consiliul de miniştri cu decizia de a-l aresta îndată pe cardinalul Rohan. Când şi-au revenit din uimirea sau spaima lor, unul din miniştri întrebă pe rege dacă arestarea făţişă a unui atât de înalt demnitar n-ar avea un efect penibil. Regina cerea ca pedeapsă tocmai această ruşine oficială. Era nestrămutată în hotărârea ei. Neliniştiţi, cu tulburi presentimente, miniştrii îşi dădură consimţământul. Chiar peste câteva ore

avea să se desfăşoare scena nebănuită. Era atunci ziua onomastică a reginei (Înălţarea Maicii Domnului) şi toată curtea veni la Versailles, pentru felicitări. Galeriile şi anticamera erau pline de înalţi demnitari şi curteni. Cardinalul Rohan. care nu bănuia nimic, aştepta şi el, în sutana lui stacojie, pentru a celebra serviciul divin, într-o încăpere rezervată mărimilor, lângă camera regelui.

Dar, în loc să apară Ludovic XVI cu soţia lui, pentru a merge la liturghie, se apropie de Rohan un servitor care îl pofti în camera particulară a regelui. Acolo se aflau şi regina, care nici nu răspunse la salutul lui, şi duşmanul lui personal, ministrul baron Breteuil, ţeapăn, glacial. Regele îl luă repede, precis şi dur: „Dragă vere, cum stai cu colierul de diamante pe care l-ai cumpărat în numele reginei?” Palid, Rohan bâlbâi: „Sire, văd că am fost înşelat, însă eu nu am înşelat”. „Dacă e aşa, dragă vere, spuse regele, să n-ai nicio grijă. Însă, te rog, lămureşte toată această afacere”...

Rohan a amuţit. Nu putea scoate o vorbă. Regina îl fixa cu privirea. Regele, fără să se înduioşeze de zăpăceala lui, îi spuse să scrie totul într-un raport. Şi părăsi camera, cu regina şi Breteuil. Când reveni, cardinalul îi dădu o hârtie cu vreo 15 rânduri. O doamnă cu numele Valois l-a determinat să-şi procure colierul pentru regină. Vede acum că a fost înşelat de acea persoană... La întrebările regelui, el răspunse că nu ştie unde e acea doamnă şi că ea are colierul. Atunci regele chemă iar pe regină, urmată de Breteuil şi ministrul de justiţie. Reclamaţia bijuteriilor fu citită. „Sire, mărturisi cardinalul, distrus; colierul se află în posesia mea. Dar e falsificat”... Se rugă să fie lăsat să plătească acel colier. Regele replică cu asprime: o atare împrejurare îl obligă să ordone arestarea cardinalului şi să se pună sigiliu la casa lui. Numele reginei ar fi compromis şi nu admite nicio îngăduinţă...

Rohan stărui să fie cruţat de această ruşine, mai ales în ora când, în veşminte sacerdotale, avea să citească liturghia în faţa curţii. Regele şovăi în faţa omului dez-nădăjduit. Dar regina nu se mai putu stăpâni; cu lacrimi de mânie în ochi. ea se îndreptă spre Rohan: cum se putea

considera el ca mijlocitor şi să facă afaceri secrete în spatele regelui, când ea nu i-a adresat niciun cuvânt timp de opt ani. Cardinalul nu găsi niciun răspuns; nu mai înţelegea nici el cum s-a lăsat băgat într-o aventură atât de stupidă. Regele regretă, dar încheie: „Trebuie să fac ceea ce mă obligă datoria mea de rege şi de soţ”.

În sălile de recepţie, nobilimea aştepta, curioasă, nerăbdătoare. Slujba trebuia să înceapă de mult. Aerul e greu, vorbele zboară, în şoapte, în zvonuri, se simte furtuna... Deodată, uşa de la camera regelui e dată la o parte. Apare întâi Rohan în sutana lui purpurie, palid, cu buzele vinete: după el, Breteuil, cu faţa roşie de vechi soldat, cu ochii scânteietori. În mijlocul camerei, el se adresează cu glas tare căpitanului de gardă: „Arestaţi-l pe domnul cardinal!”

Toţi încremenesc. Cum? Un Rohan? Şi aci, în anticamera regelui? Breteuil, bătrânul spadasin e beat? Dar cardinalul, cu ochii în jos, merge încet spre corpul de gardă. Curtenii se dau la o parte şi sub privirile lor uimite, speriate, ruşinate, cardinalul înaintează din sală în sală până jos la scară, urmat ca un galerian de asprul soldat. Rohan e introdus într-o cameră lăturalnică a corpului de gardă şi, dezmeticindu-se cel dintâi în zăpăceala generală, el scrie un bilet către abatele său: să distrugă imediat însemnările ce se aflau acasă la el, într-o mapă roşie (erau scrisorile falsificate ale reginei). Unul dintre călăreţii lui Rohan porni în goană, cu biletul, la Hotel de Strasbourg – şi ajunse înaintea poliţiei care avea să sigileze hârtiile, şi înainte ca marele prelat să fi fost adus la Bastilia. S-a dat în acelaşi timp ordin ca toţi complicii săi să fie prinşi. În ziua aceea nu s-a mai făcut liturghie la Versailles. Cine ar mai fi ascultat-o? Toată curtea, Parisul – ţara întreagă fu izbită de această veste, ca de un fulger din cer senin.

...Regina este încă surescitată de această scenă cumplită. Calomniatorii au primit o lecţie exemplară. Cei care mai au bun simţ se vor grăbi s-o felicite acum, când nemernicul care a vrut s-o dezonoreze e închis şi când

regele, crezut atât de slab, a dat dovadă de energie... Însă nimeni nu vine. Chiar şi prietenele ei o evită, cu priviri piezişe. Azi e linişte la Trianon şi la Versailles. Nobilimea, în fond jignită că unul din casta ei privilegiată a fost tratat ca un tâlhar de rând, se dezmeticeşte din prima ei spaimă. Cardinalul de Rohan nu vrea să mai ceară graţia regală. Parlamentul va fi judecătorul său. Maria Antoaneta nu e prea veselă de succesul ei: seara, cameristele ei au găsit-o plângând.

Curând însă, uşuratica dintr-însa reapăru. „Sunt încântată, scria ea în august fratelui ei Iosif, că nu vom mai auzi nimic despre această penibilă afacere.” Procesul în faţa Parlamentului va avea loc abia în decembrie, poate chiar în anul următor. De ce să se mai preocupe de el? Oamenii pot trăncăni, pot ameninţa! Şi regina a revenit la costumele ei, la repetiţiile pentru comedia cea încântătoare. Ce bine îi şade rolul veselei Rosina, din *Bărbierul din Sevilla!* Se pare însă că n-a studiat serios nici rolul acesta: altfel s-ar fi gândit la cuvintele partenerului ei Basilio, care descrie atât de profetic puterea calomniei. Cine îi poate sta împotrivă? „Începe cu o şoaptă, trece din gură în gură, creşte, ridică glasul, şuieră, strigă, urlă şi aleargă, ca diavolul, pretutindeni. Şi când se prăvăleşte în cele din urmă, ca tunetul, în corul general al urii, cine o mai poate opri? Calomnia a înfrânt pe oamenii cei mai cinstiţi şi pe cei mai puternici...”

Dar regina n-a ascultat niciodată bine pe partenerii ei. Altfel, şi-ar fi dat seama că în această comedie se joacă propria ei soartă. Comedia Rococo-ului s-a terminat cu ultima ei reprezentaţie, la 19 august 1785. Acum începe tragedia.

AFACEREA COLIERULUI

Ce s-a întâmplat cu-adevărat în afacerea colierului? Afacerea în sine e atât de fantastică, atât de neverosimilă, încât nici cel mai inventiv romancier n-ar putea adăuga ceva mai complicat şi mai absurd. Însuşi Goethe, în *Grosskophta,* a încercat să dramatizeze această afacere, care e însă una din cele mai îndrăzneţe şi mai senzaţionale farse ale istoriei. În toate comediile lui Molière nu se găseşte un buchet atât de pitoresc de înşelători şi înşelaţi, de escroci şi de proşti, de falsificatori şi de cinici profitori ca în această nebunească maimuţărie istorică.

În centrul unei comedii, imaginare sau reale, se află totdeauna o femeie. În afacerea colierului, eroina e fata unui nobil scăpătat şi a unei slujnice desfrânate. Părăsită, murdară, copila trăia din cerşit: fura cartofi din câmp şi căpăta o bucată de pâine păzind vacile ţăranilor. La şapte ani era orfană de tată şi cu o mamă prostituată. Se întâmplă atunci să treacă pe drum marchiza de Boulainvilliers. Fata o întâmpină cu strigătul jalnic, dar surprinzător: „Aveţi milă de-o săracă orfană din sângele casei Valois!” Cum? un copil atât de famelic şi jerpelit, se trage din sângele regal al piosului Ludovic? Marchiza opri trăsura. O luă în cercetare pe Jeanna, mica cerşetoare, în realitate fiica lui Jacques de Saint-Rémy, braconier, beţivan şi spaima ţăranilor dar şi descendent nemijlocit al casei Valois, de acelaşi rang, de aceeaşi vechime ca şi Bourbonii. Marchiza de Boulainvilliers, mişcată de mizeria cumplită a unui vlăstar regal, a internat pe fetiţă şi pe o soră a ei mai mică într-un pension. La 14 ani, Jeanna era ucenică la o croitoreasă, apoi spălătoreasă, lenjereasă şi chiar sacagiţă. În cele din urmă a fost dusă într-o mănăstire pentru fete de

gentilomi. Dar nu dovedi niciun talent pentru rolul de călugăriţă. Avea şi sânge de vagabond. La 22 ani, împreună cu sora ei, sări zidul mănăstirii şi fugi înflăcărată de dorul aventurii. Poposi în Bar-sur-Aube. Acolo, frumoasă cum era, atrase pe un ofiţer de jandarmi din mica nobilime, Nicolas de La Motte, cu care se căsători cu o lună înainte de a naşte doi copii gemeni. Cu un atare bărbat, prea puţin moral şi niciodată gelos, doamna La Motte a început să ducă o viaţă mic burgheză. Însă „sângele de Valois” îşi cerea drepturile. Jeanna nu se gândea decât să parvină; pe orice cale, mai departe. Prin binefăcătoarea ei, marchiza de Boulainvilliers, a izbutit să fie primită de cardinalul de Rohan în castelul său din Saverne. Şi îndată s-a folosit de slăbiciunile galantului şi amabilului cardinal. Prin acesta, ea obţinu pentru bărbatul ei (probabil, cu preţul unei invizibile perechi de coarne) gradul de căpitan de cavalerie într-un regiment de dragoni şi achitarea datoriilor făcute până atunci.

Jeanna ar putea fi fericită. Ascensiunea ei e însă abia la prima treaptă. Bărbatul ei, căpitan de cavalerie al regelui, se înalţă singur la rangul de conte. Ce nume sonor: „contesa Valois de La Motte”, cu care se poate împăuna în provincie! Şi pe deasupra o pensie şi un ofiţer arătos! Un atare nume face însă o sută de mii de livre anual, mai ales dacă femeia e frumoasă şi fără scrupule. Cei doi complici se mută la Paris: închiriază o casă mare în rue Neuve-Saint-Gilles şi fac să se vorbească de imensele bunuri şi moşii pe cari le are descendenta casei de Valois. Înalta societate e poftită la recepţii: serviciile de argint sunt împrumutate cu câteva ore înainte, de la un magazin din apropiere... Când creditorii deveneau prea exigenţi, contesa spunea că se duce la Versailles, să-şi ceară drepturile la curte.

Acolo însă, n-o cunoştea nimeni; aştepta cu săptămânile fără să parvină măcar în anticamera reginei. Vicleana aventurieră a meditat însă o lovitură. Pe când aştepta cu alte solicitatoare în anticamera doamnei Elisabeta, ea căzu deodată în nesimţire. Bărbatul ei rosti, în emoţia generală, numele ei de mare alură şi povești cu lacrimi în ochi că

istovirea contesei se datoreşte numai unui post ce durează de ani. Zdravăna bolnavă fu dusă acasă cu targa; i s-a trimis 200 livre şi pensia fu sporită de la 800 la 1500 livre. Pentru o Valois, aceasta e numai o pomană. Deci, încă un asalt! adică un nou leşin în anticamera contesei d'Artois; al treilea, în galeria oglinzilor pe unde avea să treacă regina. Dar şi al patrulea leşin rămase zadarnic: Maria Antoaneta n-a aflat nimic despre energica cerşetoare. Complicii se întorceau la Paris cu pradă măruntă. Încă n-au căpătat ceea ce doreau... Evident, s-au ferit s-o bârfească pe regină: îi slăveau bunătatea şi se lăudau peste tot cât de bine i-a primit ca rude iubitoare. Erau destui oameni care credeau că e bine s-o cunoască pe contesa Valois, atât de onorată în societatea reginei. Şi astfel, au venit zilele grase şi creditul, pentru câtva timp. Cei doi cerşetori şi-au aranjat o curte princiară, condusă de un aşa numit prim secretar, Rétaux de Villette, care împărţea de fapt nu numai escrocheriile ci şi patul nobilei contese. Mai erau un secretar pentru cele sfinte, lachei, vizitii, cameriste. Palatul din rue Neuve-Saint-Gilles deveni foarte plăcut. Acolo aveau loc jocuri amuzante, unde nerozii cădeau în cursă dar erau înveseliţi de mondene dubioase. Însă creditorii şi executorii judiciari nu se mai lăsau duşi de nas; cereau să fie plătiţi. Nobila pereche şi-a dat seama că nu mai merge cu şmecherii mărunte. A sosit timpul să dea o mare lovitură.

Pentru aceasta, era nevoie de două lucruri: de un escroc mare şi de un mare smintit. Din fericire, smintitul acesta era la îndemână: eminenţa sa episcopul din Strasbourg, cardinalul de Rohan. Om al timpului său, nici mai deştept nici mai prost decât ceilalţi, încântătorul prinţ al bisericii suferea de boala secolului său: credulitatea. Omenirea nu poate trăi fără credinţă. Pentru că Voltaire, ateul, a înlăturat credinţa bisericească, s-au instalat în saloanele secolului al 18-lea, superstiţiile. Părea că a sosit epoca de aur pentru alchimişti, şarlatani, cabalişti, necromanţi şi medicii făcători de minuni. Cagliostro, contele Saint-Germain, Mesmer atrăgeau toată „lumea bună”. Tocmai pentru că generalii,

preoţii, regina îşi neglijau misiunea şi demnitatea lor, oamenii „luminaţi” îşi umpleau golul cu un joc nou, cu acele şarlatanii metafizice, mistice, suprasensibile, cari făceau ravagii peste tot. Printre aceşti „săraci cu duhul” era şi cardinalul Rohan, care a încăput în ghearele „divinului” Cagliostro – papă al escrocilor şi mistificatorilor. Acesta s-a cuibărit la castelul din Saverne, umplându-şi buzunarele cu banii cardinalului. Escrocii îşi recunosc imediat tovarăşii. La Motte, află prin Cagliostro că dorinţa cea mai profundă şi mai secretă a lui Rohan e aceea de a deveni prim-ministru al Franţei. Contesa găsi şi punctul nevralgic: antipatia cunoscută, dar neexplicată, a Mariei Antoaneta faţă de persoana cardinalului. Şi, din aprilie 1784, ea începu să povestească lui Rohan cât de drăguţă e cu dânsa regina „iubita prietenă”; inventa episoade care de care mai atrăgătoare, până ce cardinalul ajunse la convingerea că această frumoasă femeie ar putea fi intermediara lui ideală spre graţia reginei. Da, suferă mult că, de ani de zile, regina nu-l cinsteşte măcar cu o privire, când cea mai mare fericire a lui ar fi s-o slujească cu tot respectul. Dacă regina ar cunoaşte adevăratele lui simţăminte! Mişcată, prietena „intimă” îi promite că va pleda la Maria Antoaneta în favoarea lui – şi, în mai, spre uimirea lui Rohan, îi aduce vestea că regina a fost înduplecată şi că ea va da cardinalului un semn al schimbării sale; însă nu oficial: un semn discret; îi va răspunde într-un anumit fel, la recepţia apropiată. Cardinalului, sugestionat de contesă dar şi de propria lui dorinţă, i se păru că distinge o anumită „nuanţă” în mişcarea din cap a reginei, la recepţie. Şi o răsplăti pe vrednica mijlocitoare cu ducaţi buni.

Contesa nu se mulţumi cu atât. Ca să-l aibă la mână pe cardinal, ar trebui să-i arate o dovadă scrisă a favoarei regale. Ce-ar fi o scrisoare? La ce serveşte un secretar fără scrupule cu care împărţi casa şi patul? Rétaux a fabricat, scrisori de-ale Mariei Antoaneta către contesa Valois. De ce n-ar face încă un pas – şi n-ar înscena un schimb de corespondenţă secretă între regină şi Rohan? Sfătuit de La Motte, credulul cardinal concepu o amplă justificare a

atitudinii sale, o corectă, o scrise pe curat şi o predă nepreţuitei femei. Şi iată! nu este ea o vrăjitoare şi cea mai intimă amică a reginei? După câteva zile, La Motte îi aduse o scrisorică, cu margini aurite şi cu crinul francez la colţ. Mândra, neînduplecata regină scria aceluia pe care l-a desconsiderat atâta: „Mă bucur mult că nu vă mai pot privi ca vinovat; audienţa solicitată nu vă poate fi încă acordată. Îndată ce împrejurările o vor permite, vă voi informa. Fiţi discret!” – Păcălitul nu mai putea de bucurie. Tot după sfatul contesei, Rohan mulţumi reginei: primi iar răspuns şi iar îi scrise: cu cât el se umfla de mândrie şi de credinţă că e în graţia cea mai înaltă a reginei, cu atât îi golea buzunarele isteaţa La Motte. Jocul temerar era în plină desfăşurare...

Păcat că una din figurile principale ale comediei nu joacă realmente: regina. Şi multă vreme nu va dura acest joc primejdios. Cardinalul va putea descoperi în cele din urmă toată înscenarea. Regina nu i-a vorbit încă şi e mereu rece faţă de dânsul. Trebuie mers mai departe. Ce-ar fi dacă l-ar face pe păcălitul cardinal să creadă că a vorbit cu regina? Îndrăzneţii escroci n-au ezitat să-i joace şi această farsă genială. Au căutat o figurantă, un „dublu” cum se spune azi în film. Nu le lipseau doamne şi domnişoare, de toate soiurile. „Contele” La Motte s-a îngrijit de alegere. În grădina de la Palais Royal era paradisul prostituatelor din Paris. A ochit pe una din ele. doamna Nicole – numită mai târziu baroneasa d’Oliva. Şi repede au pus-o să repete rolul. Au adus-o la Versailles, într-o cameră mobilată. Au îmbrăcat-o într-o rochie de muselină, la fel cu a reginei; i-au pudrat părul, i-au pus o pălărie cu boruri mari, care să-i umbrească faţa şi au învăţat-o puţinele cuvinte pe cari avea să le spună, ca regină, marelui prinţ al bisericii franceze, în parcul întunecat din Versailles.

Cerul s-a arătat şi de astă dată prielnic escrocilor. Era o beznă care abia permitea să se ghicească conturul figurii. Mica prostituată fu condusă, peste terasa de la Versailles, la boschetul lui Venus învăluit de arbori stufoşi. Începu să

tremure de frică, ţinând în mână trandafirul şi biletul pe cari trebuia să le dea unui domn distins. Pietrişul aleii scârţâi. Rétaux, deghizat ca servitor regal, apăru. Cei doi soţi escroci mai dădură figurantei câteva energice instrucţiuni şi dispărură. Falsa regină rămase singură: un domn înalt se apropie, cu pălăria trasă pe frunte. Era cardinalul. Scenă miraculoasă! El se înclină până la pământ şi sărută poala rochiei micii prostituate. Zăpăcită, ea scăpă floarea din mână şi uită scrisoarea, pe care trebuia să le dea. Cu voce stinsă putu însă să spună cele câteva cuvinte atât de greu învăţate: „Puteţi spera că tot trecutul e uitat”... Cavalerul, covârşit de fericire, se întrecea în cele mai umile mulţumiri, spre marea spaimă a figurantei care nu ştia ce să mai spună. Un cuvânt deplasat ar trăda-o. Dar escrocii vegheau. Pietrişul scârţâi iarăşi sub paşi zoriţi; un glas reţinut strigă alarmat: „Repede, plecaţi repede! Doamna şi contesa d’Artois sunt în apropiere”. Cardinalul, speriat, se depărtă cu „contele” La Motte, pe când soţia acestuia o conducea pe tremurânda Nicole; cu inima zvâcnind, pseudo-regina se furişă pe lângă castelul cu ferestre întunecate, unde adevărata regină dormea fără să bănuiască ceva.

Aristofanica lovitură a izbutit admirabil. Bietul cardinal, convins că a auzit din gura reginei cuvântul de graţie, a ajuns să creadă orbeşte orice minciună a contesei La Motte. Rohan se simţea în seara aceea omul cel mai fericit din Franţa. Se vedea prim ministru, favorit al reginei. După câteva zile, La Motte făcu să parvină cardinalului un nou semn al bunăvoinţei regale: voind să ajute cu 50.000 livre o nobilă familie ajunsă la mare strâmtoare şi neputând dispune momentan de aceşti bani, regina roagă pe cardinal să-i facă acest serviciu. Smintitul nici nu s-a întrebat cum poate fi caseta regală atât de goală, cu toate imensele ei venituri. S-a împrumutat îndată cu 50.000 livre de la evreul alsacian Cerf-Beer; banii au intrat, fireşte, în mâinile soţilor La Motte, care ţineau bine sforile paiaţei. După trei luni „regina” ceru iarăşi bani; Rohan amanetă mobila şi argintăria, numai ca să fie repede pe placul binefăcătoarei

sale.

Contele şi contesa La Motte înotau în bani. Nu mai aveau nicio grijă. Din când în când plăsmuiau o nouă scrisoare din partea reginei şi banii curgeau. Nu s-au gândit la ziua de mâine; ca şi regina, prinţii şi cardinalii, pe vremea aceea erau şi escrocii uşuratici, nesocotiţi. Şi-au aranjat la Bar-sur-Aube o casă de vară, cu o splendidă grădină, cu o curte bogată, iar în palatul plin de argintării şi de cristaluri, societatea cea mai bună se aduna cu nădejdea ca înaltele relaţii ale contesei Valois de La Motte îi vor fi utile.

Într-o zi, contesa află că bijutierii curţii, Böhmer şi Bassenge sunt în mare nevoie. Şi-au plasat tot capitalul şi s-au mai îndatorat pentru cel mai măreţ colier de diamante ce s-a văzut vreodată. Era să-l cumpere Dubarry, dacă Ludovic XV n-ar fi murit de vărsat: a fost oferit curţii spaniole şi, de trei ori, Mariei Antoaneta, care nu s-ar fi uitat la preţ – dar economul ei soţ s-a speriat de suma uriaşă: 1.600.000 livre. Acum bijutierii sunt la ananghie; dobânzile îi strivesc. Dacă desfac colierul în bucăţi, banii sunt pierduţi. Oare contesa Valois, atât de influentă la regină, n-ar putea-o determina să cumpere colierul, în taină? Plata se va face în rate. Ea, contesa, ar câştiga mult... Când bijutierii i-au adus colierul, inima ei zvâcni de invidie. Ca şi diamantele, scânteiau şi gândurile ei. Cine altul decât nerodul de cardinal ar putea să cumpere colierul pentru regină?

Abia întors din Alsacia, Rohan a încăput iar în mâinile meştere ale escrocilor. Regina ar dori să-şi procure colierul fără ştirea soţului; i-ar trebui un mijlocitor discret şi s-a gândit să această misiune i s-ar potrivi lui Rohan, ca un nou semn al încrederii sale... Şi la 29 ianuarie, în palatul cardinalului, vânzarea a fost încheiată. Colierul va fi predat la 1 februarie şi prima rată de 400.000 livre va fi plătită la 1 august 1785. Toată suma va fi achitată în termen de doi ani. Contractul, semnat de cardinal, a fost predat „prietenei” reginei, care aduse a doua zi răspunsul că Maiestatea Sa e cu totul de acord. Dar bunul nerod avu o mică pretenţie în ultimul moment. E vorba doar de

1.600.000 livre, sumă enormă chiar pentru un risipitor ca Rohan. I-ar trebui măcar o chitanţă, un document semnat de regină. Ceva semnat de ea? Cu plăcere! La ce serveşte secretarul lui La Motte? În zilele următoare, La Motte aduse contractul; în dreptul fiecărei clauze era scris *manu propria* cuvântul „aprobat” şi, la sfârşit, semnătura: „Marie-Antoinette de France”, Dacă i-ar fi rămas puţină minte în cap, în acele zile când cardinalul visa că va deveni prim-ministru, el şi-ar fi dat seama că e victima unui fals grosolan: o regină a Franţei nu semnează un document decât cu numele ei de botez, iar nicidecum „Marie Antoinette de France”. Cum să se îndoiască însă, când regina l-a primit în persoană la boschetul lui Venus? Păcălitul promise în mod solemn escrocilor că nu va arăta nimănui acest preţios document. La 1 februarie, bijutierii au adus colierul la cardinal; acesta îl va preda cu propriile sale mâini lui La Motte, în palatul din rue Neuve-Saint-Gilles. N-a avut mult de aşteptat: cineva urcă treptele. Dintr-o cameră vecină, printr-o uşă de sticlă, cardinalul putu vedea că La Motte predă preţioasa cutie unui tânăr îmbrăcat în negru şi care se prezentase cu cuvintele: „Din ordinul reginei”. Evident, tânărul nu era altul decât Rétaux, cinstitul secretar al soţilor La Motte! Dar cardinalul era liniştit: caseta se afla în mâini bune. Şi plecă, foarte mişcat de asemenea prietenie, plin de admiraţie faţă de contesa La Motte care îl serveşte cu atâta credinţă şi discreţie. Nu e dânsul ajutătorul secret al reginei? – şi nu va fi tot dânsul, în curând, primul slujitor al reginei Franţei?...

După câteva zile, un bijutier reclamă poliţiei pariziene pe un anume Rétaux de Vilette, care oferise diamante scumpe cu preţuri atât de reduse, încât era sigur că le-a furat. Adus la poliţie, Rétaux dădu lămuriri: a primit spre vânzare diamantele de la o rudă a regelui, contesa La Motte-Valois. Numele acesta avu un efect magic: înfricoşatul secretar fu eliberat imediat. Dar contesa şi-a dat seama că nu e prudent să vândă pietrele la Paris (colierul a fost îndată demontat şi îmbucătăţit). A umplut buzunarele soţului ei cu

briliante şi l-a expediat la Londra; bijutierii de-acolo au avut oferte bogate şi totuşi ieftine!

Escrocii aveau mai mulţi bani decât ar fi cutezat sa viseze. Încurajaţi de succes, şi-au etalat cu neruşinare noua lor bogăţie. Trăsuri trase de iepe engleze, lachei în uniforme fastuoase, un negru galonat în argint, tapete, goblenuri, bronzuri, patul din catifea purpurie... Când vrednica pereche s-a mutat la Bar-sur-Aube, au trebuit 42 de care pentru transportul atâtor scumpeturi cumpărate la repezeală. La Bar-sur-Aube petrecerile erau ca în 1001 nopţi. Curieri înzorzonaţi precedau berlina lăcuită, de culoarea mărgăritarului a noilor nababi. Cuvertura, ce acoperea picioarele nobilei perechi, purta armele casei de Valois: „De la rege, strămoşul meu, am sângele, numele şi crinul”. Fostul ofiţer de jandarmi purta inele la toate degetele, cataramele de la cizme erau diamantate şi trei sau patru lanţuri de ceasornic luceau pe pieptul său de erou. Garderoba cuprindea 18 costume de brocart şi mătase, cu nasturi de aur şi şnururi scumpe. Soţia lui nu s-a lăsat mai prejos; scânteia de bijuterii ca o divinitate indiană. În micul Bar-sur-Aube o atare bogăţie atrăgea cu putere magnetică toată nobilimea din regiune, la casa unde se dădeau banchete luculice. Servicii de argint, mâncăruri alese, lachei cu duiumul, muzicanţi şi dansatori. Cu mâna plină, noul Cresus risipea banul asupra norodului uimit…

Afacerea colierului pare uneori atât de absurdă şi de fantastică, încât e de necrezut. Oare înşelăciunea nu va ieşi la iveală, peste cinci, peste zece săptămâni? Cum se pot bucura cei doi escroci, cu atâta cutezanţă şi neruşinare, ca şi cum n-ar exista poliţie? Însă La Motte a socotit bine: dacă se întâmplă ceva neplăcut, au un bun paravan. Cardinalul Rohan se va feri să facă gălăgie; ridicolul l-ar face nemuritor! Va prefera să tacă şi să plătească cu banii lui colierul escamotat de genialii escroci – cari pot dormi liniştiţi în patul lor de damasc (în care se strecoară uneori prea cinstitul secretar!).

Între timp, cardinalul aştepta un cuvânt, un semn discret de la regină. La recepţia oficială se aştepta s-o vadă pe

regină împodobită cu pretinsul colier. Nimic. Maria Antoaneta parcă nici nu l-ar cunoaşte! Şi, la întrebarea lui nedumerită, şmecherul La Motte avu răspunsul prompt: regina nu va purta colierul, până ce el nu va fi complet achitat. Şi răbdătorul măgar îşi băgă iarăşi capul în fân, fericit... Însă termenul primei rate se apropia: la 1 august trebuiau achitate 400.000 livre. Ca să obţină o amânare, şarlatana închipui un nou truc. Spuse bijutierilor că reginei i se pare preţul prea ridicat: dacă nu fac o scădere de 200.000 livre, ea e decisă să înapoieze colierul. Contesa crezu că va câştiga timp cu noi tratative, însă bijutierii (care într-adevăr au pus un preţ prea pipărat şi erau pe deasupra zoriţi de creditori) s-au declarat imediat de acord! Cu asentimentul lui Rohan, bijutierii adresează reginei o scrisoare şi cer să li se fixeze o zi când vor trebui să înmâneze o nouă podoabă scumpă. Scrisoarea bijutierilor era de neînţeles. Regina trebuie să se fi întrebat cu mirare: ce condiţii de plată? Care colier de diamante? Însă era ştiut că regina rareori citeşte ceva cu atenţie până la sfârşit şi nu se gândeşte serios la nimic... A deschis scrisoarea abia după plecare bijutierului Böhmer. Când a trimis camerista să-l cheme, căci oricum nu pricepea rostul acelor fraze pline de devotament, bijutierul nu mai era la castel. Are timp să-l întrebe când va veni a doua oară – şi aruncă scrisoarea în foc! S-ar părea că, distrugând scrisorile, regina ar avea de ascuns unele lucruri tulburi. În realitate, arderea scrisorilor nu era premeditată; era un obicei: regina se temea de propria ei neatenţie şi de spionajul curţii; de aceea distrugea imediat orice scrisoare adresată ei. În toiul Revoluţiei nu s-a găsit nicio scrisoare la masa ei de scris. Însă ceea ce era în general prudenţă s-a dovedit în acest caz o gravă imprudenţă. Scrisoarea aceea i-ar fi relevat mai devreme toată înscenarea.

Dar a venit şi ziua primei scadenţe: 1 august. Bijutierii nu mai vroiau să aştepte: cereau banii. Nemaiputând obţine amânarea, şarlatana dădu cărţile pe faţă: „Aţi fost înşelaţi. Actul pe care îl are cardinalul poartă o semnătură falsă. Însă el e bogat şi poate plăti.” Credea „contesa” că bijutierii

se vor năpusti furioşi asupra cardinalului şi că acesta, de teama scandalului şi a ridicolului, va plăti frumuşel 1.600.000 livre. Însă Böhmer şi Bassenge nu gândeau logic şi psihologic: tremurau numai după banii lor. Nici nu vroiau să aibă de-a face cu cardinalul! Credeau că regina e în joc, de vreme ce nu le-a răspuns la scrisoarea lor. Ea e mai solvabilă decât acest lăudăros cardinal. Şi, în cazul cel mai rău, comoara, colierul, e în posesia ei!

Comedia a ajuns la punctul culminant. Mai mult nu poate fi întinsă. Dintr-o singură smucitură. babilonicul turn de minciuni şi urzeli se prăbuşi – când Böhmer ceru audientă la regină şi află toată înşelăciunea. Cine a fost adevăratul înşelător, acesta se va vedea la proces.

Din toate actele şi declaraţiile reiese că Maria Antoaneta n-a bănuit deloc infamul joc în care numele, persoana şi onoarea ei au fost folosite. Din punct de vedere juridic, ea era absolut nevinovată: doar victimă şi nu complice în cea mai diabolică escrocherie din istoria lumii. N-a primit vreodată pe cardinal n-a cunoscut pe escroaca La Motte, n-a avut în mână nicio piatră din colier. Numai din ură josnică, din calomnie voită, Maria Antoaneta a fost amestecată într-o afacere urzită pe socoteala ei, de o bandă de escroci, de falsificatori, de hoţi şi de smintiţi.

Însă din punct de vedere moral, Maria Antoaneta nu e pe deplin dezlegată. Căci această escrocherie a fost posibilă, pentru că reaua ei reputaţie a dat curaj escrocilor, pentru că înşelatul (cardinalul) o credea dinainte pe regină capabilă de vreo imprudenţă. Fără îndelungatele prostii şi nechibzuinţe de la Trianon, această vastă înşelăciune ar fi dat greş de la început. Tocmai pentru că se ştia despre plimbările nocturne din parcul de la Versailles, despre bijuterii schimbate şi despre datorii neplătite, soţii La Motte au putut exploata credulitatea cardinalului Rohan şi chiar a bijutierilor, clădind totul pe minciună – dar şi pe reaua reputaţie a reginei. Nevinovată în toată această fantastică înscenare a afacerii colierului – regina are însă istorica vină că o atare înşelăciune s-a urzit sub numele ei şi că a putut

fi crezută de atâţia.

PROCESUL ŞI SENTINŢA

Pentru întâia oară, Maria Antoaneta a pierdut siguranţa de sine. Pe când înainte trecea cu dispreţ, fără să arunce măcar o privire, pe lângă noroiul atâtor flecăreli şi calomnii – de astă dată ea s-a adresat unei instanţe pe care a desconsiderat-o: opinia publică. Cerând cu atâta mânie judecata publică, ea şi-a trădat mândria atât de îndelung iritată. Era însă singura care credea că păcălitul cardinal Rohan avea intenţii duşmănoase faţă de dânsa. Chiar fratele ei Iosif II, deşi îl cunoştea pe cardinal ca pe unui din oamenii cei mai uşuratici şi mai risipitori, nu-l credea deloc capabil de escrocherie sau de vreo neagră mârşăvie. Nici la Versailles nu se credea în vinovăţia lui Rohan. Se şoptea că, prin arestarea lui, regina vroia să scape de un complice incomod! În ura contra acestui om (transmisă de mama ei), ea a făcut o mişcare necugetată: mantia regală a căzut de pe umerii ei şi, astfel, a rămas expusă ea însăşi urii generale.

Duşmanii ei ascunşi se puteau uni în cele din urmă pentru o cauză comună. Regina s-a pomenit într-un cuibar de şerpi veninoşi. A uitat că un cardinal ca Rohan e purtătorul unuia din cele mai vechi nume franceze, rudă de sânge cu alte familii feudale: Soubise, Marsan, Condé. Aceste familii sunt rănite de moarte prin faptul că unul de-ai lor a fost arestat ca un simplu pungaş în palatul regal în veşmânt sacru, a fost atât de înjosit, cu câteva momente înainte de a citi liturghia! Plângerile au ajuns până la Roma. Nobilimea şi clerul s-au aliat în luptă. Dar şi puternicul grup al francmasonilor a intrat în arenă; căci nu numai cardinalul, protectorul lor, ci şi dumnezeul ateilor, marele maestru Cagliostro a fost închis la Bastilia. Dar poporul,

ţinut departe de serbările şi scandalurile picante ale curţii? Are şi el, în sfârşit, un spectacol senzaţional: un prinţ al bisericii, în purpurie togă episcopală, ca acuzat – şi o colecţie rarisimă de escroci, falsificatori, şarlatani, iar în planul din umbră mândra, orgolioasa Austriacă! Subiect inepuizabil pentru scribi, pamfletari, caricaturişti, şansonetişti. Ascensiunea în balon a lui Montgolfier, care a cucerit pentru omenire o nouă sferă, n-a stârnit atâta senzaţie ca acest proces al reginei, devenit cu încetul un proces îndreptat împotriva reginei. Pledoariile putând fi publicate, necenzurate, librăriile au trebuit să fie păzite de poliţie. Operele lui Voltaire, Rousseau, Beaumarchais n-au atins de decenii tirajul uriaş al acelor broşuri, cari se epuizau într-o săptămână, smulse încă umede de cerneală din mâinile-colportorilor. Ambasadele expediau zilnic pachete întregi cu aceste broşuri asupra procesului şi scandalului de la Versailles, pentru toate curţile regale şi princiare ale Europei. Săptămâni de-a rândul nu se vorbea despre altceva şi cele mai nebuneşti invenţii erau crezute orbeşte. Caravane de provinciali soseau la Paris şi comercianţii şi meseriaşii îşi părăseau prăvăliile şi atelierele – ca să urmărească un proces în care erau dezvăluite una după alta şi alte taine: risipa de la curte, arestările arbitrare, reaua stare a finanţelor. Nu era numai procesul colierului, ci al întregului regim, al clasei dominante, al reginei, al regalităţii. „Ce mare eveniment, plin de promisiuni!... Ce triumf pentru ideea libertăţii!” strigă în Parlament unul din frondeuri. Regina nu bănuia încă ce nenorocire şi-a atras prin gestul ei precipitat. Când o clădire e subminată şi putredă, e de ajuns să se smulgă un cui din perete, ca să se prăbuşească toată.

Nobilul soţ al „contesei” La Motte a putut să fugă la Londra cu resturile colierului. Acest fapt era în avantajul acuzaţilor, care aruncau unul asupra altuia furtul şi posesia invizibilului obiect. Faptul acesta lăsa să se întrevadă posibilitatea că, poate, colierul se mai află în mâinile re-ginei! Sperând că va scăpa cu faţa curată şi pentru a-l face

de râs pe cardinal, contesa La Motte a acuzat de furt pe nevinovatul Cagliostro, protejatul lui Rohan. Nu s-a dat înapoi de la nicio minciună, de la nicio infamie. Ca să-şi justifice marea ei bogăţie, a declarat cu neruşinare că a fost amanta cardinalului, a cărui dărnicie era de toţi cunoscută. Când s-a pus mâna pe complicele ei, Rétaux, şi pe „baroneasa d'Oliva", mica modistă-prostituată, furtul colierului şi întâlnirea din parcul Versailles au fost lămurite.

Acuzaţii s-au ferit să rostească la proces un nume: acel al reginei. Chiar La Motte n-a cutezat să afirme că regina a primit colierul. Însă tocmai această unanimă tăcere respectuoasă faţă de regină, a avut un efect contrar. Se răspândea tot mai mult zvonul că s-a dat parola ca regina să fie „cruţată". Se spunea chiar că, din delicateţă, cardinalul a luat vina supra lui: de ce a ars scrisorile reginei? Cum se putea dovedi că ele erau false? Pentru că numele reginei nu era pomenit la judecată. Maria Antoaneta era invizibilă, în faţa judecăţii.

Sentinţa trebuia să se dea la 3 mai. De la cinci dimineaţa mulţimea s-a adunat în jurul palatului de justiţie, pe ambele cheiuri, ale Senei. Ordinea fu greu menţinută de poliţişti călări. Cei 64 judecători simţeau, prin pasionatele aclamaţii ale masei de privitori, cât de important e votul lor pentru întreaga Franţă. Însă în anticamera sălii de consiliu îi aştepta avertismentul hotărâtor. Acolo se aflau, în haine de doliu, 19 reprezentanţi ai familiilor Rohan, Soubise şi de Lorena. Ei s-au înclinat în faţa judecătorilor, în tăcere. Numai figura şi ţinuta lor vorbeau: un mut apel, pentru a reda onoarea familiei Rohan. Judecătorii, în mare parte membri ai nobilimii, fură adânc impresionaţi. Înainte de consfătuire, ei ştiau că poporul şi nobilimea aşteptă achitarea cardinalului.

Deliberarea a durat 16 ore. Zecile de mii aşteptau în stradă şi nobilii în anticameră. Asupra escroacei, verdictul era dinainte stabilit, ca şi asupra complicilor ei. Pe mica modistă-prostituată au eliberat-o; n-a ştiut ce rol a jucat acolo, în boschetul lui Venus. Sentinţa adevărată privea

numai pe cardinal. Toţi sunt de acord să fie achitat: e vădit că el a fost înşelat şi că nu a înşelat. Divergenţa de păreri e numai asupra formulei de achitare. Aici e marea chestiune politică. Partidul curţii cerea, pe bună dreptate, achitarea să fie legată de o admonestare pentru cutezanţa cardinalului de a fi crezut că o regină a Franţei s-ar putea întâlni cu el în taină, într-un boschet. Reprezentantul acuzării cerea, pentru această ofensă a persoanei regale, scuze umile şi oficiale în sala de consiliu, precum şi demisia din funcţiile sale. Partidul advers cerea suspendarea urmăririi judiciare: cardinalul e nevinovat şi nepătat! O mare greutate căzu în cumpănă: dacă se declară că purtarea lui Rohan a fost lipsită de respect faţă de regină, atunci Maria Antoaneta e despăgubită pentru folosirea nepermisă a numelui ei; dacă achitarea e deplină, atunci regina e moralmente osândită.

Aceasta o ştiau ambele partide, o ştia şi poporul nerăbdător. Verdictul depăşea cazul propriu-zis. Nu era o chestiune particulară – ci marea chestiune politică: dacă parlamentul Franţei va considera persoana reginei ca sacră, intangibilă sau dacă o va supune legilor, ca pe oricare cetăţean francez. Revoluţia şi-a anunţat zorile şi în acel palat al justiţiei, care cuprindea şi cumplita închisoare de unde Maria Antoaneta avea să fie dusă mai târziu la eşafod…

Şi deliberările durează de 16 ore: părerile dar şi interesele se ciocnesc. Ambele partide, pro şi contra reginei, s-au folosit de toate mijloacele; de săptămâni, membrii Parlamentului sunt influenţaţi, ameninţaţi, mituiţi, cumpăraţi. Indiferenţa regală faţă de Parlament se răzbună. Mulţi dintre judecători cred că a sosit momentul să dea autocraţiei o lecţie nemaipomenită. Cu 26 glasuri contra 22, cardinalul e achitat „fără nicio mustrare” ca şi amicul său Cagliostro şi mica „modistă” de la Palais-Royal. Şi faţă de complici s-a arătat indulgenţă: au fost exilaţi. Numai contesa La Motte a fost condamnată să fie înfierată cu un „V” (voleuse) şi închisă pe viaţă la Salpétrière. Dar şi altcineva, care nu se afla pe banca acuzaţilor, a fost osândită pe viaţă, prin achitarea cardinalului: Maria Antoaneta asupra căreia s-au năpustit toate urile şi ca-

lomniile.

Când sentinţa a fost cunoscută în stradă, un strigăt nou izbucni în entuziasmul general: „Trăiască Parlamentul!”, în loc de „Trăiască Regele!” Urale, îmbrăţişări, flori. Achitatului, îmbrăcat iar în purpura de cardinal, i se pregătea la ieşirea din Bastilia un cortegiu triumfal. Chiar şi Cagliostro a fost divinizat. Fără interdicţia poliţiei, oraşul ar fi fost iluminat în cinstea lor – a celor doi oameni cari au contribuit mai mult decât toţi la zdruncinarea autorităţii regale.

Zadarnic încercă regina să-şi ascundă deznădejdea: a fost biciuită în plină faţă. Camerista ei a găsit-o scăldată în lacrimi: „Durerea ei, scria Mercy la Viena, era mai mare decât ar justifica-o împrejurarea”. Mai mult instinctiv decât prin judecată, ea şi-a dat seama de înfrângerea ei ireparabilă: o nouă putere s-a dovedit mai tare decât voinţa ei.

Regele mai avea ultimul cuvânt. Prin măsuri energice, ar mai fi putut salva onoarea soţiei sale şi să intimideze la timp împotrivirile ascunse. Un rege puternic, hotărât, ar fi trimis Parlamentul la plimbare. Aşa ar fi făcut Ludovic XIV şi chiar Ludovic XV. Însă Ludovic XVI, slab din fire, nu înfruntă Parlamentul ci, pentru a-şi consola soţia, trimite pe cardinal în surghiun, exilează pe Cagliostro. Aceasta e o jumătate de măsură, care irită Parlamentul, jigneşte justiţia fără să repare onoarea reginei. În politică, calea de mijloc se dovedeşte cea mai susceptibilă de orori. Cale de mijloc, cale piezişă. O nouă decizie radicală a regelui a devenit imposibilă. Cu verdictul Parlamentului a început o epocă nouă.

Şi faţă de contesa La Motte, curtea a procedat cu jumătăţi de măsură. Avea de ales între iertarea de groaznica înfierare – ceea ce ar fi făcut impresie favorabilă – sau executarea oficială a pedepsei. S-au făcut pregătiri pentru barbarul spectacol în faţa poporului surescitat; ferestrele caselor învecinate au fost închiriate cu preţuri fantastice. Însă, în ultimul moment, curtea s-a speriat de propriul ei curaj. Înfierarea se va face la ora cinci dimineaţa. fără

martori... Condamnata fu târâtă pe scările palatului de justiţie de 14 călăi, care abia puteau înfrâna zvârcolirile ei. Isterica femeie devenise o leoaică: urla şi blestema pe rege, cardinal şi Parlamentul trezind din somn toată vecinătatea: lovea cu picioarele, muşca, se sucea şi se răsucea, cu veşmintele smulse de pe ea. În clipa când era să i se aplice pe umăr ştampila înfierbântată. chinuita femeie, goală sub privirile curioşilor, mai făcu o mişcare convulsivă şi arzătorul „V” se înfipse pe piept, nu pe umăr. Răcnind ca o fiară, ea muşcă pe călău prin pieptar şi căzu apoi în nesimţire. Fu dusă astfel la Salpétrière, unde avea să rămână pe viaţă, în pânză de sac şi saboţi de lemn, hrănită numai cu pâine neagră şi linte.

Când s-au aflat îngrozitoarele amănunte ale înfierării, toate simpatiile se îndreptară spre La Motte. Nu erau departe vremurile când condamnaţii erau torturaţi în mod şi mai fioros. Însă orice prilej era bun pentru adversarii reginei. Ca şi cum societatea înaltă ar fi devenit deodată blândă şi miloasă şi înduioşată. Ducele de Orléans a convocat o adunare publică, toată nobilimea trimise daruri „jertfei” nefericite. O vizită la hoaţa încarcerată ajunse pentru înalta societate pariziană un „dernier cri”. Într-o zi se prezentă la închisoare prinţesa Lamballe, una din cele mai bune prietene ale reginei. A fost trimisă oare de regină sau a venit din proprie iniţiativă? Zvonurile se înteţiră iar. Ce însemnează această vizită? O apăsă conştiinţa pe regină? Vrea să se înţeleagă în taină cu „victima” ei? Şi când, după câteva săptămâni, scoasă, noaptea din închisoare de mâini necunoscute, La Motte fugi în Anglia, în tot Parisul domnea credinţa că regina a salvat-o pe „prietena” ei, ca mulţumire pentru tăcerea ce-a păstrat-o atât de curajos în faţa justiţiei, în ce priveşte vina sau complicitatea ei în afacerea colierului.

De fapt evadarea „contesei” a fost înlesnită de clica conjurată, care a dat încă o lovitură perfidă; se putea vorbi peste tot de „înţelegerea” dintre regină şi hoaţă! Pe de altă parte, la Londra, La Motte s-a erijat în acuzatoare, publicând cele mai neruşinate minciuni şi calomnii şi

câştigând iarăşi mulţi bani – căci erau nenumăraţi amatorii de „destăinuiri”. În ziua sosirii sale, un tipograf londonez i-a oferit sume mari. Dar şi curtea franceză şi-a dat seama de primejdia acestor calomnii; favorita reginei, contesa Polignac a fost trimisă să cumpere tăcerea hoaţei cu 200.000 livre. Vicleana a păcălit a doua oară curtea: primi banii, dar lăsă ca „Memoriile” ei să apară în forme diferite, cu noi destăinuiri senzaţionale.

În acele memorii, publicul dornic de scandal găsea tot ce vroia să afle. Procesul n-ar fi decât o înscenare; sărmana La Motte a fost trădată pe nimic. Desigur, nimeni alta decât regina a comandat colierul, pe care l-a primit de la Rohan; ea, nevinovata, a luat din pură amiciţie toată vina asupra ei, pentru a salva onoarea reginei. Cum a ajuns la această prietenie cu Maria Antoaneta? Mincinoasa lămuri şi aceasta, spre satisfacţia clicii: *more lesbico*, intimitate sexuală! La prima privire, născocirile escroacei aapar evidente; când dânsa afirmă că Maria Antoaneta a avut, pe când era arhiducesă, relaţii de dragoste cu cardinalul Rohan – orice om care ştie să socotească pe degete se poate convinge că, în vremea când Rohan era ambasador la Viena, Maria Antoaneta era demult Dauphină la Versailles. Dar bine-voitorii, oameni cu judecată, au devenit rari. Marele public devorează cu deliciu „Memoriile” – şi vrea să afle cât mai multe perversităţi. Broşurile infamante apar una după alta, întrecându-se în josnicii şi lascivităţi. Apăru şi o listă „a tuturor persoanelor cu care regina a avut raporturi desfrânate”. Erau nu mai puţin de 34 nume de ambele sexe: duci, artişti, lachei, fratele regelui şi cameristul său, doamnele Polignac şi Lamballe şi, la sfârşit, scurt şi cuprinzător „toate tribadele din Paris”, inclusiv prostituatele de stradă! Însă lista celor 34 nu era completă. Când fantezia erotică a saloanelor, a străzii, a oraşului, a naţiunii s-a prins de o femeie, fie ea împărătească ori cântăreaţă de operă, atunci ea îi atribuie toate excesele şi perversiunile imaginabile, pentru ca orgasmul anonim, al marelui public, să se contopească cu voluptăţile eroinei defăimate. Într-un pamflet: *Viaţa scandaloasă a Mariei Antoaneta*, se vorbeşte

de un viguros pandur de la curtea imperială austriacă, destinat să potolească „furiile uterine” ale arhiducesei, când avea numai 13 ani. În alt pamflet, intitulat *Bordelul regal*, cititorul încântat e purtat prin paradisul „favoriţilor şi favoritelor” cu care regina se complăcea în diverse poziţii aretinice de dragoste (reprezentate şi prin gravuri pornografice). Bârfelile şi josniciile ţâşneau şi spumegau pretutindeni – şi toate erau crezute.

După trei ani de la procesul colierului, Maria Antoaneta a căpătat reputaţia celei mai lascive, mai abjecte şi mai tiranice femei din toată Franţa, – pe când defăimata şi înfierata La Motte trecea drept o victimă nevinovată. Când a izbucnit Revoluţia, cluburile şi conjuraţiile au încercat s-o readucă la Paris, pentru a redeschide procesul colierului înaintea tribunalului revoluţionar, cu La Motte ca acuzatoare şi Maria Antoaneta pe scaunul vinovaţilor. Numai moartea bruscă a escroacei – (ea s-a aruncat pe fereastră, în 1791, într-un acces de manie a persecuţiei) – a împiedicat ca ea să fie purtată în triumf prin Paris şi să i se acorde decretul că „ea a binemeritat de la Republică”. Fără această intervenţie a destinului, lumea ar fi fost martoră la o comedie judiciară mai grotescă decât procesul colierului.

POPORUL SE DEŞTEAPTĂ, REGINA SE DEŞTEAPTĂ

Pentru ca nemulţumirea generală să se poată exterioriza, ea are nevoie de o figură omenească, de un simbol al ideii, de un ţap ispăşitor. „Poporul”, mulţimea nu poate gândi decât antropomorfic; noţiunile generale nu sunt clare pentru mulţime: îi trebuiesc figuri omeneşti. Unde simte că există o vină, vrea să vadă pe vinovaţi. Poporul francez simţea de mult nedreptatea. A nădăjduit îndelung la vremuri mai bune; la fiecare nou Ludovic a fluturat steagurile cu entuziasm şi a plătit biruri pentru stăpânii feudali şi biserică: cu cât se apleca mai mult, cu atât îl striveau împilările. În bogata Franţă, hambarele erau goale, arendaşii sărăceau, pâinea lipsea. Cineva trebuia să poarte vina: dacă unii nu au pâine, cauza e că alţii mănâncă prea mult: dacă unii gem sub datorii, alţii şi-au însuşit prea multe drepturi. Nelinişte devine tot mai clară, mai conştientă. Burghezia, căreia Voltaire şi Rousseau i-au deschis ochii, începe să cerceteze, să vadă, să înţeleagă: uneori apar semnele marii furtuni, fermierii se agită, stăpânii feudali sunt ameninţaţi. Norul negru al nemulţumirii atârnă deasupra ţării...

Şi iată că au izbucnit două fulgere, cari au luminat o clipă situaţia: primul e procesul colierului, al doilea: destăinuirile lui Calonne asupra deficitului. Ministrul de finanţe, poate că şi din secretă duşmănie, a făcut cunoscute primele cifre precise. În 12 ani de domnie a lui Ludovic XVI s-au sustras 1.250.000.000 livre. Sumă astronomică pe acele vremuri: un miliard două sute cincizeci de milioane! Pentru ce, pentru cine? La procesul colierului, acei cari se trudeau pentru câţiva franci pe zi, au aflat că s-au dăruit, în anumite

cercuri, diamante în valoare de un milion şi jumătate: că s-au cumpărat castele de 10 şi 20 milioane, în timp ce poporul murea de foame. Şi pentru că toţi îl ştiau pe rege străin de această fantastică risipă, indignarea generală s-a năpustit asupra uşuraticei regine. Ea era vinovată de datoriile statului! Fiecare ştia acum de ce pâinea se scumpea mereu şi birurile sporeau mereu: pentru că o desfrânată şi-a tapetat cu briliante o cameră la Trianon; pentru că a trimis în taină fratelui ei o sută milioane aur pentru războiul ce-l purta: pentru că favoriţi şi favorite au fost încărcaţi cu pensii, slujbe şi subvenţii. Bancruta statului avea o cauză, regina căpătă un nume nou: „Madame Deficit".

Norul negru s-a spart: o grindină de broşuri, pamflete, proteste şi petiţii se abătu asupra Franţei. Poporul începu să se deştepte. Voluntarii şi soldaţii întorşi din războiul american povesteau despre o ţară democrată fără rege şi nobilime, unde toţi erau cetăţeni egali şi liberi. În Contractul social al lui Rousseau. În operele lui Voltaire şi Diderot nu e scris oare că ordinea regală nu e cea mai bună şi mai „divină" din toate? Vechiul respect, mut şi orb, ridică întâia oară capul: nobilimea, poporul, burghezia îşi dau seama că o nouă situaţie se iveşte. Murmurele din cluburi şi loji masonice se răspândesc prin ţară în tunete, în descărcări electrice. Indignarea generală nu mai are nevoie de mască: ea spune pe faţă ceea ce trebuie spus. Nici formele exterioare ale respectului nu mai sunt păstrate. Când regina apăru iar în loja ei, puţin timp după procesul colierului, a fost primită cu şuierături atât de violente, încât a trebuit să părăsească imediat teatrul. Portretul ei, făcut de d-na Vigée-Lebrun, a fost retras de la salonul unde era expus, pentru a se evita o manifestaţie populară. În budoare, în galeria oglinzilor de la Versailles, pretutindeni regina simţea ostilitatea rece, nu la spatele ei, ci în faţă, vădit. În cele din urmă poliţia înştiinţă curtea că ar fi mai bine ca regina să nu viziteze Parisul, căci nu va mai fi în stare s-o apere de incidente neplăcute. Şi, deodată, regina se trezi din indolenţa ei, pălmuită şi lovită de vergile urii.

Deznădăjduită, ea întrebă pe ultimii ei credincioşi: „Ce vor ei de la mine? Ce le-am făcut?”

Şi în cele din urmă, cea care a fost rău sfătuită şi n-a ţinut seama de bunele sfaturi date la timp, neglijenta şi risipitoarea, s-a grăbit, cu nervoasa ei spontaneitate, să îndrepte defectele ei cele mai provocatoare. Dintr-o trăsătură de condei îşi reduse marile ei cheltuieli. Domnişoara Bertin fu expediată. S-a economisit pe an peste un milion de livre la garderobă, la întreţinerea palatului şi a grajdurilor; jocurile de noroc au dispărut din saloane; noile construcţii de la castelul Saint-Cloud au fost întrerupte, alte castele au fost vândute, posturile de prisos au fost suprimate, în primul rând cele ale favoriţilor ei de la Trianon. Întâia oară, Maria Antoaneta ascultă, nu de vechea putere, ci de cea nouă: opinia publică. Acei pe care i-a copleşit atâţia ani cu favorurile ei, nu prea înţelegeau reformele reginei, făcute tot pe spinarea lor. Oficialitatea începu să murmure şi ea; privilegiaţii, curtenii se întrebau cum se poate trăi într-o ţară unde nu erau siguri să mai posede mâine ceea ce au azi!... Dar Maria Antoaneta se ţine tare. De când vede mai bine, îşi cunoaşte şi mai bine curtenii. Se sustrage influenţei camarilei Polignac şi se apropie iar de vechiul ei sfătuitor, ambasadorul Mercy, de demult concediatul abate Vermond, recunoscând astfel stăruitoarele avertismente ale Mariei Tereza.

E însă prea târziu. Străduinţele ei sunt zadarnice. Micile ei renunţări rămân neobservate în tumultul general, economiile ei sunt ca picături în uriaşul butoi fără fund al deficitului. Curtea, speriată, recunoaşte că nu se poate salva nimic cu câteva măsuri ocazionale. E nevoie de un Hercule, care să înlăture piatra imensă a deficitului, un ministru care să asaneze finanţele. Însă toţi ocolesc această soluţie şi recurg la acelaşi mijloc vechi şi nou (istoria se repetă): împrumuturi care par că înlătură pe cele vechi, impozite tot mai mari, asignate, topirea aurului în alte forme – într-un cuvânt: inflaţie. Însă boala pătrunde tot mai adânc. Circulaţia valorilor economice e viciată. Toată

bogăţia e concentrată în mâinile câtorva duzini de stăpâni feudali. Doctorii în finanţe nu cutează să facă operaţia chirurgicală indicată. Tezaurul statului e mereu secătuit. Cu cât se apropie prăbuşirea generală, cu atât curtea e mai neliniştită. Îşi dă seama, în sfârşit, că nu e de-ajuns să schimbe miniştrii: trebuie schimbat sistemul. Şi în ajunul bancrutei, mântuitorul e căutat cu orice preţ: nu e necesar să fie dintr-o familie distinsă – ci, înainte de toate, să fie popular, să inspire încredere poporului. Nouă concepţie la curtea franceză! Omul acesta mântuitor e cunoscut la curte; a mai fost consultat; e de origină burgheză, e elveţian şi, pe deasupra, calvinist, adică eretic! Miniştrii nu prea erau încântaţi de dânsul, căci prin „darea lui de seamă” a lăsat ca naţiunea să vadă prea multe în bucătăria regimului. Ludovic XVI s-a simţit jignit când acest om – Necker – i-a trimis demisia pe o mică hârtie de scrisoare, pătrată; de atunci, regele s-a decis să nu-l mai cheme niciodată.

Şi totuşi, a fost chemat. Necker era omul momentului. Regina (prin a cărei influenţă un Loménie de Brienne a ajuns ministru şi încă impopular) a simţit că trebuie să se dea satisfacţie acelei fiare: opiniei publice. Pentru că regele ezita, ea l-a chemat, în cabinetul ei particular, pe omul acela primejdios (august 1785). Necker a resimţit un dublu triumf: de a fi rugat de regină şi cerut de popor. „Trăiască Necker!” „Trăiască Regele!” Strigătele acestea au răsunat şi în galeriile din Versailles şi pe străzile Parisului, în seara când s-a anunţat instalarea noului ministru. Numai regina nu avea curaj să se bucure cu ceilalţi. Îi era teamă de răspundere: mâinile ei stângace ar putea fi prinse de roata destinului. Instinctul ei era mai puternic decât raţiunea... „Tremur la gândul că eu sunt acea care l-a rechemat, scria dânsa lui Mercy. Soarta mea e să aduc nefericire...” „Am multă nevoie ca un amic atât de bun şi de scump ca d-ta, să mă sprijine în aceste momente.”

Până acum, Maria Antoaneta n-a spus şi n-a scris astfel de cuvinte. E un ton nou; glasul unei fiinţe cutremurate până în adâncul ei. Regina a muşcat din mărul amar al

cunoaşterii; a fost sigură şi mândră de sine câtă vreme a ignorat primejdia. Acum înţelege cu ce preţ cumplit îşi plăteşte situaţia; o apasă răspunderea coroanei, pe care a purtat-o cu uşurinţă, ca o pălărie la modă a domnişoarei Bertin. Pasul ei e fricos, acum, când pământul e zguduit de cutremur. Nu merge mai departe. Mai bine înapoi! Departe de politică, de afaceri tulburi. Să nu se mai amestece în gravele chestiuni cari i s-au părut atât de lesnicioase. Cea care era fericită în fast zgomotos, caută linişte. Evită teatrele, balurile mascate, consiliile de stat. Nu mai poate respira decât în cercul copiilor ei. În camera lor plină de râsete, unde nu pătrunde ura şi invidia. E mai sigură ca mamă decât ca regină. Şi, are încă o taină: a găsit un prieten, un adevărat prieten sufletesc. Toate s-ar putea îndrepta, numai să trăiască liniştită în cercul strâmt, dar firesc, departe de vârtejul fatalităţilor. Însă tocmai acum barometrul vesteşte furtuna. La ora când Maria Antoaneta, conştientă de greşelile ei, vrea să se retragă, să devină invizibilă, o altă voinţă nemiloasă o împinge spre cele mai emoţionante evenimente ale istoriei.

VARA HOTĂRÂTOARE

Necker nu era omul jumătăţilor de măsură. Trebuia recâştigată încrederea poporului. Naţiunea nu mai credea în făgăduielile regelui şi nici în Parlamentul nobilimii şi în Adunarea notabilităţilor. O nouă autoritate ar putea stăvili tulburările; iarna fusese aspră şi nenumăraţi flămânzi de la ţară au cotropit oraşele. După destule ezitări, regele a decis să se convoace Adunarea Naţională; după două secole, poporul întreg e chemat iarăşi la sfat. Ca să contrabalanseze influenţa nobilimii şi clerului, regele, după sfatul lui Necker, a dublat numărul reprezentanţilor burghezi şi poporului (Tiers État). Curtea credea că, astfel, răspunderea regelui va fi mai mică şi că autoritatea lui va fi întărită.

Dar poporul gândea altfel: numai la mare nevoie, nu şi la cele bune, regele îi cere sfatul. Naţiunii i s-a dat o misiune uriaşă – dar şi un prilej unic, de care e hotărâtă să se folosească. Entuziasmul era general; alegerile au fost ca nişte sărbători religioase. Ca şi în ajunul furtunii, cerul înfăţişa o frumoasă auroră înşelătoare. La 5 mai 1789, în ziua deschiderii Adunării Naţionale, Versailles, reşedinţa regelui, a devenit capitala – fruntea, inima şi sufletul întregii ţări. Niciodată nu s-au adunat atâţia oameni în acest mic oraş. Patru mii de persoane la curtea regală; două mii de deputaţi şi numeroşi curioşi din toate părţile. Cu saci de aur abia se putea închiria o cameră; pentru o saltea se plătea sute de ducaţi şi mulţi au dormit în ganguri. De cu noapte, sub ploaia torenţială, lumea s-a adunat în aşteptarea cortegiului. Preţul alimentelor s-a întreit şi împătrit. Fenomen simbolic: în acest oraş de provincie s-a vădit că nu e loc pentru doi stăpâni ai Franţei. Unul din ei trebuia să

facă loc celuilalt: Regalitatea sau Adunarea Naţională.

În acea zi a memorabilei procesiuni, curtea de la Versailles s-a arătat pentru ultima oară, cu tot fastul şi măreţia, poporului îngrămădit pe străzi, la ferestre, pe acoperişuri. Cortegiul regal a părăsit palatul la ora 10 dimineaţa, precedat de paji şi călăreţi cu steaguri şi pene, în mare ţinută. Trăsura de gală aurită a regelui înainta încet: erau acolo regele, cu fraţii săi şi ducii de Angoulême, Berry şi Bourbon. „Trăiască Regele!” Strigătul acesta contrastă cumplit cu tăcerea aspră ce urmă, când trecură celelalte trăsuri în care se aflau regina, prinţesele şi alţi membri ai familiei. Mărturie făţişă a liniei de despărţire dintre rege şi regină. Cortegiul se opri la biserica Notre-Dame, unde aşteptau cele trei clase, două mii de bărbaţi, purtând fiecare în mână câte-o lumânare aprinsă.

Reprezentanţii nobilimii şi ai clerului erau în costumele lor fastuoase: în mătase, în purpură, în aur, în pene. De veacuri, prima şi a doua categorie socială au stat cu credinţă în jurul tronului şi s-au împodobit cu toată bogăţia lor la orice serbare a curţii. Dar cine sunt acei necunoscuţi, în simple costume negre, cu cravatele albe, cu banale pălării triunghiulare, îngrămădiţi înaintea bisericii, formând un bloc masiv, întunecat? Regele şi regina privesc pe aceşti oameni rezervaţi, cari nu se frâng în plecăciuni, ci aşteaptă, tăcuţi, alături de ceilalţi, privilegiaţii mândri şi împodobiţi, pentru a începe opera de înnoire. Sunt ei consilieri ascultători sau mai degrabă judecători impenetrabili, în care regele şi regina au presimţit, probabil, destinul lor apropiat?

Acum însă e un fel de armistiţiu. Uriaşa procesiune porneşte, cu lumânările aprinse, de la biserica Notre-Dame la catedrala Saint-Louis; încadraţi de gardă, printre uniforme strălucitoare, în sunet de clopote, şi tobe, în cântece bisericeşti ce atenuează emfaza militară, cei două mii păşesc lent şi grav. De astă dată, în fruntea cortegiului sunt reprezentanţii burgheziei şi poporului, urmaţi de nobilime şi înaltul cler. Deodată, răsună urale din mulţime:

printre deputaţii clasei a treia se afla şi ducele de Orléans. Din calcul demagogic, acest renegat al curţii, în loc să meargă cu familia regală, s-a rânduit printre umilii deputaţi, declarându-se astfel făţiş, înaintea naţiunii, împotriva autorităţii regale. Şi, când a trecut Maria Antoaneta, în locul strigătului „Trăiască regina!”, câţiva au strigat intenţionat numele duşmanului ei: „Trăiască ducele de Orléans!” Regina păli sub insultă. Cu greu şi-a păstrat ţinuta demnă, în această cale a înjosirii sale. În ziua următoare, la deschiderea Adunării Naţionale, pe când intrarea regelui a fost salutată cu aclamaţii, nimeni n-a deschis gura şi n-a ridicat mâna la intrarea reginei. Tăcere glacială, izbitoare. „Iată victima”, şopti Mirabeau unui vecin. Un asistent nepărtinitor, guvernatorul american Morris, a încercat să însufleţească pe amicii săi francezi. „Regina plângea, scrie acest fiu al unei naţiuni libere în jurnalul său; niciun glas nu se ridică pentru dânsa. Aş fi ridicat eu mâna. dar nu aveam dreptul să-mi exprim acolo sentimentele mele şi în zadar am rugat pe vecinii mei s-o facă.” Timp de trei ore a stat astfel regina Franţei, ca o acuzată, înaintea reprezentanţilor poporului, şi abia când s-a ridicat să plece cu regele, câţiva deputaţi au strigat, din compătimire, un slab „Trăiască regina”. Mişcată, ea mulţumi cu o plecăciune din cap acelor câţiva deputaţi: gestul acesta stârni în sfârşit ovaţiile întregii asistenţe. Însă regina nu se lăsă iluzionată. Ce deosebire între acest salut de condescendenţă şi uralele furtunoase de altădată ale poporului, când a intrat în Franţa!... Ea ştie acum că e înlăturată de la marea reconciliere – şi că lupta pe viaţă şi pe moarte începe.

Madame de Staël a notat acea impresie de tristeţe şi deprimare pe care o făcea regina în acele zile memorabile, cu toată ţinuta ei maiestuoasă, frumoasă. Voioasa şi cocheta femeie părea cu totul alta: o străină. Într-adevăr, i-a trebuit multă osteneală şi stăpânire de sine ca să ia parte la acele solemnităţi. Grijile ei erau în altă parte. În timpul acelor parăzi şi procesiuni, fiul ei cel mai mare, Dauphinul de şase ani, tânjea în micul său pat din Meudon. Anul

trecut, ea avu durerea s-o piardă pe Sophie-Beatrix, abia de 11 luni. Acum, moartea cere a doua jertfă în camera copiilor ei. Primul ei născut suferea de rahitism încă din 1788. Era nedezvoltat, puţin diform, cu vertebrele deplasate, ieşite. Febra îl slăbea mereu. Învăluit în manta, ţinut între perne, el a privit din balcon măreaţa procesiune de la deschiderea Adunării Naţionale, ultimul cortegiu al părinţilor săi şi al curţii. După o lună, el fu îngropat. E stupid să se afirme că regina a uneltit contra Adunării, când toate gândurile şi grijile ei erau pentru copilul ei, la căpătâiul căruia a vegheat neîncetat în acele săptămâni. Suferinţa ei adâncă a topit ura. Mai târziu, când va avea să lupte pentru viaţă, pentru regalitatea soţului şi a celui de-al doilea fiu al ei, ea îşi va recăpăta energia. Acum însă puterea ei e sleită – şi ar fi trebuit să aibă tăria unui zeu, pentru a înfrunta soarta dezlănţuită.

Căci evenimentele se desfăşurau cu repeziciunea unui torent. După puţine zile, nobilimea şi clerul se aflau în dârză împotrivire faţă de reprezentanţii burgheziei şi poporului. Respinsă, „a treia stare" se declară din proprie putere Adunare Naţională şi se legă prin jurământ să nu cedeze până ce nu va fi împlinită voinţa poporului: Constituţia. Curtea, înspăimântată de acest demon: poporul, pe care l-a adus în casa ei, balansa între toţi sfătuitorii chemaţi sau nechemaţi, dând dreptate când primelor două, când celei de-a trei stări. Casta militară îl îndemna pe rege să procedeze energic, gonind plebea cu ajutorul armatei credincioase; Necker îl sfătuia să se mlădieze iarăşi. A închis sala de şedinţe pentru deputaţii poporului, dar a dat înapoi când Mirabeau a declarat că „Adunarea Naţională nu va ceda decât forţei baionetelor".

Pe măsură ce sporea nehotărârea la curte, sporea hotărârea naţiunii. Prin libertatea presei, muta făptură, poporul, a căpătat dintr-odată glas: îşi striga indignarea prin foi incendiare, îşi cerea dreptul prin sute de broşuri. În Palais Royal, sub protecţia ducelui de Orléans, se adunau zilnic mii de oameni: oratori, agitatori, instigatori. Necunoscuţi, care n-au deschis vreodată gura, ieşeau la iveală; indiferenţii şi

trântorii se aflau în treabă. Toţi făceau politică, toţi discutau, agitau, pledau. Toţi cereau libertatea – adică înlăturarea privilegiilor, chiar a celor monarhice. Zilnic era smulsă câte-o bucată din autoritatea regală şi cuvintele „popor”, „naţiune” căpătată repede un sens religios, de atotputernicie şi supremă dreptate. Ofiţerii şi soldaţii începură să se alăture irezistibilei mişcări; slujbaşii statului şi ai comunii începură să observe că frânele le lunecă din mână în faţa puterii populare. Chiar Adunarea Naţională îşi pierdu cursul ei dinastic şi începu să se clatine. Sfătuitorii regali erau tot mai înfricoşaţi. Încercând să domine nesiguranţa, regele făcu un gest de bravadă: aduse ultimele regimente rămase credincioase, dădu dispoziţii guvernatorului Bastiliei şi, în cele din urmă, aruncă naţiunii mănuşa provocatoare: la 11 iulie concedie pe Necker, singurul ministru popular, izgonindu-l ca pe un răufăcător.

Zilele ce-au urmat sunt însemnate în paginile nemuritoare ale istoriei universale. Dar nu şi în jurnalul personal al neştiutorului rege. La 11 iulie a scris: „Nimic. Plecarea domnului Necker”. Şi, la 14 iulie, în ziua căderii Bastiliei, fapt ce a dus la destrămarea puterii sale, a scris iar cuvântul tragic: „Nimic” – adică, nicio vânătoare, niciun cerb doborât, deci niciun eveniment însemnat. Pentru poporul francez, această zi a rămas însă ziua de naştere a conştiinţei sale de eliberare. Vestea concedierii lui Necker a fost, la Paris, ca o scânteie căzută într-un butoi de pulbere. La Palais Royal, Camile Desmoulins se urcă pe scaun, agitând un pistol; el strigă că regele pregăteşte o noapte a Sfântului Bartolomeu. La arme!... Într-o clipă, simbolul răzvrătirii fu găsit: cocarda, tricolorul Republicii. Arsenalele au fost prădate, străzile încercuite. La 14 iulie, douăzeci de mii de oameni au pornit de la Palais Royal spre fortăreaţa odioasă: Bastilia. După câteva ore, capul guvernatorului care vru s-o apere, era purtat în vârful unei suliţi – prima lanternă sângeroasă a Revoluţiei. Cine se mai putea împotrivi mâniei populare? Trupele de la Versailles au dat înapoi. Seara, mii de făclii luminau Parisul în sărbătoare.

La Versailles, în ziua aceea, regele expedie pe miniştrii incomozi; se gândea că va merge iar la vânătoare, poate chiar mâine. Ştafete de la Adunarea Naţională aduceau veştile. Regele le ascultă, fără să ia o hotărâre. Ce rost are Adunarea? Să se consfătuiască? Programul zilnic al curţii nu s-a schimbat: la ora zece, regele s-a dus la culcare, dormind adânc, surd la strigătele evenimentelor istorice. Ce epocă îndrăzneaţă, anarhică! Nici somnul unui rege nu mai e respectat! Ducele de Liancourt, sosit în goana calului de la Paris, ceru stăruitor ca regele să fie trezit. Şi când vesti regelui căderea Bastiliei, uciderea guvernatorului al cărui cap era purtat prin Paris în vârful unei suliţi, nefericitul exclamă, înspăimântat:

— Dar aceasta e o revoltă!

— Nu, Sire, aceasta e o revoluţie! corectă cu neîndurare aducătorul de veste rea.

La primele semne ale furtunii, regele şi regina nu şi-au dat seama nici de sensul cumplit al cuvântului „revoluţie”, nici de puterea ei distrugătoare. Însă, chiar acei care au aprins şi au dezlănţuit revoluţia, nu presimţeau uriaşa ei desfăşurare. Conducătorii mişcării populare noi: Mirabeau, Bailly, La Fayette n-au bănuit că puterea pe care au dezlănţuit-o va trece dincolo de ţinta lor. În 1789, Robespierre, Marat, Danton erau regalişti convinşi, înainte de a fi devenit cei mai cruzi revoluţionari. Abia prin Revoluţia franceză, noţiunea de „revoluţie” a căpătat înţelesul larg, universal-istoric pe care îl are azi: timpul i-a dat sânge şi suflet. Cine o putea înţelege în primele ore? E paradoxal că tocmai un om mediocru ca Ludovic XVI şi-a dat, dimpotrivă, osteneala de a înţelege revoluţia. Îi plăcea să citească istoria. Una din cărţile care l-a impresionat cel mai mult, când era adolescent, a fost *Istoria Angliei* de David Hume. Capitolul privitor la regele Carol al Angliei, executat de altă revoluţie, a fost atunci un avertisment pentru moştenitorul tronului. Şi, când sub domnia lui a început o mişcare asemănătoare, Ludovic XVI credea că, studiind această carte, va afla la timp, din greşelile nefericitului său predecesor, ceea ce nu trebuie să facă. Dar

tocmai această voinţă de a înţelege Revoluţia franceză prin analogie cu altă revoluţie, diferită, i-a fost fatală regelui. În clipele decisive, un stăpânitor nu-şi ia hotărârile după reţete seci, după modele perimate. Numai geniul clarvăzător poate găsi în prezent ceea ce e just şi salvator; numai fapta eroică poate înfrâna forţele sălbatice ale elementelor.

Tragedia lui Ludovic XVI e că, voind să înţeleagă şi să se apere de revoluţie, a studiat-o ca o carte de şcoală. Maria Antoaneta n-a cerut cărţilor sfaturi şi chiar în momentele de mare pericol n-a cântărit şi n-a socotit. Caracterul ei era spontan, instinctiv; aceasta era şi tăria ei. De la început, a spus revoluţiei un nu dârz. Vlăstar imperial, crescut cu convingerea dreptului de a stăpâni din graţia divină, ea era mereu înclinată să respingă orice revendicări de drepturi ale „plebei”. Cine se bucură de libertăţi şi drepturi nu prea le împarte cu alţii. Ca şi fratele ei Iosif II, regina spunea: „Meseria mea e de-a fi regalistă”. Locul ei e sus, al poporului e jos. De la căderea Bastiliei până la eşafod, ea se simţea nezdruncinată în dreptul ei. N-a pactizat nicio clipă cu revoluţia, care nu era decât un cuvânt mai frumos pentru „rebeliune”.

Această atitudine a reginei nu cuprindea însă, cel puţin la început, nicio duşmănie contra poporului. Era deprinsă, de la Viena, să considere „bunul popor” ca o fiinţă blajină şi nu prea deşteaptă; credea că turma cea bravă, sustrasă instigatorilor şi palavragiilor, se va întoarce cuminte la casa stăpânilor. Toată ura ei era îndreptată împotriva conjuraţilor, răzvrătiţilor, clubiştilor, demagogilor, ateilor, a acelora care, în numele unor ideologii confuze sau al unor interese ambiţioase, vorbeau poporului contra tronului şi altarului. Deputaţii celor 20 milioane de francezi erau pentru dânsa „o grămadă de nebuni şi sceleraţi” şi cine vorbea cu dânşii era îndată bănuit. N-a spus un cuvânt de mulţumire lui La Fayette care a salvat de trei ori viaţa soţului şi a copiilor ei. Orgolioasă, n-a adresat vreodată o rugăminte unui deputat sau judecătorilor (pe cari îi numea

călăii ei). Nu s-a pretat la niciun compromis. A rămas inflexibilă, considerând revoluţia ca o răscolire a celor mai josnice şi mai ordinare instincte ale omenirii, neînţelegând dreptul ei istoric şi voinţa ei constructivă – pentru că îşi apăra numai dreptul ei regal. Prin firea şi prin educaţia ei, această femeie de caracter mijlociu, strâmtă la minte, nu vedea decât ceea ce era aproape; vedea oamenii, nu ideea – manifestările politice imediate, tulburi, nu tendinţele vaste ale unei mişcări.

Maria Antoaneta judeca revoluţia după oamenii cari o conduceau: ca în toate vremurile de răsturnare, nu cei mai buni. ci cei mai gălăgioşi se aflau în primele rânduri. Aristocraţii cei mai scăpătaţi sau cei mai discreditaţi şi mai ruinaţi moralmente, ca Talleyrand şi Mirabeau, erau primii apologişti ai libertăţii. Orgoliosul duce de Orléans, gata la orice afacere murdară, jura pentru noua fraternitate. Adunarea Naţională a ales ca fruntaş al ei pe Mirabeau, tăvălit prin toate noroaiele, prin atâtea întâmplări tenebroase, purtat prin toate închisorile Franţei, terminându-şi viaţa ca spion. Pentru Maria Antoaneta, putea fi oare „divină" o mişcare condusă de astfel de oameni? Reprezentau oare o nouă omenire, acele pescărese şi cocote de stradă, cari purtau ca semn al victoriei capete tăiate şi înfipte în suliţi? Pentru că vedea la început numai violenţa, regina nu credea în libertate, nu vedea ideea ascunsă sub acele mişcări sângeroase, principiile măreţe care au dus la mari cuceriri morale şi umane: – libertatea de gândire, de presă, de credinţă, de profesiune, de adunare – care aveau să înscrie prima tablă de legi a timpului nou: egalitatea claselor, raselor şi confesiunilor, înlăturând rămăşiţele medievale, sclavia, tortura şi birurile strivitoare. Regina vedea haosul, acolo unde era tumultul şi conturul încă vag al unei ordini noi. Şi a urât neîncetat, din toată inima, pe conducătorii revoluţiei. Devenind astfel nedreaptă fată de revoluţie, şi revoluţia a fost atunci crudă şi nedreaptă faţă de Maria Antoaneta.

Revoluţia era duşmana ei: aşa simţea regina, instinctiv.

Dar şi poporul simţea, din instinct, că regina era primul obstacol al revoluţiei. Toată mânia luptei s-a îndreptat împotriva ei – nu contra regelui, timidul şi apaticul om bun, care puţea fi înspăimântat cu câteva împuşcături şi care spunea da sau nu, după cum bătea vântul. O singură voinţă apăra drepturile tronului în Franţa: „singurul om pe care îl are regele, e soţia lui”, spunea Mirabeau. Cine e pentru revoluţie, trebuie să fie deci împotriva reginei. Chiar în scrierile revoluţionare, Ludovic XVI era arătat ca „adevăratul părinte al poporului”, bun, virtuos, însă slab şi indus în eroare. Pacea ar fi putut domni între rege şi naţiune, dacă Austriaca, instigată de fratele ei, încercuită de favoriţi şi favorite, n-ar fi tiranizat pe rege şi n-ar fi urzit mereu comploturi, mergând până la aducerea trupelor străine în Parisul liber. Ea a asmuţit pe ofiţeri să întoarcă tunurile împotriva poporului; ea a corupt pe soldaţi cu vin şi daruri, pregătindu-i pentru masacre.

În fond, ambele tabere aveau acelaşi fel de a gândi. Pentru regină, poporul e bun, însă înşelat de instigatori. Pentru popor, regele e bun, dar aţâţat şi orbit de soţia lui. Astfel, lupta s-a dat numai între revoluţionari şi regină. Cu cât era mai covârşită de ura celorlalţi, cu atât se îndârjea dânsa în încăpăţânarea ei, în mândria ei, în orgoliul ei copilăresc. Împotrivirea depăşea măsura, provocând calomnii nedrepte în ambele tabere şi risipind puterile în ciocniri sângeroase.

Târzia energie a Mariei Antoaneta era numai defensivă. Nu putea să atace, pentru că avea o ghiulea de picioare: pe timidul rege care, pălmuit pe obrazul drept, era gata să întindă şi pe cel stâng. În loc să pedepsească, el promise Adunării Naţionale că va retrage din Paris trupele care erau încă în stare să lupte pentru dânsul. N-a cutezat să adreseze o mustrare ucigaşilor guvernatorului Bastiliei; prin aceasta, el a justificat Teroarea în Franţa; a legalizat răzvrătirea prin ezitările şi cedările sale. Pentru aceste înjosiri, Parisul era dispus să încunune pe slabul stăpân, dându-i pentru scurtă vreme titlul de „Reînnoitor al libertăţii

franceze”. Primarul l-a primit la porţile oraşului cu cuvintele în dublu sens: naţiunea şi-a recucerit regele. Acesta primi cocarda, care era de fapt simbolul răzvrătirii poporului contra autorităţii sale; urările nu se adresau regelui, ci slăveau puterea revoluţionară. La 14 iulie, Ludovic XVI a pierdut Bastilia; la 17, el s-a înclinat atât de adânc în faţa potrivnicilor săi, încât coroana i-a căzut de pe cap.

Regele s-a sacrificat în faţa poporului. Dar regina, inflexibilă faţă de revoluţionari, a fost nevoită să renunţe întâi la camarila ei, la tovarăşii de joc şi petreceri. Clica Polignac, contele d’Artois, trebuiau să se pună la adăpost. Despărţirea în sine nu era prea grea pentru regină: s-a depărtat de favoriţii şi rău-sfătuitorii ei, când şi-a dat seama de primejdie. Dar în ora despărţirii, prietenia răcită de mult s-a trezit la amintirea anilor frumoşi, fără griji, petrecuţi împreună. Cum să nu simtă că despărţirea ei de Polignac e totodată despărţirea de tinereţea ei veselă şi fastuoasă? Plăcerile şi jocurile Rococo-ului au fost fărâmate, ca nişte delicate porţelanuri, de pumnul dur al Revoluţiei... După zilele însorite de la Trianon, vin norii grei, apăsători, fulgerele ucigaşe ale epocii noi. Cu lacrimi în ochi, Maria Antoaneta nu se poate decide să urmeze pe prietenii ei de altădată, pe drumul exilului: rămâne în camera ei, temându-se de impulsivitatea sa. Abia seara. când aşteptau jos trăsurile rezervate contelui d’Artois şi copiilor săi, ducelui de Condé, ducelui de Bourbon, familiei Polignac, miniştrilor şi abatelui Vermond – tuturor acelora cari au înconjurat tinereţea ei, regina scrise atunci repede aceste cuvinte către contesa Polignac: „Adio, scumpă prietenă! Cuvântul e îngrozitor, dar aşa trebuie să fie. Mai am numai puterea să te îmbrăţişez!”

Tonul acesta, al unei melancolice presimţiri, se vădea în scrisorile de mai târziu ale reginei. „Nu-ţi pot exprima toată părerea mea de rău de a fi despărţită de tine – scria dânsa contesei Polignac – şi nădăjduiesc că simţi la fel... Suntem încercuiţi de griji şi nefericiri... Nenumăraţi sunt cei care se află departe. Toţi fug şi sunt încă fericită gândindu-mă că

acei care îmi sunt dragi s-au depărtat acum de mine.” Dar mândria ei regală o făcu să adaoge: „Nu crede însă că aceste împotriviri şi obstacole au zdruncinat puterea şi curajul meu; din contră, nu voi renunţa; aceste împotriviri m-au învăţat să fiu mai prevăzătoare”. Adică, să cunoască oamenii şi să deosebească pe cei într-adevăr credincioşi de cei răi.

Acum e linişte în jurul reginei. Fuga cea mare a început. Unde sunt prietenii, cari se adunau altădată ca şi copiii la masa cu daruri, gălăgioşii Lauzun, Esterházy, Vaudreuil, partenerii de dans şi de joc? „Scape cine poate!” Călare sau în trăsură, ei au părăsit Versailles, deghizaţi, nu pentru bal. ci ca să scape de furia mulţimii. În fiecare seară, altă trăsură trecea sub porţile aurite, pentru a nu se mai întoarce. În marile săli e linişte: nici teatru, nici baluri, nici recepţii. Numai liturghia de dimineaţă şi convorbiri cu miniştri care nici ei nu ştiu ce sfat să mai dea...

Şi tocmai acum, când toţi au părăsit-o pe regină, ieşi din întuneric adevăratul prieten: Axel Fersen. Câtă vreme a fi favorit al reginei însemna fast şi plăcere, el s-a ţinut deoparte ca să nu vatăme onoarea femeii iubite, apărând cea mai adâncă taină a vieţii sale de curiozitate şi calomnie. Acum, când a fi prietenul reginei nu provoacă nici stimă, nici invidie – ci se cere curaj şi absolută voinţă de jertfă, singurul amic, şi singurul iubit al Mariei Antoaneta apare liber şi hotărât, alături de dânsa – şi, cu dânsa, în istorie.

PRIETENUL APARE

Numele lui Hans Axel Fersen a fost multă vreme învăluit în taină. Chiar cel mai profund secret de iubire al Mariei Antoaneta ar fi rămas pentru totdeauna în întuneric, dacă nu s-ar fi descoperit, în a doua jumătate a secolului trecut, într-un castel suedez, teancuri întregi de scrisori intime ale reginei. Când această corespondenţă secretă fu publicată, cu toate amputările şi omisiunile, apăru dintr-odată figura acestui nordic gentilom necunoscut: Axel Fersen, în locul dintâi printre prietenii Mariei Antoaneta. Această corespondenţă dezvăluie drama sufletească a unei femei considerate până atunci uşuratică şi superficială. Portretul acestui caracter trebuia să fie mult retuşat în urma acestei descoperiri: o mare iubire, pe care doi oameni au ţinut-o ascunsă din prudenţă şi din datorie.

Această istorică dramă de iubire începu în stilul Rococo al timpului. Fiul unui senator suedez, moştenitor al unui nume din înalta nobilime, fu trimis într-o călătorie de studii pe timp de trei ani, împreună cu preceptorul său. În Germania, Axel Fersen învăţă la şcoala superioară de război; în Italia, medicina şi muzica; la Geneva, vizită pe oracolul de-atunci, pe înţeleptul Voltaire, care îl primi bine. Pentru bacalaureatul unui adolescent de 13 ani, era de ajuns. Însă în arta conversaţiei şi a bunelor maniere, numai la Paris se putea desăvârşi. Acolo va deveni un perfect cavaler şi apoi ambasador, ministru sau general.

Nobil, bogat, cu prestanţă şi inteligenţă practică, tânărul Fersen aduse, pe lângă nimbul său exotic, o scrisoare de mare credit: era un bărbat foarte frumos. Drept, spătos, cu muşchi puternici, ca mai toţi scandinavii, fără să fie însă

masiv, greoi. Portretele arată figura lui deschisă, cu trăsături regulate, cu ochi limpezi, energici, cu sprâncene negre, bine arcuite. Frunte liberă, gură cald senzuală, care ştie să tacă. Se vede limpede că cineva trebuia să iubească un astfel de om. Încă din 1774, ambasadorul suedez raportă regelui Gustav că, dintre toţi suedezii care se aflau pe atunci la Paris, tânărul Fersen a pătruns cel mai bine în lumea înaltă. Sub inteligenţa lui corectă, unită cu sinceritate şi tact natural, sub aparenţa lui glacială, femeile simţeau o „inimă de foc". El nu neglijă să se amuze în Franţa. Vizită cu stăruinţă toate balurile curţii: şi ale înaltei societăţi. Într-o seară, la 30 ianuarie 1774, la balul Operei, veni spre dânsul, în pas sprinten, o doamnă tânără, distins costumată şi care, la adăpostul măştii de catifea, începu cu el o convorbire galantă. Măgulit de această atenţie, Fersen găsi că partenera lui e picantă, amuzantă: cine ştie ce spera el atunci! Băgă de seamă că în jurul tinerei măşti s-au adunat câţiva domni şi doamne, care ascultau cu mare atenţie. Situaţia deveni penibilă. În cele din urmă, galanta intrigantă îşi ridică masca: era Maria Antoaneta, pe atunci moştenitoare a tronului! Doamnele de la curte, pentru a evita curiozitatea publicului, au condus-o la loja ei pe extravaganta tânără. Însă la Versailles acest gest nu putea fi tăinuit. Toţi comentau actul contrar etichetei şi, desigur, vor sosi în curând noi avertismente de la Viena. Însă Maria Antoaneta şi-a impus voinţa: tânărul i-a plăcut şi i s-a arătat fără mască. De atunci, cavalerul al cărui rang nu era excepţional, a fost primit cu deosebită prietenie la balurile din Versailles. Nu se ştie dacă s-a dezvoltat de pe atunci o anumită înclinare reciprocă. Flirtul a fost întrerupt de un mare eveniment: prinţesa deveni regină şi, după două zile, Axel Fersen se întoarse în Suedia. Să i se fi dat un avertisment? – Actul întâi e terminat. E numai o introducere galantă la piesa propriu-zisă: doi adolescenţi s-au plăcut. Adică: prietenie la dans, amor ştrengăresc. Atât deocamdată.

Actul al doilea: în 1778, după patru ani, Fersen plecă iar

spre Franţa. Tatăl său l-a trimis să se însoare cu o fată bogată: sau cu Domnişoara de Reyel din Londra, sau cu fiica bancherului Necker din Geneva, cunoscută mai târziu ca Madame de Staël. El nu arătă nicio înclinare deosebită pentru căsătorie. În curând se va afla de ce. Abia sosit la Paris, tânărul gentilom se prezintă la curte, în costum de gală. Cine îl mai cunoştea? Nimeni nu adresă un cuvânt neînsemnatului străin. Numai regina strigă îndată ce-l văzu: „Ah! e o veche cunoştinţă!”... Nu l-a uitat pe frumosul ei cavaler nordic. Interesul ei se reaprinse – dar nu ca un foc de paie... Îl invită în societatea ei, îl copleşeşte cu atenţii. Ca şi la balul Operei, ea face primul pas. Ce favoare pentru acest băiat! Mândra regină, care n-a răspuns timp de şapte ani la salutul unui cardinal de Rohan şi timp de patru ani n-a adresat o vorbă unei Dubarry, se scuză faţă de tânărul gentilom că, fără să ştie, l-a făcut să vină odată la Versailles fără să-l primească! O dată, contrar etichetei, ea îl rugă să vină în uniforma lui naţională: vroia să vadă cum îi şade. „Frumosul Axel” i-a împlinit, desigur, acest capriciu.

Vechiul joc a reînceput. Însă primejdios pentru o regină supravegheată de mii de ochi. Nu mai e adolescenta căreia i se putea scuza un capriciu galant. După cei şapte ani penibili, Ludovic XVI a izbutit să împlinească datoriile lui conjugale. Dar ce contrast între acest burtos timid şi strălucitorul tânăr! Fără să-şi dea seama, regina a început să fie mai prudentă şi să-şi ascundă de ochii curioşilor sentimentul ei pentru Fersen. O dată, o doamnă de la curte a observat că regina a tremurat de o dulce spaimă când Fersen a intrat pe neaşteptate, altă dată, când a cântat la clavir aria Didonei, în faţa întregii curţi, şi când ajunse la cuvintele: „Ah, ce bine inspirată am fost când te-am primit la curtea mea”, regina întoarse ochii duioşi spre alesul tainic al inimii sale. Nu mai era o taină, căci toată societatea înaltă comenta evenimentul zilei: îl va lua ca amant? Cum şi când? Căci regina i-a arătat în mod prea public preferinţa ei – şi lui Fersen nu-i rămâne decât să aibă curajul sau uşurinţa de a obţine şi ultima, suprema favoare a tinerei regine.

Însă Axel Fersen e suedez, om întreg şi de caracter: la nordici, o pasiune romantică poate merge mână în mână cu raţiunea calmă, prudentă. El şi-a dat îndată seama de situaţie: ştia perfect că regina are o slăbiciune pentru dânsul – şi că el o onorează şi o iubeşte. Dar acest sentiment nu trebuie trivializat de palavrele lumii: regina s-a compromis destul cu favorurile platonice ce i le-a arătat în public. Pe de altă parte, Fersen era prea tânăr şi cald, ca să evite o femeie atât de frumoasă şi râvnită, jucând faţă de regină rolul lui Iosif faţă de Putifar! De-aceea, ei făcu singurul lucru posibil în atare împrejurare delicată: plecă în America, în calitate de aghiotant al lui La Fayette. A tăiat firele, înainte ca ele să se fi încurcat în mod tragic. Despre această plecare a iubitului, există un document oficial, al ambasadorului suedez către regele Gustav. Arătând înclinarea deosebită a reginei faţă de contele Fersen, ambasadorul laudă purtarea lui. Plecarea în America a curmat primejdiile, dar o atare faptă cerea decizie şi energie sufletească mai presus de vârsta lui. Evident, favoriţii de la curte erau încântaţi de plecarea unui concurent primejdios. Fersen a lăsat să se vadă chiar că pleacă liber, fără părere de rău, numai ca să nu arunce o nouă umbră asupra reginei. Dar şi regina a dat apoi dovadă de mai multă stăpânire de sine şi cuminţenie.

Acei care susţin nevinovăţia Mariei Antoaneta, virtutea ei absolută, cred că au în acest document dovadă că marea ei pasiune a rămas curată. De fapt, Fersen s-a smuls prin plecarea lui înclinărilor adulterine ale lui, ale ei. În 1779 e de înregistrat doar faptul că Maria Antoaneta şi Fersen n-au ajuns încă la ultimele lor confidenţe.

Actul al treilea. Reîntoarcerea lui Fersen, în Iunie 1983, după patru ani de exil voluntar. De la Brest, unde a sosit cu corpul expediţionar american, el se grăbeşte spre Versailles. Prin scrisori, el a rămas în legătură cu regina, însă iubirea cere prezenţa vie. Să nu se mai despartă, să fie aproape, ochi în ochi. Se pare, că, după dorinţa reginei, Fersen a cerut comanda unui regiment francez. Tatăl lui Fersen, economul senator, nu înţelege de ce fiul său preferă

să rămână în Franţa, când poate fi în preajma regelui Gustav, cu rangul cuvenit. Şi nici de ce nu vrea să se căsătorească cu o moştenitoare bogată ca domnişoara Necker. Într-o scrisoare intimă către sora lui, Axel Fersen mărturiseşte: „Am luat hotărârea să nu consimt niciodată a face o legătură conjugală; ar fi nefiresc... Unicei, căreia aş trebui să-i aparţin şi care mă iubeşte nu-i pot aparţine. De-aceea, nu vreau să aud de altcineva”.

E clar? „Unica” este „ea”, cum o numeşte dânsul în jurnalul său. Trebuie să se fi întâmplat ceva important, pentru ca Fersen să mărturisească surorii sale afecţiunea Mariei Antoaneta. „Miile de motive” personale, inavuabile, de care scrie tatălui său pentru a justifica rămânerea în Franţa, se reduc la unul singur: porunca sau dorinţa reginei ca prietenul ales să fie mereu aproape de ea. Cine a comunicat lui Fersen că i s-a acordat comanda solicitată? Nu şeful suprem al armatei, ci însuşi soţia acestuia, regina, printr-o scrisoare autografă!

Până în 1735, Fersen a fost nevoit să însoţească, ca aghiotant, pe regele Gustav în călătoriile sale. Apoi, s-a stabilit în Franţa. În vremea aceea, Maria Antoaneta s-a schimbat mult. Afacerea colierului o izolat-o şi i-a deschis ochii asupra realităţii. S-a retras din cercul gălăgios al galanteriei şi petrecerilor; dintre numeroşii prieteni făţarnici sau interesaţi, ea a descoperit un singur prieten veritabil. Sub ura generală ea a simţit nevoie de afecţiune, de tandreţă, de iubire. Nu se mai poate risipi printre aparenţe şi plăceri copilăreşti: îi trebuie un suflet devotat şi hotărât. Şi Fersen, reîntors din exil, o iubeşte cu întreaga lui fire cavalerească, în timp ce o ştie calomniată, urmărită, ameninţată. Acum, când ea a rămas singură şi are nevoie de ajutor, el cutează s-o iubească. „Ea e foarte nefericită – scrie el surorii lui – şi curajul ei o face mai atrăgătoare.” Se teme numai că n-o va putea face atât de fericită pe cât merită. Voinţa lui sporeşte cu cât dânsa e mai părăsită şi mai atacată. „Ea plânge uneori împreună cu mine; închipuieşte-ţi cât trebuie s-o iubesc.” Apropierea dezastrului îi uneşte tot mai mult; ultima ei fericire, ea vrea

s-o găsească în iubirea cavalerească a lui Fersen: sacrificiul lui absolut poate înlocui regalitatea pierdută.

Simpatia de la început a devenit dragoste sufletească. Ca să evite bănuielile, Maria Antoaneta lasă ca tânărul ofiţer să-şi aibă garnizoana, nu la Paris, ci aproape de graniţă, la Valenciennes. Şi când e chemat la castel, Fersen ascunde faţă de toţi ţinta călătoriei, uzând de toate trucurile ca să nu se afle de prezenţa lui la Trianon... Evita cercul intim al favoriţilor, balurile, jocurile, petrecerile de la curte. Favoriţii domneau ziua, gălăgioşi şi împodobiţi. Fersen, învăluit în noapte, tăcea – şi era iubit. Saint-Priest, care trecea drept cel mai bine informat (deşi ignora că propria lui soţie îi trimitea lui Fersen înfocate scrisori de dragoste!) scrie în memoriile sale că Fersen venea la Trianon de trei sau patru ori pe săptămână, păstrând o discreţie din cele mai riguroase. De cinci ani, aceste întâlniri sunt însă scurte: câteva ore de singurătate, care nu puteau fi prelungite, cu toată vigilenţa cameristelor. Abia în 1790, înainte de despărţire, Fersen a putut nota în carnetul său că avea să fie în sfârşit o zi întreagă „cu ea”. Adică, între noapte şi zori, în umbra parcului, probabil într-una din căsuţele cătunului de la Trianon, printre boschete şi cărări întortocheate, cei doi iubiţi se pierdeau în vraja unei muzici romantice. Muzică schimbată repede în furtună. Tandreţea Rococo-ului va fi covârşită de tragedia Revoluţiei – care îi va duce la deznădejdea despărţirii, la extazul prăbuşirii.

Acum, însă, în ajunul primejdiei favoriţii reginei fug, emigrează, uitând vremurile fericite, unicul ei prieten e gata să moară cu ea şi pentru ea. În cerul furtunatic, silueta lui Fersen se conturează viguroasă, cutezătoare. O regină a Franţei şi un gentilom suedez trec peste barierele convenţionale şi sunt tot mai uniţi, cu cât sporesc ameninţările. Fersen apare zilnic la castel, toate scrisorile trec prin mâna lui, cele mai grave secrete îi sunt încredinţate, deciziile cele mai importante sunt luate de acord cu dânsul. Maria Antoaneta încredinţează toate grijile, speranţele şi lacrimile ei consolatorului – dreptului, cinstitului şi bărbătescului ei prieten pe care l-a căutat o viaţă întreagă.

A FOST? NU A FOST?

Incontestabil, Axel Fersen era figura principală în romanul sufletesc al Mariei Antoaneta. Nu un flirt romantic, un capriciu amoros, ci o iubire care a stăruit timp de douăzeci de ani, pasionată, sub insignele puterii, sub mantaua purpurie a măreţiei şi curajului. A fost oare o iubire „curată” – cum se spunea în secolul trecut – care s-a oprit în preajma darului din urmă? Sau a fost o iubire „condamnabilă”, adică: întreagă, liberă, cutezătoare şi atotdăruitoare? A fost Axel Fersen numai „cavalerul slujitor” al Mariei Antoaneta sau realmente, trupeşte, iubitul ei?

Biografii regalişti-reacţionari s-au grăbit să strige că regina „lor” a fost „curată”, incapabilă de orice înjosire. Fersen ar fi iubit-o cu pasiune, dar fără gânduri trupeşti. Şi ea l-a iubit, fără să uite o clipă datoriile ei de soţie, demnitatea ei de regină. Ultima regină a Franţei nu putea să trădeze „onoarea” transmisă de toate sau de aproape toate mamele regilor francezi. Discuţia asupra acestei „cumplite calomnii” (Goncourt) trebuie curmată: e o „întărâtare vicleană şi cinică”. Aceasta e teza apărătorilor „purităţii” Mariei Antoaneta.

Problema se pune însă altfel şi, dacă vroim să cunoaştem pe un om, trebuie să pătrundem până în ultima lui taină. Cercetarea unei atare iubiri nu e nici cinică nici sacrilegă. Documentele examinate obiectiv ne vor da răspunsul.

Să constatăm întâi că, dintre contemporani, trei oameni cari puteau cunoaşte situaţia în mod direct, nu din auzite: Napoleon, Talleyrand şi Saint-Priest, ministrul lui Ludovic XVI – s-au exprimat fără reticenţe că Maria Antoaneta a fost amanta lui Fersen. Saint-Priest, dă amănuntele cele mai

precise, fără să aibă duşmănie faţă de regină. El relatează vizitele lui Fersen la Trianon, Saint-Cloud: la Tuileries, Fersen era singurul căruia La Fayette i-a permis intrarea secretă. Chiar contesa Polignac era mulţumită că un străin e în graţia reginei; astfel, situaţia ei de favorită nu era primejduită. Niciunul dintre contemporani sau martori oculari n-au considerat ca o calomnie afirmaţia că Fersen era amantul reginei. Ca printr-o înţelegere comună, intimii reginei s-au ferit să pomenească numele lui Fersen. Mercy, ambasadorul atât de vigilent, făcea cel mult aluzie la „o anumită persoană”. Timp de un secol a domnit un fel de conjuraţie a tăcerii în jurul numelui lui Fersen. Lipseau dovezile scrise sau tipărite, dovezile formale. Însă adevărul nu există numai în acte, istoria ar fi săracă şi strâmtă, dacă am avea numai documente. Acolo unde paleografia se arată neputincioasă, psihologia are să-şi spună cuvântul: supoziţiile ei logice se dovedesc mai veridice decât recile dosare. Domeniul ştiinţei e unilateral, ştiinţa sufletului pătrunde dincolo de aparenţele exterioare. Sentimentul revarsă mai multă lumină asupra unui om, decât documentul.

Axel Fersen, deşi fire romantică, era un om ordonat, în jurnalul său a notat cu exactitate pedantă până şi vremea, presiunea atmosferică: cu atât mai mult a notat evenimentele politice şi cele personale. A notat şi data scrisorilor primite sau trimise şi a clasat metodic corespondenţa. Când a murit, în 1810, el a lăsat, pentru cercetătorul istoric, o registratură ideal ordonată a vieţii sale.

Timp de jumătate de veac, această comoară a fost tăinuită în arhiva familiei: nimeni n-a bănuit existenţa ei, până ce baronul Klinkowström, unul din descendenţii lui Fersen, a dat la iveală corespondenţa şi o parte din jurnal. O serie din scrisorile Mariei Antoaneta, a căror primire a fost notată în „registrul poştal”, a dispărut. Lipsesc din jurnalul lui Fersen însemnările din anii cei mai hotărâtori. Din scrisorile publicate, rânduri întregi sunt înlocuite cu puncte... Cineva

a „aranjat” documentele, mutilându-le sau nimicindu-le, evident numai cu scopul de a „idealiza” realitatea. Klinkowström, ca să se apere, afirmă că însuşi Fersen a şters anumite rânduri din scrisori, pentru că ar conţine secrete politice sau observaţii defavorabile asupra regelui Gustav al Suediei! Analizând obiectiv şi psihologic aceste puncte-puncte din scrisorile publicate, ne convingem că ştersăturile, omisiunile se află în genere printre fraze de ordin pur sentimental, unde nu aveau rost chestiunile politice. Un exemplu: „Cum stai cu sănătatea? Pariez că nu te îngrijeşti; nu faci bine... întrucât mă priveşte, mă menţin mai bine decât aş putea”. Ce chestie politică putea fi înlăturată din mijlocul unei astfel de fraze? Sau, când regina scrie despre copiii ei: „Ocupaţia aceasta e singura mea fericire... şi când sunt tare tristă, iau pe băieţelul meu” – 99 la sută din cititori vor completa punctele cu: „de când ai plecat de aici”, nu cu observaţii ironice asupra regelui suedez. E clar că punctele din scrisori nu ascund secrete politice, ci o taină omenească. Frazele şterse, unse cu tuş în scrisorile originale, ar fi putut fi descoperite prin procedeul microfotografiei.

Însă originalele care au fost păstrate timp de un veac în castelul moştenitorilor Fersen, nu se mai aflau acolo în 1900. Au fost distruse. Posibilitatea microfotografiei l-a speriat pe nobilul baron Klinkowström care, înainte de moarte, a ars scrisorile Mariei Antoaneta către Fersen. Faptă nebunească, stupidă. Crezând că va evita cunoaşterea adevărului întreg, menţinând o legendă frumoasă, baronul a săvârşit mai mult decât o crimă: o imensă prostie. În criminalogie, distrugerea materialului doveditor e o dovadă în plus a vinovăţiei. Cercetători neobosiţi, între care Alma Sjöderhelm, au izbutit, prin confruntări specifice paleografiei, să aibă textul integrai al unui bilet intim al reginei; astfel cheia pasiunii erotice a reginei a fost descoperită şi putem ghici rostul atâtor fraze şterse în original, al atâtor puncte în scrisorile publicate. În acel bilet al reginei e scris la sfârşit: *„Adieu”,* (care nu-i urmat de puncte, ci de aceste cuvinte): *„le plus aimant et le plus*

aimé des hommes". Acesta nu e un ton convenţional sau „ideal", ci strigătul suprem al unei femei (fie ea chiar regină) către iubitul depărtat, căruia îi dă ultima dovadă a dragostei sale.

Mai sunt şi alte dovezi psihologice, caracterologice, care confirmă natura omenească a iubirii dintre regină şi Fersen. Acesta din urmă n-a cutezat să protesteze contra afirmaţiei lui Bonaparte care, la congresul din Rastatt, nu vroia să aibă de-a face cu Fersen, pentru că „s-a culcat cu regina". A strigat Fersen că afirmaţia lui Bonaparte e o minciună, o calomnie? Ar fi lăsat neapărată onoarea unei femei, dacă el nu a fost aievea amantul ei? Dar pentru că a fost amantul ei, Fersen n-a putut dezminţi: a tăcut, a plecat capul – spunând astfel: da! Doar când ziarele engleze au relatat acest incident de la congres, Fersen a adăugat, în carnetul său (în care a transcris şi vorbele lui Bonaparte) aceste cuvinte: „ceea ce m-a supărat". Acesta a fost tot „protestul" lui Fersen. Tăcerea spune însă mai mult decât toate vorbele.

Vom trece peste alte semne exterioare care confirmă teza noastră. De pildă: sora lui Fersen îl implora să fie prudent, când el se arăta în public la Bruxelles cu o altă amantă, ca să nu afle „ea", căci ar suferi; cu ce drept ar suferi, dacă „ea", regina, n-ar fi fost amanta lui? Sau însemnările din jurnalul lui Fersen, în care e notat că a petrecut o noapte în apartamentul reginei, la Tuileries. Sau declaraţia unei cameriste, în faţa tribunalului revoluţionar, că cineva ieşea noaptea, în taină, din camera reginei.

O analiză unitară a caracterului Mariei Antoaneta, ne duce de asemenea la convingerea deplină că ea a aparţinut lui Axel Fersen nu numai cu întreg sufletul ei dezamăgit de evenimentele politice, dar şi cu trupul ei, care a fost îndelung dezamăgit în viaţa conjugală cu Ludovic XVI.

Dar regele? În orice adulter, cel înşelat e în situaţie penibilă, ridicolă. În triunghiul Fersen – Maria Antoaneta – Ludovic XVI, poziţia acestuia din urmă se cuvine să fie cercetată. În realitate, regele nu era un încornorat comic,

căci a ştiut în mod neîndoios de relaţiile intime dintre Fersen şi soţia lui. Saint-Priest precizează că regina ar fi găsit mijloace ca el să ia cunoştinţă de raporturile ei cu contele Fersen. Într-adevăr, Maria Antoaneta era cu totul străină de duplicitate şi făţărnicie. Atitudinea ei sufletească nu pledează deloc pentru o înşelare tăinuită a soţului ei. Faţă de caracterul ei, nu poate fi vorba nici de acel amestec necurat, atât de frecvent, al soţului şi amantului într-o comunitate simultană. E fără îndoială că relaţiile intime ale reginei cu Fersen au început târziu, între al cincisprezecelea şi douăzecelea an de căsătorie, când au încetat raporturile ei trupeşti cu regele. Această ipoteză este întărită de o scrisoare a împăratului Iosif II, din care reiese că sora lui vrea să se sustragă lui Ludovic XVI, după naşterea celui de-al patrulea copil al ei. Data scrisorii corespunde epocii când au început relaţiile intime ale reginei cu Fersen. Situaţia e clară: Maria Antoaneta, măritată din raţiuni de stat cu un bărbat care n-o atrăgea şi pe care nu l-a putut iubi, şi-a comprimat timp de ani îndelungaţi nevoia ei de dragoste sufletească. Însă, după ce a născut patru copii, între care şi pe moştenitorul tronului de autentic sânge bourbon, ea şi-a împlinit datoriile morale către stat, lege şi familie. Vroia să fie liberă; după ce s-a jertfit timp de 20 ani contingenţelor politice, ea şi-a luat dreptul firesc, în orele de grea încercare, de a se da în cele din urmă aceluia care era atunci totul pentru dânsa: prieten şi amant, confident şi tovarăş, curajos ca şi dânsa, gata la jertfă pentru dânsa.

Cât de sărace sunt celelalte ipoteze artificiale, ale unei dulci virtuţi a reginei, pe care apărătorii „onoarei” regale vreau s-o menţină cu orice preţ! O femeie este mai nobilă şi mai cinstită atunci când urmează, liberă, sentimentul ei sincer, îndelung încercat – şi o regină e cu atât mai regală, când se poartă cât mai omeneşte.

ULTIMA NOAPTE LA VERSAILLES

În vara anului 1789 Franţa a fost mai mult ca oricând, coaptă pentru Revoluţie. Nedreptăţi şi împilări seculare au pregătit-o ca, după dărâmarea Bastiliei, să doboare şi acea Bastilie invizibilă, cucerindu-şi drepturile înlănţuite de regii ei. La 4 august, străvechile cetăţi ale feudalismului au căzut: nobilimea şi prinţii bisericii au renunţat la biruri, angarale, camete; ţăranii şi orăşenii au devenit liberi, presa a fost descătuşată, drepturile omului au fost proclamate. Visurile lui Rousseau s-au realizat în vara aceea, în uralele mulţimii ce înconjura sala „Menus plaisirs” (destinată pentru plăcerile regilor, dar schimbată de popor în locaş al drepturilor sale). Însă, o mie de paşi mai departe, în marele palat de la Versailles, domnea o linişte încremenită. Înfricoşată, curtea privea prin ferestre pe acei musafiri gălăgioşi care, chemaţi la sfat, s-au erijat în stăpâni ai stăpânitorilor. Cum să-i trimită la plimbare? Regele cere zadarnic sfatul consilierilor, care ezită, se contrazic. Mai bine să aştepte potolirea furtunii; să câştige timp şi vor câştiga totul – aşa gândeau regele şi regina.

Însă revoluţia trebuie să înainteze, dacă nu vrea să se înnămolească: ea e mişcare cotropitoare. Nici să stea, nici să dea înapoi: să ceară mereu, să cucerească, pentru a nu fi înfrântă. Trompetele şi tobele acestui marş neobosit erau gazetele. De cum s-a acordat libertatea cuvântului şi scrisului, această libertate a fost folosită sălbatic, nelimitat. Au apărut cincizeci de gazete. Fiecare fruntaş întemeia câte-o gazetă: Mirabeau, Desmoulins, Brissot, Laustalot, Marat se întreceau să câştige cititori prin patriotismul lor cetăţenesc. Strigau tare, să fie auziţi în toata ţara, asmuţind şi clamând contra curţii. Strigau că regele

plănuieşte trădarea, că guvernul împiedică aprovizionarea, că regimente străine sunt gata să împrăştie Adunarea şi s-o măcelărească. „Cetăţeni patrioţi, vegheaţi!”... Ziarele stârneau în milioane de inimi frica, furia, neîncrederea, îndârjirea. În spatele toboşarilor aştepta, cu suliţi şi săbii, dar mai ales cu nemăsurată mânie, armata poporului francez, invizibilă până atunci.

Regele nu putea merge în acelaşi pas cu revoluţia. Versailles ezita, amâna. Deci, înainte, parizieni!... Să se termine cu lâncedele tratative, cu tocmelile dintre rege şi popor. Aşa strigau gazetele, poporului. Ai sute de mii de pumni; în arsenale te aşteaptă puştile, tunurile. Scoate-le afară – şi scoate pe rege şi regină din Versailles şi ţine-ţi soarta bine în mână!... Cartierul general al Revoluţiei e la Palais Royal al ducelui de Orléans. Totul e pregătit în taină, pentru marea expediţie.

Însă palatul şi oraşul se spionează reciproc. Când s-a aflat la Versailles de pregătirile parizienilor, s-a decis să se aducă un regiment din Flandra; soldaţii francezi nu vor fi poate destul de fermi faţă de concetăţenii lor. La 1 octombrie aceste trupe străine au fost primite la curte, cu alai. Li s-a dat un banchet copios în sala Operei, deşi la Paris era lipsă de alimente. Mâncare şi băutură. Credinţa, ca şi dragostea, e legată de stomac, deseori. Regele şi regina cu Dauphinul au făcut acestor trupe excepţionala onoare de a coborî în mijlocul lor, în sala de serbare.

Maria Antoaneta nu s-a folosit niciodată de arta de a câştiga pe oameni prin calcule, prevedere şi linguşire. Fiinţa ei avea o maiestate firească şi atrăgea pe indivizi şi chiar mulţimea prin magia şi prestanţa ei personală. Când a intrat în sala de festivităţi, ofiţeri şi soldaţi au tras săbiile din teacă, strigând un „Vivat” entuziast, ca în vremurile cele bune. Mergând printre rânduri, regina ştia să surâdă fermecător, să fie amicală cu acea artă minunată învăţată de la autocrata ei mamă; fără să renunţe la orgoliul ei, ea era amabilă, politicoasă faţă de oamenii de jos – fără să-i umilească. De când n-a mai auzit „Trăiască regina!”...

Trecea printre mese, cu copiii ei, stârnind printre ofiţeri şi aspri soldaţi acel extaz al credinţei pentru rege; simţea, în ora aceea, că ei erau gata să moară pentru dânsa, pentru tronul Franţei. A băut şi ea din vinul auriu al speranţei.

Însă trâmbiţaşii revoluţiei vegheau. Ziarele patriotice vesteau că regina şi curtea au tocmit ucigaşi ai poporului. I-au îmbătat pe soldaţi cu vin roşu, ca să verse apoi sângele roşu al cetăţenilor. Ofiţeri slugarnici au călcat cocarda tricoloră în picioare şi au cântat cântece sub surâsul provocator al reginei. Parisul va fi invadat de regimente străine! La luptă, cetăţeni! Adunaţi-vă, pentru lupta decisivă, voi, patrioţilor! Rataplan, rataplan, rataplan...

La 5 octombrie, izbucneşte un mare tumult la Paris. În aparenţă spontan, el a fost organizat cu măiestrie de mâini politice, care l-au îndrumat în direcţia voită. A fost o idee genială (demnă de un psiholog ca Choderlos de Laclos, care ducea campania de la Palais Royal pentru a-l ridica pe tron pe ducele de Orléans) aceea de-a alcătui o armată de femei, care să-l smulgă pe rege din Versailles. Bărbaţii pot fi priviţi ca rebeli şi împuşcaţi de soldaţi disciplinaţi. Femeile au însă asupra soldaţilor o influenţă îndoielnică: în faţa pieptului moale baioneta e trasă înapoi; afară de aceasta, e de presupus că un rege fricos şi sentimental nu va da poruncă să se îndrepte tunurile asupra femeilor. Pentru a spori mânia poporului, proviziile pentru parizieni au fost reţinute timp de două zile, prin uneltiri rămase necunoscute. Deci, repede la drum, cu femeile în primele rânduri.

În dimineaţa de 5 octombrie, o tânără doamnă (cu mâinile bogat inelate) intră într-un local de gardă şi îşi însuşi o tobă. În câteva clipe, femeile s-au adunat în jurul ei, cerând pâine. Mulţimea şi tumultul sporeau. Bărbaţi deghizaţi s-au amestecat printre femei, îndreptându-le spre primărie. Într-o jumătate oră, mulţimea a fost înarmată; pistoale, suliţe şi chiar două tunuri. Dar şi un conducător s-a găsit imediat, un anume Maillard, care făcu din masa haotică o armată, îndemnând-o să meargă la Versailles

pentru a cere pâine – în realitate pentru a-l aduce pe rege la Paris. În ultima oră, La Fayette, comandantul gărzii naţionale (un om bine intenţionat, cinstit, dar care apărea cu o oră înainte de evenimente) încercă să oprească marşul. Soldaţii nu l-au urmat. Nu-i rămase decât să încadreze cu garda naţională armata de femei, mergând cu ele, pentru a da o aparenţă de legalitate revoltei făţişe. Bătrânul crai al libertăţii nu prea era mândru să urmeze pe calul său alb armata revoluţionară; el încercă zadarnic să impună elementelor pasionate, dezlănţuite, raţiunea lui logică, temperată, calculată.

Până la miezul zilei, curtea nu ştiu nimic de primejdia ce înainta cu mii de capete. Ca de obicei, regele a pornit călare la vânătoare până în pădurea din Meudon. Regina s-a dus pe jos, singură, la Trianon. Ce era să facă în uriaşul palat, pustiu de la Versailles, în vecinătatea căruia Adunarea Naţională îşi ţinea şedinţele în care răsunau zilnic noi acuzaţii contra ei? E obosită de atâtea amărăciuni, de lupte, de oameni, de propria ei regalitate. Vrea să fie acum singură câteva ore, departe de politică, în parcul ruginiu sub soarele de octombrie. Să culeagă ultimele flori, să hrănească păsările şi peştii aurii din micul lac. Apoi să se odihnească, după atâtea frământări, să nu facă nimic, singură, în rochie simplă, pe banca din grotă, simţind toamna propriei sale inimi cuprinsă de marea oboseală a naturii.

Aşa şedea regina în „grota iubirii” (cum i se spunea odată!), când văzu venind un paj cu o scrisoare. Ea merse în întâmpinarea lui. Ministrul Saint-Priest îi comunica marşul plebei spre Versailles şi o ruga să se întoarcă la palat. Regina îşi luă repede pălăria, mantila şi alergă cu pasul ei rămas tânăr, atât de iute încât probabil ea nu-şi întoarse privirea spre micul Trianon şi cătunul-jucărie orânduit cu atâta grijă, spre pajiştile şi templul iubirii de pe colină – nepresimţind că le-ar fi văzut atunci pentru ultima oară…

La palat, nobili şi miniştri sunt în mare agitaţie. Un servitor a adus zvonuri vagi despre marşul din Paris;

celelalte ştafete au fost oprite pe drum de femei. Însă un călăreţ sare de pe calul înspumat şi urcă iute treptele de marmură: Fersen. La semnul primejdiei, acest prieten mereu gata de jertfă, a sărit pe şa şi, în galop nebunesc, a depăşit armata femeilor („a celor opt mii de Judithe”, cum o numea patetic Desmoulins), pentru a fi alături de regină. În cele din urmă a sosit şi regele la consiliu: a fost găsit în pădure, la Porte de Châtillon şi deranjat în cea mai scumpă plăcere a lui. În jurnalul său a notat săracul rezultat al vânătoarei din acea zi: „Întrerupt de evenimente”!

In zăpăceala generală s-a uitat să se oprească avangarda rebeliunii la podul de la Sèvres. Începu consiliul, prezidat de regele cu ochii fricoşi. Mai sunt două ore: e timp pentru o hotărâre energică. Un ministru propune ca regele să pornească în fruntea dragonilor şi regimentului flamand împotriva mulţimii dezordonate: numai apariţia lui va provoca întoarcerea hoardei feminine. Cei mai prudenţi propun ca regele şi regina să părăsească imediat palatul, plecând la Rambouillet: astfel lovitura plănuită va cădea în gol... Însă regele ezita mereu: în loc să preîntâmpine evenimentele, le lăsa să vină.

Regina îşi muşca buzele, în mijlocul acestor sfătuitori: niciunul nu era un adevărat bărbat. Ştia instinctiv că toţi se temeau unul de altul şi că toate violenţele vor urma după prima vărsare de sânge: „Toată această revoluţie nu e decât o urmare a fricii”... Dar cum îşi poate lua dânsa răspunderea pentru toţi şi toate? Jos aşteaptă trăsurile pentru a duce la Rambouillet familia regală, pe miniştri şi chiar Adunarea Naţională, care a jurat să urmeze pe rege pretutindeni. Dar regele nu dă nicio poruncă. „Sire, dacă plecaţi mâine la Paris, coroana e pierdută”, spuse Saint-Priest. Însă Necker, îngrijorat mai mult de popularitatea lui decât de menţinerea regalităţii, îl contrazise. Şi regele balansa între păreri contradictorii... Discuţia continuă, seara se apropie şi jos, în ploaie, aşteaptă echipajele... Deodată se aud, de-afară, sute de glasuri confuze. Cu fustele peste cap, ca să se apere de ploaia potopitoare, ele sunt acolo, îngrămădite în noapte. Sunt amazoanele de la hale. Garda

revoluţiei e la Versailles. E prea târziu...

Flămânde, tremurând de frig, udate până la os, cu ghetele pline de noroi, femeile se apropie. N-a fost o plimbare de plăcere. În cele şase ore de marş, abia şi-au potolit stomacul, luând cu asalt cârciumile. Glasurile lor sunt aspre, mânioase; ceea ce strigă ele e prea puţin amical pentru regină. Prima lor vizită e la Adunarea Naţională, care ţine şedinţă de dimineaţă; unii din membri nu se arată prea surprinşi: aceştia sunt agenţii ducelui de Orléans. La început, conform programului, femeile cer numai pâine: niciun cuvânt despre aducerea regelui la Paris! O delegaţie de şase femei e trimisă la palat, însoţită de preşedintele Mounier şi de câţiva deputaţi. Lacheii deschid politicos uşile acestor modiste, vânzătoare de peşte şi nimfe de stradă; sunt conduse cu toate onorurile prin încăperi de marmură şi aur, spre înalta nobilime cu sânge albastru. Printre deputaţii care însoţeau delegaţia, se afla un domn cu aparenţă jovială. Numele lui a dat însă acestei întâlniri cu regele o semnificaţie deosebită. Îl chema Doctor Guillotin, deputat din Paris. Printr-însul ghilotina şi-a făcut, la 5 octombrie, prima vizită.

Regele primi delegaţia cu atâta amicală bunăvoinţă, încât fata care trebuia să vorbească în numele femeilor (o vânzătoare de flori la Palais Royal) se emoţionă peste măsură şi căzu în nesimţire. Fu înviorată cu mare grijă. Bunul părinte al poporului o îmbrăţişă şi promise femeilor încântate pâine şi tot ce voiau; le puse la dispoziţie trăsurile lui pentru întoarcere. Aţâţate însă de agenţi secreţi, femeile de-afară şi-au primit delegaţia cu strigăte de mânie: s-a lăsat minţită şi coruptă cu bani. Nu pentru goale făgăduieli au mers ele timp de şase ore în ploaie şi în frig. Nu! vor rămâne aici până ce vor lua cu ele la Paris pe rege, regină şi toată banda lor. Femeile năvălesc în Adunarea Naţională, să doarmă acolo. În timp ce profesionistele, mai ales Théroigne de Méricourt, au pornit să câştige indulgenţa soldaţilor din regimentul flamand. Figuri suspecte, codaşi şi pleşcari s-au strecurat printre insurgenţi, pândind pe la grilajuri abia luminate de lanterne.

Sus, la palat, curtea nu s-a decis încă. Nu e mai bine să fugă? Dar cum vor trece grelele trăsuri prin mulţimea întărâtată? E prea târziu. În cele din urmă, la miezul nopţii, La Fayette se anunţă la rege, după ce vizită Adunarea Naţională. Aplecându-se respectuos, el spuse: „Sire, am venit şi vreau să-mi risc viaţa pentru a salva pe Maiestatea voastră!” Nimeni nu-i mulţumeşte şi cu atât mai puţin regina. Regele declară că nu pleacă; el nu se depărtează de Adunarea Naţională. Şi-a dat cuvântul. La Fayette şi garda populară sunt acolo ca să-l apere. Deputaţii se duc acasă. Garda şi insurgenţii îşi caută adăpost în cazărmi şi biserici, prin ganguri şi pe scări. Ultimele lumini sunt stinse şi, după ce a mai inspectat toate posturile, La Fayette – deşi a făgăduit că va veghea asupra siguranţei regelui – se duce să se culce, la patru dimineaţa, la Hotel de Noailles. Regele şi regina se retrag în apartamentele lor – nebănuind că aceasta e ultima lor noapte la Versailles.

DRICUL MONARHIEI

Familia regală şi păzitorii ei, aristocraţii, s-au dus la culcare. Însă Revoluţia e tânără, sângele ei cald fierbe de nerăbdare: ea aşteaptă ziua şi fapta. Pe străzi, ard focuri de tabără, în jurul cărora s-au adunat răsculaţii parizieni cari n-au mai găsit adăpost. De ce nu s-au întors la casele lor? Căci regele a acceptat şi a făgăduit! O voinţă subterană a pus stăpânire pe aceste cete. Uşi se deschid pe furiş, umbre se strecoară ducând ordine secrete. La cinci dimineaţa, când palatul e cufundat în somn şi întuneric, câteva grupuri, îndrumate de mâini nevăzute, ajung prin curtea capelei până la ferestrele palatului. Ce vor? Instigatorii lor rămân în umbră. Ducele de Orléans şi contele de Provence, fratele regelui, ştiu pentru ce ei nu trebuie să fie astă-noapte în palatul regal. Deodată izbucneşte o împuşcătură (ca întotdeauna, e nevoie de o „provocare” pentru a stârni ciocnirea dorită). Şi răsculaţii apar de pretutindeni, cu sutele, cu miile, înarmaţi cu suliţe, securi şi flinte – regimentele de femei şi bărbaţii îmbrăcaţi în haine femeieşti. Atacul are un ţel precis: apartamentul reginei! Cum au găsit aceste femei de la halele Parisului, printre sutele de camere şi zecile de scări, drumul cel drept? Câteva santinele încearcă să oprească năvala cetelor: sunt ucise cu cruzime; un bărbat uriaş, bărbos, decapitează pe loc cadavrele – şi, în curând, capetele sângerânde joacă în vârful suliţelor.

Sacrificaţii şi-au împlinit însă datoria. Strigătul lor de moarte a trezit palatul. Una din cele trei santinele a izbutit să fugă, rănită, strigând prin sonorele săli de marmură: „Salvaţi pe regină!” Într-adevăr, strigătul acesta a salvat-o. O cameristă se năpusti în camera reginei... Jos, uşile

ferecate de soldaţii de gardă sunt zguduite de securi şi drugi de fier. Nu mai e timp. Maria Antoaneta, aruncându-şi o rochie peste cămaşă, un şal peste umeri, fuge, cu picioarele goale, cu ciorapii în mână, prin coridoarele lungi, prin marile anticamere, spre apartamentul regelui. Însă uşa e încuiată! Regina şi cameristele lovesc disperate cu pumnii în uşă. Cinci minute lungi, nesfârşite, aşteptă regina la uşa încuiată, în timp ce în camerele apropiate năvălitorii devastau, răsturnând paturile, dulapurile. În sfârşit, un servitor auzi loviturile reginei şi deschise; în acelaşi minut, guvernanta aduse pe Dauphin şi fetiţa. Familia e unită în jurul regelui. Viaţa e salvată. Dar numai viaţa...

La Fayette, care n-ar fi trebuit să doarmă în noaptea aceasta, se trezeşte în cele din urmă şi el. E poreclit în botjocură „Generalul Morfeu”. Îşi dă seama de urmările încrederii sale uşuratice. Cu rugăminţi, cu implorări, nu cu porunci autoritare, el scapă de măcel pe soldaţii de gardă şi cu cele mai mari osteneli scoase din apartamente plebea înfuriată. Acum, în ceasul primejdiei, apar, proaspăt raşi şi pudraţi, contele de Provence, fratele regelui şi ducele de Orléans. E miraculos cum mulţimea le face loc, plină de respect! Consiliul de coroană poate începe! Dar la ce să se mai sfătuiască? Palatul e încleştat de miile de răzvrătiţi, strâns din toate părţile ca o coajă de nucă. Nu e chip de fugă. Nici de tratative între învinşi şi învingători. Sub ferestre răsună strigătele norodului care cere, precum l-au îndemnat agenţii cluburilor: „Regele la Paris!, Regele la Paris!” Geamurile vibrează sub aceste furtunoase glasuri anonime şi, pe pereţii palatului, tremură portretele strămoşilor regali.

La aceste strigăte poruncitoare, regele întrebă cu privirea pe La Fayette. Trebuia să asculte? La Fayette, zeu al poporului, lăsă ochii în jos. Regele mai spera într-o amânare; dar, ca să arunce îndată câteva fărâmituri mulţimii flămânde, el se decise să apară pe balcon... Şi abia s-a arătat, că mulţimea îl aclamă; ea jubilează chiar când regele ei e învins. De ce n-ar jubila, când stăpânul ei, cu

capul gol, o priveşte cu bunăvoinţă şi se apleacă spre curtea unde doi din apărătorii săi au fost decapitaţi? Dar acestui om flegmatic nu-i este greu niciun sacrificiu moral; dacă, prin această autoumilire, poporul s-ar fi întors liniştit la Paris, probabil că regele ar fi pornit călare la vânătoare, ca să se despăgubească de pierderea de ieri. Însă poporul nu se mulţumeşte cu atât; în beţia lui, vrea un vin mai arzător. Să apară şi regina, mândra, ţeapăna, sfidătoarea Austriacă! Şi ea să-şi plece capul sub jugul invizibil! Picioarele bat pământul, tot mai întărâtate; strigătele răsună tot mai sălbatice; „Regina, regina pe balcon!”

Palidă de mânie, muşcându-şi buzele, Maria Antoaneta rămâne nemişcată. N-o reţine teama de insulte, de pietre sau de vreo împuşcătură – ci mândria ei ancestrală care nu s-a înclinat niciodată în faţa nimănui. Toţi o privesc jenaţi. Ferestrele vibrează de urlete, curând vor vâjâi pietrele aruncate. La Fayette i se adresează în cele din urmă: „Doamnă, e necesar, pentru ca poporul să se liniştească!” – „Atunci nu zăbovesc”, răspunse Maria Antoaneta. Îşi luă de mână cei doi copii – şi cu capul înălţat, cu buzele strânse, ieşi pe balcon. Nu ca să ceară îndurare – ci ca un soldat care porneşte la atac, decisă să moară fără să clintească... Ea se arată, dar nu se apleacă. Această atitudine paralizează pe adversar. În cele două priviri: ale reginei şi ale poporului, se întâlnesc două curente, două puteri contrare; timp de un minut, în piaţa uriaşă, domneşte tăcere mormântală. Nimeni nu ştie cum se va sparge această încordare de uimire, de spaimă: printr-o împuşcătură, printr-o grindină de strigăte şi de pietre? Atunci, La Fayette, curajos în marile momente, se apropie de regină şi, cavalereşte, se apleacă şi îi sărută mâna.

Gestul acesta a spart încordarea. S-a întâmplat ceva uimitor: „Trăiască regina!” răsună din mii de piepturi. Acelaşi popor, care s-a arătat încântat de slăbiciunea regelui, jubilează şi faţă de această mândră femeie, care nu i-a cerut favoarea prin niciun salut, prin niciun surâs silnic... Reîntoarsă în cameră, toţi o felicită pe Maria Antoaneta, ca şi cum ar fi trecut printr-o primejdie de moarte. Însă

dezamăgita nu se lasă înşelată de târziile urale ale poporului. Cu lacrimi în ochi, ea spune doamnei Necker: „Ştiu că ne veţi sili, pe rege şi pe mine, să mergem la Paris şi veţi purta în suliţele voastre capetele soldaţilor noştri de gardă!”

Regina a simţit bine. Poporul nu se mai mulţumeşte cu o plecăciune. Pentru ce s-a pus în mişcare o maşină atât de uriaşă, pentru ce au mers cu miile sub ploaia torenţială? Murmure primejdioase răsună iarăşi; garda naţională destinată să apere, se arată gata să năvălească cu mulţimea asupra palatului. În sfârşit, curtea cedează. De pe balcon şi prin ferestre sunt aruncate bilete pe care era scris că regele să se mute cu familia la Paris. Mai mult nu vroia poporul. Soldaţii depun armele, ofiţerii se amestecă în popor; urale, îmbrăţişări, dansuri; steagurile fâlfâie. Suliţele cu capete sângerânde sunt trimise la Paris.

Pe la orele două după-amiază, marile porţi aurite ale palatului sunt deschise. Într-o uriaşă caleaşcă trasă de şase cai se află regele, regina şi întreaga familie. Pentru totdeauna ei părăsesc Versailles. Un mileniu de autocraţie regală franceză s-a terminat.

Ieri a fost ploaie şi vânt. Azi, la 6 octombrie, o zi strălucitoare salută izbânda revoluţiei. Lumină limpede de toamnă, cer sidefiu şi nicio frunză nu e mişcată, ca şi cum natura şi-ar ţine răsuflarea, să vadă acest spectacol rar în cursul veacurilor: poporul care readuce în Capitală pe regele şi regina lui! Ce spectacol! Jumătate cortegiu mortuar, jumătate carnaval. Şi ce nouă etichetă! Nici călăreţi galonaţi înaintea caleştii, nici falconieri, nici soldaţi de gardă la dreapta şi la stânga, nici nobilimea în mare ţinută – ci un cortegiu dezordonat, murdar, în mijlocul căruia, ca o epavă, înaintează trista caleaşcă. În frunte, merge garda naţională, în uniforme uzate şi nici măcar în ordine – ci braţ la braţ, cu pipa între dinţi, râzând şi cântând, fiecare cu o bucată de pâine în vârful baionetei. Femeile, călare pe tunuri, împărţind şaua cu dragonii Sau

mergând pe jos, la braţ cu muncitori şi soldaţi, ca la joc. În urma lor, huruiau carele cu făină din depozitele regale, păzite de dragoni. Cavalcada tropăia înainte, înapoi în strigătele de veselie, aclamând fanatic pe conducătoarea amazoanelor, Théroigne de Méricourt. Şi, în caleaşca cenuşie, cu perdele pe jumătate lăsate, erau îngrămădiţi slăbănogul urmaş al Regelui-Soare, Ludovic XVI şi tragica fiică a Mariei Tereza, Maria Antoaneta cu copiii ei şi guvernanta. După ei, în acelaşi jalnic huruit, veneau trăsurile cu prinţii regali, curtenii, deputaţii, puţinii prieteni rămaşi credincioşi vechii monarhii.

Şase ore a durat acest cortegiu funerar de la Versailles la Paris. Pe tot parcursul curioşii priveau tăcuţi, fără să mai fluture pălăriile. Fiecare vroia să vadă pe rege şi pe regină în decăderea lor. Femeile strigau voioase: „Aducem înapoi pe brutar, pe brutăreasă şi pe micul lor ucenic. Acum s-a terminat cu foametea!” Maria Antoaneta se ghemuia în colţul caleştii să nu vadă, să nu fie văzută, să nu audă strigătele urii şi batjocurii. Poate că îşi amintea atunci de cortegiile triumfale de altădată sau de plecările voioase la baluri, la Operă, la supeuri, în cabrioletă, alături de favorita Polignac. Poate căuta atunci, printre soldaţii de gardă, pe unicul ei prieten, Fersen, care însoţea cortegiul, călare şi deghizat. Poate că nu se mai gândea la nimic, covârşită de oboseală, în lentul huruit al roţilor ce-o purtau spre destinul ei...

La porţile Parisului, cortegiul e întâmpinat sărbătoreşte. La lumina torţelor, primarul Bailly slăveşte ziua de 6 octombrie care a făcut din rege un supus al supuşilor săi. „Ce frumoasă zi, spuse el cu emfază, când parizienii vor avea în oraşul lor pe Maiestatea voastră şi familia regală!” Regele, cu toată pielea lui de elefant, a simţit împunsătura. Replică scurt: „Sper, domnul meu, că prezenţa mea va aduce pacea, concordia şi supunerea la legi!” Dar victimele epuizate nu se puteau odihni. Trebuiau să vină la primărie: tot Parisul vroia să-şi vadă prada. Bailly transmise vorbele regelui: „Mă văd totdeauna cu plăcere şi încredere în

mijlocul locuitorilor bunului meu oraş Paris!” Dar uită să repete cuvântul „încredere”. Regina observă cu surprindere omisiunea acestui cuvânt, atât de important. Ea spuse tare că regele şi-a exprimat şi încrederea lui. „Auziţi, domnii mei, – spuse Bailly cu promptitudine – e şi mai bine decât aş fi spus eu însumi!” În sfârşit, luminaţi de facle, condamnaţii la domiciliu forţat fură arătaţi la ferestre, pentru ca poporul să se convingă că nu sunt păpuşi costumate, ci chiar regele şi regina. De ce n-ar fi acum generos poporul victorios? Prelung răsună în piaţa Grevei: „Trăiască regele! Trăiască regina!” Fără pază militară ei sunt duşi la Tuileries, să se odihnească şi să mediteze la cumplita lor decadenţă.

De 150 de ani, din vremea lui Ludovic XIV, curtea n-a mai locuit în vechea reşedinţă regală. Camerele sunt goale, mobilele vraişte, lipsesc paturi şi lămpi, uşile nu se închid şi aerul rece suflă prin geamurile sparte. La repezeală, se improvizează un lagăr de noapte pentru familia căzută acolo ca un meteor din cer. „Ce urât e aci, mamă!” spuse la intrare micul Dauphin, deprins cu strălucirea somptuoasă de la Versailles şi Trianon. „Copilul meu, răspunse regina, aci a locuit Ludovic XIV şi s-a simţit bine. Nu trebuie să fim mai pretenţioşi decât dânsul!” Placidul Ludovic XVI nu se plânse de incomodul adăpost. El căscă şi spuse: „Fiecare să se aranjeze cum poate. În ce mă priveşte, sunt mulţumit”.

Însă Maria Antoaneta nu e mulţumită. Casa aceasta nu e decât o închisoare pentru dânsa. Şi nu poate uita în ce mod înjositor a fost târâtă până aci.

CONŞTIINŢĂ DE SINE

În 1789, Revoluţia nu e conştientă de propria ei putere. Totuşi, uneori se sperie de îndrăzneala ei. Astfel, Adunarea Naţională, burghezia, consilierii Parisului încă credincioşi regalităţii, sunt înspăimântaţi de lovitura hoardelor de amazoane, care i-au predat pe regele dezarmat. De ruşine, ei încearcă să acopere ilegalitatea actului brutal, să schimbe caracterul acestei strămutări „voluntare” a familiei regale. De fapt, ei acoperă cu frumoşi trandafiri mormântul autorităţii regale, care a murit în ziua de 6 octombrie. Delegaţiile se succed una după alta, pentru a-l asigura pe rege de credinţa lor. Parlamentul trimite treizeci de membri, de asemenea magistratura, Universitatea, Curtea de conturi, Consiliul de coroană. Primarul exprimă Mariei Antoaneta fericirea oraşului pe care l-a ales ca reşedinţă permanentă! La 20 octombrie, Adunarea Naţională exprimă aceleaşi sentimente; la ferestre, masele populare se adună zilnic şi strigă: „Trăiască regele! Trăiască regina!”

Însă Maria Antoaneta nu vrea să-şi facă iluzii. Împreună cu regele, cu totul sub ascultarea ei, se opune cu îndărătnicie prostească (deşi omeneşte ar fi justificată) acestei trandafirii cocoloşiri a realităţii. Ea nu vroia şi nici nu putea să uite cum a fost înjosită: soldaţi măcelăriţi, palatul din Versailles devastat şi acel cumplit „cortegiu funerar” spre Paris. Atunci, Adunarea Naţională n-a mişcat un deget. E închisă acum la Tuileries – şi toată lumea trebuie să afle cum au fost călcate sfintele drepturi ale unui monarh. Amândoi îşi accentuează înfrângerea: regele nu se mai duce la vânătoare, regina evită teatrele, nu apare în stradă şi astfel ei pierd toate ocaziile de a redeveni populari la Paris. Această orgolioasă izolare e primejdioasă. Curtea

recunoscându-se violentată, dovedeşte poporului puterea lui. Nu poporul, nu Adunarea Naţională au adâncit şanţurile despărţirii în jurul Tuileriilor, ci însuşi regele şi regina şi-au încercuit libertatea, care nu le este însă cu totul contestată.

Deşi considerată ca închisoare, curtea de la Tuileries trebuie să fie totuşi regală. În uriaşe care au fost aduse de la Versailles, mobilele şi podoabele. Tâmplari şi tapiţeri lucrau cu febrilitate. Au venit şi vechii funcţionari ai curţii; droaia de camerişti, lachei şi vizitii a umplut atenansele. Livrelele strălucesc iarăşi, ceremonialul e reluat. Singura deosebire e că uşile nu mai sunt păzite de nobili soldaţi de gardă, ci de companiile de cetăţeni ale lui La Fayette.

Familia regală ocupă puţine camere din uriaşele apartamente de la Tuileries şi Louvre. Căci ea nu mai dădea serbări, baluri, redute, recepţii. Şi-a rezervat numai partea ce dă spre grădină (incendiată în 1870, în timpul Comunei, şi nerefăcută de-atunci).

La primul etaj se afla apartamentul regelui, al surorilor, al copiilor şi un mic salon. La parter, apartamentul reginei, cu o sală de primire, o sufragerie şi o cameră de biliard. Aceste caturi, pe lângă vechea scară, au fost legate cu o mica scară zidită din nou: aceasta ducea din odăile reginei la acele ale regelui şi Dauphinului; numai regina şi guvernanta aveau cheia de la această uşă de comunicaţie familiară. E de observat că această împărţire a apartamentelor tindea la izolarea reginei de restul familiei. Aşa a vrut dânsa. Să locuiască şi să doarmă singură şi, mai ales, să primească vizite fără ca vizitatorul să fie nevoit a trece pe scara principală. Această orânduire s-a dovedit avantajoasă: regina putea merge oricând la etajul de sus; ea nu putea fi surprinsă de slujitori, de spioni, de garda naţională şi nici chiar de rege. Chiar în „închisoare”, regina şi-a păstrat „dezinvoltura”, libertatea ei personală.

Nu prea era o reşedinţă plăcută, acest vechi castel cu lungi coridoare, abia luminate zi şi noapte de fumegânde lămpi cu ulei, cu strâmte scări spiralate, cu odăi tixite de slujitori şi de gărzi naţionale. Familia regală ducea totuşi o

viaţă mai liniştită, mai intimă şi poate chiar mai comodă decât la Versailles. După micul dejun, regina îşi chema copiii, se ducea la liturghie şi rămânea apoi singură în camera ei până la prânz. Juca apoi cu soţul ei o partidă de biliard (slabă compensaţie pentru un vânător). Se retrăgea iarăşi (în timp ce regele citea sau dormea) în odăile ei, sau ţinea sfat cu prietenii credincioşi: Fersen, prinţesa Lamballe. La cină, se aduna toată familia, mătuşile, contele de Provence cu soţia lui şi câţiva intimi. La unsprezece, luminile erau stinse: fiecare se retrăgea în camera lui. Această viaţă regulată, mic-burgheză, nu cunoştea nicio pompă, nicio serbare. Nici bijutierii, nici modistele nu mai erau chemaţi. Regele trebuia să-şi păstreze banii pentru scopuri mai importante: pentru serviciul politic secret şi acel de corupţie... Prin ferestre se vede grădina tomnatică. Timpul fuge repede. Înainte, mergea prea încet pentru vesela regină. Acum e linişte în jurul ei – şi ea are pentru întâia oară răgaz să se gândească serios.

Într-adevăr, respinsă brutal spre ea însăşi, Maria Antoaneta începe să se regăsească. Îşi dă seama că uşurinţa cu care soarta i-a dat totul, darurile vieţii care au copleşit firea ei uşuratică, sprinţară şi neglijentă – au sărăcit-o sufleteşte. Deprinsă prin naşterea şi înalta ei situaţie să obţină orice şi să nu se ostenească cu nimic, lăsându-se să trăiască precum vroia, i se păreau toate bune şi drepte. Miniştrii gândeau, poporul lucra, bancherii plăteau pentru bunăstarea ei. Lua totul, fără să mulţumească măcar. Abia acum, la o răspântie a istoriei, când trebuie să-şi salveze coroana, copiii şi propria-i viaţă, ea caută într-însa puteri de rezistenţă şi scoate la iveală rezerve nefolosite, de inteligenţă şi tact. „Abia în nenorocire ştii cine eşti; acest frumos şi înţelept proverb apare şi în scrisorile ei. Sfaturile mamei, ale prietenilor n-au influenţat mândria ei. Erau prea timpurii pentru ea. neştiutoarea. Suferinţa e prima, unica învăţătoare a Mariei Antoaneta.

O epocă nouă începe o dată cu nefericirea în viaţa acestei femei. Însă nefericirea nu schimbă niciodată un

caracter, nu scoate la iveală elemente noi – ci situaţii noi. Maria Antoaneta n-a devenit dintr-odată inteligentă, activă, energică în aceşti ani ai ultimei lupte. Aceste calităţi au fost ţinute în umbră de trândăvia ei sufletească, de copilăreasca ei cochetărie, de orgoliul exagerat. Ea s-a jucat cu viaţa – n-a luptat încă cu dânsa. Abia acum, după marile provocări, energiile ei s-au trezit. Ea gândeşte şi cumpăneşte. Lucrează pentru că e nevoită să lucreze. Se înalţă; soarta o sileşte să fie mare, să nu se lase strivită. La Tuileries a început o viaţă cu adevărat nouă. Ea, care timp de 20 de ani n-a citit cu atenţie, până la sfârşit, un raport, o carte, şi a scris la repezeală, în vârtejul jocului, sportului şi modei – a făcut din masa ei de scris un birou, din camera ei un cabinet diplomatic. Tratează, în locul regelui, cu miniştri şi ambasadori, supraveghează măsurile lor, redactează scrisori. Învaţă tehnica înţelegerilor secrete, pentru a se pune în legătură cu prietenii din străinătate; scrie cu cerneală simpatică şi trimite veşti printr-un sistem de cifre, în ziare şi cutii de ciocolată. Fiecare cuvânt trebuie bine cântărit şi tăinuit, căci spionii mişună peste tot. Face totul singură, fără secretar. Dacă e interceptată o singură scrisoare a ei, soţul şi copiii sunt pierduţi. Lucrează până la sleire, această femeie nedeprinsă cu munca. „Sunt obosită de atâtea mâzgălituri”... „Nu mai văd ceea ce scriu”...

Schimbarea Mariei Antoaneta se vădeşte şi prin faptul că a învăţat să recunoască importanţa sfaturilor cinstite şi să distingă dintr-o privire împrejurările politice. Ea, care îşi reţinea căscatul când primea pe încăruntitul ambasador Mercy, aprecia în cele din urmă pe acest bărbat cu multă experienţă. „Sunt nerăbdătoare – scria dânsa acestui amic al mamei sale – să găsesc momentul de a vă revedea şi vorbi liber”... La 35 de ani, ea a devenit conştientă de rostul ei; nu să triumfe lesnicios ca femeie frumoasă, cochetă şi risipitoare, ci să vadă departe şi să lucreze pentru chestiuni durabile, ca regină şi ca fiică a Mariei Tereza. Mândria ei se întoarce acum spre misiunea de a fi mare în vremuri mari, să fie curajoasă, luptând pentru altceva decât pentru puterea şi fericirea ei personală. Nu se mai gândeşte la

fericire egoistă. „Datoria unui rege e să sufere pentru alţii şi noi o împlinim bine. Se va recunoaşte aceasta într-o zi”... Târziu şi-a dat seama că ea e destinată să devină o figură istorică – şi aceasta îi sporeşte puterile. Când un om e decis să se apropie de adâncimile personalităţii sale, se trezesc atunci forţele latente ale strămoşilor. Şi în Maria Antoaneta cea slabă şi uşuratică se deşteaptă străbunii Habsburgici. Vrea să fie „demnă de Maria Tereza”, curajoasă. Cuvântul „curaj” devine laitmotivul simfoniei sale tragice. „Nimic nu-i poate frânge curajul.” Când află că fratele ei Iosif a suportat până la sfârşit, cu hotărâtă bărbăţie, cumplita lui agonie, ea se simte în chip profetic chemată spre aceeaşi soartă. „Îndrăznesc să spun că el a murit demn de mine”, scrie dânsa. E cuvântul cel mai conştient al vieţii sale.

Această mândrie purtată ca un steag în faţa lumii o costă pe Maria Antoaneta mai mult decât cred alţii. – Căci, în adâncul ei, ea nu e o eroină născută pentru luptă aspră, ci o femeie dintre cele mai feminine, făcută pentru duioşie şi dărnicie. Curajul ei e ca să dea altora curaj. Nu prea crede în zile mai bune. Abia întoarsă în camera ei, mândria îi scade: braţele atârnă obosite. Fersen o găseşte mai totdeauna în lacrimi. Orele petrecute cu acest mult-iubit prieten, nu sunt pierdute în jocuri galante; el trebuie să se încordeze pentru a înlătura oboselile şi melancolia acestei regine nefericite. Aceasta îl face s-o iubească mai mult. „Am văzut prea multe orori, prea mult sânge, ca să mai putem fi vreodată fericiţi!” Ura o urmăreşte pe această dezarmată, care nu mai are alt apărător decât conştiinţa ei. „Aştept adevărata judecată din partea viitorului; aceasta mă ajută să suport suferinţele.” Dar în unele ore de deznădejde, ea are o singură dorinţă: să se sfârşească totul mai repede. „De s-ar putea ca tot ce facem şi suferim acum, să fie într-o zi cel puţin spre fericirea copiilor noştri! Aceasta e singura dorinţă ce mi-o pot încă permite!”

Numai gândul la copiii ei o poate face să scrie cuvântul „fericire”. Numai prin copiii ei ar fi şi dânsa fericită. „Când sunt tare tristă, îmi aduc micuţii aci”... „Sunt toată ziua

singură şi copiii mei sunt singura mea consolare”... Din patru, doi au murit de timpuriu. Şi toată iubirea ei, pe care a risipit-o altădată cu atâta uşurinţă, o concentrează asupra celor rămaşi. Dauphinul mai ales, îi face multă bucurie: e bine dezvoltat, vioi, deştept şi drăgăstos. Dar elanurile şi duioşiile au devenit şi ele clarvăzătoare la această femeie mult încercată. Deşi îşi adoră băiatul, nu-l răsfaţă. „Tandreţea noastră pentru acest copil trebuie să fie severă”, scrie ea guvernantei. „Să nu uităm că avem de educat întrînsul un rege.” Când a predat pe fiul ei noii educatoare, doamna Tourzel (care a luat locul doamnei Polignac), regina i-a dat, ca introducere, o descriere psihologică în care se vădesc calităţi de observaţie rămase până atunci în stare latentă şi un instinct sufletesc nebănuit. Cine compară acest document al mamei (care descrie în toate amănuntele firea copilului ei) cu scrisorile ei anterioare, abia poate crede că sunt scrise de una şi aceeaşi mână – atât e departe Maria Antoaneta de cealaltă, care a fost odată fericită. Nefericirea îşi imprimă mai adânc pecetea ei în sufletele fragede, nepregătite. Caracterul ei, agitat şi curgător ca apa, a căpătat acum contururi clare. „Când vei deveni în cele din urmă tu însăţi?” o întreba mama ei deatâtea ori. Acum, când s-au ivit primele fire albe la tâmple. Maria Antoaneta a devenit în sfârşit ea însăşi.

Această deplină schimbare se vădeşte şi în unicul portret al reginei, executat în timpul cât a stat la Tuileries. Acest desen al unui pictor polonez, Kucharski, a rămas neterminat, din cauza fugii la Varennes. E totuşi cel mai desăvârşit. În tablourile de paradă ale d-nei Vigée-Lebrun se vede grija de a se arăta privitorului, prin costume şi decoraţiuni costisitoare, că femeia pictată e regina Franţei. Pălărie fastuoasă, cu splendide pene de struţ, rochie de brocart scânteind de diamante, tron de catifea, alegorii mitologice... Însă în portretul lui Kucharski lipsesc toate aceste draperii şi podoabe. O femeie încă frumoasă şade pe un scaun şi priveşte visătoare. Pare puţin obosită. Nu poartă toaletă de gală, nici podoabe. Nu mai e timp pentru

poze de comediană. Şade simplă, modestă. Părul are bucle naturale: nu mai e o coafură monumentală. Lucesc şi primele fire argintii... Nu mai e ţinuta studiată, care vrea să lase impresie falsă. Gura nu mai surâde, nici ochii. Un fel de lumină tomnatică, încă frumoasă – o blândă frumuseţe maternă; e femeia între două vârste, nici tânără, nici bătrână – care nu mai doreşte dar e încă dezirabilă. Aşa visează această regină, în portretul neisprăvit – pe când în celelalte portrete se pare că, în toată splendoarea tinereţii şi frumuseţii, ea s-a oprit o clipă în faţa pictorului şi a fugit, răpită de joc, de dans, de râsete, în vârtejul curţii fastuoase. După mii de tablouri în care ea e zeificată, în rame scumpe de marmură şi fildeş, această foaie neisprăvită a lui Kucharski ne arată în sfârşit un om – ne arată că această regină are şi ceva care se numeşte suflet.

În lupta ei împotriva Revoluţiei, regina se bizuia pe un singur tovarăş: timpul. Numai răbdarea şi tergiversările o puteau ajuta. Însă timpul, oportunist, se pune regulat de partea celor tari, părăsind pe cei cari au rămas inactivi. Revoluţia înaintează, mii de partizani noi vin de la ţară, din oraşe, din armată. Noul club al iacobinilor e din ce în ce mai puternic. În cele din urmă, regele şi regina îşi dau seama de primejdia izolării lor şi caută aliaţi.

De mai multe ori i s-a oferit curţii, cu vorbe acoperite, un aliat de seamă. Din septembrie, se ştia la Tuileries că „leul Revoluţiei”, temutul şi admiratul conte Mirabeau, conducător al Adunării Naţionale, ar fi gata să primească hrană aurită din mâna regelui. Printr-un mijlocitor, el a făcut să se afle la palat că e mai mult de partea lui, decât contra lui. Pe atunci, curtea de la Versailles se mai credea stăpână pe situaţie şi n-a preţuit cum se cuvine pe acest geniu al revoltei, care întrupa voinţa de libertate şi a cărui putere de răsturnare se complăcea în anarhie, în haosul statului, căci haos era şi în el însuşi. Ceilalţi membri ai Adunării erau profesori cumsecade, jurişti cu bun simţ, democraţi cinstiţi, care visau o nouă ordine ideală. Puterea vulcanică a lui Mirabeau, cât a zece bărbaţi, cerea furtună universală: îi trebuia o societate frământată, pentru că şi viaţa lui

morală, materială şi familiară era frământată şi tulbure. Pamfletele, aventurile galante, duelurile, scandalurile sale de până atunci erau ventile de uşurare a temperamentului său supraîncordat, pe care nu l-au putut stăvili închisorile Franţei. Acestui suflet sălbatic îi trebuia spaţiu larg: era ca un taur furios, scăpat din grajdul strâmt în arena Revoluţiei, răsturnând totul în cale. Înfricoşată de glasul lui tunător, Adunarea Naţională se plecă sub jugul său. Mirabeau, spirit puternic, mare scriitor, găsea repede formulele lapidare şi limpezea legile cele mai grele. Cu patosul său înlănţuia voinţa Adunării şi, dacă n-ar fi fost neîncrederea ei din cauza trecutului său tenebros, Adunarea franceză ar fi fost de la început unitară cu un singur conducător.

Dar acest stentor al libertăţii nu era el însuşi liber. Era covârşit de datorii şi legat de procese murdare. Un Mirabeau nu putea trăi şi activa decât în risipă. Îi trebuiau fast, buzunare pline, ospăţuri, secretari, femei, servitori, complici. Ca să-i meargă din plin şi să fie liber în felul lui, el se ploconea şi înaintea duşmanilor. A lui Necker şi ducelui de Orléans, a fratelui regelui şi în cele din urmă curţii regale. Maria Antoaneta, care ura pe transfugii nobilimii, nu vroia să audă de „monstrul” a cărui favoare era de vânzare. „Sper – răspunse ea mijlocitorului, contele La Marck – că nu vom fi niciodată atât de nefericiţi, încât să fim nevoiţi să recurgem la suprema neplăcere de a căuta ajutorul unui Mirabeau!”

Însă cinci luni mai târziu, contele La Marck primeşte prin ambasadorul Mercy vestea că Regina e dispusă să trateze cu Mirabeau, cu „monstrul” – adică să-l cumpere! Acesta află cu lăcomie că Ludovic XVI a semnat patru creanţe de câte un sfert de milion Livre fiecare, care îi vor fi achitate la sfârşitul sesiunii Adunării Naţionale – „cu condiţia ca el să-mi facă servicii bune”, adaugă economul şi prevăzătorul rege. Abia şi-a văzut datoriile anulate printr-o trăsătură de condei, Mirabeau (care avea să primească şi câte şase mii livre lunar), se aruncă cu nemăsurată bucurie în vârtejul acţiunii, crezând că numai el poate salva în acelaşi timp

revoluţia, ţara şi regele. Cu buzunarele pline de bani, „leul Revoluţiei” şi-a adus aminte că a fost totdeauna un înfocat regalist. La 10 mai, el a semnat chitanţa propriei sale vânzări, obligându-se să-l servească pe rege „cu loialitate, cu zel şi curaj”... „Voi fi totdeauna ceea ce am fost: apărător al puterii monarhice în sensul stabilit de lege, şi apostol al libertăţii în măsura încuviinţată de puterea regală. Inima mea va urma steagul ce i-a fost deja indicat de raţiune!”

Ambele părţi ştiau prea bine că acest contract nu e prea onorabil, ci un compromis dubios. S-a stabilit ca Mirabeau să nu apară personal la palat, ci să transmită în scris sfaturile sale către rege. Pentru stradă, Mirabeau avea să fie revoluţionar, la Adunare avea să lucreze pentru cauza regelui. Trimitea monarhului scrisoare după scrisoare: ştia că, de fapt, adresantul era regina. Spera că va fi înţeles de dânsa. „Regelui – scria el într-o notă – îi trebuie un singur om şi acesta e soţia lui... Ea n-ar putea trăi fără coroană; sunt sigur că ea nu-şi poate păstra viaţa dacă nu-şi păstrează şi tronul.” Cu tridentul vorbelor, Mirabeau speră să potolească valurile tot aşa de uşor pe cât le-a stârnit. Şi, în orgoliul său exagerat, el se vede în acelaşi timp preşedinte al Adunării Naţionale şi prim-ministru al regelui şi reginei. Se înşela. Maria Antoaneta nu-i acorda nicio încredere. Cu instinctul omului mijlociu, ea ura pe acel om demonic, ignorând măreaţa amoralitate a acestui geniu. Bănuia numai primejdii şi intrigi la acest tiran pasionat. Gândul ei secret era ca acest om să fie cât mai repede achitat şi expediat. Însă Mirabeau a fost cumpărat cu bani scumpi, şi trebuia să dea „sfaturi”, căci era deştept şi dibaci. Sfaturile lui vor fi citite; acest agitator corupt va fi folosit pentru „cauza bună” în Adunarea Naţională, pentru a corupe pe alţii. Leul va urla la Adunare, dar la curte va fi purtat în laţ. Aşa gândea Maria Antoaneta, fără să acorde un pic de încredere acestui om primejdios.

După prima lună de miere, Mirabeau şi-a dat seama că scrisorile sale merg la coşul regal, în loc să aprindă focul. Ştia din experienţă politică şi din nenumărate aventuri cu femeile, că puterea lui rezidă mai mult în vorba decât în

scrisul său. El electrizează direct, prin influenţă personală. Şi îndemnă pe La Marck, mijlocitorul său, să solicite o convorbire cu regina. O singură audienţă – şi neîncrederea ei se va schimba în admiraţie. Când îl va cunoaşte odată, nu se va mai putea lipsi de dânsul! După multe ezitări, Maria Antoaneta se decise să-l primească pe Mirabeau, la 3 iulie, în castelul din Saint-Cloud.

Această întâlnire trebuia, fireşte, să fie secretă. Printr-o ironie a soartei, Mirabeau a avut parte de o scenă în grădină, la fel cu acea visată de înşelatul cardinal Rohan. Parcul de la Saint-Cloud avea boschete şi colţuri discrete: aceasta o ştia şi Axel Fersen. Regina a ales parcul, ca să ţie departe pe curioşi. A fixat întâlnirea pe duminică, la ora opt dimineaţa, când curtea dormea încă şi garda nu permitea vizite. Şi, după ce a petrecut noaptea la sora lui din Passy, Mirabeau a pornit în zori spre Saint-Cloud, într-o trăsură, având ca vizitiu pe nepotul său, deghizat. A lăsat apoi trăsura într-un colţ retras şi, îndesându-şi pălăria peste ochi, învăluit în manta, ca un conjurat, Mirabeau se furişă în parc printr-o poartă laterală, lăsată într-adins deschisă.

Curând, auzi paşi uşori pe pietriş. Regina apăru singură. În clipa când vroi să se încline, Mirabeau observă pe chipul reginei o expresie de spaimă. Ştia că faţa lui de aristocrat plebeian, răvăşită de patimi, ciupită de vărsat, violentă, cuprinsă de păr zbârlit, a provocat tuturor femeilor, la prima vedere, o groază care le făcea să dea înapoi. Dar puterea de Meduză a urâţeniei, după primul efect de repulsie, ştia să şi atragă. Şi spaima se schimba în admiraţie şi, deseori, în pasiune sfâşietoare.

Ce-a vorbit regina cu Mirabeau, în acea oră, fără martori, a rămas o taină. Se ştie numai că nu Mirabeau a supus voinţei sale pe regină, ci regina pe Mirabeau. Prestanţa ei sporită de nimbul regal, demnitatea ei naturală şi înţelegerea pe care ea a vădit-o atunci cu hotărâre şi energie, l-au subjugat pe Mirabeau, fire repede înflăcărată. Curajul lui se schimbă în simpatie. Când părăsi parcul, el apucă de braţ pe nepotul său şi-i spuse cu pasiunea lui specifică: „Ea e o femeie minunată, foarte distinsă şi foarte

nenorocită. Dar eu o voi salva!” Lui La Marck, el i-a spus: „Nimic nu mă va reţine; prefer să mor decât să nu-mi ţin promisiunea!”

Din partea reginei, nu e nicio mărturie despre această întâlnire. Niciun cuvânt de mulţumire sau de încredere. Nu i-a scris un rând şi nici n-a vrut să-l mai revadă pe Mirabeau. La această întâlnire n-a încheiat cu el un legământ, ci a primit asigurarea devotamentului său: i-a îngăduit numai să se jertfească pentru dânsa.

Dar Mirabeau a făcut două promisiuni. A jurat credinţă regelui şi naţiunii. Şi a luptat în acelaşi timp pentru ambele partide. Niciodată, un politician n-a jucat cu mai multă măiestrie până la sfârşit acest primejdios rol dublu. Nu-i era totuşi aşa de uşor. Ţinea cuvântări la Adunare şi la cluburi, agita, parlamenta, primea vizite, citea, scria la prânz rapoarte şi propuneri pentru Adunare şi, seara, rapoarte secrete pentru rege. Trei, patru secretari nu pridideau să redea cuvintele lui repezi, potopitoare. Nu-i era de ajuns. Vroia mai multă muncă, mai multă primejdie, mai multă răspundere şi, în acelaşi timp, să trăiască, să petreacă. Ca un dansator pe sârmă, el îşi căuta echilibrul, la dreapta, la stânga; jongla cu extraordinară repeziciune în serviciul ambelor cauze şi nimeni nu-l putea surprinde în dublul său joc. Era contra regelui? contra poporului? Probabil că, în unele clipe, nici el nu mai ştia, posedat de propria lui pasiune. Această duplicitate nu putea totuşi să dureze. Bănuielile ieşeau la iveală. Marat îl numeşte vândut, Fréron îl ameninţă. „Mai multă virtute şi mai puţin talent” i se striga la Adunarea Naţională. Îmbătat însă de lupta lui, neînfricoşat, el îşi etala noua lui bogăţie, deşi întreg Parisul cunoştea datoriile lui. Oamenii se întrebau cu mirare de unde are el mijloace să ţină o casă princiară, să dea splendide banchete, să cumpere biblioteca lui Buffon, să acopere cu diamante cântăreţe de la Operă şi cocote. El însă înainta ca un stăpân al furtunii. Dacă îl ataca cineva, se năpustea cu măciuca mâniei sale, cu fulgerele ironiei sale, ca Samson asupra filistinilor. Înconjurat de suspiciuni,

de prăpăstii, de primejdii mortale, el îşi simţea puterea uriaşă: era în elementul său, în lupta cea adevărată, potrivită cu măsura lui. Puterea lui, ca flacăra înainte de a se stinge, pâlpâia mai tare în aceste luni decisive. În sfârşit, geniul său şi-a găsit misiunea supremă: să oprească inevitabilul, să înfrâneze destinul. S-a aruncat în vâltoarea evenimentelor, cu toată făptura lui, singur împotriva milioanelor de oameni, vroind să întoarcă înapoi uriaşa roată a revoluţiei.

O atare luptă grandioasă pe două fronturi, pentru două cauze, depăşea putinţa de înţelegere politică a unei naturi dintr-o bucată, ca aceea a Mariei Antoaneta. Cu cât era mai asaltată de rapoartele şi sfaturile nebuneşti ale lui Mirabeau, cu atât judecata ei, în fond cumpătată, le respingea cu spaimă. El vroia să gonească pe diavolul cu ajutorul lui Belzebut, să distrugă revoluţia prin excesul ei: anarhia. Să facă „politica *mai* răului”, ca şi medicul care întrebuinţează mijloace eroice ca să salveze pe bolnav. Să aţâţe mişcarea populară în aşa fel, încât poporul însuşi să gonească Adunarea Naţională. Nu linişte şi pace – ci, dimpotrivă, nedreptăţile şi nefericirile să fie sporite până la maximum, pentru ea să se ivească adânca nevoie de ordine nouă. adică de restabilirea vechii ordini. Acesta era ţelul lui Mirabeau, care nu se temea de războiul civil. Regina era însă înspăimântată de această nebunească urzire. „Patru duşmani înaintează în goană: birurile, bancruta, armata şi iarna... Războiul civil e sigur şi probabil necesar.” Cum putea să provoace el, în aceste momente un război civil? Regina numea acest plan „nebunesc de la început până la sfârşit”. Neîncrederea ei faţă de acest amoralist, nu mai putea fi reţinută. Mirabeau încerca zadarnic să trezească, cu fulgerele lui, familia regală din letargie: aştepta ea, ca oile, până ce vor veni măcelarii? El ştie că luptă zadarnic pentru această curte de mult inaptă pentru adevărata acţiune. Dar lupta e elementul lui. Chiar un om pierdut, luptă încă pentru o cauză pierdută. Într-un ultim apel el se adresează slabului rege, nefericitei regine.

Chiar dacă el însuşi va scăpa în naufragiul public, îşi va putea spune cu mândrie, în refugiul său, că şi-a pregătit propria lui prăbuşire pentru a salva pe toţi. „Numai voi n-aţi vrut!”

Într-adevăr, ei n-au vrut. *Biblia* interzice ca boul şi calul să fie înhămaţi la acelaşi plug. Curtea, conservatoare, greoaie, nu putea merge în pasul iute, înflăcărat al marelui tribun. Femeie din lumea veche, Maria Antoaneta nu înţelegea firea revoluţionară a lui Mirabeau. Ea mergea în linie dreaptă. El juca totul pe o carte. Juca până în ultimă clipă, din plăcerea de a juca, de a risca, de a lupta. Dar şi din mândrie, singur contra poporului, a Adunării şi a curţii – crezând că lucrează pentru binele tuturora! Mereu se năpustea în arenă, cu trupul hărţuit de patimi, cu sângele înfierbântat. Timp de opt luni – pentru rege şi revoluţie în acelaşi timp – până ce moartea s-a aruncat asupra lui. A ţinut încă o cuvântare, a dictat până în ultimul moment secretarilor, s-a culcat în ultima noapte cu două cântăreţe de la Operă – şi puterea lui a fost brusc curmată... Mulţimea se adună în faţa casei sale. Mai bate oare inima Revoluţiei? Trei sute de mii de oameni au urmat coşciugul spre Pantheon, unde Mirabeau avea să se odihnească de veci.

Jalnic cuvânt: „veşnicie” în aceste vremuri furtunatece! Când, după doi ani, s-au descoperit legăturile lui Mirabeau cu regele, trupul încă neputrezit cu totul fu smuls din mormânt şi aruncat în groapa abatorului de vite.

La moartea lui Mirabeau, numai curtea a tăcut. Ştia de ce tace. E prostească anecdota că regina ar fi plâns atunci. E mult mai probabil că a salutat moartea acestui complice cu un suspin de uşurare. Mirabeau a fost prea mare şi deştept ca să asculte şi să slujească. Curtea s-a temut de dânsul, cât a trăit. Îi era teamă şi după moartea lui. În timp ce Mirabeau mai horcăia în patul său, un agent credincios al curţii a fost trimis acasă la dânsul ca să sustragă repede din biroul lui scrisorile trădătoare, înţelegerea trebuia să rămână secretă: era ruşinoasă şi primejdioasă pentru amândoi, pentru curte şi pentru Mirabeau. Cu moartea lui a

dispărut însă singurul om care ar fi putut mijloci între monarh şi popor. Acum, Maria Antoaneta şi Revoluţia stau faţă în faţă, una împotriva celeilalte.

FUGA E PREGĂTITĂ

Curtea e iarăşi singură. Îi rămân două mijloace: să combată revoluţia sau să capituleze. Ca întotdeauna, curtea alege între două hotărâri calea de mijloc, cea mai nefericită: fuga.

Mirabeau a emis la timp ideea că regele trebuie să evite restabilirea autorităţii sale, în starea de dezarmare în care se afla la Paris. Pentru a lupta bine, e nevoie de armată liberă şi pământ ferm sub picioare. Mirabeau l-a sfătuit pe rege să nu dispară pe furiş: e contrar demnităţii sale. „Un rege nu fuge de poporul său.” Să plece la lumina zilei, la plimbare prin împrejurimi, unde să-l aştepte unul din regimentele sale credincioase şi apoi, călare, în fruntea armatei sale, să trateze ca om liber cu Adunarea Naţională. Un asemenea sfat se potriveşte nehotărâtului Ludovic XVI, mai puţin ca oricui. El se sfătuieşte, ezită mereu. Ţine mai mult la comoditate decât la viaţa lui.

Acum, când Mirabeau e mort, Maria Antoaneta, obosită de zilnice înjosiri, reia cu energie această idee. Nu se sperie de primejdia fugii, ci numai de lipsa de demnitate legată de noţiunea evadării unei regine. Situaţia se înrăutăţeşte zi cu zi. Nu mai e posibilă o alegere. Într-o scrisoare către ambasadorul Mercy, refugiat la Bruxelles, ea a examinat toate alternativele şi încheie: „...văd însă din toate părţile lucruri atât de rele pentru noi, încât tot e mai bine, în căutarea unui mijloc de salvare, să mergem până la ultimele consecinţe, decât să ne lăsăm nimiciţi în totală inacţiune”... Mercy o îndemnă să nu mai întârzie, căci revoluţia progresează zilnic în toate clasele şi în curând nu va mai putea conta nici pe armată.

Afară de revoluţie, ameninţa o altă primejdie. Prinţii

francezi, contele d’Artois, Condé şi ceilalţi emigranţi, eroi proşti dar fanfaroni gălăgioşi, zăngăneau săbiile în jurul graniţei. Unelteau în toate ţările, mascând penibila lor situaţie de transfugi, făcând pe curajoşii câtă vreme nu mai erau în primejdie. Umblau de la o curte la alta, aţâţând împotriva Franţei pe regi şi împăraţi, fără să se gândească cât de mult îngreunează situaţia regelui şi reginei prin goalele lor demonstraţii. „El (d’Artois) nu se gândeşte cât de mult primejduieşte pe rege şi pe sora mea cu planurile şi încercările sale”, scria împăratul Leopold II al Austriei. Aceşti mari eroi refugiaţi la Koblenz şi Turin, duceau o viaţă somptuoasă şi se arătau setoşi de sângele iacobinilor. Cu mare greutate, Maria Antoaneta îi putea împiedica să săvârşească prostiile cele mai grosolane. Şi lor trebuia să li se taie aripile. Regele trebuie să fie liber, ca să înfrâneze ambele primejdii: cea a ultra-revoluţionarilor din Paris şi cea a ultrareacţionarilor de peste graniţă. Regele trebuie să fie liber – şi în acest scop a fost aleasă o cale indirectă, cea mai penibilă: fuga.

Realizarea fugii e în mâinile reginei, însă ea încredinţează pregătirile practice aceluia în care se încrede pe deplin: lui Fersen. Acel care i-a spus: „Trăiesc numai ca să vă servesc”, şi-a luat o sarcină pe care o poartă cu toate puterile sale, cu riscul vieţii sale. Greutăţile sunt nemăsurate. Palatul e păzit de garda naţională, aproape fiecare servitor e un spion. Pentru ea să străbată oraşul, atât de străin şi inamic familiei regale, trebuiesc luate cele mai prudente măsuri – iar pentru a străbate ţara e nevoie de înţelegere chiar cu conducătorul trupelor, generalul Bouillé. Acesta trebuia să trimeată câteva detaşamente de cavalerie la jumătatea drumului, până la fortul Montmédy, aproape de Châlons, pentru a apăra trăsura regelui în cazul unei recunoaşteri sau urmăriri. Pentru a justifica aceste mişcări de trupe în regiunea de la frontieră, s-a luat înţelegere (desigur, în cea mai mare taină) cu guvernul austriac, ca să trimeată un corp de armată la graniţă. Mai era nevoie de mari sume de bani; regele şi regina nu mai aveau mijloace. Încercările de

a împrumuta câteva milioane de la fraţi şi de la ceilalţi prinţi din Anglia, Spania, Neapole sau de la bancherul curţii, n-au izbutit. Fersen, micul gentilom străin, avea să se îngrijească şi de aceasta.

Fersen lucra cu pasiune: cu zece mâini, cu zece capete dar cu o singură inimă plină de devotament. Se sfătuia ore întregi cu regina, asupra tuturor amănuntelor. Ţinea corespondenţa cu prinţi străini, cu generalul Bouillé, alegea oameni de încredere, care duceau şi aduceau scrisorile. Comandă trăsura pe numele lui, îşi procură paşapoarte false, adună bani; se împrumută, punând gaj propria lui avere, cu câte 300.000 livre la o doamnă suedeză şi una rusă – şi chiar cu trei mii livre de la propriul său intendent. Bucată cu bucată, aducea la Tuileries costumele necesare. Schimba în bani diamantele reginei. Zi şi noapte, el scria, trata, plănuia, călătorea, în continuă încordare şi primejdie – căci o singură trădare din partea unui complice, un cuvânt, o scrisoare interceptată ar putea nărui totul. Însă, tăcut erou între culise, el lucra cu dibăcie şi curaj, făcându-şi datoria cu pasiune, într-o mare dramă istorică.

Regele ezita, amâna încă, sperând într-un eveniment care l-ar scuti de o evadare atât de penibilă. Zadarnic. Trăsura e comandată, banii adunaţi, tratativele cu generalul Bouillé puse la punct. Mai trebuia un motiv oficial, o justificare morală a acestei fugi nu prea cavalereşti. Să se arate în faţa lumii că regele şi regina n-au fugit de frică, ci că Teroarea i-a silit la aceasta. Ca să aibă acest pretext, regele a anunţat Adunării Naţionale şi Primăriei că vrea să petreacă săptămâna Paştilor la Saint-Cloud, Şi, precum a dorit curtea, presa iacobină a început să dea alarma: curtea vrea să meargă la Saint-Cloud ca să primească absoluţiunea de la un preot care n-a depus jurământul, dar acolo mai e primejdia ca regele să fugă cu familia lui. Articolele aţâţătoare au avut efect. La 19 aprilie, când regele vroia să se urce în trăsura de paradă, s-a adunat o mulţime uriaşă, armatele lui Marat şi ale cluburilor, pentru a împiedica plecarea.

Tocmai acest scandal public doreau regina şi sfătuitorii ei. Să vadă toată lumea că Ludovic XVI al Franţei nu are nici măcar libertatea să plece cu trăsura prin împrejurimi, ca să respire aer curat. Toată familia regală s-a aşezat în mod demonstrativ în trăsură şi aştepta. Însă mulţimea şi garda naţională s-au îngrămădit înaintea porţilor. În sfârşit, a sosit acelaşi „salvator”, La Fayette, care porunci, în calitate de comandant al gărzii, ca drumul regelui să fie liber. Nimeni nu-l asculta. Până şi primarul i-a râs în faţă. N-a fost lăsat nici să vorbească poporului. Anarhia era făţişă. Familia regală aştepta în trăsură, sub vacarmul şi batjocura mulţimii. Regina era mulţumită: vedea cum apostolul libertăţii, favoritul poporului, La Fayette, e hulit şi de norod. Nu s-a amestecat în acest conflict dintre cele două puteri. S-a făcut dovada că nici garda naţională nu mai are autoritate şi că plebea poate insulta nepedepsită familia regală. Regele are deci dreptul moral de a fugi... După o aşteptare de două ore şi un sfert, regele porunci să se readucă trăsura în grajd, declarând că renunţă să plece la Saint-Cloud. Mulţimea şi-a schimbat brusc dispoziţia: entuziasmată de triumful ei, ea aclamă perechea regală. Chiar garda naţională a schimbat frontul: era gata să apere pe regină, însă regina, ştiind ce înseamnă această apărare, răspunse tare: „Da, pe aceasta contăm. Însă veţi recunoaşte acum că noi nu suntem liberi!” A vorbit gărzii, de fapt a vorbit către întreaga Europă.

După aceste manifestări publice, fuga era justificată, în noaptea acelei zile, ar fi fost de ajuns două trăsuri simple, uşoare: una pentru rege şi fiul său, cealaltă pentru regină şi fetiţa ei, poate şi pentru doamna Elisabeta. Nimeni n-ar fi remarcat aceste cabriolete comune şi familia ar fi ajuns cu bine la graniţă. Dovadă, plecarea în acelaşi timp a fratelui regelui, contele de Provence, căruia nu i s-a întâmplat nimic.

Dar, nici la un deget de moarte, nici în cea mai primejdioasă plecare, familia regală n-a renunţat la etichetă! Prima greşeală: s-a decis ca toată familia regală, cinci

persoane, să plece într-o singură trăsură! Ba mai trebuia să ia loc şi a şasea persoană, doamna Tourzel, care a jurat doar că va urma oriunde pe Dauphin! Această a doua greşeală, îngreuna trăsura şi micşora iuţeala fugii, când fiecare minută era atât de preţioasă! A treia greşeală: regina nu se putea servi singură; trebuia să ia, în a doua trăsură, două cameriste. Cu vizitii şi cu îndrumători de încredere, cu Fersen şi vizitiul său – cortegiul cuprindea 14 persoane. Pentru o fugă secretă, nici nu se putea mai bine! Greşelile erau nenumărate. De pildă, trebuiau luate şi toalete, pentru ca regina să apară în gară la Montmédy, nu în costum de voiaj: un cufăr nou, sclipitor, a fost pus peste trăsură, îngreunând-o şi mai mult… Ceea ce trebuia să fie o evadare, a devenit o expediţie pompoasă.

Desigur, într-o călătorie de 24 de ore, regele şi regina trebuiau să stea comod. Noua trăsură comandată era largă, bine arcuită, dată cu lac, bogat împodobită: ca să trezească curiozitatea tuturora, la fiecare pas, la fiecare schimbare a cailor. Fersen – oricât era de prudent, era şi iubitul reginei: vroia ca Maria Antoaneta să călătorească plăcut, cât mai luxos şi mai frumos! Trăsura comandată era o mică corabie pe roate, având loc pentru familia regală, guvernantă şi chiar pentru garderobă, alimente, tacâmuri de argint. Nu lipsea nici oala pentru micile şi marile trebuinţe, inevitabile şi la regi. S-a aranjat şi pivniţă de vinuri pentru cunoscuta sete a monarhului. Interiorul trăsurii a fost tapetat cu damasc. Nu mai lipsea decât stema cu crinul regal pe portieră! La un echipaj atât de luxos şi de greu, trebuiau cel puţin opt şi chiar doisprezece cai, ceea ce înseamnă că schimbarea lor la poştă va cere jumătate oră – adică patru-cinci ore de întârziere într-o fugă plină de primejdii. Pentru a despăgubi pe soldaţii de gardă, de viţă nobilă, care aveau să însoţească familia deghizaţi ca servitori, ei au fost îmbrăcaţi în livrele noi, scânteind de fireturi – contrastând cu costumele modeste ale regelui şi reginei.

Singura scuză a atâtor greşeli e că nu există niciun precedent în istoria Franţei, cu privire la fuga unui rege. Ceremonialul era stabilit pentru toate împrejurările: botez,

încoronare, vânătoare, bal, recepţii, în toate amănuntele. Se ştia ce haine şi ce ghete se poartă la liturghie, la joc sau la vânătoare. Dar nu existau prescripţiuni asupra felului cum un rege şi o regină trebuie să fugă din palatul străbunilor. În asemenea caz, iniţiativa momentului găseşte soluţia cea bună. Lumea de la curte nu avea însă simţul realităţilor. Din clipa când un rege al Franţei a îmbrăcat livreaua unui servitor ca să fugă – el nu mai putea fi stăpân pe soarta sa.

După atâtea tărăgăniri, ziua fugii a fost fixată la 19 Iunie. Era şi timpul, căci toată urzeala atât de migălos făurită, s-ar putea destrăma la prima destăinuire. Ca o pocnitură de bici, răsună, printre atâtea şoapte, articolul lui Marat care denunţa un complot pentru răpirea regelui în Olanda. El apela la parizieni să vegheze, să oprească între zidurile oraşului pe rege şi Dauphin, să închidă pe regină şi restul familiei. O singură zi pierdută poate fi fatală întregii naţiuni... Profeţie demnă de acest om politic cu vederi clare. Numai că „pierderea unei singure zi” ar fi fatală regelui şi reginei – nu naţiunii. În ultimul moment, când planul lui Fersen a fost pus la punct în cele mai mici amănunte, după o muncă supraomenească, şi când toţi oamenii de încredere se aflau la locul indicat pentru ca fuga să decurgă în toată taina – tocmai atunci regina dădu un contra-ordin. Una din cameristele ei era suspectă; avea legături cu un revoluţionar. A doua zi, la 20 Iulie, ea urma să fie liberă. Trebuia deci să se aştepte plecarea ei. Deci, încă o amânare de 24 ore – contra-ordin către general, ordin de descălecare către husari, o nouă încordare nervoasă a istovitului Fersen şi, pentru regină, o nelinişte abia stăpânită. O zi mai primejdioasă ca oricând. Ca să evite o trădare, regina a condus pe copiii şi cumnata ei Elisabeta într-o grădină de distracţii la Tivoli. La întoarcere, ea a dat comandantului, cu suveranitatea ei obişnuită, ordine pentru a doua zi. Emoţia ei era bine ascunsă; cât despre apaticul rege, nici urmă de nelinişte. Seara, la ora opt, regina s-a retras în camera ei, şi a concediat cameristele. Copiii sunt culcaţi şi, la cină, toată familia s-a adunat în marele salon, ca de obicei. Numai un

ochi deosebit de atent ar fi putut observa că regina s-a uitat de câteva ori la ceas, ca şi cum ar fi obosită. În realitate, ea n-a fost niciodată mai trează, mai încordată, gata să înfrunte destinul, ca în noaptea aceea.

FUGA LA VARENNES

În seara de 20 Iunie 1791 nimeni nu putea bănui că pregăteşte ceva la Tuileries. După cină, cameristele şi lacheii s-au retras. În marele salon se aflau ca de obicei: regele, contele de Provence şi ceilalţi membri ai familiei: conversau, jucau cărţi. Nu e deloc nefiresc ca regina să se ridice cam pe la ora zece şi să părăsească salonul: poate că are de scris sau să se îngrijească de ceva. Nimeni n-o urmează. Coridorul e pustiu. Maria Antoaneta se opreşte, îşi reţine respiraţia şi ascultă pasul apăsat al gărzii. Fuge apoi spre camera fiicei sale; bate uşor în uşă: prinţesa se trezeşte şi cheamă speriată pe guvernantă, d-na Brunier care ţine locul alteia. Aceasta, uimită, nu cutează să se opună poruncii reginei: să îmbrace repede copila. Între timp regina l-a trezit şi pe Dauphin. Mama îi şopti: „Trezeşte-te, vino cu noi. Plecăm la o fortăreaţă unde sunt mulţi soldaţi”. Prinţul, somnoros, cere sabia şi uniforma lui, căci vrea să fie şi el cu soldaţii. Dar „repede, repede, că plecăm”, porunci regina primei guvernante, d-na de Tourzel care era demult la curent cu secretul; sub pretext că merg la bal mascat, eca deghiză pe prinţ în fetiţă. Ambii copii au fost conduşi jos, în camera reginei. Acolo îi aştepta o veselă surpriză. Când regina deschise dulapul din perete, ieşi de-acolo un ofiţer de gardă, un domn de Malden, pregătit în acest scop de neobositul Fersen. Toţi patru au pornit repede spre ieşirea nepăzită.

În curtea slab luminată, se afla un lung şir de trăsuri. Vizitii şi lachei se învârteau alene sau vorbeau cu soldaţii din garda naţională, care şi-au pus de o parte armele grele, în această blânda seară de vară. Regina deschise uşa: nicio clipă nu şi-a pierdut siguranţa de sine. Din umbra trăsurii se

desprinde un bărbat deghizat ca vizitiu; fără un cuvânt, ia de mână pe Dauphin: e Fersen, care a pregătit poştalionul, a deghizat în curieri trei oameni din corpul de gardă, postându-i la locul potrivit. În cursul zilei, el s-a costumat de patru-cinci ori, a străbătut Parisul, când deghizat, când în hainele obişnuite, a pus totul în ordine – şi a consolat, după-amiază, pe regina înlăcrimată. Acum îşi riscă viaţa; conduce pe Dauphinul Franţei. Nu vrea altă răsplată decât privirea recunoscătoare a iubitei care i-a încredinţat copiii.

Regina se întoarse cu paşi uşori în salon, ca şi cum ar fi expediat o scrisoare, şi reluă conversaţia, cu aparentă nepăsare – în timp ce Fersen străbătu cu bine piaţa cea mare într-o trăsură de modă veche, cu copiii cari au readormit repede. Cu altă trăsură, au fost trimise la Claye două cameriste ale reginei. Pe la ora 11, contele de Provence şi soţia lui care aveau să fugă şi ei în aceeaşi seară, părăsesc palatul ca de obicei. Regina şi doamna Elisabeta se retrag în camerele lor. Ca să evite bănuielile, regina se lăsă dezbrăcată de cameristă, comandă pentru a doua zi trăsura de plimbare. La ora 11 ½, nelipsita vizită a lui La Fayette la rege trebuie să fie terminată; regina porunci să se stingă luminile: semn ca servitoarea să se retragă. Abia a ieşit camerista ei, că regina sări din pat şi se îmbrăcă la repezeală cu o rochie de mătase cenuşie şi o pălărie neagră cu voal violet sub care nu putea fi recunoscută. Coborî încet scara cea mică: la uşă o aştepta un om de încredere. Străbătu întunecata piaţă Carrousel, însă deodată se iviră lumini. Tocmai atunci La Fayette făcea inspecţie: trăsura lui urmată de călăreţi şi purtători de facle trecu atât de aproape de regină, care se ascunse repede în umbra unei porţi boltite, încât roţile ar fi putut s-o atingă. Nimeni n-a observat-o. Câţiva paşi încă, şi ajunse la trăsura de piaţă în care se afla tot ce iubea mai mult în lume: Fersen şi copiii ei.

Mai greu a fost pentru rege. Trebuii să îndure întâi vizita serală a lui La Fayette, care se prelungi peste măsură, încât şi unui om apatic ca regele îi fu greu să stea liniştit: se ridica mereu de pe scaun şi privea pe fereastră. La 11½,

când plecă incomodul musafir, Ludovic XVI se duse în camera de culcare. Luptă ultimă, cu eticheta care îl păzea cu prea mare grijă. După un străvechi obicei, cameristul trebuie să doarmă în camera regelui, legat cu un şnur de încheietura mâinii: era de-ajuns o smucitură a regelui ca să fie trezit. Acum, Ludovic XVI trebuie să scape de cameristul său. Se lăsă dezbrăcat ca de obicei se pune în pat şi trage ambele aripi ale baldachinului, ca şi cum ar vrea să doarmă... În realitate, aşteptă momentul când servitorul trecu în cabinetul vecin, să se dezbrace. Atunci – scenă demnă de un Beaumarchais – regele sări din pat, lăsând baldachinul închis şi trecu, desculţ, în haină de noapte, în camera alăturată, a fiului său deja plecat. Acolo erau pregătite o haină simplă, o perucă ordinară şi – ruşine! – o pălărie de lacheu. Între timp, servitorul se întoarse tiptil în camera de culcare a regelui; abia respirând, ca să nu-şi trezească stăpânul pe care-l credea dormind sub baldachin – şi legă capătul şnurului de mâna lui. Regele, în cămaşă, coborî scara, purtând pe braţ haina, peruca şi pălăria. Jos, în dulapul din perete, îl aştepta domnul de Malden, costumat în soldat de gardă. În pardesiu verzui, cu pălăria de lacheu pe nobilu-i cap, regele străbătu curtea pustie a palatului... Nerecunoscut de garda nu prea trează, el fu lăsat să treacă... Cu aceasta, partea cea mai grea pare împlinită. Toată familia e adunată în trăsură. Fersen, deghizat ca vizitiu, se urcă pe capră şi conduce prin Paris pe regele costumat ca lacheu şi familia lui.

Gentilomul Fersen era deprins să fie condus de vizitii, nu să conducă el o trăsură prin nesfârşitul labirint al marelui oraş. În loc să iasă drept din oraş, el avu primejdioasa prevedere să se mai abată prin strada Montignon, pentru ca să fie sigur de plecarea marii trăsuri. Abia la ora două – cu o ireparabilă întârziere de două ore – el conduse spre poarta oraşului preţioasa încărcătură.

Trăsura cea mare trebuia să aştepte în dosul barierei vamale. Nu se afla acolo! Iarăşi timp pierdut, până ce ea fu descoperită, cu lumini scăzute, cu patru cai înhămaţi.

Trăsura de piaţă se îndreptă spre somptuosul echipagiu, în care familia regală va putea urca fără să-şi murdărească ghetele în noroiul din străzile franceze! La două jumătate dimineaţa porniră în sfârşit! Fersen biciuia bine caii. În jumătate de oră sosiră la Bondy, unde îi aştepta un ofiţer, de gardă, cu opt cai de poştă, odihniţi. Aci trebuia să se despartă. Nu-i era plăcut reginei să se despartă de singurul om de încredere, însă regele a declarat că nu vrea să fie condus mai departe de Fersen. Nu se ştie din ce motive. Ca să nu se arate credincioşilor săi cu prietenul cel mai intim al soţiei sale? Fersen a notat doar atât: „el n-a vrut”. Însă despărţirea va fi de scurtă durată... Zorile unei zile calde se vestesc. Fersen încalecă şi, pentru ca să înşele pe poştaşii străini, strigă înadins, tare: „Călătorie bună, doamnă de Korff!”

În trapul celor opt cai, fastuoasa trăsură se legăna pe şosea. Toţi sunt bine dispuşi; copiii s-au deşteptat; regele e vesel. Râd de numele fals ce şi l-au dat. D-na Tourzel trece drept distinsa d-nă de Korff, regina e guvernanta copiilor şi se numeşte d-na Rochet, regele cu pălărie de lacheu e intendentul Durand, d-na Elisabeta e cameristă, Dauphinul e schimbat în fetiţă. În trăsura comodă, familia se simte mai liberă decât în palatul împânzit de o sută de lachei şi şase sute de gărzi naţionale. Curând se vesteşte amicul nedespărţit al regelui: apetitul! Proviziile sunt scoase la iveală; se mănâncă în servicii de argint. Oase de pasăre şi sticle golite de vin zboară pe fereastră. Nu sunt uitaţi nici bravii soldaţi de gardă. Copiii se joacă, încântaţi de aventură, regina vorbeşte cu toţi şi regele profită de acest prilej ca să-şi cunoască ţara, urmărind pe hartă parcursul, sat după sat. Toţi au sentimentul siguranţei. La prima schimbare a cailor, la şase dimineaţa, cetăţenii mai sunt în pat; nimeni nu cere paşaportul baronesei Korff. Să treacă cu bine şi marele oraş Châlons; la patru mile mai departe de acest ultim obstacol, la Pont-de-Somme-Vesle, îi aşteaptă trupele credincioase de cavalerie, sub comanda tânărului duce de Choiseul.

Au ajuns la Châlons, la patru după-amiază. Nu din răutate

s-au adunat atâţia oameni la haltă. Ei vreau doar să afle de la poştalion noutăţi din Paris, să predea o scrisoare, ori un pacheţel pentru halta următoare, să mai trăncănească niţeluş în acest oraş plictisitor. Şi, ce frumoasă trăsură! Specialiştii o examinează cu atenţie şi respect: e nou-nouţă, neobişnuit de distinsă, tapetată cu damasc, minunat orânduită, splendid acoperită. Desigur, e a unor nobili emigranţi. Ar fi curioşi să-i vadă, să vorbească cu ei. Dar de ce, în această caldă şi frumoasă zi, cele şase persoane rămân în trăsură, în loc să coboare, ca să-şi mai dezmorţească picioarele şi să bea un pahar de vin rece? De ce stau aceşti lachei galonaţi, ţepeni, solemni, ca şi cum ar fi ceva deosebit? Un murmur trecu din gură în gură; cineva şopti ceva la urechea şefului de poştă, care lăsă însă trăsura să plece mai departe. După o jumătate de oră, se vorbea în tot oraşul că regele şi familia lui au trecut prin Châlons.

Ei însă nu ştiau şi nu bănuiau nimic. Cu toată oboseala, erau mulţumiţi, căci Choiseul îi aştepta cu husarii lui la staţia următoare. Acolo se va termina cu deghizarea, vor rupe paşapoartele false, vor arunca pălăria de lacheu. Se va striga iarăşi: „Vive le Roi! Vive la Reine!” Nerăbdătoare, doamna Elisabeta se apleacă pe fereastră, curierii îşi duc mâna în faţa soarelui ce apune, ca să vadă de departe săbiile lucitoare ale husarilor. Nimic! Numai un călăreţ, un ofiţer de gardă trimis în întâmpinare.

— Unde e Choiseul?

— Plecat.

— Şi ceilalţi husari?

— Niciun om nu e aci!

Buna dispoziţie s-a evaporat. Nu mai miroase a bine. Şi pe deasupra e întuneric, e noapte: neprielnic să plece printre străini, în necunoscut. Însă un fugar nu se poate întoarce, nici să stea pe loc. Mai departe, mai departe. Regina îi consolează. Dacă nu sunt aci husarii, vor găsi pe dragoni la Sainte-Ménehould, cu două ore mai departe. Două ore mai lungi decât toată ziua. Dar nici acolo nu e vreo escortă! Cavaleriştii au aşteptat îndelung, s-au

înfundat prin cârciumi, au făcut atâta gălăgie, că au trezit populaţia. În sfârşit, comandantul, greşit informat, a socotit că e mai bine să-i scoată pe soldaţi departe de oraş, rămânând el singur în aşteptare. Pentru cetăţenii oraşului, sosirea pomposului echipaj, urmat de o cabrioletă cu doi cai, era o nouă taină, după dragonii care au venit şi au plecat fără să ştie de ce. Şi ce poştalion! În distinse livrele! Şi cu ce adânc respect comandantul dragonilor salută pe înalţii oaspeţi! A ţinut mâna la capelă cât timp a vorbit... Şeful poştei, Drouet, membru al clubului iacobin, înfocat republican, îi luă la ochi. Musai să fie nişte înalţi aristocraţi, nişte nobile canalii cari trebuie să intereseze de aproape pe fruntaşii lui. În taină, el dădu poruncă poştalionilor săi să nu alerge prea repede cu misterioşii pasageri.

Însă abia după zece minute de la plecarea trăsurii cu somnoroşii călători, se răspândi ca şi la Châlons zvonul că familia regală se afla în trăsură. A adus cineva vestea, sau poporul a simţit-o instinctiv? Comandantul şi-a dat seama de primejdie şi a vrut să pornească în galop cu escorta. Era prea târziu. Populaţia protesta cu vehemenţă şi dragonii, bine înfierbântaţi de vin, au fraternizat cu poporul. În larma şi zăpăceala generală, un singur om luă o hotărâre: şeful poştei, Drouet, bun călăreţ din timp de război, porni în galop, însoţit de un camarad, pe drumul cel mai scurt spre Varennes. Acolo va putea sta de vorbă mai pe îndelete cu misterioşii pasageri – şi dacă e şi regele printre ei, atunci să-l păzească Dumnezeu! Ca şi în atâtea alte împrejurări, o singură acţiune energică a unui singur om hotărât, a schimbat şi de astă dată istoria lumii.

Între timp, uriaşa trăsură regală înainta spre Varennes... Sunt toţi obosiţi, după 24 ore de călătorie, înghesuiţi sub acoperişul încins de soare. Copiii dorm demult, regele a strâns cărţile de joc, regina tace. Încă o oră şi vor fi sub escortă sigură. Însă, la locul unde trebuiau schimbaţi caii, aproape de oraşul Varennes, nu era niciun cal! Căutări prin întuneric, bătăi în ferestre, răspunsuri neprieteneşti. Cei doi ofiţeri cari aveau ordin să aştepte acolo, au fost convinşi de

palavragiul şi zănaticul Léonard (coaforul reginei, căruia s-a făcut greşeala să i se dea şi lui un rol în această fugă) că regele nu mai vine! Ofiţerii s-au dus la culcare; somnul acesta i-a fost regelui tot aşa de fatal ca şi somnul lui La Fayette la 6 octombrie anul trecut. Trăsura a pornit iarăşi; poate că la Varennes vor putea fi schimbaţi caii obosiţi. Însă, sub poarta boltită, câţiva tineri săriră asupra înaintaşului, poruncind să oprească. Într-o clipă, echipajul fu înconjurat de o bandă de băieţi. Drouet, sosit cu zece minute înainte, scoase din paturi şi din hanuri tot tineretul revoluţionar din Varennes. „Paşapoartele!” ceru cineva. „Suntem grăbiţi” răspunse o voce feminină din trăsură. Era a reginei, „Madame Rochet”, care îşi păstra energia în momentele primejdioase. Dar împotrivirea nu ajută la nimic. Au trebuit să meargă la hanul cel mai apropiat, numit – ce cumplită ironie! – „La marele Monarh”. Acolo se afla şi primarul, de felul lui mămular, cu nume savuros: „Sauce”. În sinea lui devotat regelui şi temându-se să se bage într-o afacere proastă, primarul cercetă la repezeală paşapoartele şi spuse: „În regulă”. Din partea lui, ar lăsa trăsura să pornească mai departe, însă Drouet lovi în masă şi strigă: „E regele şi familia lui; dacă îi laşi să plece în ţară străină, vei fi vinovat de înaltă trădare!” Ameninţarea îl pătrunse până la oase pe bravul tată de familie. Clopotul de alarmă începu să răsune; luminile pâlpâiau la toate ferestrele. Oraşul s-a trezit. În jurul trăsurii s-a adunat mulţimea, tot mai numeroasă; nu mai poate fi vorba de plecare fără violenţă; caii n-au fost schimbaţi. Ca să iasă din încurcătură, isteţul primar-mămular declară că e prea târziu pentru a pleca mai departe: doamna baroneasă de Korff şi însoţitorii ei ar putea să înnopteze în casa lui. „Până dimineaţa, lucrurile se vor limpezi, în bine sau în rău, şi eu voi scăpa de răspunderea ce mi-a căzut pe cap” – aşa gândea şiretul. Regina primi invitaţia: nu avea ceva mai bun de făcut. Spera că, în două-trei ore, vor sosi Choiseul sau generalul Bouillé. Ludovic XVI intră în casă, cu falsa sa perucă, şi primul său act regal fu să ceară o sticlă de vin şi o bucată de brânză. E regele? e regina? se întrebau în şoapte

bătrânele femei şi ţăranii sosiţi în fugă. Căci e aşa de departe un orăşel francez de inaccesibila curte regală! Niciunul din aceşti supuşi n-a văzut chipul regelui altfel decât pe monede. A trebuit să se trimeată un curier la un nobil din partea locului, pentru a se stabili în mod hotărât dacă acest călător e numai lacheul unei baronese Korff sau e Ludovic XVI, prea-creştinul rege al Franţei şi Navarei.

Pentru prima oară, la 21 iunie 1791, în al 36-lea an al vieţii sale şi în al 17-lea an de domnie, Maria Antoaneta intră în casa unui cetăţean francez. A trecut întâi prin prăvălia negustorului; mirosea a ulei rânced, mezeluri uscate şi condimente tari. Pe o îngustă scară scârţâitoare, au urcat la etaj regele, adică domnul necunoscut cu perucă falsă, şi aşa-numita guvernantă a baronesei Korff. Două camere joase, sărace, murdare. La uşă a fost postată garda, cu mult deosebită de acea sclipitoare de la Versailles: doi ţărani cu furca în mână. Toată familia regală şi cele două cameriste s-au adunat în strâmta încăpere. Copiii, morţi de oboseală, au fost puşi în pat şi au adormit îndată, păziţi de doamna de Tourzel. Regina s-a aşezat pe un scaun; şi-a tras peste faţă vălul violet: nimeni să nu poată spune că a văzut mânia şi amărăciunea ei. Numai regele s-a şi instalat ca la el acasă, stând liniştit la masă şi tăindu-şi cu un cuţit bucăţi mari de brânză. Nimeni nu scotea un cuvânt.

În cele din urmă. se auziră tropot de copite în stradă şi sute de strigăte sălbatice: „Husarii! husarii!” Choiseul, indus şi el în eroare de ştiri false, a sosit totuşi. Îşi făcu drum cu câteva lovituri de sabie şi îşi adună soldaţii în jurul casei. Husarii germani nu înţelegeau cuvântarea lui; au prins numai două cuvinte în germană: „Der König und die Königin”. Au ascultat şi au şarjat mulţimea, eliberând pentru un moment trăsura încercuită. Ducele de Choiseul urcă repede scara şi dădu raportul. E gata să elibereze şi şapte cai. Regele, regina şi suita lor să coboare în mijlocul trupei şi să plece imediat, înainte de a se aduna garda naţională din împrejurimi. Ofiţerul se aplecă adânc: „Maiestate aştept ordinele voastre”.

Însă regele nu era omul care să dea porunci şi să ia

hotărâri repezi. Oare Choiseul poate garanta că, răzbătând prin mulţime, nu va atinge vreun glonte pe soţia, pe sora sau pe copiii săi? Nu e oare preferabil să se aştepte până ce vor fi adunaţi şi dragonii împrăştiaţi prin cârciumi? Cu astfel de ezitări s-a pierdut un timp preţios. Revoluţia, tânăra generaţie, nu aştepta pe scaune de paie, ca familia regală. Treziţi de clopote de alarmă, miliţienii din sate, garda naţională, s-au adunat în număr mare şi au baricadat străzile. Soldaţii, ţinuţi pe şa şi hărţuiţi fără rost timp de 24 de ore, s-au lăsat atraşi de vin şi au fraternizat cu populaţia. Ca într-o presimţire generală a orelor decisive, ţăranii şi lucrătorii din împrejurimi se îndreptau spre Varennes; până şi femei bătrâne au pornit cu cârjele lor ca să-l vadă odată pe rege şi, dacă e într-adevăr regele, să nu-l lase să plece dintre zidurile lor. Toate încercările de a înhăma caii odihniţi, au fost zădărnicite. „La Paris! sau tragem, îl împuşcăm în trăsura lui!” răsunau glasuri sălbatice în tumultul general dominat de clopotele de alarmă. Nouă senzaţie în această dramatică noapte: o altă trăsură a sosit din Paris cu doi din comisarii pe care Adunarea Naţională i-a trimis în toate direcţiile prin ţară, pentru a opri pe rege. Cei doi trimişi au fost primiţi cu urale nesfârşite. Răspunderea a fost luată de pe umerii acestor brutari, cismari, croitori şi măcelari din orăşelul Varennes. Trimişii Adunării Naţionale sunt aci: e singura autoritate pe care o recunoaşte poporul. În cortegiu triumfal cei doi comisari sunt conduşi la casa isteţului mămular Sauce – la rege. Noaptea înfricoşătoare a trecut. E ora 6 jumătate dimineaţa.

Unul din cei doi trimişi, Romeuf, e prea puţin vesel de misiunea lui. Ca aghiotant al lui La Fayette, în serviciul de gardă la Tuileries pe lângă rege, el a fost câştigat de cordialitatea şi bunăvoinţa Mariei Antoaneta. Şi regele i-a vorbit prieteneşte câteodată. În sinea lui, acest aghiotant avea o singură dorinţă: să-i salveze pe amândoi. Dar fatalitatea a vrut ca al doilea trimis, Bayon, să fie un credincios revoluţionar. Romeuf încercă să găsească un mijloc de tergiversare, pentru ca regele să poată scăpa,

însă Bayon îi stătea în spate şi, în cele din urmă, plin de înfricoşare, fu nevoit să prezinte reginei decretul Adunării Naţionale care ordonă oprirea familiei regale. Maria Antoaneta, nu-şi putu stăpâni uimirea: „Ce? Dumneata, domnule? Nu, la aceasta nu m-aş fi aşteptat!” Foarte încurcat, Romeuf răspunse că tot Parisul e agitat, că interesul statului cere întoarcerea regelui. Enervată, regina presimţi ceva rău în aceste explicaţii încurcate. În sfârşit, regele ceru decretul şi îl citi: Adunarea Naţională a ridicat drepturile lui şi orice curier care va ajunge familia regală trebuie să ia toate măsurile pentru împiedicarea călătoriei. Cuvintele: fugă, oprire cu forţa, arestare, sunt dibaci ocolite. Decretul acesta e însă prima dovadă oficială că regele nu e liber, ci supus voinţei Adunării Naţionale.

„Nu mai există un rege al Franţei”, spuse Ludovic XVI cu glas somnoros, ca şi cum chestiunea aceasta nu l-ar mai privi pe dânsul şi, distrat, puse decretul pe patul în care dormeau copiii. Maria Antoaneta se ridică deodată: când mândria ei e atinsă, când cinstea ei e ameninţată, ea ştie să fie demnă şi energică. Ea mototoli decretul Adunării care îndrăzneşte să dispună de ea şi de familia ei, şi îl aruncă la pământ: „Nu vreau ca foaia aceasta să murdărească pe copiii mei”.

Cu spaimă priviră micii funcţionari această izbucnire. Ca să evite o scenă, Choiseul ridică repede foaia de hârtie. Toţi au încremenit: regele, de această îndrăzneală a soţiei sale; trimişii, de penibila lor situaţie. În cele din urmă regele face o propunere, în aparenţă de renunţare, în realitate cu alt scop. Să fie lăsat să se odihnească două-trei ore, apoi se întoarce la Paris. Copiii sunt tare obosiţi de o călătorie atât de lungă; trebuie să mai doarmă... Romeuf înţelese îndată ce vroia regele. În două ore, va sosi cavaleria lui Bouillé, urmată de infanterie şi tunuri. El nu ridică nicio obiecţiune: ceru doar ca regele să dea poruncă pentru oprirea călătoriei. Ceea ce şi făcu. Însă celălalt comisar, observă, îndată jocul. La cursa regelui, el întinse altă cursă. Se prefăcu că e de acord, coborî domol scara şi, când mulţimea îl înconjură şi îl întrebă ce s-a hotărât, el oftă cu

smerenie: „Ah, ei nu vreau să plece... Bouillé e aproape, ei îl aşteaptă”. Aceste cuvinte au fost ca untdelemnul peste foc. Nu! să nu mai fie înşelaţi! „La Paris!” Ferestrele vibrau în larma imensă. Magistraţii, între cari şi nefericitul primar-mămular Sauce, stăruiau faţă de rege să plece, altfel nu-i pot garanta nicio siguranţă. Husarii sunt paralizaţi în mijlocul mulţimii sau sunt de partea ei, trăsura e trasă la scară pentru a evita vreo nouă întârziere. Atunci începu acel joc umilitor, pentru a câştiga câteva sferturi de oră. Bouillé trebuie să fie aproape şi regalitatea poate fi salvată... Chiar regina a fost nevoită să se plece: să se roage pentru întâia oară în viaţa ei. Ceru ajutor de la nevasta primarului. Însă sărmanei femei îi era frică pentru soţul ei. Plângând, femeia îi spuse că e nevoită să refuze ospitalitatea unui rege, unei regine a Franţei... Are şi ea copii şi nenorocitul ei soţ îşi riscă viaţa, pentru că l-a ajutat pe rege să ardă câteva hârtii secrete. Ezitări, amânări – dar timpul trecea şi husarii lui Bouillé nu se arătau. În sfârşit, regele declară că e gata, însă (ce comedie penibilă!) ar vrea să mai mănânce ceva. Desigur, aşa ceva nu se poate refuza unui rege! Repede, i se aduse de mâncare, numai să nu întârzie iarăşi. Regele luă câteva îmbucături, regina însă dădu cu dispreţ farfuria la o parte. Acum nu mai e niciun pretext. Când familia se află la uşă, gata de plecare, una din cameriste, doamna Neuveville, căzu jos, în crampe simulate. Regina declară cu mărinimie că nu-şi părăseşte camerista. Nu pleacă până ce nu e adus un medic. Dar şi medicul sosi înainte de trupele lui Bouillé. Simulanta a fost potolită cu câteva picături. Trista comedie s-a terminat. Regele suspină şi păşi cel dintâi pe scară, urmat de regina sprijinită de braţul lui Choiseul. Ea presimte ce înseamnă această întoarcere. Dar nici în toiul acestor griji, ea nu-l uită pe prietenul ei. A întrebat pe Choiseul despre dânsul, îndată ce-a sosit. Dacă l-ar fi avut lângă dânsa pe acest adevărat bărbat, ar fi îndurat şi acest calvar; e greu să rămâi tare între slăbănogi şi nehotărâţi.

Familia regală urcă în trăsura care porni în vacarmul furtunos al mulţimii. Şase mii de oameni o înconjurau.

Mânia şi teama lor s-au schimbat în triumf. În cântece revoluţionare, încercuită de armata proletară, epava monarhiei fu urnită din colţul unde s-a înnămolit... Însă după 20 minute, se înălţară nori de praf pe şoseaua ce duce la Varennes. Din cealaltă parte a oraşului sosiră în cele din urmă escadroanele de cavalerie. Dacă husarii lui Bouillé ar fi sosit cu o jumătate oră înainte, sau dacă regele ar fi rezistat încă o jumătate oră, el ar fi fost în mijlocul armatei şi mulţimea care jubila ar fi fost risipită. Aflând că regele a cedat fără curaj, Bouillé îşi retrase trupele. De ce să verse sânge, fără folos? Ştia şi dânsul că soarta monarhiei e pecetluită de slăbiciunea regelui. Ludovic XVI şi Maria Antoaneta nu mai sunt monarhi ai Franţei...

ÎNTOARCERE

Drumul de la Paris la Varennes a durat 20 de ore. Întoarcerea avea să dureze trei zile. Picătură cu picătură, regele şi regina trebuiau să golească până la fund potirul înjosirii lor. Zdrobiţi de oboseală, după două nopţi nedormite, ei stăteau în trăsura încinsă ca un cuptor de soarele de iunie. Cămaşa regelui era atât de murdară de sudoare, încât el a trebuit să împrumute alta de la un soldat. Aerul mirosea a praf fierbinte; o escortă tot mai mare însoţea trista întoarcere, în batjocuri înverşunate. Faţă de strigătele şi vorbele grosolane aruncate asupra prizonierilor regali, aducerea lor de la Versailles la Paris în octombrie trecut pare ca o sărbătoare. Mai bine să închidă ferestrele şi să rabde de sete şi arsură în acest cazan pe roate, decât să fie răniţi de privirile pline de ură şi de cuvintele insultătoare din jurul lor. Feţele nefericiţilor călători par date cu făină cenuşie, ochii sunt înroşiţi de praf şi de nesomn. Trebuie totuşi să ridice uneori perdelele, căci la fiecare staţie primarul se simte obligat să ţină regelui o cuvântare plină de învăţăminte – iar regele trebuia să dea asigurări că n-a avut intenţia să părăsească Franţa. Regina îşi păstra mai bine ţinuta. Când, la o staţie, li s-a adus ceva ca să-şi potolească foamea şi când poporul striga să se dea perdelele la o parte, regina s-a împotrivit energic. Abia după un sfert de oră, fără să aibă aerul că ascultă de-o poruncă, ea deschise singură fereastra, aruncă afară oasele de pasăre şi spuse tare: „Ţinuta trebuie păstrată până la sfârşit!”

În sfârşit, o licărire de speranţă. Seara, popas la Châlons. Primarul îi aştepta lângă un arc de triumf din piatră, ridicat – ironie a istoriei – în urmă cu 21 ani, în cinstea Mariei

Antoaneta, când a sosit în Franţa în uralele entuziaste ale poporului. Pe frontispiciu e gravat: „Perstet aeterna ut amor”. Acest monument să dureze veşnic, ca şi iubirea noastră. Iubirea e însă mai trecătoare decât marmura. Reginei îi pare un vis vremea când a trecut sub acest arc, primită de nobilime şi când vinul ţâşnea din fântâni în cinstea ei. Acum, se aşteaptă în cazul cel mai bun la o rece, compătimitoare politeţă. Trudiţii călători pot dormi, îşi pot schimba hainele – însă mâine dimineaţă îşi vor continua calea pătimirii lor sub soarele duşmănos. Cu cât se apropiau de Paris, cu atât era mai ostilă populaţia. „Aşa se întâmplă în călătorie”, răspunse un funcţionar când regele ceru un burete umed, ca să-şi şteargă faţa de praf şi murdărie. Iar când regina, la un scurt popas, urcă iar treptele trăsurii, o străpunse, ca o muşcătură de şarpe, glasul unei femei: „Urcă, micuţo, în curând vei avea de urcat alte trepte!” Un nobil care a salutat-o, fu smuls de pe cal şi doborât cu pistoale şi cuţite. Regele şi regina s-au convins că nebunia revoluţionară n-a cuprins numai Parisul, ci a înflorit pe toate ogoarele Franţei. Nu mai au putere să resimtă totul: oboseala i-a făcut nesimţitori. Zăceau istoviţi în trăsură, indiferenţi faţă de soarta lor... În cele din urmă, sosiră curieri care vestiră că trei membri ai Adunării Naţionale vin în întâmpinarea familiei regale, ca să-i ocrotească drumul. Viaţa ei e salvată – dar numai atât.

Trăsura fu oprită pe şosea. Trei deputaţi: regalistul Maubourg, avocatul burghez Barnave şi iacobinul Pétion veniră în întâmpinare. Regina deschise portiera. „Ah, domnilor, zise ea întinzându-le mâna, aveţi grijă să nu se întâmple nicio nenorocire, să nu fie jefuiţi oamenii care ne-au însoţit, ci viaţa lor să fie păzită!” Tactul ei fără greş a găsit îndată în marile momente linia justă: o regină nu trebuie să se roage pentru a fi apărată ea însuşi, ci numai pentru acei care au servit-o cu credinţă.

Prestanţa energică a reginei a dezarmat de la început atitudinea protectoare a trimişilor. Chiar Pétion, iacobinul, a fost nevoit să recunoască în însemnările sale impresia

puternică a cuvintelor reginei. Ceru gălăgioşilor să tacă şi propuse regelui ca doi dintre trimişii Adunării să ia loc în trăsură, pentru a apăra de primejdii, prin prezenta lor, familia regală, Doamna de Tourzel şi doamna Elisabeta ar putea trece în cealaltă trăsură. Regele obiectă că ar fi loc pentru toţi. Astfel, Barnave se aşeză între rege şi regină care luă pe Dauphin pe genunchii ei. Pétion se aşeză între d-nele Elisabeta şi de Tourzel, care o ţinea pe prinţesă. Înghesuiţi unul în altul, reprezentanţii monarhiei şi acei ai poporului călătoreau în aceeaşi trăsură: niciodată familia regală şi deputaţii Adunării Naţionale n-au fost mai aproape unii de alţii ca în acele ore.

Ceea ce s-a întâmplat în trăsură, era pe cât de neaşteptat pe atât de firesc. Între cei doi poli: familia regală şi reprezentanţii Adunării, se vădi de la început hotărârea de a-şi păstra în mod strict autoritatea unul faţă de celălalt. Maria Antoaneta nu deschise gura: privea ţintă înaintea celor doi păzitori ai ei, care nu trebuiau să creadă că regina le solicită ceva. Deputaţii nu vroiau cu niciun preţ să schimbe politeţea în umilă supunere: trebuiau să dea regelui o lecţie; membrii Adunării Naţionale sunt oameni liberi, neînfrânţi: ei ţin fruntea sus, nu se încovoaie ca nişte curteni.

Pétion, iacobinul, porni la atac. Vroi să arate mândrei regine că o poate readuce la realitate. Spuse că e precis informat: familia regală s-a urcat în apropiere de palat într-o trăsură de piaţă obişnuită, condusă de un suedez, cu numele de... Ca şi cum nu-şi putea aminti numele, Pétion întrebă pe regină cum îl cheamă pe suedez. Întrebare vicleană, ca o lovitură de pumnal otrăvit: în prezenţa regelui, el o întrebă pe regină despre amantul ei! Maria Antoaneta însă pară lovitura: „Nu obişnuiesc să mă interesez de numele vizitiilor mei!” Spaţiul îngust al trăsurii era plin de încordare şi animozitate.

Un mic episod destinse penibila situaţie. Micul prinţ se dădu jos de pe genunchii mamei. Cei doi domni străini treziră curiozitatea lui. Apucă cu degetele mititele un nasture de alamă de la uniforma lui Barnave şi silabisi

inscripţia: „Vivre libre ou mourir”. Aceasta înveseli mult pe comisari: viitorul rege al Franţei a aflat în acest mod ideea conducătoare a Revoluţiei! Convorbirea începu să se înfiripeze. Cele două partide începură să se cunoască mai bine, din moment ce erau aşa de aproape, Pétion, micul burghez revoluţionar şi Barnave, tânăr avocat de provincie, credeau că „tiranii” sunt inabordabili, îngâmfaţi, proşti şi obraznici ca şi linguşitorii lor curteni. Cu uimire, ei observă manierele fireşti, simple ale familiei regale. Pétion trebui să noteze simplitatea şi familiaritatea ei plăcută: nicio înfumurare regală, ci uşurinţă, o bonomie casnică. Regina o numea „surioara mea” pe doamna Elisabeta, aceasta îi spunea regelui „frate”. Prinţişorul sărea pe genunchii reginei, se juca cu mica prinţesă şi regele îi privea cu mulţumire. Revoluţionarii erau miraţi: copiii regali se joacă la fel ca şi copiii lor de-acasă. Începură să se simtă jenaţi în hainele lor, mai elegante decât ale regelui cu lenjeria murdară. Antagonismul de la început, slăbi. Când regele bău, îi oferi lui Pétion propriul său pahar. Spre stupoarea iacobinului, când Dauphinul îşi exprimă o mică nevoie, însuşi regele Franţei îl descheie pe fiul său la pantaloni şi ţinu vasul de argint. „Tiranii aceştia sunt deci oameni la fel cu noi”, recunoscu îndârjitul revoluţionar... – Tot aşa de surprinsă fu şi regina. Aceşti „sceleraţi”, aceşti „monştri” de la Adunarea Naţională sunt oameni amabili, corecţi. Nu sunt mojici, nici lacomi de sânge; convorbirea cu dânşii e mult mai interesantă decât cu contele d’Artois şi tovarăşii lui. După trei ore de călătorie, cele două tabere cari vroiau să se impună una alteia, au ajuns să se apropie între ele omeneşte. Regina aducea în discuţie probleme politice, pentru a arăta revoluţionarilor că în cercul ei nu sunt oameni atât de răuvoitori şi de mărginiţi la minte, precum se scrie în ziare. La rândul lor, cei doi deputaţi au explicat reginei că nu trebuie să confunde Adunarea Naţională cu strigătele aprige ale lui Marat. Când veni vorba de Republică, Pétion se exprimă cu prudenţă. Se vădi astfel că aerul regal zăpăceşte şi pe cei mai energici revoluţionari. Însemnările lui Pétion arată cât de mult se poate prosti un

bărbat vanitos în apropierea unei Maiestăţi. Evident, după trei nopţi şi trei zile cumplit de agitate, toată familia era istovită de oboseală. Doamna Elisabeta, fără să-şi dea seama, a adormit şi s-a sprijinit de vecinul ei, Pétion. Entuziasmat, prostul şi-a închipuit că a făcut o cucerire galantă. El a descris amănunţit privirile şi gesturile doamnei Elisabeta, senzaţiile lui lângă acel trup cald de femeie... „Ochii ei se umeziră şi în melancolia lor era amestecată un fel de voluptate. Se poate să mă înşel, formele aparent ale nefericirii sunt lesne confundate cu acele ale plăcerii, însă cred că, dacă am fi fost singuri, ea ar fi lunecat în braţele mele şi s-ar fi dat cu totul impulsiunilor naturii”.

Mai serioasă decât această ridicolă fantezie erotică a „frumosului Pétion”, e influenţa farmecului primejdios al reginei asupra vecinului ei, Barnave, Foarte tânăr, proaspăt avocat venit din provincie la Paris, acest revoluţionar idealist se simţi fermecat că o regină a Franţei s-a lăsat lămurită de dânsul asupra principiilor Revoluţiei şi a ideilor amicilor săi de la club. Îşi închipuia acest înflăcărat avocat că are prilej să insufle reginei atenţie şi respect pentru sfintele principii sau cel puţin s-o câştige pentru ideile constituţionale. Această femeie, cunoscută pentru superficialitatea ei, îl asculta cu atenţie, cu o înfăţişare plină de înţelegere şi obiecţiile ei erau atât de inteligente! Cu amabilitatea-i austriacă, cu aparenta pricepere şi chiar împărtăşire a expunerilor lui, ea l-a atras sub vraja ei pe naivul tânăr. Barnave simţea cu uimire că acestei nobile femei i s-a făcut o nedreptate. Ea vrea numai binele şi, dacă cineva i-ar da îndrumări bune, totul s-ar putea îndrepta în Franţa! Regina îl făcu să înţeleagă că ea caută un atare sfătuitor şi că i-ar mulţumi dacă el îi va da şi în viitor lămuriri atât de judicioase. Da! aceasta ar fi neaşteptata lui misiune: să arate poporului adevăratele ei dorinţi, să dovedească Adunării Naţionale puritatea sentimentelor ei democrate. În lungi convorbiri, în timpul popasului la palatul episcopal, din Meaux. regina a ştiut să-l câştige într-atât pe Barnave cu gentileţea ei, încât el i se puse cu totul la dispoziţie. Astfel, din fuga la Varennes,

regina s-a întors cu un mare succes politic. În timp ce ceilalţi dormeau, mâncau, asudau ori tăceau în închisoarea pe roate, ea a obţinut o ultimă victorie pentru cauza regală.

A treia şi ultima zi a călătoriei a fost cea mai cumplită. Fără milă, soarele dogorea de dimineaţă şi în trăsura prea plină, prăfuită şi încinsă ca un cuptor, cei opt călători aşteptau zadarnic umbra unui nor, o clipă de răcoare. Când au ajuns la Paris, în loc să treacă prin Porte St. Denis spre palatul lor, familia regală a fost nevoită să facă, în galera ei pe patru roate, un mare ocol prin lungile bulevarde, căci sute de mii de curioşi voiau să-i vadă pe prizonieri. Niciun strigăt nu răsună pe tot parcursul în cinstea regelui şi reginei, niciun cuvânt de hulă, căci s-a vestit prin afişe că oricine va saluta pe rege va cădea sub dispreţul public, iar cine va defăima pe prizonierii naţiunii va căpăta o straşnică chelfăneală. În schimb, urale nesfârşite salutau trăsura ce venea în urma celei regale: acolo şedea mândrul Drouet, şeful poştei, isteţul vânător care a urmărit cu înverşunare vânatul regal şi l-a readus la bârlog.

Momentul cel mai primejdios al întoarcerii era trecerea din trăsură la poarta de intrare a palatului. Familia regală era apărată de deputaţi. Mânia populară cerea însă o jertfă: ea s-a năpustit asupra celor trei nevinovaţi soldaţi de gardă care aveau să „conducă” pe rege. Ei au fost smulşi de pe capra trăsurii; se părea că regina va vedea atunci iarăşi capetele sângerânde înfipte în suliţi. Garda naţională se aruncă cu baionetele şi eliberă intrarea în palat. Portiera fu deschisă: întâi coborî regele, istovit, murdărit şi asudat. Când coborî regina, se înălţară murmure ameninţătoare contra „Austriacei” care străbătu repede mica distanţă de la trăsură până la uşă. Urmară copiii – şi călătoria cea groaznică s-a sfârşit.

Înăuntru aşteptau lacheii în şir solemn. Masa era pusă ca înainte. În ordinea rangului. Întorşii puteau crede că visează. În realitate, cele cinci zile au zdruncinat din temelii regalitatea. Prizonierii nu mai sunt încoronaţi. Regele a coborât încă o treaptă a înjosirii sale. Revoluţia a urcat o

treaptă nouă. Însă obositului Ludovic XVI, toate îi păreau indiferente – chiar propria lui soartă. În carnetul său, a scris despre ultima zi: „Plecare din Meaux la ora şase jumătate. Sosire la Paris, la ora opt, fără întârziere”. Atât avea de spus despre cea mai mare ruşine a vieţii sale. Pétion raportează şi el: „Era atât de liniştit, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Se putea crede că s-a întors de la vânătoare”.

Însă Maria Antoaneta ştia că totul e pierdut. Chinul acestei plecări neizbutite trebuia să fie aproape ucigător pentru mândria ei. Totuşi, chiar în mijlocul acestui iad, ea se gândeşte ca adevărată femeie, ca îndrăgostită, într-o târzie dar nestăpânită şi ultimă pasiune, la cel care trebuie să fie foarte îngrijorat de soarta ei, la prietenul ei Fersen. „Nu fii îngrijorat de noi... trăim”, îi scrise ea la repezeală. În dimineaţa următoare îi scrise mai drăgăstos: „Trăiesc încă... dar sunt îngrijorată de tine şi cât te plâng... că nu ai veşti de la noi!... Nu-mi scrie, aceasta înseamnă să ne expui unei primejdii, ...sub niciun motiv nu veni acum la noi. Se ştie că tu ne-ai ajutat să plecăm de aci. Totul ar fi pierdut dacă te întorci. Suntem păziţi zi şi noapte, dar îmi este indiferent... Adunarea vrea să ne trateze cu indulgenţă. Adio... nu voi putea să-ţi mai scriu”...

Totuşi ea nu se poate resemna ca tocmai acum să rămână fără un cuvânt de la Fersen. Şi iar îi scrie, cea mai duioasă şi mai înfocată scrisoare: „Îţi pot spune numai că te iubesc... Îmi merge bine, să nu ai în ce mă priveşte nicio grijă... Scrie-mi cifrat, adresa să fie scrisă de servitorul tău... Şi spune-mi cui să adresez scrisorile mele pentru tine, căci nu mai pot trăi fără aceasta. Rămâi cu bine, cel mai iubitor şi mai iubit dintre toţi oamenii. Te îmbrăţişez din toată inima”...

„Nu mai pot trăi fără aceasta” – un atare strigăt de pasiune nu s-a auzit niciodată din partea unei regine. Dar ea nu mai avea puterea de altădată; era prea puţin regină. A rămas numai femeia şi ceea ce nimeni nu i-ar fi putut smulge: iubirea. Acest simţământ i-a dat putere să-şi apere viaţa cu măreţie şi hotărâre.

UNUL ÎNŞEALĂ PE CELĂLALT

Fuga la Varennes a deschis un nou capitol în istoria Revoluţiei franceze. Un nou partid s-a născut: acel republican. Până la 21 iunie 1791, Adunarea Naţională, alcătuită din nobili şi burghezi, mai era regalistă. Dar pentru alegerile apropiate se anunţa, după a treia stare, cea de-a patra: proletariatul, marea masă elementară, furtunatică, de care burghezia se temea, ca şi regele de burghezie. Aceasta din urmă şi-a dat seama ce forţă demonică a dezlănţuit: trebuia repede o Constituţie care să limiteze puterea regelui şi acea a poporului. Ca să obţină consimţământul lui Ludovic XVI, acesta trebuia cruţat: fuga la Varennes n-a fost „premeditată”; el n-a părăsit Parisul cu voia lui ci a fost „răpit”. Pe când iacobinii cereau pe Câmpul lui Marte detronarea regelui, conducătorii burgheziei, Bailly şi La Fayette, au lăsat pentru prima oară ca mulţimea să fie şarjată de cavalerie. Regina însă, riguros păzită în casa ei, nu se lăsa înşelată de asemenea încercări tardive de salvare. La ferestrele ei auzea prea des strigătul: „Trăiască republica” în loc de „Trăiască regele”. Ştia că republica va fi întemeiată numai atunci când soţul şi copiii ei vor fi înlăturaţi cu totul.

Fuga neizbutită la Varennes n-a fost o nenorocire atât de fatală, ca reuşita fugii contelui de Provence, fratele regelui. Aceasta a recunoscut-o îndată regina. Abia sosit la Bruxelles, el aruncă masca şi se declară regent, reprezentant autorizat al regalităţii câtă vreme Ludovic XVI e prizonier la Paris. În taină, el lucră astfel ca această situaţie să dureze cât mai mult. Fersen raporta din Bruxelles că contele d’Artois strălucea de bucurie la vestea

că regele a fost prins. Prinţii emigranţi zăngăneau săbiile, cerând războiul contra Franţei! Dacă regele, regina şi chiar Dauphinul vor fi înlăturaţi, cu atât mai bine: contele de Provence se va putea numi atunci Ludovic XVIII. Şi celorlalţi prinţi străini le era indiferent care Ludovic va sta pe tronul. Franţei; principalul e ca otrava republicană să fie stăpânită în Europa, ca „epidemia franceză” să fie înăbuşită în germeni. Gustav III al Suediei se exprimă cu cinism în acest sens. Pentru monarhi există numai „cauza monarhilor”, păstrarea puterii lor – şi „le poate fi indiferent” care rege va fi pe tron. Numai tronul să fie păstrat. Şi această indiferenţă aveau s-o plătească Maria Antoaneta şi Ludovic XVI cu viaţa lor.

Maria Antoaneta avea de luptat împotriva acestei duble primejdii: republicanismul din ţară şi urzelile războinice ale prinţilor de peste graniţă. Sarcină supraomenească, mai ales pentru o femeie părăsită de toţi prietenii. Trebuia un geniu: un Achile sau un nou Mirabeau. Regina avea însă numai câţiva mici ajutători. Se îndreptă totuşi spre dânşii, mai ales spre tânărul avocat Barnave, pe care l-a câştigat la întoarcerea din Varennes.

Într-o scrisoare secretă, ea îi aminti convorbirile avute cu dânsul, lăudând inteligenţa şi spiritul lui şi adăugă că ar câştiga mult dacă ar continua cu el aceste convorbiri sub formă de scrisori. Poate conta pe discreţia ei, şi e gata să se supună necesităţilor legate de binele general... Pe acest ton, regina încercă să obţină sprijinul lui Barnave, având aerul că-i cere numai să se informeze asupra situaţiei, vroind să facă orice jertfă care ar fi cu adevărat spre binele poporului. Barnave arătă scrisoarea amicilor săi, care se temeau şi se bucurau totodată. În cele din urmă s-au decis să dea în taină reginei sfaturile necesare. Întâi, i-au cerut să îndemne pe prinţi să se întoarcă şi să-l determine pe fratele ei împăratul, să recunoască Constituţia franceză. În aparenţă, regina se declară de acord şi scrise fratelui ei ceea ce i-au dictat sfătuitorii, făcând rezerve numai în ce priveşte „onoarea şi recunoştinţa”. Noii profesori politici ai

Mariei Antoaneta credeau că au găsit în ea o elevă atentă şi recunoscătoare!

Se înşelau. În realitate, regina nu se gândea nicio clipă să se supună acestor „răzvrătiţi”. Toate tratativele ei n-aveau alt scop decât să „temporizeze” până ce va fi convocat „congresul înarmat” proiectat de fratele ei. Ca Penelopa, ea destrăma noaptea ceea ce ţesea ziua. Părând de acord cu sfătuitorii ei, ea avertiză pe Mercy, la Bruxelles, de sensul acelor scrisori dictate pe care le trimitea fratelui ei, împăratul Leopold al Austriei, căruia i-a scris şi lui, de altfel, că dânsul va înţelege că e nevoită să scrie ceea ce i se cere. Ceea ce urmăreşte ea, e numai „voinţa cinstită de a restabili ordinea şi, cu aceasta, autoritatea regală”.

Acest dublu joc, nu prea onorabil, pe care îl făcea Maria Antoaneta pentru întâia oară, era temerar; făcea politică şi minţea cu îndrăzneală. În timp ce asigura pe sfătuitorii ei că nu avea niciun gând ascuns, ea scria lui Fersen să nu aibă nicio teamă, căci nu se lasă prinsă de aceşti „turbaţi”. Se foloseşte de dânşii, ca să fie servită ea. În cele din urmă, ea îşi dădu seama că aceşti oameni bine intenţionaţi riscă ghilotina pentru dânsa, că vina morală e a ei. Totuşi, ea arunca răspunderea asupra timpului, asupra împrejurărilor care o silesc să joace acest rol mizerabil. „Uneori, scrie ea credinciosului Fersen, nu mă mai înţeleg nici pe mine şi sunt nevoită să mă gândesc dacă eu sunt cu adevărat cea care vorbeşte. Dar ce vrei? Toate acestea sunt necesare şi, crede-mă, am fi căzut şi mai jos decât suntem acum, dacă nu m-aş fi folosit îndată de acest mijloc”... Şi spera că va veni vremea când nu va mai fi nevoită să se lase îndrumată de aceşti „golani”. Spera, în mândria ei neînfrântă, că va fi liberă, că nu va trebui să mintă, să facă diplomaţie şi politică. Credea că are dreptul să înşele fără scrupule, din moment ce simţea că are dreptul divin al libertăţii nemărginite, ca regină încoronată.

Însă nu numai regina înşela. În această criză decisivă, toţi partenerii se înşelau unii pe alţii. Dacă s-ar cerceta

corespondenta secretă a guvernelor, prinţilor, ambasadorilor şi miniştrilor din acel timp, s-ar vădi cât de imorală a fost politica tuturora. Toţi lucrau subteran contra celorlalţi şi fiecare pentru interesele sale particulare. Ludovic XVI înşela Adunarea Naţională, care aştepta la rândul ei până ce ideea republicană va fi destul de puternică, pentru a-l înlătura pe rege. Constituţionalii o făceau pe Maria Antoaneta să creadă într-o putere pe care n-o mai aveau; ei erau minţiţi cu îndrăzneală de regină, care trata în spatele lor cu Leopold, fratele ei. Acesta o purta cu vorba pe sora lui, căci era hotărât să nu pună în joc niciun soldat şi niciun ban pentru cauza ei. El pactiza cu Rusia şi Prusia, pentru a doua împărţire a Poloniei. Iar regele Prusiei, în timp ce pregătea cu Leopold „congresul înarmat” din Berlin împotriva Franţei, lăsa ca ambasadorul său din Paris să finanţeze pe iacobini şi să ia masa cu Pétion, Prinţii emigraţi cereau războiul, nu ca să menţină pe tron pe Ludovic XVI, ci ca să se urce dânşii cât mai repede pe tronul Franţei. Ca un Don Quijote al regalităţii, Gustav al Suediei gesticula, sperând să fie salvatorul Europei. Ducele de Braunschweig, care avea să conducă armatele Coaliţiei împotriva Franţei, trata cu iacobinii pentru tronul Franţei! Danton şi Dumouriez jucau şi ei un dublu joc. Prinţii erau tot aşa de puţini solidari ca şi revoluţionarii. Fratele îşi înşela sora, regele înşela poporul, Adunarea pe rege, un monarh pe ceilalţi – toţi se minţeau unii pe alţii, numai ca să câştige timp pentru propria lor cauză, în nesiguranţa generală. Nimeni nu vroia să-şi frigă degetul, dar toţi se jucau cu focul, monarhi şi revoluţionari, creând astfel o atmosferă de neîncredere (ca şi cea care otrăveşte astăzi lumea), aruncând în cele din urmă, fără să vrea, 25 milioane de oameni în cataracta unui războiul de 25 de ani.

În toiul acestor meschine uneltiri, timpul înainta furtunos. Revoluţia nu avea nevoie să „temporizeze” ca vechea diplomaţie. Trebuia să se ia o hotărâre. Adunarea Naţională a redactat în cele din urmă o Constituţie, pe care a supus-o spre aprobare lui Ludovic XVI. Aceasta trebuia să răspundă.

Maria Antoaneta ştia că această „monstruoasă”, Constituţie, precum a scris Ecaterinei II a Rusiei, „înseamnează o moarte morală, de o mie de ori mai rea decât moartea trupească ce izbăveşte de toate relele”. Ştia că recunoaşterea Constituţiei va fi considerată ca o laşitate de curţile străine – dar puterea regală a decăzut într-atât, încât şi ea, mândra regină, e nevoită să se supună.

A dovedit cu prisosinţă că poate să înfrunte primejdiile; însă situaţia nu mai îngăduia o amânare a recunoaşterii Constituţiei de către rege. În timp ce regele era gata să semneze capitularea, Maria Antoaneta scria credinciosului ei amic că, în adâncul său, regele nu se gândeşte deloc să-şi ţină cuvântul dat poporului! Trebuie să evite însă orice nouă îndârjire din partea „monştrilor”... „Armata e pierdută, nu mai sunt bani, niciun frâu nu mai poate reţine plebea înarmată. Chiar conducătorii Revoluţiei nu mai sunt ascultaţi când predică ordinea... Nu mai avem niciun prieten, toată lumea ne trădează, unii din frică, alţii din slăbiciune sau din ambiţie... Încât am ajuns să-mi fie teamă de ziua în care ni se va acorda iarăşi un fel de libertate.” Şi mai departe: „Găseşti tot sufletul meu în această scrisoare... Orice s-ar întâmpla, păstrează-mi prietenia şi afecţiunea ta. Am atâta nevoie de ele... Abia în nefericire simţi cine eşti. Sângele meu curge în vinele fiului meu şi nădăjduiesc că, într-o zi, el se va dovedi vrednic să fie un nepot al Mariei Tereza”.

Cuvinte mari, mişcătoare, care nu acoperă însă ruşinea acestei femei care vroia să fie dreaptă şi era nevoită să se preteze la un joc de înşelăciune. Nu-i mai rămânea nicio alegere. „Ar fi fost preferabil un refuz, însă aceasta era cu neputinţă în aceste împrejurări. Aş fi dorit ca acceptarea (Constituţiei) să fi fost mult mai simplă; suntem însă mereu încercuiţi de persoane răuvoitoare... Şi prostiile prinţilor şi emigranţilor au determinat felul nostru de purtare.”

Prin această nesinceră acceptare a Constituţiei, familia regală a câştigat puţin răgaz. Acesta e tot câştigul acestui joc dublu. Fiecare făcea în aşa fel, ca şi cum ar crede aievea în minciunile celorlalţi. Pentru o clipă, norul furtunos s-a

spart şi s-a potolit. Soarele favoarei populare a mai strălucit odată peste capetele Burbonilor. La 13 septembrie, când regele a comunicat că va jura a doua zi pe Constituţie în mijlocul Adunării Naţionale, garda care păzea palatul regal a fost retrasă şi publicul putea să circule prin grădinile Tuileriilor. Captivitatea s-a sfârşit – şi, credeau cei pripiţi, chiar revoluţia! După atâtea luni – dar şi pentru ultima oară – Maria Antoaneta auzi strigătul pornit din zeci de mii de piepturi: „Trăiască regele! Trăiască regina!”

Însă de multă vreme, „amici” şi duşmani, de dincoace şi dincolo de graniţe, şi-au jurat să n-o mai lase mult în viaţă.

PRIETENUL APARE PENTRU ULTIMA OARĂ

Orele tragice ale Mariei Antoaneta nu erau în toiul marii furtuni, ci în înşelătoarele zile frumoase. Dacă revoluţia s-ar fi năpustit ca o lavină din munţi, monarhia ar fi fost năruită dintr-odată, fără împotriviri şi speranţe. Ea n-ar fi fost atunci pentru regină o cumplită tortură, o prelungă agonie. Însă de cinci, de zece ori în toiul furtunii revoluţionare, se iviră pauze de linişte; familia regală putea crede atunci că pacea a fost restabilită. Revoluţia e însă ca un element natural, ca marea care se năpusteşte furioasă asupra ţărmului, dar se retrage după fiecare elan, părând istovită, în realitate pregătindu-se pentru un nou atac distrugător. Şi cei ameninţaţi nu ştiu niciodată dacă ultimul val a fost cel mai puternic, cel mai decisiv.

După recunoaşterea Constituţiei, criza păru înfrânată. Revoluţia a fost legalizată. Au urmat câteva săptămâni de bunăstare, de amăgitoare euforie; străzile, adunările, teatrele răsunau de urale entuziaste. Maria Antoaneta a pierdut însă demult credulitatea tinereţii sale. Nu mai vroia să fie amăgită. „Pentru moment totul e liniştit, scria dânsa lui Fersen, însă liniştea atârnă de un fir şi poporul e aşa cum a fost totdeauna, gata în orice clipă pentru orice grozăvii... Nu cred deloc în această linişte, cel puţin în ce priveşte persoana mea... Poporul ne iubeşte numai atâta vreme cât facem ceea ce cere dânsul... E şi mai puţină siguranţă decât înainte, aci la Paris, de când s-au obişnuit să ne vadă înjosiţi”,... Adunarea Naţională nou aleasă îi păru reginei „de o mie de ori mai rea decât precedenta”. Una din hotărârile ei a răpit regelui titulatura „Maiestate”. Curând, conducerea trecu în mâinile girondinilor, care au

exprimat făţiş simpatia lor pentru republică. Curcubeul reconcilierii a dispărut iar în norii ameninţători. Lupta începu iarăşi.

Situaţia regelui şi reginei a fost mai repede înrăutăţită de rudele lor decât de revoluţie. Din Coblenz, unde şi-a stabilit cartierul general, contele de Provence şi contele d'Artois duceau război deschis contra Tuileriilor. Prin ziarişti plătiţi, ei condamnau ca o laşitate recunoaşterea Constituţiei de către fratele lor, pe când dânşii, cari se aflau la adăpost, treceau drept singurii apărători demni ai ideii monarhice. Le era indiferent că regele îşi riscă viaţa din cauza lor. Zadarnic îi rugă Ludovic XVI să se întoarcă, pentru a înlătura astfel neîncrederea justificată a poporului. Maria Antoaneta tremura de mânie contra acestor laşi emigraţi, „care au declarat totdeauna că ne vor binele dar nu ne-au făcut decât rău”. Îi acuza că dânşii i-au adus în starea în care se află acum. În zadar stăruia şi dânsa pe lângă fratele ei, împăratul Leopold, să trimită înapoi pe prinţi şi ceilalţi francezi fugiţi peste graniţă. Contele de Provence considera cererile reginei ca „impuse” şi găsea peste tot partizani pentru războiul său. Gustav al Suediei a înapoiat nedeschisă scrisoarea prin care Ludovic XVI îi anunţa recunoaşterea Constituţiei. Ecaterina a Rusiei răspunse dispreţuitor Mariei Antoaneta că e trist că nu mai e altă speranţă decât o cunună de trandafiri. Fratele ei din Viena lăsă să treacă săptămâni fără să răspundă. În realitate, marile puteri aşteptau să se ivească din situaţia anarhică a Franţei un prilej favorabil pentru ele. Nimeni nu dădea un sfat cinstit, un ajutor real prizonierilor de la Tuileries: toţi jucau pe socoteala lor un dublu joc, pasionat şi crud.

Dar ce dorea, ce vroia să facă Maria Antoaneta? Ca orice mişcare politică, Revoluţia franceză atribuia adversarilor mari planuri secrete; ea credea că Maria Antoaneta, cu „comitetul austriac” de la Tuileries, urzeşte o mare cruciadă contra poporului francez. În realitate, regina diplomată din disperare, n-a avut nicio idee clară, niciun plan real. Cu

uimitoare silinţă, ea scria scrisori peste scrisori trimise în toate părţile, redacta propuneri şi memorandumuri, ducea mereu tratative, însă cu cât scria mai mult, cu atât se ştia mai puţin ce idei politice urmăreşte. Avea concepţia vagă a unui „congres înarmat” – o jumătate de măsură, care ar ameninţa pe de o parte pe revoluţionari şi pe de altă parte n-ar provoca sentimentul naţional. Toate mişcările şi strigătele ei impulsive, amintesc pe înecatul care se adânceşte tot mai mult în apă. O dată ea declară că singura cale mântuitoare e să se recâştige încrederea poporului, adăugând în aceeaşi scrisoare: „Nu mai e niciun mijloc de reconciliere”. Nu vroia niciun război: „...am fi trădători dacă am intra în înţelegere cu trupele străine”. Dar, după câteva zile, ea scria: „numai o putere înarmată poate restabili totul şi fără ajutor din afară, nu putem face nimic”. Altădată scria fratelui ei că, pentru siguranţa ei şi a familiei, ar fi nevoie de un război. Dar iar se contrazicea: „Un atac din afară ne-ar duce la ghilotină”... În sfârşit, nimeni nu mai cunoştea adevăratele intenţii ale reginei. Cancelariile diplomatice, care nu voiau să arunce banii numai pentru un „congres înarmat”, ştiau însă ce înseamnă un război sângeros cu anexiuni şi despăgubiri, şi dădeau din umeri la alternativa de a ţine soldaţii cu arma la picior numai „pentru regele Franţei”. Ecaterina a Rusiei scria: „Ce să credem despre oameni care lucrează neîncetat în două feluri contrare?” Nici credinciosul Fersen n-a ajuns să afle dacă regina vrea sau nu războiul, dacă ea înşală pe prinţi sau revoluţia. În realitate, chinuita femeie nu voia decât: să trăiască, să trăiască şi să nu mai fie înjosită. În adâncul ei, această fire dreaptă suferea cumplit din cauza dublului ei joc. Acest rol insuportabil îi smulgea strigăte profund omeneşti: „Nu mai ştiu nici eu ce atitudine şi ce ton să iau”. Şi plângându-se amar de pasivitatea fratelui ei, care îi făcea mai mult rău cu tăcerile şi duplicitatea lui decât dacă ar fi acţionat cu-adevărat, adăugă: „Ura, neîncrederea şi insolenţa sunt cele trei puteri care agită ţara în acest moment. Oamenii sunt insolenţi din exces de frică şi pentru că cred totodată că nu se va face nimic din afară... Nu e nimic mai rău decât să

rămânem aşa cum suntem, căci nu mai avem de aşteptat vreun ajutor nici de la timp nici dinăuntrul Franţei”.

Unul singur şi-a dat seama că aceste contraziceri, această agitaţie dezorientată e semnul unei deznădejdi lăsate în voia întâmplării şi că această femeie nu se poate salva singură – şi că Ludovic XVI nu conta deloc. Nici cumnata ei, doamna Elisabeta, nu era „tovarăşa providenţială” cum afirmă legenda regalistă. Era atât de indiscretă, împresurată de intriganţi, stăpânită din depărtare de prinţii emigraţi, încât nu era chip să vorbească pe înţeles cu Maria Antoaneta. „Viaţa noastră de familie e un iad, scria regina, nu putem schimba niciun cuvânt cu judecată.”

Din depărtarea lui, Fersen simţea că un singur om i-ar putea fi de ajutor în acele împrejurări: el însuşi. Cu câteva săptămâni în urmă, ea i-a transmis prin curierul contelui Esterházy mărturia iubirii sale nezdruncinate: toate depărtările nu pot despărţi inimile lor. „Nu ştiu unde se află dânsul, scria regina lui Esterházy. E un chin cumplit pentru mine să nu am nicio veste şi să nu ştiu deloc cum se simt acei cari sunt iubiţi.” Aceste înflăcărate cuvinte de iubire au fost însoţite de un mic dar: un inel de aur pe care s-au gravat trei crini şi aceste cuvinte: „Laş e acel care părăseşte”. Regina a comandat inelul pe măsura degetului ei şi l-a purtat două zile, înainte de a-l trimite încălzit de sângele ei încă viu. Fersen a purtat în deget acest inel a cărui inscripţie apela zilnic la conştiinţa lui. Când tonul deznădăjduit al scrisorilor ei i-a vădit în ce sălbatică tortură se zbate iubita părăsită de toţi, el fu încleştat de voinţa unei fapte eroice: s-a decis s-o viziteze pe Maria Antoaneta chiar la Paris, unde prezenţa lui însemna pentru dânsul o moarte sigură.

La vestea aceasta, regina fu înspăimântată. Nu, nu vrea o jertfă atât de nemăsurată şi eroică din partea prietenului ei. Ca adevărată iubită, ţine mai mult la viaţa lui decât la fericirea şi viaţa ei. Îi răspunse îndată, la 7 decembrie, că e cu neputinţă să vină în asemenea împrejurări. „Aceasta înseamnă să pui în joc fericirea noastră”, preciză dânsa, cu

toată dorinţa ei adâncă de a-l vedea. Însă Fersen nu se lăsa. Trebuia să înfrunte situaţia. A pregătit cu regele Suediei un nou plan de fugă. Şi mai ştia cât de necesară e o întâlnire cu singuratica atât de chinuită; trebuie să vorbească liber, nestânjenit cu dânsa. La începutul lui februarie, Fersen s-a decis să nu mai aştepte: va pleca spre Franţa, spre Maria Antoaneta. Decizie ce echivala cu o sinucidere. Niciun cap nu era pus la preţ atât de înalt ca al său, în Franţa, unde numele său era pomenit cu ură, unde oricine îl putea denunţa. Dacă ar fi recunoscut, cadavrul său ar zace sfâşiat pe stradă. Însă Fersen nu se mulţumea să vină la Paris şi să se ascundă într-un colţ; vroia să pătrundă chiar în grota Minotaurului, la Tuileries, unde era de pază, zi şi noapte, o gardă de 1 200 oameni. Chiar în palat vroia să intre, unde îl cunoştea fiecare lacheu, fiecare cameristă, fiecare vizitiu! Acum ori niciodată, el are prilej să-şi dovedească credinţa. „Eu trăiesc numai ca să te servesc”... scrise el la 11 februarie şi porni să împlinească fapta cea mai temerară din istoria Revoluţiei. Porni deghizat, cu perucă, cu paşaport fals, falsificând şi semnătura regelui Suediei, care era necesară pentru „misiunea lui diplomatică la Lisabona”. Era însoţit de un ofiţer de ordonanţă, care nu era altul decât fidelul său servitor. Printr-o minune, persoanele şi hârtiile n-au fost cercetate mai de aproape. La 13 februarie, ora 5½ au sosit la Paris. Deşi putea să se adăpostească la o prietenă sau la o amantă de încredere, Fersen se duse de-a dreptul de la diligenţa poştală la Tuileries. Iarna, noaptea cade de vreme: întunericul îl protejă pe îndrăzneţul care se îndreptă spre uşa secretă; printr-o uimitoare întâmplare fericită, ea nu era păzită; Fersen a păstrat cheia la dânsul: descuie şi – după opt luni de despărţire pline de întâmplări nespuse – iubitul se afla iar la iubita lui. Pentru ultima oară, Fersen se afla la Maria Antoaneta.

Despre această vizită memorabilă, Fersen a lăsat două însemnări: una oficială şi una intimă. Deosebirea dintre ele este cât se poate de concludentă în ce priveşte natura reală

a raporturilor dintre Maria Antoaneta şi Fersen. În scrisoarea oficială către monarhul său, Fersen raporta că a sosit la Paris, la 13 februarie, ora 6 şi că a văzut şi a vorbit în aceeaşi seară cu Maiestăţile lor – adică cu regele şi regina. I-a văzut a doua oară în seara următoare. Această expunere destinată regelui Suediei, pe care Fersen îl ştia foarte limbut şi căruia el nu vroia să-i încredinţeze onoarea Mariei Antoaneta – contrazice însă însemnările intime din carnetul său: „M-am dus la dânsa; am luat drumul meu obişnuit. Îngrijorat de garda naţională; locuinţa ei e minunată”. El scrie precis că a fost „la dânsa”, nu „la dânii”. În jurnal, două cuvinte au fost şterse cu cerneală de mâna prudentă a unuia din urmaşii lui Fersen. Însă aceste cuvinte pline de înţeles au putut fi descoperite: „resté là”, adică „rămas acolo”.

Astfel, situaţia în acea noapte devine clară. Fersen a fost primit în prima seară numai de Maria Antoaneta şi a rămas, aceasta e vădit, în apartamentul reginei. Ar fi fost o nebunie să plece, să revină şi iar să plece în toiul nopţii. Prin coridoare, gărzile naţionale patrulau zi şi noapte. Apartamentul de la parter al reginei cuprindea numai un dormitor şi o mică odaie de toaletă. Oricât le-ar fi de penibil apărătorilor virtuţii Mariei Antoaneta, e clar că Fersen a rămas prima noapte şi ziua următoare până la miezul nopţii în dormitorul reginei, singurul loc ferit de supravegherea gărzii şi a servitorimii.

În ce priveşte acele ore când au fost singuri, Fersen ştie să tacă prea bine. Niciun cuvânt în jurnalul său intim. Oricine îşi poate permite să creadă că în noaptea aceea ei s-au ocupat numai de chestiuni politice! Însă cine are inimă şi bun simţ, cine crede că puterea sângelui e o lege eternă, poate să-şi spună că, dacă Fersen nu era demult amantul Mariei Antoaneta, el a devenit amantul ei în acea noapte supremă a destinului lor, în acea ultimă noapte a iubirii lor temerare.

Prima noapte a aparţinut cu totul amanţilor. Abia a doua seară a fost consacrată politicii. La ora şase, exact 24 ore

după intrarea lui Fersen în palat, discretul soţ a venit în camera reginei să vorbească cu eroicul mesager. Ludovic XVI respinse de la început noul plan de fugă expus de Fersen; îl considera ca imposibil de realizat şi, pe de altă parte, el a promis formal Adunării Naţionale că rămâne la Paris: nu vroia să-şi calce cuvântul. (Fersen remarcă în jurnalul său: „Căci el e un bărbat de onoare”.) În deplină încredere, cei doi bărbaţi examinară situaţia. „Ştiu, spuse regele, că sunt acuzat de slăbiciune şi lipsă de hotărâre, dar nimeni nu s-a aflat vreodată într-o situaţie ca a mea. Ştiu că am pierdut momentul prielnic (al fugii), la 14 iulie şi de atunci nu l-am mai regăsit. Toată lumea m-a părăsit.” Nici regele, nici regina nu mai aveau speranţa să se salveze singuri. Puterile străine să încerce totul; să nu se mire însă că regele şi-a dat consimţământul la unele chestiuni pe care nu le aproba deloc. Era silit de situaţia lui. Mântuirea nu poate veni decât din afară…

La miezul nopţii, Fersen părăsi palatul. A vorbit tot ce era de vorbit. Cea mai grea din cele 30 de ore, era ultima: despărţirea. Amândoi nu vroiau să creadă, dar era adevărat. Niciodată! Niciodată în această viaţă!… Ca s-o consoleze, el îi promite că va reveni şi se simte fericit că a liniştit-o pe dânsa cu prezenţa lui. Regina îl conduce pe Fersen prin coridorul, din fericire pustiu, până la uşă. Încă nu şi-au spus ultimele cuvinte, încă nu s-au îmbrăţişat pentru ultima oară, că un pas străin se apropia: primejdie de moarte! Învăluit în manta, cu peruca îndesată pe cap, Fersen se furişă afară; Maria Antoaneta fugi înapoi în camera ei. Iubiţii s-au văzut pentru ultima oară.

REFUGIERE ÎN RĂZBOI

Reţetă veche: când state sau guverne nu mai pot înfrânge crizele interne, ele caută o destindere în afară. Pentru a preîntâmpina aproape inevitabilul război civil, conducătorii Revoluţiei cer de câteva luni războiul cu Austria. Prin recunoaşterea Constituţiei, situaţia regelui, deşi micşorată, pare asigurată. Unii, ca La Fayette, cred că Revoluţia s-a terminat. Iar Girondinii, care stăpânesc noua Adunare Naţională, sunt republicani. Ca să înlăture monarhia, ei nu găsesc alt mijloc decât un război, care ar pune desigur familia regală în conflict cu naţiunea. Căci instigatorii armatelor străine sunt chiar fraţii gălăgioşi ai regelui, iar statul major al duşmanilor e subordonat fratelui reginei.

Maria Antoaneta ştie că războiul nu poate ajuta cauzei sale. Oricare ar fi deznodământul militar, pentru dânsa el ar fi defavorabil. Dacă armatele Revoluţiei vor fi învingătoare, e sigur că Franţa nu va mai tolera pe „tirani”. Dacă ele vor fi înfrânte de armatele instigate de rudele regelui şi reginei, atunci poporul înfuriat va face responsabili pe prizonierii din Tuileries. Dacă învinge Franţa, ei vor pierde tronul; dacă înving puterile străine, ei îşi vor pierde viaţa. Maria Antoaneta a implorat pe emigraţi şi pe fratele ei, împăratul Leopold, să stea liniştiţi. Ce-i drept, împăratul, prevăzător, calculat şi potrivnic războiului, s-a ferit de orice provocare.

Însă steaua norocului s-a stins demult pentru Maria Antoaneta. Soarta a vrut ca tocmai atunci, la 1 martie 1792, împăratul Leopold, păzitorul păcii, să fie răpit de o boală fulgerătoare. Patrusprezece zile mai târziu, Gustav al Suediei, apărătorul înfocat al ideii monarhice, fu ucis de gloanţele unui conjurat. Astfel, războiul deveni inevitabil,

căci urmaşul lui Gustav nu se gândea să sprijine cauza monarhilor – iar urmaşul lui Leopold, împăratul Franz, nu se sinchisea de rudele lui de sânge ci lucra numai pentru propriile sale interese. Tânărul împărat, în care nu lucea nicio scânteie din spiritul Mariei Tereza, primea cu răceală pe mesagerii Mariei Antoaneta, era nepăsător la scrisorile ei pline de nelinişte şi implorări. El vedea numai bunul prilej de a-şi spori puterea, respingând toate cererile Adunării Naţionale. Girondinii aveau şi ei un bun prilej. După lungă împotrivire, Ludovic XVI fu nevoit să declare (cu lacrimi în ochi – cum s-a observat) război „regelui Ungariei". Armatele s-au pus în mişcare şi destinul îşi reluă cursul.

De care parte a stat Maria Antoaneta? De partea armatelor franceze sau a celor străine? Scriitorii regalişti s-au străduit, cu răstălmăciri şi chiar false adaosuri de scrisori, să umbrească faptul clar şi precis că regina a fost cu tot sufletul de partea trupelor aliate, dorind înfrângerea celor franceze. Maria Antoaneta, care se simţea înainte de toate regină şi apoi regină a Franţei, a fost împotriva acelora care au limitat puterea regală şi a favorizat, pe toate căile permise şi nepermise, pe acei care vroiau să întărească dinastia chiar prin victoria străinilor. Ea aştepta să fie răzbunată de toate umilirile îndurate în Franţa. Deşi a uitat limba maternă, ea a scris totuşi lui Fersen: „Niciodată n-am simţit o mândrie mai mare ca acum, de a fi germană din naştere". Cu patru zile înainte de declararea războiului, ea transmise – sau mai exact trădează – ambasadorului austriac planul de campanie al armatelor revoluţionare, atât cât îl cunoştea. Pentru Maria Antoaneta, steagurile austriace şi prusiene erau prietene; tricolorul francez era însă al inamicului ei.

Fără îndoială, această faptă e trădare de ţară şi în orice ţară o asemenea atitudine ar fi judecată azi ca o crimă. Să nu uităm însă că noţiunea de „naţional" şi „naţiune" n-a fost încă descoperită în secolul al XVIII-lea. Abia Revoluţia franceză a introdus-o în Europa. În secolul al XVIII-lea nu era cunoscut decât punctul de vedere pur dinastic. Ţara

aparţinea regelui. Unde era regele, acolo era şi dreptul. Cine era pentru rege şi regalitate, lupta pentru cauza cea dreaptă; cine era împotriva regalităţii, era considerat ca răzvrătit, chiar dacă îşi apăra patria. Şi în tabăra adversă, printre cei mai buni germani, ca Shiller, Klopstock, Fichte, Hölderlin, ideea de patrie nu avea sensul de azi. Ei luptau pentru ideea de libertate, dorind înfrângerea trupelor germane care nu erau încă armate populare, ci alcătuite din mercenari ai cauzei despotice. Ei se bucurau de înfrângerea forţelor de luptă prusiene, după cum regele şi regina Franţei salutau înfrângerea propriilor lor trupe ca un avantaj personal. Războaiele nu erau purtate atunci pentru interesele unei ţări; ele contau numai pentru ideea suveranităţii sau cea a libertăţii. Nimic nu era mai caracteristic pentru mentalitatea secolului al XVIII-lea, ca faptul că ducele de Braunschweig, conducătorul armatelor germane aliate, a examinat cu o lună înainte chestiunea dacă nu era mai bine să preia comanda trupelor franceze împotriva celor germane! E deci evident că, în 1791, concepţia de „patrie” şi aceea de „naţiune” nu erau încă limpezite. Abia cu acest război, în care armata populară a trezit conştiinţa întregii naţiuni cuprinsă de un război fratricid, s-a evidenţiat şi ideea patriotismului naţional pe care l-a moştenit secolul al XIX-lea.

Nu exista încă la Paris dovada că Maria Antoaneta dorea izbânda puterilor străine şi că a săvârşit o trădare. Poporul francez, mai mult instinctiv decât logic, cu acel fler animalic al schimbării timpului, a simţit însă ostilitatea de la Tuileries, bănuieşte de trădare pe Maria Antoaneta, deşi n-avea nicio dovadă palpabilă. În Adunarea Naţională, la o sută de paşi de palat, unul dintre girondini, Vergniaud, strigă făţiş această acuzare. „Văd ferestrele palatului unde se pregăteşte contrarevoluţia şi unde se urzesc toate mijloacele pentru a ne arunca înapoi în lanţurile sclaviei”... „Să ştie toţi acei care locuiesc în acest palat, că legea e fără excepţie pentru toţi vinovaţii şi că niciun cap dovedit vinovat nu poate scăpa de sabie”... Revoluţia începu să-şi

dea seama că nu va învinge pe duşmanul extern, dacă nu va înfrânge şi pe cel intern. Trebuia procedat astfel, ca regele să vină în conflict cu revoluţionarii. Ziarele cereau detronarea regelui. Scrierea infamantă: *Viaţa scandaloasă a Mariei Antoaneta* apăru în noi ediţii, împărţite pe stradă. În Adunarea Naţională s-au făcut într-adins propuneri cărora regele, potrivit dreptului său constituţional, le putea opune un veto. Ceea ce s-a şi întâmplat, când s-a propus expulzarea preoţilor care refuzau să jure pe Constituţie. Pentru întâia oară regele făcu uz de dreptul său de veto. A ales momentul cel mai puţin potrivit, când era la un deget de prăbuşire! Ultim curaj din partea nevolnicului rege: prin acest veto el şi-a spus ultimul cuvânt ostil poporului.

Pentru a da o lecţie regelui şi mai ales inflexibilei şi mândrei regine, iacobinii, trupa de asalt a Revoluţiei, au ales ziua simbolică de 20 iunie. În această zi, cu trei ani în urmă, deputaţii poporului au jurat pentru prima oară la Versailles, să nu cedeze în faţa puterii baionetelor şi să dea Franţei formă şi lege nouă. În aceeaşi zi, cu un an în urmă, regele, travestit în lacheu, s-a furişat, pe poarta palatului, fugind de voinţa poporului. Şi, în această zi a anului 1792, trebuia să se arate regelui că el nu e nimic, că poporul e totul. Atacul asupra Tuileriilor a fost pregătit metodic, nu pe ascuns, ca armata amazoanelor, ci la lumina zilei, în sunetul clopotelor de alarmă. Sub comanda lui Santerre, 15.000 de oameni s-au adunat cu steaguri fluturânde. Adunarea Naţională le-a deschis porţile; primarul Pétion, care trebuia să asigure ordinea, făcea pe surdul şi orbul. Trebuia să se audă bine cererea de abdicare a regelui.

Marşul coloanei revoluţionare începu ca un cortegiu de sărbătoare, în faţa Adunării, în cântecul lui „Ça ira” cu mari placarde: „Jos Veto-ul”, „Libertate sau moarte”. După şedinţa Adunării, marşul reîncepu, de astă dată dezordonat (conducerea era totuşi invizibilă). Uriaşa masă a poporului se îndreptă spre intrarea palatului. Garda naţională şi jandarmii cu baioneta la armă, neprimind niciun ordin hotărât din partea curţii, s-au împotrivit slab. Ca un torent,

mulţimea răzbi prin uşă şi pătrunse pe scări până la primul etaj. Era prea târziu. Uşile sau lacătele fură sfărâmate şi, înainte de a se fi putut lua măsuri de apărare, primii năvălitori se aflau în faţa regelui abia despărţit de un erou al gărzii naţionale. Ludovic XVI a fost nevoit să primească în propria lui casă parada poporului răsculat; numai prin apatia, prin calmul său flegmatic s-a evitat o ciocnire. Regele răspunse politicos la toate provocările şi, ascultător, îşi puse pe cap boneta roşie pe care i-a întins-o un sanculot. Timp de trei ore jumătate, în zăduf şi fără nicio împotrivire, el a suportat veselia şi batjocura acestor oaspeţi duşmănoşi.

În acelaşi timp, un alt grup de insurgenţi a pătruns în apartamentul reginei. Scena de groază din 5 octombrie 1789 din Versailles părea că se va repeta. Regina era mai primejduită decât regele. Soldaţii au fost chemaţi în grabă de ofiţeri. Regina se afla într-un colţ, despărţită de eventualele violenţe corporale printr-o masă mare şi de trei rânduri de soldaţi de gardă. Femeile şi bărbaţii care au năvălit în cameră, dacă n-o puteau atinge, vroiau să vadă de aproape pe „monstrul”, s-o ameninţe şi s-o batjocorească. Santerre, care s-a silit să evite acte de violenţă, porunci grenadierilor să se dea la o parte, pentru ca poporul să-şi poată vedea jertfa, pe regina înfrântă şi înspăimântată. Totodată, el încercă s-o liniştească pe Maria Antoaneta: „Doamnă, sunteţi înşelată, poporul n-are nimic împotriva voastră. Numai dacă aţi vrea, fiecare v-ar iubi ca pe acest copil”, zise Santerre, arătând spre Dauphin, care tremura de spaimă lângă mama lui. „Oricum, n-aveţi teamă, nu vi se va întâmpla nimic!” însă, ca totdeauna, când era solicitată de vreun „răzvrătit”, regina se îndârjea în mândria ei. „Nimeni nu m-a înşelat, nici nu m-a îndrumat greşit, răspunse ea tare, şi n-am nicio teamă. Între oameni cumsecade nu trebuie să ne fie niciodată frică.” Rece şi mândră, regina înfrunta privirile ostile şi vorbele insultătoare. Numai când au vrut s-o silească să pună pe capul copilului ei boneta roşie, ea se întoarse spre ofiţeri şi le spuse: „Aceasta e prea mult, e peste răbdarea

omenească!” Totuşi se ţinu fermă, fără să trădeze o clipă de nesiguranţă. Abia când ştiu că dânsa nu mai e în mare primejdie, intră şi primarul Pétion, care pofti mulţimea să plece. Seara târziu, palatul fu în cele din urmă golit şi abia atunci regina, femeia cutezătoare, simţi chinul dezarmării sale. Ştia că totul e pierdut. „Mai trăiesc, dar aceasta e o minune” scrise dânsa confidentului ei, Axel Fersen. „Ziua aceasta a fost îngrozitoare.”

ULTIMELE STRIGĂTE

De când a simţit pe faţă suflarea urii, de când a văzut, în propria ei cameră suliţele Revoluţiei şi s-a convins de neputinţa Adunării Naţionale şi de reaua voinţă a primarului, Maria Antoaneta ştia că ea şi familia regală e pierdută dacă nu-i vine grabnic ajutor de-afară: o victorie fulgerătoare a prusienilor şi austriacilor. În ultima oră, vechi şi noi prieteni încercară să favorizeze o nouă fugă. La Fayette vroia să se pună în fruntea unei divizii de cavalerie, la serbările de la 14 Iulie pe Câmpul lui Marte, unde va participa şi familia regală şi de-acolo s-o scoată afară din oraş. Regina prefera să piară, decât să încredinţeze copiii ei lui La Fayette, în care vedea pe instigatorul tuturor nenorocirilor. A refuzat şi propunerea Landgrafei de Hessen-Darmstadt, pentru că era vorba ca numai dânsa, cea mai primejduită, să fie scoasă din palat. În scrisoarea ei de răspuns, Maria Antoaneta stărui asupra datoriei sale de a fi alături de fiinţele cari îi sunt scumpe şi de a împărţi cu ele nefericirea – să-şi poarte soarta alături de ele. Spera că va veni ziua când copiii ei vor fi mai fericiţi. Aceasta era singura dorinţă ce şi-o permitea, căci n-ar putea suporta viaţa fără dragostea copiilor ei.

E prima scrisoare pe care Maria Antoaneta a scris-o nu numai pentru ea însăşi ci şi pentru posteritate. Simţea că nenorocirea nu mai putea fi oprită: vroia să-şi împlinească ultima datorie, să piară demnă, cu capul ridicat. Poate că presimţea deja o repede şi eroică moarte, în locul unei lente înnămoliri. A refuzat să poarte sub haină, ca prevăzătorul ei soţ, o cămaşă de oţel, la serbarea populară a căderii Bastiliei, de la 14 Iulie, unde avea să asiste pentru ultima oară. Noaptea, dormea singură, cu toate că figuri suspecte

priveau adesea în camera ei. Nu mai ieşea din palat, căci nu mai putea trece prin propria ei grădină fără să audă cântecul poporului: „Madame Veto a promis să măcelărească întregul Paris”. Somnul era tulburat de cel mai mic sunet de clopot; cei din palat puteau crede că e semnalul de alarmă pentru asaltul decisiv la Tuileries. Bine informaţi de mesageri şi spioni, ei ştiau că mai sunt puţine zile până ce iacobinii vor ajunge la un sfârşit violent. Căci tot mai tare cereau abdicarea ziarele lui Marat şi Hébert. Numai o minune îi putea salva – sau un marş fulgerător al armatelor germane.

În ultimele scrisori ale reginei către Fersen se oglindesc teamă, groaza şi chinurile acelor zile ale supremei aştep-tări. Nu mai sunt scrisori, ci strigăte, sălbatice chemări de frică, confuze şi pătimaşe ca ale unui om sfâşiat. Cu extremă prudenţă puteau fi strecurate veşti din Tuileries, căci servitorimea nu mai era indulgentă şi spionii stăteau la ferestre şi la uşi. Regina îşi concepea astfel scrisorile, pentru ca în caz de interceptare, ele să nu trezească bă-nuieli; le ascundea în pachete de ciocolată, în pălării şi le scria cu cerneală simpatică sau cifrat. Părea că se ocupă de lucruri obişnuite, de diverse afaceri. Ceea ce vroia să spună realmente regina, era scris la persoana a treia şi cifrat pe deasupra. La 20 iunie, scria că situaţia devine zilnic tot mai groaznică. La 23 iunie, chemarea ei e mai stăruitoare: Prietenul vostru e în mare primejdie, boala lui face progrese îngrozitoare, medicii nu mai găsesc niciun mijloc... Dacă vreţi să-l mai vedeţi odată, grăbiţi-vă, comunicaţi părinţilor starea lui disperată”. Termometrul urca mereu (26 iunie): „O criză urgentă e necesară, pentru a aduce mântuirea; suntem deznădăjduiţi că ea nu se arată încă. Comunicaţi situaţia lui tuturor celor care sunt în legătură cu dânsul, ca să ia măsuri”... Dar şi în culmea temerii şi nevoii, Maria Antoaneta, adevărată femeie şi amantă, se gândeşte întâi la zdruncinarea sufletească pe care o puteau provoca iubitului ei aceste strigăte de alarmă: „Situaţia noastră e cumplită, dar nu fii prea neliniştit; am curaj şi simt că ceva

îmi spune că vom fi salvaţi curând. Numai gândul acesta mă ţine drept... Rămâi cu bine! Când ne vom revedea în linişte?” (3 iulie). Tonul acesta de patetică alarmă pentru ea şi familia ei – şi de dragoste care vrea să liniştească pe iubitul ei, se vădeşte şi în celelalte scrisori. Ultima, din 1 august, pe care a primit-o Fersen de la regină, descrie cu clarviziunea supremei deznădejdi întreaga primejdie: Viaţa regelui, ca şi a reginei, e într-adevăr de mult primejduită. Sosirea celor şase sute de marsiliezi şi a altor grupuri din toate cluburile iacobinilor, a sporit neliniştea noastră din nefericire prea îndeajuns de întemeiată... Se iau măsuri pentru siguranţa familiei regale, dar ucigaşii mişună tot timpul în jurul palatului”... Şi, arătând că Adunarea n-a căzut încă de acord asupra mijloacelor de executare, dar că toţi aşteaptă semnalul de atac, regina preciza cât e de important să se câştige chiar numai 24 ore. „Dacă nu ni se vine acum în ajutor, numai Providenţa poate salva pe rege şi regină.”

Se poate închipui cu ce disperare citea Fersen aceste scrisori, pe cari le primea la Bruxelles. Lupta cu întărâtare contra lâncezelii şi nehotărârii regilor şi ambasadorilor. Scria scrisori peste scrisori, făcea vizite peste vizite, ca să zorească acţiunea militară. Însă conducătorul armatelor aliate, ducele de Braunschweig, soldat de şcoală veche, credea că marşul trebuia pregătit pe îndelete, cu luni de zile înainte, sistematic, după regulile artei de război învăţate de la Frederic cel Mare. El nu se lăsa zorit nici abătut cu o iotă de la planul său de mobilizare. Înainte de mijlocul lui august, nu va putea trece graniţa, dar, o dată trecut (acesta era visul preferat al tuturor generalilor), el va merge de-a dreptul până la Paris.

Însă Fersen, cu sufletul chinuit de strigătele din Tuileries, ştia că nu mai e atâta timp. Trebuia să se întâmple ceva, pentru a salva pe regină. Şi în rătăcirea pasiunii sale, iubitul făcu tocmai ceea ce avea s-o piardă pe regină! Maria Antoaneta a cerut de mult un manifest din partea aliaţilor. Gândul ei era ca în acest manifest cauza naţiunii să fie net

deosebită de acea a republicanilor, a iacobinilor. A dorit mai ales ca acest manifest să nu apară ca un amestec în treburile Franţei şi „să nu se vorbească prea mult de rege, pentru ca să nu se evidenţieze prea mult că urmăresc să-l sprijine anume pe dânsul”. Visa la o declaraţie de amiciţie pentru poporul francez şi, totodată, la o ameninţare adresată teroriştilor. Nefericitul Fersen, cu spaima în suflet, ştiind că mai era de aşteptat o veşnicie până la ajutorul militar, ceru ca manifestul să fie redactat în tonul cel mai energic! A scris el însuşi un concept care, din nenorocire, fu acceptat! Manifestul era într-o formă atât de categorică, ca şi cum regimentele ducelui de Braunschweig ar fi fost deja victorioase în faţa Parisului. Cuprindea ceea ce nici regina n-ar fi dorit. Se vorbea mereu de persoana sacră a regelui prea-creştin; Adunarea Naţională era acuzată că şi-a însuşit pe nedrept frânele administraţiei; soldaţii francezi erau somaţi să se supună regelui, monarhului lor legitim şi, în cazul unei ocupări violente a palatului de la Tuileries, oraşul Paris era ameninţat cu „o răzbunare exemplară, memorabilă în vecii vecilor”, cu execuţii militare şi totală distrugere. Teribile gânduri de Tamerlan, înainte de a se fi tras un singur foc de puşcă!

Efectul fu înfricoşător. Chiar acei care mai erau loiali faţă de rege, au devenit dintr-odată republicani, când a văzut cât de scump le era regele duşmanilor Franţei, când au recunoscut că o victorie a trupelor străine ar însemna desfiinţarea tuturor cuceririlor revoluţionare, de la căderea Bastiliei până la jurământul pe Constituţie. Mâna lui Fersen, a iubitului, a aruncat această absurdă bombă în focul dezlănţuit. Mânia a douăzeci de milioane a explodat la această provocare.

Şi provocarea a pregătit poporul pentru atac. Nu s-a pornit imediat după ce s-au făcut toate pregătirile. Trebuiau să sosească trupele centrale: cei şase sute de republicani aleşi, din Marsilia. La 6 august ei au intrat în Paris, arşi de soarele Sudului, cu figuri hotărâte, sălbatice, în tactul unui cântec nou, care s-a răspândit în câteva săptămâni prin toată ţara: „Marsilieza”, imn al Revoluţiei făurit într-o oră de

inspiraţie de către un ofiţer cu totul neînzestrat. Acum, atacul îndreptat împotriva monarhiei poate să înceapă: „Allons, enfants de la patrie”...

ZECE AUGUST

Noaptea din 9 spre 10 august prevestea o zi caldă. Niciun nor, niciun vânt. Acoperişurile luceau sub lumina argintie a lunii. Străzile erau cufundate în adâncă tăcere, neobişnuit de calme şi părăsite. Totuşi, ceva deosebit se pregătea. Revoluţia nu dormea. În secţiuni, la cluburi, în locuinţe, conducătorii se sfătuiau; curieri se strecurau dintr-un arondisment în altul. Danton, Robespierre şi girondinii, rămaşi invizibili, înarmau poporul Parisului pentru atac.

Dar nici la palat nu dormea nimeni. Se aşteptau la o răscoală. Nu degeaba au sosit cei şase sute de marsiliezi. Toate ştirile indicau asaltul lor pentru dimineaţa următoare. De la ferestrele deschise în zăduful acestei nopţi de vară, Maria Antoaneta şi doamna Elisabeta priveau în grădina închisă a Tuileriilor. Linişte. Numai paşii santinelelor în curte, uneori zăngănitul unei săbii sau tropotul unui cal: două mii de soldaţi şi-au făcut tabăra la palat, galeriile erau pline de ofiţeri şi de nobili înarmaţi.

Abia pe la ora unu dimineaţa, răsună departe, la periferie, un clopot de alarmă. Şi alte clopote începură să sune. Şi un ropot de tobe... Nu mai era nicio îndoială. Răsculaţii se adunau. Plină de nelinişte, regina căuta să vadă prin ferestre semnalele primejdiei. La ora patru soarele se ivi, sângeriu, în cerul fără nori.

La palat, a fost adus regimentul cel mai credincios coroanei, vreo nouă sute de elveţieni neînfricaţi, ţinuţi într-o disciplină de fier, gata să-şi facă datoria. De cu seară, mai erau de veghe la Tuileries 16 batalioane alese ale gărzii naţionale şi cavaleriei. Posturile au fost întreite, o duzină de tunuri au fost îndreptate spre intrare. Vreo două mii de nobili s-au anunţat – însă au venit abia vreo sută cincizeci

de gentilomi încărunţiţi. Disciplina era menţinută de Mandat, un ofiţer viteaz. Aceasta o ştiau revoluţionarii. La ora patru el fu chemat la primărie. Prosteşte, regele îl lăsă să plece şi Mandat, deşi ştia ce-l aşteaptă, plecă. La primărie, o comună revoluţionară îşi luă depline puteri şi îl judecă imediat pe Mandat: după două ore, cadavrul lui, cu capul sfărâmat, plutea în Sena. Trupelor de la palat le lipsea astfel inima hotărâtă, mâna energică.

Căci regele nu era un conducător. Trecea dintr-o cameră în alta, cu priviri goale, somnoroase, cu peruca răvăşită şi aştepta, aştepta. Ieri s-a decis ca Tuileriile să fie apărate până la ultima picătură de sânge. Acum, înainte de a se fi arătat duşmanul, nesiguranţa se vădi iarăşi – şi aceasta din cauza lui Ludovic XVI. Nu era laş, ci bolnav de nehotărâre, de teamă de răspundere. Ce curaj pot dovedi soldaţii dacă şeful lor tremură? Regimentul elveţienilor se ţinea tare sub ochiul sever al ofiţerilor, dar la garda naţională începură să se arate semne de trădare. „Vom lupta? nu vom lupta?...”

În aceste ore decisive, regina nu-şi mai putea stăpâni amărăciunea faţă de slăbiciunea soţului ei. În ultimii doi ani, cu toate chinurile ei, ea s-a deprins să-şi menţină mândria şi să-şi întărească siguranţa de sine. Acum regalitatea se afla pe ultima treaptă a decăderii: încă un pas şi totul e pierdut, chiar şi onoarea. Această femeie îndârjită în mândria ei, ar prefera să meargă ea însăşi spre garda naţională, să-i dea curaj din propriul ei curaj şi s-o determine să-şi facă datoria. Parcă s-a trezit în ora aceea amintirea mamei sale, a Mariei Tereza care, într-o situaţie primejdioasă, a păşit spre nobilii unguri, i-a însufleţit şi i-a câştigat de partea ei. Ea ştia însă că o femeie nu poate înlocui în astfel de ore pe soţul ei; o regină nu poate reprezenta pe rege. Stărui însă pe lângă Ludovic XVI să treacă în revistă trupele şi să le ţină o cuvântare, pentru a frânge ezitarea apărătorilor ei.

Idee justă. Instinctiv, Maria Antoaneta a judecat bine. Câteva cuvinte înflăcărate, un gest energic, şi soldaţii vor face zid în jurul regelui. Dar acesta nu era un Napoleon!

Miop, stângaci, lânced, cu pălăria sub braţ, nevolnicul bărbat coborî scările şi bolborosi câteva cuvinte confuze: „Se spune că ei vin... Cauza mea e a tuturor bunilor cetăţeni... nu-i aşa, că vă veţi bate cu vitejie pentru noi?” Tonul şovăitor, atitudinea stingherită au sporit nesiguranţa. Garda naţională privea dispreţuitor la slăbănogul care trecea cu paşi grei pe lângă rândurile ei. În loc de „Trăiască regele”, răsună, după un răstimp de tăcere, strigătul „Trăiască naţiunea”, şi când regele cuteză să se apropie de grilajurile unde trupele erau gata să fraternizeze cu poporul el auzi strigăte de revoltă: „Jos veto-ul! Jos porcul cel gras!” Câţiva partizani şi miniştri au înconjurat pe rege şi l-au condus înapoi la palat. Regina care privise de la fereastră, cu ochii înroşiţi de lacrimi şi nesomn, se întoarse cu amărăciune: „Totul e pierdut, spuse ea cameristei. Regele n-a arătat nicio energie şi parada aceasta a făcut mai mult rău decât bine”. Înainte ca lupta să fi început, ea era pe sfârşite...

În mulţimea din faţa Tuileriilor se afla şi un tânăr locotenent fără treabă, originar din Corsica, numit Napoleon Bonaparte. I-ar fi râs în nas aceluia care i-ar fi spus că dânsul va locui în acest palat, ca succesor al lui Ludovic XVI. Cu privirea lui de soldat îndrăzneţ, el şi-a dat seama de situaţie: câteva lovituri de tun, un atac puternic şi „canalia” (cum avea să numească el la Sf. Elena trupele de mahala) ar fi fost risipită. Dacă l-ar fi avut pe tânărul locotenent, regele s-ar fi putut apăra împotriva întregului Paris. Dar la palat nu mai era niciun om energic. „Nici un atac, poziţie bună, apărare dârză” – acesta era ordinul dat soldaţilor – deci, iarăşi o jumătate de măsură. La ora şapte dimineaţa, în vacarmul unei mulţimi dezordonate, nepregătită pentru război însă hotărâtă, se vădi primejdia. Unii s-au şi adunat lângă punţile de trecere. Roederer, procurorul general, îşi dădu seama de răspunderea lui. El sfătuise deja pe rege să meargă la Adunarea Naţională şi să se pună sub protecţia ei. Regina s-a opus însă: „Avem aici destule forţe şi a venit timpul să se decidă cine e stăpân: regele sau răsculaţii, Constituţia sau revoluţionarii!” Regele, respirând greoi, cu

priviri stinse, zăcea în fotoliul său şi aştepta, aştepta. Roederer reveni cu câţiva consilieri comunali şi spuse regelui că nu mai are nici cinci minute de pierdut şi că nu e alt refugiu decât la Adunarea Naţională. „Dar nu văd încă mulţi oameni în Place du Carrousel”, răspunse Ludovic XVI, care vroia să mai câştige timp. „Sire, o mulţime uriaşă cu 12 tunuri vine aici de la periferie”. Şi regina încercă să-l contrazică pe procurorul general: „Avem încă forţe armate”. Dar Roederer replică: „Doamnă, tot Parisul e în marş, orice împotrivire e imposibilă!”

Maria Antoaneta nu-şi mai putu stăpâni emoţia; sângele i se urcă în obraji. Nu era niciun bărbat care să cugete bărbăteşte. O femeie însă nu putea da ordinul de luptă în faţa regelui. Trebui să aştepte decizia celui veşnic nehotărât. În cele din urmă, regele privi câteva clipe la Roederer, suspină şi, bucuros că s-a hotărât, spuse: „Să mergem!” Şi, trecând prin grupul nobililor, pe lângă soldaţii elveţieni cărora a uitat să le spună un cuvânt: să lupte sau nu, prin mulţimea îndesată care l-a ameninţat şi batjocorit mai înainte, regele, urmat de soţie şi de câţiva credincioşi, părăsi fără nicio împotrivire palatul strămoşilor săi. În frunte, regele cu Roederer, apoi regina la braţul ministrului de marină, cu Dauphinul. Străbătură grădina, îndreptându-se repede spre şcoala de călărie, unde curtea se amuza înainte cu cavalcadele ei şi unde îşi ţinea atunci şedinţele Adunarea Naţională. Numai două sute de paşi – dar atât era de-ajuns ca Ludovic XVI şi Maria Antoaneta să coboare definitiv de pe înălţimea puterii lor. Regalitatea lor s-a sfârşit.

Adunarea privi cu sentimente diferite pe foştii stăpâni, de care mai era legată prin onoare şi jurământ. Suveranii i-au cerut drept de azil. În mărinimia primei surprize, Vergniaud, preşedintele, declară regelui că poate conta pe hotărârea Adunării Naţionale, care a jurat doar pentru păstrarea drepturilor poporului şi a autorităţii legale. Cuvinte mari – dezminţite însă de confuzia ce domnea în sânul Adunării. Aceasta se referi la paragraful din Constituţie, care nu

îngăduie prezenţa regelui în sală, în timpul dezbaterilor. S-a ajuns în sfârşit la decizia ca familia regală să fie adăpostită pentru moment în loja reporterilor. O lojă atât de strâmtă şi joasă, încât nu se putea sta în picioare. Se aflau acolo vreo două scaune şi o bancă. Un grilaj de fier o despărţea de sala Adunării. Înşişi deputaţii, cu pile şi ciocane, au înlăturat repede grilajul – căci s-a ţinut seama de eventualitatea că mulţimea din stradă ar încerca să scoată cu de-a sila familia regală. În acest caz, deputaţii vor lua familia regală în mijlocul lor. În această colivie, încinsă în zilele de august până la sufocare, Ludovic XVI, Maria Antoaneta şi copiii lor au trebuit să stea timp de 18 ore, sub privirile curioase, compătimitoare sau răutăcioase ale Adunării, în cele din urmă familia regală a fost atât de puţin luată în consideraţie, ca şi cum ar fi fost la tribună nişte privitori sau nişte uşieri. Niciun deputat nu s-a ridicat s-o salute sau să-i facă puţin mai comodă şederea în ţarcul acela înăbuşitor. Trebuia numai să asculte ce se vorbea despre dânsa: scenă lugubră, ca şi cum cineva ar privi de la o fereastră propria lui înmormântare.

Deodată, Adunarea deveni agitată. Se auzeau, de la Tuileries, împuşcături; apoi, ferestrele tremurară: bubuiau tunurile. Răsculaţii, voind să pătrundă în palat, s-au ciocnit cu garda elveţiană. În jalnica sa fugă, regele a uitat sau n-a mai avut puterea să dea un nou ordin clar: un da sau nu. Credincioşi ordinului precedent, de a rămâne în defensivă, garda a tras abia câteva salve. Curtea a fost golită, tunurile capturate; s-a dovedit astfel că un stăpân hotărât s-ar fi putut apăra cu cinste în mijlocul credincioşilor săi. Regele, stăpân fără cap şi-a amintit prea târziu de datoria lui: nu putea cere altora curaj şi sânge rece, când el singur s-a arătat fără curaj. A dat ordin elveţienilor să înceteze orice apărare a palatului. Prea târziu! Nehotărârea sau uitarea lui a costat deja viaţa a o mie de oameni. Mulţimea întărâtată năvăli în palatul dezarmat. Lanterna sângeroasă a Revoluţiei ardea iarăşi: capetele regaliştilor ucişi erau purtate în suliţe. Abia pe la ora 11 dimineaţa măcelul

încetă. În ziua aceea nu mai căzu niciun cap – ci numai o coroană...

Înghesuită în lojă, familia regală trebuia să vadă şi să asculte tot ce se întâmpla în Adunarea Naţională, fără să scoată un cuvânt. Văzu cum sunt aduşi credincioşii lor elveţieni, însângeraţi şi înnegriţi de pulbere şi, în urma lor, victorioşii răsculaţi, gata s-o smulgă şi pe dânsa de sub apărarea Adunării. Pe masa prezidenţială fură depuse obiecte aduse din palatul prădat: argintării, podoabe, scrisori, casete şi asignate. Maria Antoaneta auzi cum erau lăudaţi conducătorii rebelilor, cum cereau cu vehemenţă unii deputaţi abdicarea regelui, cum erau falsificate în rapoarte unele fapte publice; de pildă, că clopotele de alarmă au fost trase din ordinul palatului, că palatul a asediat naţiunea şi nu naţiunea palatul. Dezarmată, regina a putut vedea laşitatea politicienilor, care se întorceau încotro bătea vântul. Acelaşi Vergniaud, care cu câteva ore înainte declară în numele Adunării că preferă să moară decât să lase încălcate drepturile autorităţii legale, capitulă repede şi făcu propunerea de a se retrage imediat exercitarea puterii de către rege şi transferarea familiei regale la palatul Luxemburg, „sub paza cetăţenilor şi a legii”, ceea ce nu însemna altceva decât închisoare. Ca să se îndulcească puţin situaţia deputaţilor încă regalişti, s-a cerut numirea unui educator pentru prinţul moştenitor. În realitate nimeni nu se mai gândea la coroană sau la rege, căruia i s-a luat şi ultimul său drept de veto. Adunarea nu-i aruncă nicio privire, nu-i ceru consimţământul la legile pe cari ea le vota din propria-i putere. Obosit, asudat, el şedea în loja reporterilor, poate mulţumit în sinea lui că nu mai era întrebat. El nu mai avea nimic de hotărât. Adunarea trebuia să hotărască asupra lui însuşi

Şedinţa dura de 15 ore. Cei cinci oameni din lojă aşteptau mereu, după o noapte de groază şi o zi lungă ca veşnicia. Copiii, cari nu înţelegeau nimic, au adormit istoviţi; regelui îi curgea sudoarea pe faţă, regina îşi muia batista în apă şi bău de câteva ori dintr-un pahar întins de o

mână binevoitoare. Cu ochii arşi, obosită şi totuşi trează şi dârză, ea privea în cazanul supraîncălzit, în maşina de vorbe unde avea să se decidă soarta ei. Nu se atinse de nicio gustare. Soţul ei, dimpotrivă lăsă să i se aducă de câteva ori de mâncare – şi mesteca, cu fălcile lui grele şi lente, tot aşa de comod ca şi la masa cu tacâmuri de argint de la Versailles. Foamea nu-l părăsi nici în primejdia supremă; în lupta în care pierdu coroana, el se lăsă covârşit de somn şi dormi o oră. Maria Antoaneta se retrase în fundul lojii, ruşinată de cumplita slăbiciune a bărbatului ei nedemn, care se îngrijea mai mult de pântece decât de onoare. Privea într-un colţ ca să nu-şi trădeze amărăciunea; nu vroia să mai vadă nici Adunarea şi prefera să-şi astupe urechile cu pumnii. Numai dânsa simţea grozăvia acestei zile şi a celor ce vor urma. Nu şi-a pierdut o clipă ţinuta, fiind demnă în orele când se ştia provocată. N-a lăsat să i se vadă o lacrimă, să i se audă un suspin – retrăgându-se mereu în întunericul lojii.

În sfârşit, după alte trei ore chinuitoare, regele şi regina fură siliţi să meargă la fosta mănăstire a Feuillanţilor, unde li s-a aranjat la repezeală un culcuş în celule părăsite. Femei străine au procurat reginei Franţei o cămaşă şi ceva lenjerie; de la propria ei cameristă, s-a împrumutat cu câteva piese de aur, căci banii i-a uitat sau i-a pierdut în toiul tumultului. Abia când rămase singură, Maria Antoaneta a gustat puţină mâncare. Afară, dincolo de ferestrele zăbrelite, nu era linişte. Oraşul fierbea mereu. Dinspre Tuileries se auzea huruitul înăbuşit al căruţelor, care transportau în taină cadavrele celor o mie de sacrificaţi. Numai cadavrul regalităţii va fi înlăturat la lumina zilei…

În ziua următoare, familia regală fu obligată să asiste, în aceeaşi chinuitoare colivie, la şedinţele Adunării Naţionale. Vedea cum se topeşte puterea ei, oră cu oră, în acel cuptor încins. Ieri se mai vorbea de rege; azi, Danton vorbeşte de „asupritorii poporului” şi Cloots despre „individul numit rege”. Ieri, a fost ales palatul Luxemburg ca „reşedinţă” a curţii şi se cerea un educator pentru Dauphin; azi, formula e

mai aspră: regele trebuie pus „sub paza naţiunii”, expresie frumoasă pentru „închisoare”. Comuna, noua administraţie revoluţionară a oraşului, alcătuită în noaptea de 10 august, refuză consimţământul ei ca palatul Luxemburg sau ministerul de justiţie să fie reşedinţă regală: e prea uşor de pătruns acolo. Numai în Temple, ar putea fi în siguranţă „deţinuţii”. Adunarea Naţională, bucuroasă să scape de răspundere, lăsă pe rege în grija Comunei, care făgădui să conducă la Temple familia regală „cu tot respectul cuvenit celor care se află în nefericire”. Până la ora două noaptea, moara de vorbe hurui, fără ca cineva să vorbească în favoarea umiliţilor, care stăteau în întunericul lojii ca în umbra destinului.

La 13 august, Templul fu pregătit. Un drum uriaş a fost parcurs în aceste trei zile. De la regalitatea absolută până la Adunarea Naţională au durat secole; de la Adunare la Constituţie, doi ani; de la Constituţie la căderea Tuileriilor, câteva luni – şi de la aceasta până la arestare, numai trei zile. Încă vreo câteva săptămâni mai sunt până la eşafod şi de-acolo, cu o singură împingere – în sicriu.

La ora şase, sub conducerea primarului Pétion, familia regală fu dusă la Temple – pe înserate, pentru ca poporul victorios să mai poată vedea o dată pe fostul său stăpân şi pe orgolioasa regină. Timp de două ore, trăsura a ocolit într-adins jumătate din oraş: a trecut şi prin piaţa Vendôme pentru ca Ludovic XVI să vadă statuia străbunicului său, Ludovic XIV, fărâmată şi smulsă de pe soclu din ordinul Adunării Naţionale. Să se convingă că s-a sfârşit nu numai stăpânirea lui, ci şi a întregului său neam. În aceeaşi seară, când fostul stăpân a trecut din palatul strămoşesc în închisoare, s-a schimbat şi locul noului stăpân al Parisului: ghilotina a fost ridicată din curtea Conciergeriei şi strămutată în Place du Carrousel. Franţa trebuia să ştie că, de la 13 august, nu mai dictează Ludovic XVI, ci Teroarea.

LE TEMPLE

Maria Antoaneta cunoştea acest mic palat, locuit, în anii fericiţi ai Rococo-ului, de fratele regelui, contele d'Artois. În urmă cu 14 ani, într-o zi de iarnă, ea a venit cu sania, învelită în blănuri bogate, să supeze cu cumnatul ei. Acum locuiesc acolo membri ai Comunei, prea puţin amabili; în loc de lachei, sunt postaţi la uşi gărzi naţionale şi jandarmi. Sala mare în care se servea prizonierilor regali dejunul, e cunoscută după tabloul „Un ceai la prinţul de Conti": băiatul şi fata cari concertează în mijlocul unei ilustre societăţi, sunt Mozart (în vârstă de opt ani) şi sora lui.

Însă Mariei Antoaneta şi lui Ludovic XVI nu li s-a rezervat ca reşedinţă elegantul palat cu tapiserii de lemn aurit, ci cele două turnuri străvechi de fortăreaţă, rotunde şi cu acoperiş ascuţit. Zidite în Evul mediu de către Templieri, din blocuri grele, ele arătau ca şi Bastilia, fioroase şi întunecate, cu ferestre joase, cu uşi ferecate, cu curţi cuprinse de ziduri înalte. Aminteau de vremurile Inchiziţiei, de pivniţele vrăjitorilor şi camerele de tortură. Parizienii priveau cu înfricoşare aceste rămăşiţe ale feudalismului, nefolosite multă vreme în mijlocul unui însufleţit cartier de mici burghezi, şi devenite acum închisoare pentru regalitatea scoasă şi ea, în cele din urmă, din uz.

Pregătirile au durat mai multe săptămâni. Un şir de case mici din jurul turnurilor a fost dărâmat; copacii din curte au fost doborâţi pentru a nu stânjeni supravegherea; s-a înălţat un nou zid de piatră în jurul curţii goale a turnurilor: trebuiau deci străbătute trei ziduri de fortăreaţă, pentru a ajunge la citadelă. S-au făcut căsuţe de gardă la toate ieşirile şi în coridoarele fiecărui etaj s-au orânduit gherete, astfel că oricine intra sau ieşea trebuia să treacă pe lângă

şapte sau opt santinele. Consiliul comunal numea în fiecare zi alţi patru comisari care erau obligaţi să cerceteze zi şi noapte toate încăperile şi seara să ia în păstrare toate cheile. Afară de dânşii şi de consilierii comunali, nimeni nu putea intra în Temple fără permis special al magistratului; niciun Fersen, niciun alt amic şi nicio scrisoare nu mai puteau parveni familiei regale. Până şi persoanele care nu aparţineau familiei regale au fost îndepărtate. Deosebit de dureroasă a fost pentru Maria Antoaneta despărţirea de prinţesa de Lamballe care s-a întors de la Londra, unde se afla în siguranţă, pentru a-şi dovedi prietenia ei în ora primejdiei. Amândouă presimţeau că nu se vor mai revedea. Se pare că la această despărţire regina a dat prietenei sale, ca ultim semn de dragoste, un inel în care erau fixate câteva fire de păr, cu inscripţia tragică: „Au albit din cauza nefericirii”... Şi doamna de Tourzel guvernanta, cu fiica ei şi însoţitorii regelui fură transferaţi în altă închisoare. Numai un camerist a fost lăsat pentru serviciul personal al regelui, care a rămas astfel singur, cu Maria Antoaneta, cei doi copii şi prinţesa Elisabeta.

În umilitoarea lor stare de arest, regele şi regina se aflau totuşi în mai multă siguranţă. Era exclusă fuga, dar ei erau la adăpostul unei lovituri neaşteptate. Familia regală nu mai era alarmată, ca la Tuileries, de clopotele şi tobele ce răsunau în jurul ei. Era riguros despărţită de toate evenimentele de-afară. La început administraţia oraşului s-a îngrijit de bunăstarea corporală a prizonierilor regali. După victorie, Revoluţia nu s-a arătat neomenoasă; dar tocmai aceste pauze de indulgenţă, vădeau şi mai mult trista situaţie a învinşilor. Turnul cel mare a fost tapetat din nou şi s-au adus mobile. Un etaj întreg, cu patru camere pentru rege şi patru pentru regină, cumnata ei şi copii. Familia putea părăsi oricând turnul întunecat şi mucegăit, pentru a se plimba în curte. Comuna avea mai cu seamă grijă de ceea ce-i plăcea mai mult regelui: mâncare bună şi îmbelşugată. Vreo 13 servitori erau ocupaţi cu masa lui; la fiecare prânz erau cel puţin trei feluri de supă, patru gustări, trei fripturi, alte patru mâncăruri uşoare, compot,

fructe, vin şi şampanie. În trei luni şi jumătate s-au cheltuit numai pentru bucătărie 35.000 livre. N-au lipsit nici lenjeria şi hainele. La cererea lui Ludovic XVI, i s-a pus la dispoziţie o bibliotecă cu 257 cărţi, în majoritate clasici latini, ca să-şi treacă timpul. În acest scurt interval, detenţiunea familiei regale nu avu caracterul unei pedepse: exceptând opresiunea morală, regele şi regina puteau duce o viaţă comodă şi liniştită. Maria Antoaneta îşi instruia copiii dimineaţa, jucându-se uneori cu ei. După prânz, făcea o partidă de şah sau de trick-track. În timp ce regele se plimba cu Dauphinul în grădină sau înălţa zmeii cu dânsul, regina – prea mândră ca să se plimbe sub pază – rămânea în cameră, cu lucrul de mână. Seara îşi culca copiii, juca cărţi sau încerca să câne puţin la clavecin, ca în zilele cele bune. Nu prea vorbea şi prefera să fie singură sau cu copiii. Nu avea consolarea credinţei religioase a lui Ludovic XVI şi a surorii lui, care se rugau mult şi ţineau riguros postul. Voinţa ei de viaţă nu se lăsa uşor înfrântă şi, chiar între aceste ziduri, nu putea să-şi înăbuşe sufletul deprins cu atâtea victorii şi bogăţii. S-a închis în sine, adunându-şi ultimele puteri. Numai ea n-a cedat nici în închisoare. Dacă n-ar fi fost paza severă şi teama de ziua de mâine, micul burghez Ludovic XVI şi călugăriţa Elisabeta s-ar fi deprins cu felul de viaţă spre care râvneau de mult, fără să-şi dea seama: cu pasivitatea lipsită de gânduri şi de răspundere.

Însă păzitorii aminteau mereu deţinuţilor că o altă putere dispune de soarta lor. Comuna a atârnat în sufragerie o placardă cu textul „Declaraţiei drepturilor omului”, cu data: „Primul an al Republicii”. Pe placa de alamă a sobei sale, regele citea, fără să vrea, inscripţia: „Libertate, Egalitate”. La prânz, un comisar sau comandantul garnizoanei apărea ca oaspete nepoftit. Pâinea era tăiată şi cercetată de mâini străine, ca nu cumva să cuprindă vreo comunicare secretă; niciun ziar nu putea pătrunde în Temple şi oricine intra sau ieşea era percheziţionat de santinele. Uşile erau încuiate din afară. Regele şi regina nu puteau face un pas, fără să fie urmaţi ca o umbră de garda înarmată, nu puteau vorbi

fără martori nici să citească ceva necenzurat. Numai în camerele lor de culcare le era îngăduit să fie singuri.

Erau oare gardienii şi inspectorii deţinuţilor regali nişte sadici chinuitori, cum îi descriau scriitorii regalişti? Au fost ei înjosiţi şi persecutaţi de sanculoţi grosolani aleşi în acest scop? Rapoartele Comunei sunt, evident, în contrazicere cu ale regaliştilor. Pentru a lămuri această chestiune, se cere deosebită prudenţă. Noţiunea de „revoluţie” e amplă: ea cuprinde culmile cele mai înalte ale idealismului şi brutalităţi abjecte. Ea îşi schimbă culorile, după oameni şi împrejurări, coborând de la spirit până la violenţă. Ca în orice revoluţie, şi în acea franceză se disting două tipuri: revoluţionarii din idealism şi acei din resentiment. Primii vreau să ridice masele spre dânşii, spre cultura şi libertatea lor. Ceilalţi, cărora le-a mers multă vreme rău, sunt plini de răzbunare faţă de foştii lor stăpâni. La începutul Revoluţiei franceze, idealiştii aveau prioritatea. Adunarea Naţională, alcătuită din nobili şi burghezi, din oameni mai luminaţi, vru să ajute poporul, însă masele eliberate s-au întors curând cu toată violenţa împotriva liberatorilor. În această a doua fază, elementele radicale, revoluţionarii din resentiment, au avut prioritatea şi n-au putut rezista tentaţiei de a abuza de noua lor putere. Aceştia au condus şi au fasonat revoluţia după spiritul lor strâmt, după măsura mijlocie a sufletului lor.

Printre cei mai tipici revoluţionari din resentiment era tocmai Hébert, căruia i se încredinţase supravegherea familiei regale. Aleşii revoluţiei: Robespierre, Desmoulins, Saint-Just au recunoscut îndată ce se ascundea sub acest urlător şi murdar mâzgălitor: un ulcer care dezonora revoluţia, şi pe care Robespierre l-a ars – prea târziu însă – cu fierul roş. Lipsit de orice scrupul, el s-a aruncat ca o fiară în curentul revoluţiei, „schimbându-şi culoarea ca o reptilă”, precum spunea Saint-Just, devenind tot mai sângeros şi scriind cele mai aţâţătoare şi mai abjecte articole în „Père Duchesne”, foaia bulevardieră, de scandal, a revoluţiei. „Ca şi cum Sena ar fi fost un canal de scurgere al Parisului”, spunea Camille Desmoulins, Hébert stârnea prin foaia lui

cele mai vulgare instincte în clasele de jos, ajungând graţie popularităţii sale în sânul plebei consilier al Comunei şi, în cele din urmă, i se încredinţă soarta Mariei Antoaneta.

În aparenţă de o rece politeţă în relaţiile personale cu familia regală, vrând să pară un demn reprezentant al noii dreptăţi, Hébert îşi revărsa mânia în „Père Duchesne”, contra reginei care a refuzat orice convorbire cu dânsul. El cerea „briciul naţional” pentru „beţivanul şi târfa lui”, pentru acei pe care îi vizita săptămânal în modul cel mai politicos. Teama de Hébert influenţă pe funcţionarii şi soldaţii de gardă, care se arătau mai bădărani decât vroiau, faţă de „deţinuţii” lor. Meseriaşii şi micii burghezi pe care Hébert i-a pus de pază, citeau în foaia acestuia articole despre „sângeroşii tirani”, despre desfrânata şi risipitoarea Austriacă. Însă ei vedeau pe rege, un pântecos mic-burghez şi dânsul, plimbându-se în curte cu fiul său, jucându-se cu el; îl vedeau mâncând, citind, dormind... Un tată de familie care nu poate face rău unei muşte. Dacă Hébert n-ar fi fost atât de sever, probabil că aceşti soldaţi de gardă ar fi stat camaradereşte de vorbă cu acest domn cumsecade sau ar fi jucat cărţi cu dânsul.

Regina însă îi ţinea la distanţă. N-a adresat niciun cuvânt supraveghetorilor, şi când venea o comisie ca s-o întrebe dacă doreşte sau are să reclame ceva, ea răspundea invariabil că nu doreşte şi nu reclamă nimic. Dar tocmai această demnitate în nefericire, această izolare a unei femei care suferă şi tace, trezea printre păzitori (care nu sunt în fond decât nişte co-deţinuţi ai deţinuţilor) un sentiment de compasiune, un fel de înclinare faţă de regină şi familia ei. Dacă, precum sunt arătaţi în memoriile regaliste, soldaţii de gardă erau aspri şi dârzi republicani, aruncând uneori o glumă grosolană sau cântând şi fluierând mai tare decât se cuvenea, ei făceau aceasta ca să-şi ascundă faţă de inspectorii lor compasiunea pentru deţinuţi. Poporul simplu a înţeles mai bine decât ideologii şi Convenţiunea Naţională, că umiliţilor li se cuvine respect în nenorocirea lor. La Temple, Maria Antoaneta a avut de îndurat mai puţină ură şi ostilitate de la soldaţii grosolani,

decât de la înalta societate din saloanele de la Versailles.

Dincolo de zidurile de la Temple, timpul zbura însă cu aripi uriaşe. De la graniţă soseau ştiri rele. Austriacii şi prusacii s-au pus în cele din urmă în mişcare. Trupele revoluţionare au fost risipite la prima ciocnire. Ţărănimea din Vendea s-a răsculat, războiul civil începu, ambasadorul englez fu rechemat, La Fayette părăsi armata, amărât de radicalismul revoluţiei pe care a pregătit-o şi el. Alimentele se scumpeau, poporul devenea neliniştit şi cuvântul „trădare” era pe toate buzele: fiecare se temea. Atunci Danton, revoluţionarul cel mai energic şi mai lipsit de scrupule, ridică steagul Teroarei: toţi cei bănuiţi de trădare să fie măcelăriţi în închisori, în trei zile şi trei nopţi. Printre aceşti două mii de ucişi se afla şi prietena reginei, prinţesa de Lamballe.

Familia regală nu ştia nimic de aceste groaznice întâmplări. Auzea numai clopotele de alarmă. Maria Antoaneta cunoştea prea bine aceste păsări de bronz ale nenorocului: ele nu-i puteau vesti decât o nouă furtună, o nouă calamitate. Totuşi, deţinuţii din turn se întrebau uneori dacă trupele ducelui de Braunschweig sunt la porţile Parisului. A izbucnit o altă revoluţie împotriva Revoluţiei? Jos însă, la intrarea zăvorâtă a Templului, gardienii şi funcţionarii erau în mare agitaţie. Ei ştiau că o mulţime uriaşă venea de la periferie, purtând în suliţă capul prinţesei de Lamballe, cu părul în vânt şi târând trupul ei gol, mutilat, sfâşiat. Nu era nicio îndoială că banda de ucigaşi, în beţia triumfului ei canibalic, vroia să arate Mariei Antoaneta trupul pângărit al prietenei sale. Garda ceru îndată întăriri. Pétion, primarul, nu era de găsit – ca în toate orele primejdioase. Pentru a nu întărâta mulţimea şi a evita o năvală care ar fi fost fatală familiei regale, comandantul lăsă ca hoarda urlătoare să se reverse în prima curte exterioară a Templelui.

Doi canibali târau de picioare trupul gol, altul ridica în mână măruntaiele sângerânde şi capul verde-pal al prinţesei. Vroiau să intre în turn cu aceste trofee şi s-o

silească pe regină să sărute capul „târfei” sale. Nu se putea recurge la violenţă împotriva furioşilor. Un comisar al Comunei, încins cu eşarfa oficială, le ţinu o cuvântare şi, ca să deruteze mulţimea, el o lăudă pentru fapta ei măreaţă şi o îndemnă să poarte trofeele prin tot Parisul, pentru ca poporul să admire acest „etern monument al victoriei sale”. Viclenia a prins. Cu zbierete sălbatice, plebea îmbătată porni cu trofeele pângărite pe străzi până la Palais Royal.

Între timp, deţinuţii din turn erau neliniştiţi. Auzeau strigătele furioase de jos, dar nu ştiau ce vroia mulţimea. Au observat că soldaţii de gardă fugeau la posturile lor, ca să preîntâmpine vreo primejdie. La întrebarea regelui, unul din garda naţională îi spuse adevărul şi îl sfătui să apară la fereastră dacă nu voia ca poporul să pătrundă înăuntru... Se auzi atunci un strigăt înăbuşit: Maria Antoaneta căzu în nesimţire. „A fost singurul moment când o părăsi energia”, spunea fiica ei, când relată mai târziu aceste fapte.

La 21 septembrie 1792, străzile vuiau iarăşi de strigăte – nu de mânie, ci de bucurie. Prizonierii din turn auzeau vocile într-adins tari ale vânzătorilor de ziare: Convenţia Naţională a hotărât desfiinţarea regalităţii! După câteva zile, mai mulţi deputaţi s-au prezentat regelui să-i comunice această hotărâre. Ludovic-cel-din-urmă. precum era numit înainte de a i se spune dispreţuitor Ludovic Capet, primi vestea cu linişte, cu resemnare. Niciun cuvânt de împotrivire din partea acestui om trecut prin toate înjosirile. Nici din partea Mariei Antoaneta. Erau amândoi sătui de griji şi de umilinţe. Acum, când nu mai aveau nicio răspundere în stat, le rămânea doar bucăţica lor de viaţă: sperau că le va fi lăsată. Se ocupau cu simple lucruri omeneşti. Maria Antoaneta îşi instruia fata la lucru de mână şi clavecin. Învăţa pe băiatul ei să scrie (trebuia să rupă repede foaia când acest neştiutor copil de şase ani se iscălea „Louis Charles Dauphin”). Dezlegau şarade din ultimul număr al lui „Mercure de France”, se plimbau prin grădină – şi urmăreau, pe vechiul ornic de pe cămin, curgerea înceată a timpului sau, prin fereastră, răsfirarea

fumului din coşuri, trecerea norilor de toamnă. Încercau să uite ce-a fost odată şi să se gândească la ceea ce vine, la inevitabilul care trebuie să vină.

Se părea că, prin abdicarea fără împotrivire a regelui, revoluţia şi-a atins ţelul. Dar revoluţia e ca o sferă care se rostogoleşte mereu şi conducătorii sunt nevoiţi să alerge cu dânsa, dacă vor să rămână în echilibru. Fiecare partid ştia această şi se temea să rămână în urma celorlalte. Dreapta se temea de moderaţi, aceştia de stânga; stânga se temea de aripa ei extremă: girondinii, aceştia de maratişti. Conducătorii se temeau de popor, generalii de soldaţi, Convenţia de Comună... Această teamă reciprocă a stârnit puterile, le-a supraexcitat şi a dus Revoluţia franceză dincolo de ţinta ei iniţială, în torentul general al panicii şi al exaltării. Un ţel a fost atins, dar alte ţeluri se iveau în iureşul revoluţiei. Regele a fost înlăturat. Dar şi fără coroană, omul acesta pasiv rămânea un simbol. Cum putea îngădui revoluţia măcar umbra unui rege viu, dacă ea a scos din morminte cenuşa şi oasele celorlalţi regi şi le-a ars din nou? Conducătorii credeau că moartea politică a lui Ludovic XVI trebuia urmată şi de cea trupească. Clădirea republicii nu poate fi cimentată decât cu sânge regal. La strigătele radicalilor s-au raliat şi ceilalţi, de teamă să nu piardă favoarea populară. Procesul intentat lui Ludovic Capet a fost fixat pentru 11 decembrie…

Maria Antoaneta şi copiii au fost despărţiţi de soţul şi tatăl lor. Nu mai puteau schimba o vorbă; nu trebuiau să afle nimic, nici măcar de desfăşurarea procesului. Paza a fost şi mai înăsprită; au fost luate toate obiectele tăioase, cuţite, foarfeci, furculiţe… În etajul de jos, Maria Antoaneta auzea paşii greoi ai soţului. Atât. Tortură stupidă, inutilă. Abia la 20 ianuarie 1793, un funcţionar municipal comunică reginei că, în mod excepţional, se îngăduie familiei să viziteze pe deţinutul din etajul de dedesubt. Maria Antoaneta înţelese îndată cât de grozavă e această îngăduinţă: Ludovic XVI a fost condamnat la moarte; ea şi copiii îl mai pot vedea pentru ultima oară – şi fără păzitori!

Aceştia vegheau totuşi în dosul unei uşi de sticlă... Tot ce s-a relatat asupra acestei ore de revedere şi de despărţire, erau invenţii pur romantice, exagerări de gravuri sentimentale, – destinate să înjosească prin lacrimi târzii, în vremuri de pace, tragicul acelei scene familiare. E neîndoios că despărţirea de tatăl copiilor ei, a fost pentru Maria Antoaneta unul din cele mai cutremurătoare momente. Pentru un om simţitor e de la sine înţeles ce tortură a fost, pentru o femeie ameninţată cu moartea, ultima ei întrevedere cu soţul condamnat la moarte. Maria Antoaneta nu l-a iubit cu pasiune pe Ludovic XVI; de mult, inima ei a fost dată altuia, însă ea a trăit douăzeci de ani cu soţul ei, i-a născut patru copii şi tot timpul el a fost bun şi plin de devotament faţă de dânsa. Legaţi prin raţiuni politice, de stat, pentru toată viaţa, ei au pătimit împreună şi au coborât unul lângă altul toată scara nefericirii lor. Regina ştia că va trebui să-l urmeze curând până la treapta din urmă, după un scurt popas.

În acea oră de despărţire, calmul, lipsa totală de enervare a regelui, a fost pentru dânsul un avantaj. Avea atunci un fel de măreţie morală. Nu s-a arătat agitat sau înfricoşat. Cei patru comisari cari ascultau în camera vecină, nu l-au auzit ridicând glasul; despărţindu-se de familia lui, acest bărbat slab, acest rege nedemn, a dat dovadă de mai multă tărie şi demnitate decât în tot restul vieţii sale. La ora zece, condamnatul s-a ridicat liniştit şi a dat să înţeleagă că vrea să fie lăsat singur. Maria Antoaneta nu cuteza să-l contrazică, mai ales că dânsul îi spuse că se vor revedea a doua zi la ora şapte: o iluzie acordată din compasiune.

Regina rămase singură, în etajul de deasupra. Noapte nesfârşită, fără somn. În zori, se auziră în cele din urmă zgomotele pregătirilor. O trăsură cu roate grele hurui în curte; paşi urcau şi coborau scările: erau oare duhovnicul, consilierii oraşului sau călăul? Departe, răsunau tobele regimentelor în marş – şi ora fatală se apropia, se apropia... Închisă în camera ei, cu păzitori neînduraţi la uşă, mult încercata femeie nu trebuia să vadă nici să audă nimic – şi

totuşi ea trăia de o mie de ori mai cumplit tot ce se întâmpla în jurul ei. În cele din urmă, fu linişte deplină în camera de jos. Regele a părăsit turnul, greaua trăsură porni spre locul de execuţie. Şi, o oră mai târziu, ghilotina a dăruit Mariei Antoaneta, fostă arhiducesă de Austria, apoi Dauphină şi regină a Franţei, un nume nou: văduva Capet.

MARIA ANTOANETA, SINGURĂ

Cu decapitarea lui Ludovic XVI, Convenţia Naţională a tras o sângeroasă linie de despărţire între regalitate şi republică. Mulţi dintre deputaţi au aderat cu secretă părere de rău la execuţia acestui om slab şi blajin. Dar niciun deputat nu s-a gândit la început s-o acuze şi pe Maria Antoaneta. Comuna a îngăduit văduvei să poarte rochii de doliu; supravegherea a fost simţitor destinsă. Convenţiunea credea că sentimentul familiar habsburgic, pe care îl suprapreţuia, îi va da prilej să rezolve şi situaţia „Austriacei” şi copiilor ei. Însă împăratul Franz, mărginit, lacom, nesimţitor, nu se gândea deloc să sacrifice o singură piatră preţioasă din tezaurul său plin de aur şi bijuterii, pentru a răscumpăra pe una din rudele sale de sânge. Şi partidul militar austriac puse toate piedicile, pentru ca tratativele să fie întrerupte. Cu toată declaraţia solemnă de la Viena, că războiul era purtat pentru o idee, nu pentru cuceriri, generalii nu puteau renunţa la ceea ce e inerent meseriei lor. Chiar pentru Revoluţia franceză, războiul a căpătat un caracter de anexiune şi de compensaţie. Zadarnic interveni bătrânul Mercy (îndemnat mereu de Fersen) la curtea din Viena, pentru ca Maria Antoaneta să fie rechemată: nemaifiind regină a Franţei, ea a redevenit arhiducesă a Austriei şi membră a familiei imperiale. însă această chinuită femeie a ajuns să fie o jucărie vie în mâinile sângeroase ale războiului şi politicii. Fiecare monarh se arăta adânc mişcat de soarta ei, dar niciunul n-a întins mâna. Maria Antoaneta putea să repete cuvintele lui Ludovic XVI către Fersen: „Toată lumea m-a părăsit”.

Însă voinţa ei de viaţă a rămas neînfrântă. Din această

voinţă se ivi hotărârea ei de a se ajuta singură. I s-a putut lua coroana. Dar această femeie, al cărui chip nu mai era tineresc, şi-a păstrat acea putere, acea magie de a câştiga pe oamenii din juru-i. Toate măsurile de prevedere ale lui Hébert şi celorlalţi consilieri comunali s-au dovedit neputincioase faţă de puterea magnetică pe care Maria Antoaneta o exercita asupra gardienilor şi funcţionarilor mic-burghezi cari o păzeau. Pentru dânşii ea mai păstra nimbul regalităţii. Astfel, aproape toţi păzitorii ei au devenit complicii ei secreţi. Mulţumită lor, ea a putut transmite şi primi veşti. Îşi scria biletele cu cerneală invizibilă sau cu suc de lămâie. Pentru a deruta pe comisarul vigilent, păzitorii au inventat un fel de limbaj cu mâna, cu gesturi prin care Maria Antoaneta afla întâmplările zilnice şi evenimentele politice şi războinice. Un vânzător de ziare era pus să strige într-adins tare, în faţa Templelui, ştirile cele mai importante. Cercul de complici se întinse tot mai mult. Şi pentru că Ludovic XVI nu mai era lângă dânsa ca s-o stânjenească cu nehotărârea lui, Maria Antoaneta, părăsită de toţi, cuteză să încerce propria ei eliberare.

În primejdie iese la iveală adevăratul curaj sau laşitatea, care sunt amestecate în viaţa mijlocie, comună, a oamenilor. Nobilii, egoişti sau fricoşi, au emigrat în bună parte, îndată după aducerea regelui la Paris. Puţini credincioşi au rămas; chiar pentru foştii slujitori regali, prezenţa la Paris era o primejdie de moarte. Printre aceştia era şi fostul general Jarjayes, a cărui soţie era doamnă de onoare a Mariei Antoaneta. El s-a reîntors din Coblenz, gata să se jertfească pentru regină. Omul care a venit să-i propună eliberarea Mariei Antoaneta din Temple şi care i-a adus ca dovadă câteva rânduri scrise de dânsa, era un anume Toulan, unul din gardienii statornici ai turnului. La 10 august, el era printre primii voluntari care au asediat Tuileriile, hotărâţi să distrugă regalitatea. Pentru fapta aceasta el a fost decorat. Graţie republicanismului său încercat, Toulan a primit de la consiliul comunal misiunea de mare încredere de a o păzi pe regină. Însă, mişcat de

nefericirea ei, el deveni amicul cel mai devotat al aceleia contra căreia a ridicat arma la Tuileries. Maria Antoaneta, în comunicările ei secrete, îl numea „credinciosul”. Dintre toţi conjuraţii acestei încercări de evadare, Toulan era singurul care nu şi-a riscat capul pentru bani, ci dintr-un fel de pasiune, poate şi din plăcerea unei aventuri riscante; el a rămas cel mai curajos în primejdie, plătind cu viaţa cutezanţa lui nebună, pe când ceilalţi au fugit îndată ce s-a aflat complotul.

Jarjayes, neavând deplină încredere în Toulan, îi ceru să-i înlesnească intrarea în Temple, pentru a vorbi personal cu regina. Riscul era enorm. Totuşi, câştigând între timp de partea ei şi pe alţi gardieni, regina îi scrise să vină cât mai repede, dar să se ferească să nu fie recunoscut de o femeie cu numele Tison, închisă cu ea în Temple. Această Tison era o spioană foarte vigilentă. Jarjayes putu totuşi pătrunde în turn, deghizat ca aprinzător de felinare. Din ordinul consilierilor comunali, cartierul închisorii trebuia să fie bine luminat. Toulan convinse pe lampagiul închisorii să-i împrumute pentru o seară hainele şi uneltele lui. În timp ce lampagiul îşi cheltuia în cârciumă banii primiţi, Jarjayes a ajuns la regină şi a stabilit cu ea un îndrăzneţ plan de evadare. Regina şi doamna Elisabeta, costumate în uniforme de consilieri comunali, aveau să părăsească turnul, cu legitimaţii furate, ca şi cum ar fi nişte magistraţi întorşi dintr-o inspecţie. Pentru a scoate şi copiii, un nobil hotărât va fi deghizat în lampagiu. Se întâmpla adesea ca lampagiul închisorii să fie urmat de copiii săi în timpul serviciului. Falsul lampagiu va putea lua cu sine pe cei doi copii ai Mariei Antoaneta, în îmbrăcăminte sărăcăcioasă. În apropierea închisorii vor aştepta trei trăsuri, care vor duce la adăpost pe evadaţi şi complicii lor: Jarjayes, Toulan şi Lepître.

Însă din cauza lui Lepître, acest plan temerar nu putu fi aplicat în întregime. Lepître, un învăţător, avea să joace un rol însemnat în această evadare. Nu însă din omenie sau de dorul aventurii, ci pentru o mare sumă de bani promisă de Jarjayes. Acesta lucra separat de baronul de Batz,

financiarul contra-revoluţiei din Paris, care complota în acelaşi timp, fără să ştie însă unul de altul. Astfel s-a pierdut un timp preţios, până ce s-a căpătat şi încrederea fostului bancher al reginei. În cele din urmă, banii necesari au fost adunaţi. Între timp, Lepître şi-a pierdut curajul. Se zvonea că barierele Parisului sunt închise, că toate trăsurile sunt cercetate de-aproape. Poate că a observat că spioana Tison a dat de urmele complotului. A refuzat să-şi dea concursul. Nu se mai putea ca cele patru persoane să fie scoase în acelaşi timp din Temple. Numai regina putea fi salvată. Jarjayes şi Toulan au încercat zadarnic s-o convingă. Marie Antoaneta respinse propunerea: prefera să renunţe decât să-şi părăsească copiii. Fără dânşii, n-ar avea nicio plăcere, niciun rost.

Jarjayes şi-a făcut datoria; la Paris, el nu mai putea fi reginei de niciun ajutor. Dar, prin el, se mai putea transmite, amicilor şi rudelor din străinătate, un ultim semn de iubire şi de viaţă. Cu puţin înainte de execuţie, Ludovic XVI a vrut să transmită familiei, prin cameristul său, un inel cu sigiliu şi un mic smoc de păr, ca amintire.

Consilierii comunali, cari se temeau ca aceste relicve să nu fie semnul secret al unei conjuraţii, le-au sechestrat. Însă temerarul Toulan le-a sustras şi le-a adus Mariei Antoaneta. Ea simţea că nu le va putea păstra multă vreme şi, pentru că avea un mesager de încredere, a predat inelul şi părul lui Jarjayes, pentru a le da contelui de Provence, fratele regelui. Jarjayes mai întârzia în Paris, sperând că va putea fi de folos Mariei Antoaneta. În cele din urmă, a trebuit să plece. Toulan i-a transmis o ultimă scrisoare a reginei: „Rămâi cu bine. Pentru că te-ai decis să pleci, socot că e mai bine să pleci numaidecât. Doamne! cât o plâng pe sărmana ta soţie! Şi ce fericită aş fi, dacă am putea fi în curând iarăşi împreună. Niciodată nu voi putea fi îndeajuns recunoscătoare, pentru tot ce-ai făcut pentru noi. Adio! Ce crud e acest cuvânt!”

Maria Antoaneta ştia că avea atunci ultimul prilej să trimeată un semn de departe. Dar, numai conţilor de

Provence şi d'Artois avea să încredinţeze relicvele fratelui lor. Ea nu mai avea niciun cuvânt de spus aceluia care îi era cel mai scump, afară de copiii ei? Lui Fersen, căruia i-a scris din Tuileries că nu poate trăi fără veşti de la dânsul şi căruia i-a trimis un inel care să-i amintească mereu de dânsa... În memoriile lui Goguelats, unde e relatată plecarea lui Jarjayes, nu se află niciun cuvânt despre Fersen, niciun salut pentru dânsul. Se putea ca Maria Antoaneta să-l uite atunci, când avea ultimul prilej? De fapt, ea nu-l putea uita în suprema ei singurătate. Misiunea către fraţii regelui a fost mai degrabă un pretext, ca să acopere o altă misiune pe care Jarjayes a împlinit-o cu credinţă.

Abia după un secol, când memoriile lui Fersen au putut fi cunoscute şi în părţile lor tăinuite, acoperite de ştersături, s-a vădit că sentimentele reginei pentru dânsul n-au fost niciodată mai pasionate decât în ultimele momente ale prăbuşirii sale. Pentru a perpetua amintirea consolatoare a iubitului ei, regina şi-a comandat un inel cu armele lui Fersen, nu cu crinii regali. După cum el purta la deget un inel cu deviza reginei, Maria Antoaneta purta în acele zile singuratice inelul cu armele gentilomului suedez. Pentru a-i da un ultim semn de iubire, pentru a-i arăta că inelul ei e o mărturie a sentimentelor ei, ea imprimă în ceară încălzită armele şi inscripţia inelului şi trimise lui Fersen tiparul: nu era nevoie de niciun cuvânt, semnul acela de ceară spunea totul. Ea scrise lui Jarjayes: „Te rog să predai tiparul pe care îl anexez, acelei persoane care a venit la mine, iarna trecută, de la Bruxelles. Spune-i că această deviză n-a fost niciodată mai justificată ca acum".

Ce inscripţie „mai justificată ca niciodată" se afla pe acel inel cu sigiliu, care purta armele unui mic nobil suedez? Unicul inel pe care o regină a Franţei l-a purtat pe degetul ei, dintre toate podoabele ei de milioane... Cinci cuvinte italiene alcătuiau acea deviză: *„Tutto a te mi guida" – Totul mă duce spre tine* – cuvinte mai adevărate ca oricând, în acele zile când Maria Antoaneta se afla la un pas de moarte. Fersen ştia că inima ei a bătut pentru dânsul până în ultima clipă. Cu cele cinci cuvinte – ultim salut de

despărţire în pragul veşniciei, dar şi jurământ al dragostei statornice în curgerea vremelniciei pământene – s-a încheiat această incomparabilă tragedie în umbra ghilotinei.

ULTIMA SINGURĂTATE

Maria Antoaneta şi-a spus ultimul cuvânt; şi-a luat rămas bun de la lume. Nu mai încerca şi nu mai spera nimic. La curtea din Viena nu se mai conta pe victoria trupelor aliate. În Paris, după plecarea lui Jarjayes şi înlăturarea lui Toulan, nu mai era niciun salvator. Graţie spioanei Tison, Comuna a înăsprit paza, supraveghind şi pe păzitori.

Există firi atrase de primejdie, care nu-şi simt plinătatea puterii lor decât atunci când îşi riscă viaţa, când înfruntă imposibilul, când se aruncă în aventuri nebuneşti, Aceşti oameni nu pot respira în vremuri liniştite; cutezanţa lor cere ţeluri uriaşe, care stârnesc toată pasiunea lor. Baronul de Batz din Paris, era pe-atunci unul din aceşti oameni. Câtă vreme regalitatea era în plină strălucire, acest nobil bogat s-a ţinut mândru, de o parte: el nu-şi pleca grumajii pentru un post, pentru o subvenţie. Abia când toţi l-au părăsit pe regele pus sub acuzare, acest Don Quijote al credinţei regale s-a aruncat eroic-nebuneşte în luptă. În timpul revoluţiei el se afla în locurile cele mai primejdioase, ascuns sub zeci de nume străine. A sacrificat toată averea lui pentru nenumărate încercări, dintre care cea mai temerară este aceea de a salva pe Ludovic XVI când era dus la locul de execuţie. În mijlocul a 80.000 de oameni înarmaţi, el scoase sabia şi strigă tare: „Cu mine, cine vrea să salveze pe rege!” Nimeni nu s-a raliat acestui om, care a cutezat, singur în toată Franţa, să înfrunte o armată la lumina zilei, înainte ca garda să-şi fi revenit din surpriza ei, baronul de Batz a dispărut în mulţime. Insuccesul acesta nu l-a dezarmat; după execuţia regelui, el a pus la cale un plan fantastic pentru a salva pe regină.

Baronul de Batz a recunoscut punctul slab al revoluţiei,

germenul otrăvitor pe care Robespierre a încercat să-l ardă cu fierul roşu: corupţia. Ajunşi în funcţiuni de stat, revoluţionarii au început să fie roşi de cel mai primejdios corosiv: banul. Simpli proletari, meseriaşi, mici amploiaţi, agitatori, s-au pomenit deodată cu lefuri mari; alţii mânuiau sume uriaşe, cu prilejul furniturilor de război, a rechiziţiilor, a vânzării bunurilor emigraţilor. Nu toţi aveau tăria morală de a rezista la tentaţia îmbogăţirii repezi. Dintre cei care au servit revoluţia, erau destui care voiau să se servească de noua lor putere pentru scopuri personale. În balta acestei corupţii proaspete, baronul de Batz a aruncat undiţa lui: un cuvânt magic – un milion! Un milion pentru oricine va ajuta ca regina să fie scoasă din Temple. Cu această sumă, baronul putea cumpăra, nu funcţionari mărunţi (gardieni, soldaţi şi lampagii, precum a încercat Jarjayes) ci organul principal al sistemului de supraveghere – pe însuşi inspectorul tuturor închisorilor, Michonis, fost negustor de limonadă, şi pe Cortey, conducătorul militar al secţiunii. Astfel, regalistul căutat zi şi noapte de toate autorităţile, avea în mână pe şefii civili şi militari cărora le era încredinţată paza Templelui! „Infamul Batz”, bine ascuns, s-a pus la lucru cu sânge rece dar şi cu înflăcărat curaj, deşi sute de spioni şi agenţi îl vânau prin toată ţara.

Pentru a fi la faţa locului, baronul s-a înrolat ca simplu soldat în compania de gardă a Templelui, sub numele de Forguet. Cu arma în mână, în uniforma murdară a unui soldat de gardă, aristocratul milionar făcea serviciul de pază la uşile reginei. Nu se ştie dacă a izbutit să ajungă până la Maria Antoaneta. Nu era necesar, căci Michonis, care avea să aibă partea leului din milionul promis, s-a înţeles desigur cu regina. Graţie înţelegerii cu Cortey, comandantul militar, au fost introduşi în compania de gardă tot mai mulţi complici ai baronului. S-a ajuns astfel la cea mai burlescă şi mai neverosimilă situaţie din istoria universală: în mijlocul Parisului revoluţionar, cartierul Templelui. unde se afla prizonieră regina Franţei, era păzit de un batalion de regalişti deghizaţi, comandat de fapt de baronul de Batz – acesta din urmă urmărit de Convenţie şi

de Comitetul salvării publice, pe baza sutelor de decrete şi mandate de arestare.

În cele din urmă. i se păru lui de Batz că a sosit noaptea când trebuia să dea lovitura Dacă ar fi izbutit, ea ar fi avut urmări nepieritoare în istoria lumii, căci noul rege al Franţei. Ludovic XVII ar fi scăpat de sub puterea revoluţiei. Totul a fost pregătit în cele mai mici amănunte. În curtea întunecată, mergea Cortey cu detaşamentul său, în care se afla şeful complotului, baronul de Batz. Oamenii au fost, astfel repartizaţi, pentru ca la ieşirile principale să se afle numai regalişti deghizaţi. În acelaşi timp, celălalt mituit, Michonis, care a preluat serviciul în camere, a pregătit mantale militare pentru Maria Antoaneta, fiica ei şi doamna Elisabeta. La miezul nopţii, ele aveau să iasă din Temple, cu puşca pe umăr, împreună cu alţi câţiva falşi soldaţi de gardă, ca o simplă patrulă, având în mijloc pe micul Dauphin. Cortey avea dreptul să deschidă oricând poarta cea mare şi patrula condusă de dânsul ar fi ajuns în stradă. De Batz a pregătit o casă la ţară, pe care o avea în apropierea Parisului; poliţia n-a pătruns încă acolo. Familia regală ar fi stat ascunsă câteva săptămâni, până ce s-ar fi ivit prilejul sigur de a trece graniţa. Pe stradă, câţiva tineri regalişti, cu revolvere în buzunar, au fost postaţi pentru a opri pe urmăritori, în caz de alarmă.

Planul, stabilit în toate amănuntele, începu să fie executat pe la ora 11 seara. Michonis aştepta un semn de la baronul de Batz. Însă deodată, se auziră lovituri puternice în poarta închisorii. Pentru a evita o trădare, noul sosit fu lăsat să intre îndată. Era cizmarul Simon, un revoluţionar incoruptibil, membru al Consiliului comunal, care venise în grabă mare să se convingă dacă regina mai e la Temple. Un jandarm i-a predat cu câteva ore înainte un bilei de denunţ contra lui Michonis. Consiliul comunal n-a vrut să creadă în povestea romantică a lui Simon. Zilnic se adunau pe masă sute de denunţuri. Cum era posibil? Templul era doar păzit de 280 oameni, controlaţi de comisari de încredere. Totuşi, s-a decis ca Simon să înlocuiască în noaptea aceea pe Michonis. Când Cortey îl

văzu venind, el ştiu că totul e pierdut. Însă Simon nu-l bănuia pe comandantul militar: „Dacă eşti tu aici, sunt liniştit”, spuse dânsul şi se duse în turn, la Michonis.

Baronul de Batz, care îşi văzu tot planul primejduit de un singur om, ezită o clipă: să sfarme craniul lui Simon cu o împuşcătură de pistol? Aceasta nu avea niciun rost. Împuşcătura ar fi atras pe ceilalţi păzitori, printre care se afla desigur şi un trădător. Regina nu mai putea fi salvată: orice violenţă i-ar fi primejduit viaţa. De-ar putea fi măcar salvaţi acei care s-au introdus în Temple ca s-o salveze... Cortey alcătui repede o patrulă din conjuraţi, în mijloc cu baronul, şi o conduse liniştit prin curte până în stradă. Conjuraţii au scăpat, dar regina a plătit pentru dânşii.

Între timp, Simon a pornit mânios asupra lui Michonis, cerându-i să dea socoteală în faţa consiliului. Michonis, care dosise veşmintele pregătite pentru familia regală, se prezentă netulburat în faţa primejdiosului tribunal. Acolo, Simon fu lăudat pentru patriotismul şi vigilenţa lui, dar i se dădu să înţeleagă că a văzut stafii. În aparenţă Consiliul comunal nu luă în serios complotul. În realitate, el a dat dovadă de simţ politic. Încercarea de evadare l-a impresionat, dar s-a ferit să facă zgomot în jurul ei. El cunoştea în toate amănuntele planul lui de Batz (aceasta s-a vădit la procesul intentat Mariei Antoaneta), dar s-a temut să-l dea în vileag, căci toată lumea ar fi aflat cât de adânc a pătruns corupţia printre oamenii de încredere ai Revoluţiei. Astfel, cel mai neverosimil şi mai dramatic episod al istoriei a rămas tăinuit ani îndelungaţi.

Consiliul comunal nu cuteză să facă proces public funcţionarilor care au complotat evadarea. Însă a înăsprit paza, pentru a face imposibilă orice încercare de eliberare a femeii cu inima înfrântă. Toulan, Lepître şi comisarii trădători au fost înlăturaţi. Maria Antoaneta era păzită ca o criminală. Hébert, cel mai lipsit de scrupule, intră la ora 11 noaptea în camera Mariei Antoaneta şi a doamnei Elisabeta şi, din ordinul Comunei, cercetă fiecare colţ, fiecare haină, toate cuierele şi mobilele. Rezultat: câteva portrete-

miniaturi, o pălărie veche a lui Ludovic XIV, câteva adrese fără importanţă, o bucată de ceară roşie. Cercetările fură repetate; zadarnic – căci Maria Antoaneta ardea îndată orice bilet, orice scrisoare. Neavând nicio dovadă scrisă a urzelilor ei, dar convins că ea nu încetează să lucreze subteran, Consiliul comunal se hotărî s-o lovească pe Maria Antoaneta drept în inimă: în sentimentul ei de mamă.

La 1 iulie 1792, cu câteva zile înainte de descoperirea conjuraţiei, s-a decis ca micul Dauphin Ludovic Capet să fie despărţit de mama lui şi izolat într-o încăpere a Templelui unde nimeni nu putea să pătrundă. Afară de noul său educator: cizmarul Simon, căruia Consiliul comunal i-a dat această misiune din recunoştinţă pentru credinţa lui incoruptibilă. Simon era însă un simplu şi vulgar om din popor, un adevărat şi drept proletar, nu un beţivan şi un sadic ucigaş precum îl arătau regaliştii. Dar misiunea de educator nu i se potrivea deloc. E mult mai probabil că n-a citit o carte, în viaţa lui; singura scrisoare rămasă de la dânsul e departe de cele mai elementare reguli ale ortografiei. Era însă un cinstit sanculot şi aceasta părea destul, în 1793, pentru slujba ce i s-a încredinţat. Cu şase luni înainte, a fost propus în Adunarea Naţională, ca educator al moştenitorului tronului, Condorcet, un mare scriitor, autor al *Progresului spiritului omenesc.* De atunci, curba revoluţiei a coborât mult: îi era de-ajuns cizmarul Simon. Cele trei cuvinte: „Libertate, Egalitate, Fraternitate”, şi-au pierdut repede valoarea, ca şi asignatele. Numai ideea egalităţii, adică a nivelării violente, a predominat în ultima fază radicală a revoluţiei. Intenţionat s-a decis ca Dauphinul să nu fie educat pentru a deveni un om cultivat, ci să rămână printre cei mai inculţi oameni din popor. El trebuia dezvăţat, să uite de unde se trage, pentru ca şi ceilalţi să-l uite uşor.

Maria Antoaneta nu ştia nimic de această hotărâre. În seara când trimişii Comunei bătură la poarta Templelui. Această metodă a surprinderii, a loviturii neaşteptate, făcea parte din sistemul de tortură a lui Hérbert care venea în inspecţie noaptea târziu. În seara aceea, copilul dormea de

mult. Maria Antoaneta şi doamna Elisabeta mai vegheau, când au intrat delegaţii: ce-i puteau aduce, decât o nouă înjosire? De astă dată, şi funcţionarii Comunei erau puţin stânjeniţi. Misiunea lor era penibilă: erau şi ei părinţi – dar aveau poruncă să comunice fără nicio justificare, că unicul fiu al Mariei Antoaneta trebuie îndepărtat şi pus sub protecţie străină.

Relatările asupra acestei scene sunt, evident, contradictorii. Acele ale fiicei Mariei Antoaneta, viitoarea ducesă de Angoulême, singura martoră oculară, sunt susceptibile de exagerări dramatice. Strigăte, lacrimi, stăruinţi, opuneri până ce, după o luptă de câteva ore, copilul care tremura şi ţipa a fost smuls de mâini nemiloase. Raportul oficial, în câteva fraze stilizate, arată că despărţirea s-a făcut cu toate menajamentele impuse de situaţia acelor momente şi că reprezentanţii poporului au ţinut seama de gravitatea datoriei lor. Aceste relatări, dintr-o parte şi din alta, de la un partid contra altui partid, nu puteau cuprinde tot adevărul. Ceea ce e neîndoios, e că această violentă şi inutil de groaznică despărţire a fost cel mai dureros moment din viaţa Mariei Antoaneta. Ea şi-a pus toate nădejdile în copilul blond, precoce – şi educarea acestui viitor rege a fost pentru dânsa singura bucurie în turnul solitar. Era mai ataşată de fiul ei, decât de fată – care avea un caracter posomorât, neprietenesc. Toată duioşia ei şi-o revărsa asupra frumosului, duiosului şi minunat de isteţului băiat – care i-a fost smuls pentru totdeauna. Copilul locuia tot în Temple, la câţiva metri de turnul mamei sale care, dintr-un formalism de neiertat al Consiliului comunal, nu-i putea adresa niciun cuvânt. Chiar când a aflat că e bolnav, i s-a interzis orice vizită. Era izolată, ca o ciumată. Nu putea vorbi nici cu cizmarul Simon, educatorul. Nicio vorbă, nicio veste de la copilul ei; niciun salut, niciun semn de dragoste nu-i era îngăduit acestei mame.

În cele din urmă – slabă şi scurtă consolare – Maria Antoaneta descoperi că, printr-o mică fereastră din scara etajului al treilea, se poate vedea în acea parte a curţii, unde se juca uneori Dauphinul. Şi ore întregi, deseori

zadarnic, mult-încercata femeie care a fost odată regină, aştepta (căci păzitorii erau îngăduitori) să zărească în curtea închisorii conturul fugar al umbrei preaiubite. Copilul, care nu bănuia că privirile, adesea tulburi de lacrimi, ale mamei sale, urmăreau fiecare mişcare a lui, se juca vesel şi fără griji. Ce ştia un copil de nouă ani de soarta lui? Băiatul s-a deprins prea repede cu noul mediu, a uitat al cui e, a uitat sângele şi numele lui. Cânta tare, vitejeşte „Carmagnola” şi „Ça ira” pe care le-a învăţat de la Simon şi tovarăşii lui. Purta boneta roşie a sanculoţilor. Vorbea cu soldaţii care o păzeau pe mama lui, despărţit de dânsa nu numai prin ziduri de piatră, ci şi sufleteşte de o întreagă lume. Totuşi inima mamei bătea tare când îşi vedea copilul jucându-se nepăsător, putând să-l îmbrăţişeze măcar cu privirile, dacă nu cu braţele. Ce va deveni sărăcuţul? Hébert, în foaia lui de scandal, a scris aceste cuvinte ameninţătoare: ,.Sărmană naţiune, acest mic golan îţi va fi fatal mai curând sau mai târziu; cu cât e mai poznaş acum, cu atât e mai primejdios. Acest mic şarpe şi sora lui trebuiesc lepădaţi pe o insulă pustie... Ce contează un copil, când e vorba de binele Republicii?”

Pentru Hébert nu conta mult, dar mama era înfricoşată în ziua când nu-şi zărea odorul în curte. Tremura de mânie neputincioasă când intra la dânsa duşmanul care a dat Comunei sfatul de a i se smulge copilul, pricinuind cea mai oribilă crimă morală: cruzimea inutilă faţă de o învinsă. Faptul că Revoluţia a dat-o pe Maria Antoaneta în mâinile lui Hébert, rămâne ca o pată neştearsă a istoriei sale. Cea mai curată idee devine mică şi josnică, îndată ce dă putere oamenilor mici care săvârşesc neomenii în numele ei.

Lungi sunt orele şi întunecate sunt odăile zăbrelite ale turnului, de când nu mai răsună râsul limpede al copilului. Nicio veste nu mai vine de-afară, ultimii ajutători au dispărut, prietenii sunt inaccesibili. Trei femei stau împreună, solitare: Maria Antoaneta, fata ei şi doamna Elisabeta. Nu mai au nimic să-şi spună, au uitat să mai spere şi să se mai înspăimânte. Abia dacă mai coboară

uneori în grădiniţă; o mare oboseală le amorţeşte trupul. Ceva s-a stins, în aceste supreme suferinţe, pe chipul reginei. Abia poate fi recunoscută, în portretul făcut în vara aceea de un pictor necunoscut, regina comediilor pastorale, zeiţa Rococo-ului, femeia mândră, care îşi mai păstra ţinuta majestoasă ca la Tuileries. Portretul acela, cu păr alb şi văl de doliu, e al unei femei bătrâne, deşi are numai 38 de ani. Ochii vioi, strălucitori, sunt stinşi, mâinile sunt lăsate în jos de mare oboseală. Farmecul de altădată al figurii e acoperit de tristeţe, neliniştea e covârşită de indiferenţă. Văzut de la distanţă, acest portret al Mariei Antoaneta pare al unei cucernice, al unei stareţe care nu mai are niciun ghid pământesc, nicio dorinţă – şi trăieşte deja o altă viaţă. Nu frumuseţe, curaj şi putere – ci o mare şi tăcută resemnare. Nu o regină şi nici măcar o femeie – ci o matroană istovită, cu privirea albastră care nu mai poate fi uimită sau înfricoşată.

Maria Antoaneta nu se sperie nici atunci când, puţine zile mai târziu, la ora două dimineaţa, cineva bătu tare la uşa ei. Ce i se mai putea lua, după ce i s-au luat soţul, copilul, iubitul, coroana, onoarea şi libertatea? Se ridică liniştită, se îmbrăcă şi lăsă să intre comisarii. Aceştia îi citiră decretul Convenţiei: pentru că s-au ridicat acuzaţii împotriva văduvei Capet, ea trebuie strămutată la Conciergerie. Maria Antoaneta nu răspunse nimic. Ştia că o acuzaţie a tribunalului revoluţionar echivalează cu o condamnare şi că Conciergerie e casa morţii. Nu spuse o vorbă acelor oameni care au pătruns în plină noapte, ca nişte ucigaşi. Indiferentă, lăsă să i se cerceteze rochiile şi să i se ia tot ce purta cu dânsa. Putea să-şi păstreze o batistă şi un mic flacon cu esenţă – ca să-şi întărească inima. Şi iar îşi luă rămas bun – ca de atâta ori, dar numai de la fiica şi cumnata ei. Ultima despărţire…

Fără să mai privească înapoi, dreaptă şi tare Maria Antoaneta ieşi din camera ei şi coborî repede treptele. Nu-i trebuia niciun ajutor, nici măcar flaconul cu esenţă în caz când i-ar slăbi puterile: ea a devenit puternică sufleteşte. A

îndurat tot ce-a fost mai greu. Acum urmează ceea ce-i este mai uşor: să moară. Aproape că fugea spre moarte, părăsind turnul cu atâtea cumplite amintiri şi (poate că ochii ei erau înlăcrimaţi) uită să se aplece la poarta de ieşire, care era foarte joasă. Se izbi tare de grindă, la frunte. Însoţitorii, îngrijoraţi, o întrebară dacă şi-a făcut rău. „Nu, răspunse ea liniştită, nimic nu-mi mai poate face rău acum.”

LA CONCIERGERIE

În aceeaşi noapte, o altă femeie a fost trezită: madame Richard, soţia portarului de la Conciergerie, căreia i s-a dat ordinul să pregătească o celulă pentru Maria Antoaneta. După duci, prinţi, conţi, episcopi, cetăţeni din toate clasele sociale, e adusă şi o regină în casa morţii. Pentru madame Richard, femeie din popor, cuvântul „regină” impunea respect. În grabă, ea pregăti celula ocupată de generalul Custine, cuceritorul Maienţei, asupra căruia atârna de asemenea ameninţarea ghilotinei. Căută în dulapul ei cele mai albe şi mai fine rufe de pat. Un pat de fier, două saltele, două scaune de paie, o pernă, o pătură, un vas de spălat şi un tapet vechi pe zidul umed: mai mult nu cuteza să dea reginei. Şi toţi o aşteptau, în străvechea casă de piatră, pe jumătate subterană.

La ora trei sosiră câteva trăsuri. Întâi intrară jandarmii cu facle, urmaţi de Michonis (care ştiu să se salveze după afacerea Batz şi să rămână inspector general al închisorilor); după dânsul venea regina – urmată de căţeluşul ei, singura fiinţă care o putea însoţi în carceră. S-a renunţat la formalităţile birocratice: ora era târzie şi doar toţi ştiau cine e Maria Antoaneta, regina Franţei, care fu îndată lăsată să se odihnească. Servitoarea portăresei, o tânără fată de la ţară, Rosalie Lamorlière, care nu ştia să scrie (şi căreia i se datorează cele mai veridice relatări asupra ultimelor 77 de zile ale reginei), adânc mişcată de palida doamnă în doliu, se prezentă, voind s-o ajute la dezbrăcat. „Îţi mulţumesc, copila mea, răspunse regina; de când nu mai am pe nimeni, mă servesc singură.” Îşi atârnă ceasul de un cui, pentru a măsura scurtul şi totuşi nesfârşitul timp ce i-a mai rămas. Se dezbrăcă, se aşeză pe

pat. Un jandarm cu arma încărcată intră şi încuie uşa. Primul act al marii tragedii începu.

Faimoasa Conciergerie era închisoarea specială pentru cei mai primejdioşi criminali politici. Cei intraţi în celelalte închisori se mai întorceau în lume – dar din Conciergerie, niciodată sau în cazuri extrem de rare şi neobişnuite. Maria Antoaneta şi oficialitatea trebuiau deci să creadă că aducerea la casa morţii e primul acord de vioară din cântecul funebru. În realitate, Convenţia nici nu se gândea să înceapă procesul reginei. Aducerea ei la Conciergerie era o lovitură de bici în tărăgănatele tratative cu Austria, un gest ameninţător: „Grăbiţi-vă!”, un mijloc de presiune politică. Ziarele străine au răspuns la aducerea reginei în „anticamera morţii” cu un strigăt de groază (ceea ce şi dorea Comitetul binelui public), însă lui Fouquier-Tinville, acuzatorul oficial al tribunalului revoluţionar, nu i s-a înmânat niciun act; nici la Comună, nici la Convenţie nu mai era vorba, în dezbaterile publice, de Maria Antoaneta. Numai Hébert, murdăria Revoluţiei, cerea prin foaia lui ca „târfa” să probeze în cele din urmă „cravata lui Samson” şi călăul „să joace popice cu capul lupoaicei”. Dar Comitetul binelui public, care avea planul său secret şi privea numai la harta de război, lăsa să răsune strigătele însetaţilor de sânge care cereau ca regina să fie căsăpită pentru tot sângele pe care îl avea pe conştiinţă. Această fiică a Habsburgilor mai putea servi la ceva. În orice clipă, armatele aliate ar putea porni spre Paris. De ce să risipească sângele ei, când el ar putea sluji la anumite compensaţii? Deci, Maria Antoaneta nu era acuzată, dar nici eliberată. Sabia era atârnată peste capul ei, cu speranţa că Habsburgii se vor speria în cele din urmă şi vor fi mai dispuşi la tratative.

Însă pentru un Kaunitz, Maria Antoaneta conta în politica habsburgică numai cât timp era stăpâna Franţei; o regină detronată, o nefericită femeie particulară era cu totul indiferentă miniştrilor, generalilor, regilor. Diplomaţia nu e

sentimentală. Numai unul singur a fost zguduit de vestea încarcerării: Fersen. În scrisorile pe care le-a trimis surorii sale, se vădesc suferinţa şi disperarea lui: „Dacă aş putea cel puţin face ceva pentru eliberarea ei, cred că aş suferi mai puţin... Totul e pierdut pentru mine... numai moartea m-ar face să uit... Mi-aş da viaţa ca s-o salvez şi totuşi, nu se poate; fericirea mea ar fi să mor pentru dânsa!” Dar ce însemna acest mic gentilom pentru atotputernicii generali, pentru politicienii cei mari? Ce putea face decât să-şi reverse mânia, amărăciunea, disperarea care îi ardeau sufletul, în inutile rugăminţi. alergând prin anticamere, conjurând pe militari, pe prinţi, emigraţi şi oameni de stat să nu privească cu atâta crudă nepăsare cum o regină a Franţei, o prinţesă din casa de Habsburg e înjosită şi dusă la moarte. Pretutindeni găsea numai refuzuri politicoase – şi chiar pe ambasadorul Mercy, credinciosul sol al Mariei Tereza, îl găsi „de gheaţă”. Mercy refuză şi el să intervină, lăsând să se întrevadă cu acest prilej indispoziţia lui faţă de Fersen, care se afla cu regina în relaţii pe care nu le îngăduia morala. Nu vroia să primească îndemnuri tocmai de la amantul reginei – singurul care o iubea şi care ţinea la viaţa ei.

Însă Fersen nu se dădu bătut. Răceala tuturora, în contrast cu înflăcărarea lui, îl exaspera. Refuzat de Mercy, el se adresă unui alt credincios al familiei regale, contele La Marck. care dusese tratativele cu Mirabeau. La dânsul găsi înţelegere omenească. El s-a dus l-a bătrânul Mercy, amintindu-i că, în urmă cu 25 de ani, a promis Mariei Tereza că va apăra până în ultima clipă pe fiica ei. Au conceput împreună o energică scrisoare către prinţul de Cobourg, comandantul suprem al trupelor austriace, cerându-i să-şi facă datoria, după ce regina a fost predată tribunalului revoluţionar. Însufleţit de La Marck, Mercy ceru marşul imediat asupra Parisului, pentru a răspândi spaima printre inamici. „Posteritatea, scria Mercy, nu va putea crede că o crimă atât de mare a putut fi săvârşită, fără ca armatele victorioase, care se aflau la o depărtare de câteva ore, să

nu fi încercat s-o împiedice!”

Această chemare pentru a salva la timp pe Maria Antoaneta a fost adresată unui om mărginit la suflet şi la minte. Răspunsul prinţului de Cobourg era stupid, odios. Ca şi cum în 1793, el ar mai fi trăit în vremea Inchiziţiei şi a vrăjitorilor, acest prinţ cunoscut pentru „nulitatea” lui, ameninţă că „la cea mai mică violenţă săvârşită asupra persoanei Maiestăţii sale Regina, cei patru membri ai Convenţiei, făcuţi de curând prizonieri, vor fi îndată sfârtecaţi de vii pe roată”. Mercy şi La Marck, nobili distinşi, culţi, s-au speriat cu drept cuvânt de o asemenea nerozie. Şi-au dat seama că n-avea niciun rost să trateze cu un cap sec ca al prinţului de Cobourg. La Marck stărui pe lângă Mercy să scrie fără întârziere la curtea vieneză. Bătrânul ambasador, greu de pus în mişcare, fu în cele din urmă adânc impresionat şi trimise un curier la Viena: „Mă întreb dacă demnitatea împăratului şi interesele sale nu sunt atinse de faptul că rămâne numai spectator al soartei care ameninţă pe augusta lui mătuşă, fără să încerce s-o ferească şi chiar s-o smulgă acestei soarte... În asemenea împrejurări, oare împăratul nu are de împlinit datorii deosebite? Nu trebuie uitat că atitudinea guvernului nostru va fi condamnată într-o zi de posteritate: şi oare nu e de temut acest verdict, dacă Maiestatea sa împăratul nu va fi făcut nicio încercare, niciun sacrificiu, pentru a o salva?”

Această scrisoare, destul de îndrăzneaţă pentru un ambasador, a fost rânduită într-un dosar al cancelariei imperiale şi lăsată să se prăfuiască, fără răspuns. Împăratul Franz nu se gândea să mişte un deget. Se plimba liniştit prin Schönbrunn – iar prinţul de Cobourg aştepta în cartierul său de iarnă, lăsând pe soldaţii săi să se extenueze în lungi exerciţii. Toţi monarhii rămâneau liniştiţi, nepăsători. Ce conta în străvechea casă de Habsburg mai multă sau mai puţină onoare? Mercy, în brusca izbucnire a mâniei sale, spunea: „Ei n-ar fi salvat-o, nici chiar dacă ar fi văzut-o cu proprii lor ochi, urcând spre ghilotină!”

Nu mai era nicio speranţă din partea Austriei, a emigraţilor şi a rudelor. Mercy şi Fersen încercară atunci

ultimul mijloc: corupţia. Banii au fost trimişi la Paris prin maestrul de dans Noverre, printr-un obscur financiar – dar nimeni nu ştie în ce mâini s-au scurs. La început s-a încercat să se ajungă la Danton, care trecea drept uşor accesibil: Robespierre nu-l bănuia degeaba. Drumul ispitei a trecut şi pe la Hébert; deşi dovada lipseşte, ca în cele mai multe mituiri, e de mirare că acest instigator, care urla ca un epileptic, cerând ca „târfa” să fie în cele din urmă executată, pretinse deodată ca ea să fie dusă înapoi la Temple. Cine poate spune ce urmări au avut sau ar fi putut avea aceste tenebroase negocieri? În orice caz, piesele de aur au zornăit prea târziu. Căci, în timp ce prieteni iscusiţi încercau s-o salveze pe Maria Antoaneta, un alt prieten, cu totul nedibaci, a împins-o la fund. Prietenii i-au fost, ca întotdeauna, mai fatali decât duşmanii ei.

ULTIMA ÎNCERCARE

Cine a intrat în Conciergerie putea să repete cuvintele lui Dante: „Lăsaţi orice speranţă”... Regulamentul străvechii închisori de piatră era cel mai sever dintre toate. Uşile ferecate, groase cât pumnul, ferestrele zăbrelite, coridoarele înzestrate cu baricade – şi întregi companii de gardieni. Orice legătură cu lumea de-afară era imposibilă; personalul nu era recrutat din păzitori diletanţi, ca la Temple, ci din specialişti încercaţi. Printre arestaţi, se aflau şi aşa-numiţii „moutons”. angajaţi să denunţe imediat autorităţilor orice încercare de evadare. Sistemul de pază era atât de desăvârşit, încât niciun deţinut nu putea transmite măcar un semn de viaţă.

Totuşi, împotriva violenţei colective, individul neînduplecat şi hotărât poate fi în cele din urmă mai tare decât orice sistem. Poruncile scrise pe hârtie sunt anulate de voinţa dârză, adânc omenească. Aşa s-a întâmplat cu Maria Antoaneta. Câteva zile după ce-a intrat în Conciergerie, ea şi-a făcut amici, servitori şi complici din oamenii care trebuiau s-o păzească, căci magia numelui, prestanţa şi demnitatea ei se impuneau. Nevasta intendentului era obligată să mături camera şi să îngrijească de hrana ordinară. Însă ea îi gătea cu mişcătoare grijă mâncărurile cele mai alese; o ruga să se lase frizată; îi aducea din alt cartier o sticlă cu apă de băut mai bună. Slujnica intendentei se furişa în orice clipă la Maria Antoaneta, s-o întrebe cu ce-o poate servi. Şi ce făceau severii jandarmi cu arme încărcate şi săbii zornăitoare? Aduceau zilnic reginei flori proaspete cumpărate în piaţă din banii lor! Tocmai în poporul de jos, mai aproape decât burghezii de cei nefericiţi, se vădea mai multă compasiune

pentru regina care era atât de urâtă în zilele ei fericite. Când madame Richard spunea vânzătoarelor din piaţă că legumele sau pasărea sunt destinate reginei, ele alegeau cu grijă tot ce aveau mai bun. Cu mirare a trebuit să constate Fouquier-Tinville la proces, că regina a avut mai multe înlesniri la Conciergerie decât la Temple. Omenia este mai accentuată acolo unde moartea-i mai fioroasă.

Dacă supravegherea Mariei Antoaneta, cu toate precedentele ei încercări de fugă, era ceva mai blajină, aceasta se poate explica şi prin faptul că inspectorul suprem al Conciergeriei era acelaşi Michonis, care fusese amestecat în complotul de la Temple. Parcă mirajul milionului baronului de Batz îl atrăgea încă pe căi piezişe. El făcea zilnic cercetări minuţioase, încerca uşile, gratiile şi raporta cu emfază Comunei, care era mândră de un păzitor republican atât de vigilent. În realitate, după ce jandarmul ieşea din cameră, Michonis vorbea amical cu regina, îi aducea veşti de la copiii ei din Temple. Fie din lăcomie bănească sau din amabilitate, el furişa uneori cu dânsul câte un curios, un englez sau o englezoaică, un preot care a refuzat jurământul către republică şi căruia regina i-a făcut ultima spovedanie, sau pe pictorul căruia i se datoreşte tabloul din muzeul Carnavalet. Dar toate favorurile de care regina se mai bucura în închisoare s-au risipit, când Michonis a introdus în taină pe un îndrăzneţ regalist.

Aceasta e aşa-numita „afacere a garoafei”, pe tema căreia Alexandru Dumas a brodat un mare roman. O afacere tenebroasă, despre care actele oficiale vorbesc prea puţin iar ceea ce spune eroul ei miroase prea tare a minciună. Michonis a povestit odată amicilor săi, la o masă de seară, că într-una din inspecţiile sale a introdus la regină pe un domn străin, al cărui nume nu-l ştia, şi care s-a arătat foarte curios să viziteze închisoarea. Evident, străinul n-avea voie să schimbe niciun cuvânt cu regina… Era oare complicele baronului de Batz atât de naiv, încât să nu se intereseze de numele unui om pe care avea să-l furişeze în camera reginei? Ar fi aflat atunci că el era un bun cunoscut al Mariei Antoaneta, cavalerul de Rougeville un tânăr care a

apărat-o la 20 iunie cu riscul vieţii sale. Michonis avea oricum bune motive... sunătoare, să nu-l cerceteze prea de aproape pe străin. Probabil că complotul era mult mai avansat decât se ştie azi, când au dispărut urmele.

Fapt e că la 28 august, uşa celulei fu descuiată. Jandarmul şi regina se ridicară. Deşi deprinsă cu vizitele neanunţate ale autorităţilor, Maria Antoaneta se speria în clipa când auzea lacătul zăngănind. De astă dată era Michonis, amicul tainic, însoţit de un domn străin, căruia ea nu-i dădu la început nicio atenţie. Vorbi cu Michonis: prima ei întrebare era despre copii. Aproape că era voioasă, în acele câteva minute când scăpa de apăsătoarea tăcere; căci faţă de nimeni altul nu putea pomeni numele copiilor ei. Resimţea atunci un fel de fericire.

Deodată, Maria Antoaneta păli de moarte. O clipă, numai, căci sângele i se urcă apoi în obraji. Începu să tremure; abia putu să se ţină dreaptă. Surpriza era prea mare. L-a recunoscut pe Rougeville, omul care a fost de sute de ori alături de dânsa, la palat, şi pe care-l ştia capabil de orice îndrăzneală. Pentru ce-a venit în celula ei? S-o salveze, să-i spună sau să-i predea ceva? Ea nu cuteza să-i vorbească în faţa jandarmului şi a femeii de serviciu, nici să-l privească întâmplător; observă totuşi că el îi făcea semne, pe care nu le înţelegea: un chin amestecat cu bucuria de a avea atât de aproape, după luni de izolare, un mesager credincios. Se temea să nu se trădeze. Poate că Michonis a observat zăpăceala ei. Îşi aminti că trebuie să inspecteze şi celelalte celule: ieşi repede cu străinul, precizând însă că se va întoarce.

Rămasă singură, tremurând încă, Maria Antoaneta încercă să-şi revină în fire. Se decise să fie mai calmă şi mai atentă la orice semn, când vor reveni cei doi bărbaţi. Iar au zăngănit cheile în uşă – şi când Michonis intră, tot cu Rougeville, ea era trează, încordată. În timp ce vorbea cu Michonis, observă deodată că, la un semn din ochi, Rougeville a aruncat ceva în colţ, în dosul sobei. Inima-i bătea; abia mai putu aştepta plecarea celor doi. Trimise şi pe jandarm afară, sub un pretext oarecare şi, în minutul

când fu singură, se repezi la lucrul dosit. Cum? Nimic altceva decât o garoafă? Dar în floare era împăturit un bilet: „Protectoarea mea, nu vă voi uita vreodată, voi căuta neîncetat toate mijloacele pentru a vă dovedi voinţa mea de jertfă. Dacă vă trebuiesc trei sau patru sute de ludovici de aur pentru cei din preajma voastră, îi voi aduce vinerea următoare”.

Ceea ce a resimţit atunci nefericita femeie era o speranţă miraculoasă. Bolta întunecată a fost parcă despicată de sabia unui înger. În casa morţii, cu toată paza straşnică, un credincios al ei, un cavaler al ordinului lui Ludovic, a putut pătrunde! Mântuirea trebuie să fie aproape. Desigur că mâinile iubite ale lui Fersen au tras şi aici sforile; necunoscuţi dar puternici complici lucrează desigur să-i scape viaţa în ultimul moment. Şi resemnată, încărunţita regină recapătă curaj şi dorinţă de viaţă.

Avea prea mult curaj, prea multă încredere atunci, înţelese îndată că banii sunt destinaţi pentru coruperea jandarmului din celula ei. Atât avea ea de făcut, restul îl vor împlini prietenii. Rupse biletul în bucăţele mici de tot şi îşi pregăti răspunsul. I s-a luat cerneala, pana, creionul; mai avea însă o bucăţică de hârtie şi – nevoia e inventivă – împunse cu acul de cusut literele răspunsului ei, în mica scrisoare păstrată şi azi ca o relicvă. Ea dădu biletul jandarmului Gilbert, făgăduindu-i o mare recompensă dacă îl va preda străinului, când va reveni.

Jandarmul ezită. Sutele de piese de aur îl tentau amarnic; dar şi cuţitul ghilotinei scânteia fioros. Îi era milă de sărmana femeie, dar se temea să-şi piardă slujba. Să trădeze Republica? Să abuzeze de încrederea acestei nefericite prizoniere? Alese calea de mijloc: mărturisi totul atotputernicei madame Richard, nevasta intendentului. Dar şi dânsa ezita! Nu cuteza nici să tacă, dar nici să vorbească – nici să se încurce într-un complot. Probabil că i-a sunat în urechi milionul cel secret.

În cele din urmă, madame Richard făcu ca şi jandarmul. Trecu răspunderea mai departe: povesti în mare taină

afacerea cu biletul, superiorului ei, lui Michonis – care îngălbeni... Oare n-a ştiut înainte că el l-a introdus la regină pe Rougeville sau a aflat abia prin intendentă? Era băgat în complot sau l-a mistificat acest îndrăzneţ regalist! Oricum, îi era neplăcut să mai aibă doi iniţiaţi în chestia biletului. Cu mare severitate luă biletul, îl puse în buzunar şi porunci bun madame Richard să nu sufle o vorbă. Credea că imprudenţa reginei va trece neobservată. Evident, el nu îngădui să se raporteze mai departe; ca şi în primul complot cu de Batz, el se retrase îndată ce chestia deveni primejdioasă.

Totul ar fi reintrat în ordine, dar jandarmul Gilbert nu mai avea linişte. Un pumn de piese de aur l-ar fi potolit, dar regina nu avea bani. Şi, după cinci zile de tăcere absolută, el raportă superiorilor săi. După două ore, comisarii consiliului comunal apărură alarmaţi la Conciergerie şi luară pe toţi în cercetare.

La început, regina negă: n-a recunoscut pe nimeni în acel străin şi nici n-avea cu ce să scrie. Michonis conta şi el pe tăcerea intendentei, probabil mituită şi ea. Madame Richard spuse însă că i-a dat lui biletul reginei (al cărui text, prudentul Michonis l-a făcut ilizibil prin noi împunsături de ac). În ziua următoare, regina recunoscu că a primit biletul într-o garoafă şi că străinul îi este cunoscut de la Tuileries. Luă asupra ei toată vina – şi nu spuse numele aceluia care vroia să se jertfească pentru dânsa; nu-şi amintea numele acelui ofiţer de gardă. Astfel, ea acoperi cu generozitate şi pe Michonis, salvându-i viaţa. Însă autorităţile aflară numele lui Rougeville – şi poliţia căută zadarnic prin tot Parisul pe omul care, voind s-o salveze pe regină, a pecetluit de fapt pieirea ei.

Acest, complot nedibaci, a fost decisiv pentru soarta reginei. Tratamentul ei fu înăsprit. I se luă toată averea, ultimele inele, micul ceas de aur pe care l-a adus din Austria ca ultimă amintire a mamei sale şi chiar medalionul în care păstra câteva bucle din părul copiilor ei. Şi acele de cusut i s-au luat. Seara, îi era interzisă lumina. Îngăduitorul Michonis a fost scos din servici şi madame Bault a înlocuit-o

pe madame Richard. Prin decretul de la 11 septembrie, magistratul ordonă ca recidivista să fie mutată într-o celulă mai sigură, în camera farmaciei, prevăzută cu uşi duble şi fereastra zidită pe jumătatea zăbrelelor. Două santinele sub ferestre şi, în camera vecină, jandarmi schimbaţi zi şi noapte, răspundeau cu viaţa lor pentru prizonieră. Nimeni nu mai putea pătrunde până la dânsa: numai călăul.

Maria Antoaneta se afla pe ultima treaptă a singurătăţii. Noii păzitori, deşi nu-i erau ostili, nu cutezau să-i spună o vorbă. Nu i s-a lăsat decât căţeluşul. Şi, abia după 25 de ani, în deplină părăsire, ea îşi căuta consolarea în ceea ce i-a recomandat de atâtea ori mama ei: lectura. Pentru întâia oară ceru cărţi, pe care le citea cu ochii arşi, una după alta. Nu vroia romane, piese de teatru: nimic vesel ori sentimental care i-ar aminti de iubire, de frumoasele vremuri de altădată. Ci cărţi de aventuri, călătoriile căpitanului Cook, poveşti cu naufragii şi expediţii temerare, cărţi care s-o facă să uite timpul şi lumea. Tovarăşii singurătăţii sale erau figurile imaginare, din întâmplări sălbatice, extraordinare... Nimeni nu mai venea la dânsa şi ea nu auzea decât clopotul de la Sainte-Chapelle din apropiere şi scrâşnetul cheilor în uşă. Linişte, linişte eternă în încăperea strâmtă, umedă, întunecată ca un sicriu. Lipsa de mişcare şi de aer o slăbea; grele sângerări o istoveau. Şi când fu chemată în sfârşit în faţa judecăţii, ea era o femeie bătrână cu părul alb, ieşită din lunga ei noapte în lumina cerului cu care s-a dezobişnuit.

MAREA INFAMIE

Nici nu se putea închipui un contrast mai absolut în destinul unui om. Acea care a fost născută într-un palat imperial şi dispunea de sute de camere în palatul ei regal, locuieşte acum într-o strâmtă încăpere semisubterană, zăbrelită, umedă, întunecată. Acea care era înconjurată de miile de străluciri ale luxului, ale vieţii excesiv de bogate, nu avea decât strictul necesar: o masă, un scaun, un pat de fier. Acea care avea pentru serviciul ei personal nenumăraţi servitori pentru fiecare act al vieţii sale publice şi particulare, îşi împletea singură părul încărunţit. Acea căreia îi trebuiau trei sute de rochii pe an, îşi cârpea singură haina ei de închisoare, uzată. Acea care a fost puternică, frumoasă şi râvnită, e istovită, palidă, trecută. Acea care era mereu anturată, e singură şi aşteaptă în nopţi nedormite, până ce se iveşte dimineaţa prin fereastra zăbrelită. Nu putea aprinde nicio lumină: abia dacă, prin ferestruica dinspre coridor, se strecoară răsfrângerea unui opaiţ sărac. E toamnă; frigul urcă din lespezile goale, ceaţa răzbeşte prin ziduri din Sena apropiată, până şi lemnul e umed, totul miroase a mucegai şi putregai. Miroase tot mai mult a moarte. Rufele se destramă, hainele se mototolesc; răceala umedă pătrunde în oase: dureri reumatice, muşcătoare. Şi acea care a fost regină, femeia cea mai fericită de a trăi din Franţa, e tot mai istovită, îngheţată pe dinăuntru, în tăcerea goală, în timpul vid. Nu va fi îngrozită când va fi dusă la moarte, căci în această celulă s-a deprins de vie cu sicriul.

În această toamnă, o furtună cumplită s-a dezlănţuit asupra lumii. Niciodată Revoluţia franceză n-a fost mai primejduită ca atunci. Maienţa şi Valenciennes, două din

fortăreţele ei, au căzut; Englezii au pus stăpânire pe cel mai important port de război; Lyonul s-a răsculat, coloniile sunt pierdute... Convenţia se ceartă, Parisul este descurajat şi flămând. Republica se află la doi paşi de prăbuşire. Ca să fie mântuită, trebuia îndrăzneala disperării, exaltarea până la sinucidere. Ca să domine propria ei frică, trebuia să stârnească frica. „Să punem teroarea la ordinea zilei" şi Convenţia realiză această ameninţare. Girondinii au fost scoşi în afara legii, ducele de Orléans şi mulţi alţii au fost aduşi în faţa tribunalului revoluţionar. Billaud-Varennes cerea Convenţiei să-şi facă toată datoria: „O femeie care e ruşinea omenirii şi a sexului ei, trebuie să-şi ispăşească crimele pe eşafod!" Şi, pentru a curma zvonurile că ea a fost readusă la Temple şi chiar achitată după ce tribunalul ar fi judecat-o în taină, deputatul ceru ca tribunalul revoluţionar să ia îndată o hotărâre. Aceasta însemna nu numai judecată ci şi execuţie!

Însă Fouquier-Tinville, acuzatorul public, care lucra rece, implacabil ca o maşină, ezită şi de astă dată, cu săptămânile. Nu se ştia ce reţine mâna acestui om cu inimă de piatră, care schimba cu atâta repeziciune hârtia în sânge şi sângele în hârtie. Nu avea încă un document doveditor contra reginei? Ceru de la Comisia de siguranţă material de acuzaţie – dar şi Comisia tărăgăna! În cele din urmă, adună câteva hârtii neînsemnate: interogatoriul „afacerii garoafei", o listă de martori, dosarul procesului regelui. Dar tot mai lipsea ceva pentru a începe procesul: un document senzaţional, o constatare de fapte care să dea acuzării sale strălucire, înflăcărare de adevărat republican. Se părea că patetica acuzare va fi zadarnic aşteptată. Şi, în ultima oră, Hébert, cel mai necruţător duşman al reginei, aduse lui Fouquier-Tinville un document – cel mai groaznic şi mai infam din toată Revoluţia franceză. Dintr-odată, procesul fu pornit...

Ce se întâmplase? La 30 septembrie, Hébert primi o scrisoare din Temple, de la cizmarul Simon, educatorul Dauphinului. Prima parte, scrisă de o mână străină, grăia

cam astfel: „Salut! Vino repede, amicul meu am să-ţi spun multe lucruri şi aş avea multă bucurie să te văd; vezi să poţi veni chiar astăzi, vei găsi în mine un republican sincer şi cinstit”... Restul, scris de mâna lui Simon, vădeşte prin ortografia sa grozav de caraghioasă, gradul de cultură al „educatorului”. Hébert, iute la datorie, se duse imediat la Simon. Ceea ce auzi de la dânsul i se păru atât de extraordinar, încât fu convocată la Temple o comisie a Consiliului comunal sub preşedenţia primarului, şi acolo fură scrise protocoalele celor trei interogatorii care au alcătuit materialul de acuzare a reginei.

Acest episod din viaţa Mariei Antoaneta, multă vreme de necrezut şi chiar imposibil de conceput, a fost totuşi posibil prin sistematica otrăvire a opiniei publice. Micul Dauphin, pe când era încă sub protecţia mamei sale, jucându-se cu un băţ s-a rănit la testicule; un chirurg a făcut pentru copil un bandaj special. Acest simplu accident, întâmplat în vremea când Maria Antoaneta se afla la Temple, ar fi fost uitat, dacă Simon sau nevasta lui n-ar fi observat că precocele şi răzgâiatul copil se deda unei anumite perversiuni băieţeşti: „plăcerilor solitare”. Surprins, copilul nu putu să mai nege. Întrebat cine l-a dus la această deprindere, el spuse sau i se sugeră să spună că mama şi mătuşa lui l-au împins pe această cale. Simon, care credea orice despre „tigroaică”, îl întrebă şi îl descusu într-atâta pe băiat, încât el spuse că, la Temple, cele două femei îl luau deseori în patul lor şi că a avut cu mama lui relaţii incestuoase.

Un om normal, într-o vreme normală, ar fi primit cu neîncredere o asemenea afirmaţie a unui copil care nu avea încă nouă ani. Însă credinţa despre erotismul nesătul al Mariei Antoaneta a fost atât de înrădăcinată prin nenumărate broşuri calomnioase, încât Hébert şi un Simon nu s-au îndoit deloc de oribila afirmaţie a băiatului. Dimpotrivă, această chestiune a părut logică şi clară fanaticilor sanculoţi. Maria Antoaneta, această târfă babilonică, această blestemată tribadă, s-a deprins să

întrebuinţeze zilnic la Trianon câţiva bărbaţi şi câteva femei. Era deci firesc, socoteau dânşii, ca o atare lupoaică, care nu mai găsea la Temple parteneri pentru infernala ei pasiune, să se fi năpustit asupra propriului ei copil nevinovat. Nicio clipă nu s-au îndoit aceşti doi revoluţionari orbiţi de ură, de veracitatea acestei acuzaţii a copilului contra mamei sale. Această ruşine trebuia înscrisă într-un protocol, pentru ca întreaga Franţă să afle mârşăvia Austriacei, pentru a cărei perversitate şi poftă de sânge ghilotina era o pedeapsă prea mică. Au fost interogaţi băiatul de opt ani şi jumătate, sora lui de cincisprezece ani şi doamna Elisabeta. Scena acestor confruntări ar fi de necrezut, dacă declaraţiile n-ar fi fost transcrise în acte care se află şi azi în Arhiva Naţională din Paris.

La interogatorii au asistat primarul Pache, sindicul Chaumette, Hébert, renumitul pictor David şi câţiva consilieri comunali. Întâi a fost ascultat martorul principal: Dauphinul. Fără să-şi dea seama de importanţa declaraţiilor sale, trăncănitorul copil, iscodit de Comisie, trădă şi pe complicii mamei sale, în primul rând pe Toulan. În ce priveşte chestiunea cea delicată, protocolul precizează că băiatul, surprins de soţii Simon cu practici perverse, vătămătoare sănătăţii, a spus că a fost învăţat cu ele de mama şi mătuşa lui, care se amuzau adesea văzându-l când se deda acestor practici în faţa lor sau când îl lăsau să doarmă între ele. „Din felul cum s-a exprimat, copilul ne-a lăsat să înţelegem că odată mama lui a permis o apropiere care a dus la o copulaţie, de unde a rezultat şi umflătura la unul din testiculele lui şi din care cauză el mai poartă un bandaj. Mama lui i-a interzis să vorbească despre aceasta şi de atunci actul a fost repetat de mai multe ori. Afară de aceasta, el acuză pe Michonis şi alţi câţiva că au vorbit în mare taină cu mama lui.”

Acest protocol e incontestabil. Acuzaţia de incest nu e scrisă în text ci adăugată la margine, ceea ce arată că până şi inchizitorii au ezitat la început să invoce această infamie. E însă adevărat că băiatul a declarat aceste enormităţi şi că

le-a semnat cu litere mari, dibuitoare, stângace: „Louis Charles Capet”.

Dar aceasta nu era de-ajuns. Comisiunea a interogat şi pe sora de 15 ani a băiatului. La întrebarea lui Chaumette dacă, jucându-se cu fratele ei, acesta „a atins-o acolo unde nu trebuia s-o atingă şi dacă mama şi mătuşa lui l-au lăsat să doarmă între ele”, fata răspunse: „Nu”. Atunci cei doi copii fură confruntaţi. Băiatul îşi menţinu afirmaţiile, iar fata, impresionată de prezenţa severilor bărbaţi şi zăpăcită de întrebările lor indiscrete, repeta totuşi că nu ştia nimic, că n-a văzut nimic. Fu chemat apoi al treilea martor, doamna Elisabeta, sora regelui. Cu această fată energică, de 29 de ani, Comisiei nu i-a fost tot aşa de uşor precum cu cei doi copii înfricoşaţi. Abia i s-a prezentat protocolul cu declaraţiile Dauphinului, că sângele i se urcă în obraji şi ea zvârli cu dispreţ hârtia, spunând că o asemenea ruşine e prea josnică ca să aibă ceva de răspuns. Atunci fu adus iarăşi băiatul: o nouă scenă oribilă. Băiatul repetă dârz şi obraznic că dânsa şi mama lui l-au dus la acele perversităţi. Doamna Elisabeta nu se mai putu stăpâni: „Ah, monstrul!” strigă ea, în mânia ei îndreptăţită de neruşinarea copilului. Însă comisarii au auzit tot ce vroiau să audă. Protocoalele au fost scrise pe curat şi Hébert aduse, în triumf, cele trei acte judecătorului de instrucţie, cu speranţa că Maria Antoaneta va fi ţintuită în vecii vecilor la stâlpul infamiei. Şi, cu pieptul umflat de patriotism, se oferi el însuşi ca martor în procesul contra mişeliilor infernale ale Mariei Antoaneta.

Afirmaţiile Dauphinului, fără pereche în analele istoriei, au fost pentru biografii reginei o mare problemă. Apărătorii reginei o ocoleau sau o răstălmăceau. După dânşii, Hébert şi Simon, demoni încarnaţi, au chinuit pe sărmanul şi neştiutorul copil, pentru a face ruşinoasa acuzaţie contra mamei sale. L-au momit cu zaharicale, l-au mai dresat şi cu biciul; după o altă versiune regalistă, copilul şi-a făcut declaraţiile în stare de beţie: ele nu sunt deci valabile. Aceste versiuni sunt contrazise de descrierea scenelor de la interogatoriu, făcute de un martor ocular, secretarul Danjou, care a scris şi protocoalele: „Tânărul prinţ, ale cărui

picioare nu ajungeau până la pământ, şedea într-un fotoliu şi îşi arunca micile lui picioare încolo şi încoace. Întrebat asupra lucrurilor ştiute, el răspunse că sunt adevărate…” Atitudinea Dauphinului vădi o obrăznicie provocatoare. Din textul celorlalte două protocoale, reiese de asemenea că băiatul n-a făcut în silă, sub teroare, declaraţiile lui odioase – ci cu o mândrie copilărească din care răzbătea şi o anumită răutate, plăcerea de răzbunare.

Generaţia de azi e mai bine informată asupra uşurinţei cu care mint copiii, mai ales în chestiuni sexuale; deformările psihologice, sufleteşti, ale celor mici sunt înţelese, în urma cercetărilor ştiinţifice, mai bine decât în vechime. Trebuie înlăturată credinţa sentimentală că Dauphinul s-a simţit cumplit de înjosit prin faptul că a fost predat cizmarului Simon şi că i-ar fi fost tare dor de mama lui. Copiii se obişnuiesc uimitor de repede într-un mediu străin şi, oricât ar fi de penibil, trebuie să presupunem că Dauphinul s-a simţit mai bine la grosolanul şi jovialul Simon decât în turnul Templelui cu cele două femei mereu plânse şi triste, care îl ţineau toată ziua la învăţătură şi încercau să-i imprime ţinuta şi demnitatea unui viitor rege al Franţei. La Simon, băiatul era liber şi nu prea îndopat cu învăţătură; se putea juca cum vroia, fără grijă, fără restricţii. Probabil că-i era mai plăcut să cânte „Carmagnola” cu soldaţii, decât să se roage cu pioasa şi plictisitoarea doamnă Elisabeta. Orice copil are o pornire instinctivă împotriva acelora care îi impun disciplina moralei şi culturii; se simte în largul său printre oameni inculţi şi nemanieraţi; natura lui anarhică se poate desfăşura mai bine acolo unde întâlneşte mai puţină silnicie şi mai puţine fasoane. Dorinţa spre ascensiune socială se iveşte o dată cu trezirea inteligenţei; până la 10 şi chiar 15 ani, orice copil de familie bună invidiază pe camarazii săi, pe şcolarii proletari, care îşi pot permite ceea ce-i interzice educaţia lui severă. Este deci explicabilă rapida schimbare sufletească a Dauphinului care, scăpat din sfera strâmtă şi tristă a supravegherii materne, s-a adaptat în mediul inferior dar mai liber şi mai variat al cizmarului Simon. Chiar sora lui a declarat că l-a auzit

cântând tare, cântece revoluţionare. Alţi martori demni de crezare au relatat cât de vulgar s-a exprimat Dauphinul despre mama şi mătuşa lui. În ce priveşte deosebita predispoziţie a copilului pentru afirmaţiile fanteziste, există o mărturie preţioasă – chiar a mamei sale care, în instrucţiunile scrise date guvernantei copilului ei, când acesta avea patru ani şi jumătate, preciza între altele: „El e guraliv, repetă cu plăcere ceea ce a auzit vorbindu-se şi fără să vrea să mintă, adaugă adesea ceea ce l-a făcut să creadă puterea lui de închipuire. Acesta e cel mai mare defect al său şi punctul care trebuie neapărat corectat”.

Prin această caracterizare, Maria Antoaneta a contribuit ea însăşi la rezolvarea problemei. Ea e completată de o comunicare a doamnei Elisabeta. Se ştie că, aproape totdeauna, copiii surprinşi asupra unei fapte nepermise, încearcă să dea vina pe altcineva. Instinctiv, ca măsură de apărare, ei spun aproape totdeauna că au fost „îndemnaţi” (copiii nu prea sunt făcuţi răspunzători cu plăcere). În cazul de faţă protocolul privitor la doamna Elisabeta e edificator. Ea a spus că nepotul ei s-a dedat demult acelei perversităţi băieţeşti, dar că atât mama lui cât şi dânsa l-au mustrat deseori cu violenţă. Aci se străvede lumina cea justă: copilul, surprins asupra faptului, a fost probabil aspru pedepsit. Când Simon l-a întrebat de unde a luat răul obicei, el şi-a amintit în mod firesc de ziua când a fost surprins întâia oară şi s-a gândit tot aşa de firesc la cei care l-au pedepsit atunci. Inconştient, îşi răzbună pedeapsa şi, fără să-şi dea seama de urmările afirmaţiei sale, el numi ca pervertitori pe acei cari l-au pedepsit! Sau, la întrebarea sugestivă a lui Simon, pusă intenţionat în sensul dorit copilul a răspuns imediat, cu aparenţa cele mai depline veracităţi. Odată pornit pe calea minciunii, nu mai putea da înapoi. Iar când a simţit că membrii Comisiei cred în minciuna lui, că o doresc să fie adevărată, băiatul a prins curaj şi a repetat şi întărit afirmaţia, de câte ori a fost întrebat. Din instinct de conservare s-a menţinut la prima minciună, care îl scăpa de pedeapsă. Iar membrii Comisiei erau prea fanatici şi inculţi, prea puţini psihologi, ca să

pună la îndoială afirmaţia băiatului. Afară de aceasta, mai era şi influenţa unei sugestii colective. Cititorilor zilnici ai foii lui Hébert, oribila acuzare a copilului le părea în concordanţă cu infernalul caracter al mamei căreia, în broşuri răspândite prin toată Franţa, i se atribuiau toate perversităţile. Membrii Comisiei, sugestionaţi ca şi mulţimea, nu s-au mirat de absurditatea acuzaţiei, n-au cercetat-o serios şi, cu aceeaşi lipsă de grijă, ca şi băiatul de opt ani şi jumătate, au semnat una din cele mai mari infamii urzite vreodată împotriva unei mame.

Maria Antoaneta, strict izolată la Conciergerie, a aflat abia în penultima zi a vieţii sale de oribilul act de acuzare al copilului ei. Ani îndelungaţi, ea n-a deschis gura ca să răspundă la atâtea atacuri la adresa onoarei sale, la atâtea calomnii neruşinate. Dar să se vadă atât de groaznic calomniată de propriul ei fiu, aceasta trebuie s-o fi zguduit-o până în adâncul sufletului. Acest chin a însoţit-o până în pragul morţii; cu trei ore înainte de ghilotinare, ea a scris coacuzatei sale, doamnei Elisabeta: „Ştiu cât chin trebuie să-ţi fi pricinuit acest copil. Însă scuză-l, dragă soră, gândeşte-te cât e de tânăr şi ce uşor e să se pună în gura unui copil ceea ce vor unii să repete şi chiar ceea ce nici el nu înţelege. Nădăjduiesc că va veni o zi, când iubirea şi afecţiunea ta vor fi preţuite cu atât mai mult”.

Nu i-a izbutit lui Hébert să dezonoreze pe regină în faţa lumii, cu o acuzaţie formidabilă. Dimpotrivă, în timpul procesului, securea i-a scăpat din mână şi a fost izbită în proprii săi grumaji. A izbutit însă să rănească de moarte sufletul unei femei sortită morţii şi să-i otrăvească ultimele ore.

PROCESUL ÎNCEPE

La 12 octombrie, Maria Antoaneta a fost chemată la primul interogatoriu în marea sală de deliberare. În faţa ei şedeau Fouquier-Tinville, asesorul Herman şi câţiva copişti. De partea ei, nimeni, afară de jandarm. Însă, în săptămânile de singurătate, Maria Antoaneta şi-a adunat puterile. Primejdia a învăţat-o să-şi concentreze gândurile, să vorbească bine, să tacă şi mai bine. Răspunsurile ei s-au dovedit prevăzătoare şi surprinzător de puternice. Şi-a păstrat mereu calmul şi n-au derutat-o nici cele mai viclene sau mai neroade întrebări. Abia în ultimele momente, ea şi-a dat seama de răspunderea numelui ei: în această semiîntunecată cameră de interogatoriu ea trebuia să fie regină, după ce n-a fost îndeajuns în sălile fastuoase de la Versailles. Ea nu răspundea unui mic avocat de provincie ajuns acuzatorul ei, ci unicului judecător veritabil: istoriei. „Când vei fi în cele din urmă tu însuţi?" îi scrisese, în urmă cu 20 de ani, disperata sa mamă, Maria Tereza. Acum, la un deget de moarte, Maria Antoaneta a căpătat şi puterea lăuntrică a maiestăţii sale. La prima întrebare formală, a răspuns tare şi clar cum o cheamă: „Maria Antoaneta de Austria-Lorena, de 38 ani, văduvă a regelui Franţei". Obligat să se ţină strict de toate formele judiciare, Fouquier-Tinville îi puse toate întrebările. La întrebarea unde a locuit în momentul arestării, Maria Antoaneta replică: n-a fost niciodată arestată, ci a fost luată din Adunarea Naţională şi condusă la Temple. Urmară chestiunile importante: înainte de revoluţie, ea a avut relaţii politice cu „regele Boemiei şi Ungariei", a risipit „în mod îngrozitor" finanţele Franţei, „rodul sudorii poporului, pentru plăcerile şi intrigile ei în înţelegere cu miniştri nelegiuiţi" şi a lăsat să se trimeată

împăratului Austriei milioane care aveau „să servească împotriva poporului care o hrănea”. În timpul revoluţiei a conspirat împotriva Franţei cu agenţi străini, a îndemnat pe rege să uzeze de veto. Maria Antoaneta respinse toate aceste acuzaţii, energic, fără replică. Abia la observaţiile stângaci formulate de asesorul Herman, se ivi dialogul. Acuzată că ea a înşelat atâta vreme pe bunii cetăţeni francezi, pe „bunul popor care nu bănuia cât de adânc pot unelti mârşăvia şi perfidia”, Maria Antoaneta răspunse liniştită:

— Da, poporul a fost înşelat, şi chiar în modul cel mai crud, dar nu de soţul meu şi de mine.

— Atunci de cine a fost înşelat poporul?

— De acei care aveau interes. Noi însă nu aveam cel mai mic interes ca să-l înşelăm.

— Cine sunt acei care, după părerea voastră, aveau interes să înşele poporul? întrebă Herman, care spera să prindă un cuvânt ce-ar arăta-o pe regină ca duşmană a Republicii.

Însă Maria Antoaneta era dibace: nu ştia cine sunt aceia. Propriul ei interes era ca poporul să fie luminat, nu înşelat. Şi la stăruinţa lui Herman, ea preciză ironic: „Aş răspunde fără ocol, dacă aş cunoaşte numele acelor persoane”. La întrebarea asupra fugii la Varennes, ea avu grijă să acopere pe amicii care au ajutat-o atunci: ar fi fost atraşi şi ei în proces. Când Herman o învinovăţi că încercările ei aveau să distrugă Franţa şi că vroia să domnească cu orice preţ şi să urce din nou pe tron peste cadavrele patrioţilor, regina răspunse, mândră şi dârză, că soţul ei şi dânsa nu aveau nevoie să urce pe tron, pentru că ei îl aveau deja – şi nu puteau dori altceva decât fericirea Franţei.

Herman deveni mai agresiv; simţea că regina nu va ceda în atitudinea ei sigură şi prevăzătoare şi că nu-i va furniza „material” pentru procesul public. El îi arunca noi acuzaţii, cu înverşunare. Ea a îmbătat regimentele din Flandra, a corespondat cu curţile străine, a pricinuit războiul şi a influenţat tratatul de a Pillnitz. Dar Maria Antoaneta a obiectat că nu regele, ci Adunarea Naţională a hotărât

războiul, iar în ce priveşte banchetul dat regimentelor, ea a străbătut sala numai de două ori. Herman a lăsat la sfârşit întrebările cele mai primejdioase: vroia s-o prindă pe regină cu vreo declaraţie ostilă Republicii.

— Ce interes aveţi în ce priveşte soarta armelor Republicii?

— Ceea ce doresc mai presus de toate e fericirea Franţei.

— Credeţi că regii sunt necesari pentru fericirea poporului?

— O singură persoană nu poate decide asupra unei asemenea chestiuni.

— Regretaţi, fără îndoială, că fiul dumneavoastră a pierdut un tron, pe care s-ar fi putut urca dacă poporul, conştient în cele din urmă de drepturile sale, nu l-ar fi dărâmat?

— Nu voi regreta niciodată ceva pentru fiul meu, dacă aceasta ar fi în avantajul ţării sale.

Judecătorul de instrucţie nu avea noroc. Maria Antoaneta nu se putea exprima mai iscusit, mai iezuitic, decât atunci când spunea că nu regreta pentru fiul ei nimic din ce „ar putea fi în avantajul ţării sale”. Prin cuvântul „ţării sale”, fără să se declare făţiş contra Republicii, ea a spus în faţa judecătorului de instrucţie al Republicii că Franţa este a „sa”, e ţara şi proprietatea legitimă a fiului ei: nici în cea mai gravă primejdie ea n-a renunţat la dreptul de coroană al fiului ei... După aceste hărţuieli, interogatoriul era pe sfârşite. Maria Antoaneta fu întrebată dacă vrea să-şi aleagă singură un apărător la dezbaterea procesului. Ea declară că nu cunoaşte niciun avocat şi ceru doar să i se dea din oficiu unul sau doi avocaţi pe care nu-i cunoştea personal. Prieten sau străin, aceasta îi era indiferent – căci nu se afla în toată Franţa niciun bărbat care să îndrăznească s-o apere serios pe fosta regină. Cine ar rosti un singur cuvânt în favoarea ei, ar trece îndată din locul apărării pe banca acuzării.

Acum, încercatul formalist Fouquier-Tinville se poate pune la lucru... Pana lui alerga repede pe hârtie, căci el fabrica zilnic acte de acuzaţie. Totuşi, în acest caz excepţional,

provincialul jurist se crezu obligat să întrebuinţeze un ton mai solemn, mai patetic şi chiar oarecare elan poetic. Era doar vorba de o regină, nu de o modistă oarecare înhăţată pentru că a strigat „Trăiască regele”! El începu deci cu emfază: „După examinarea pieselor doveditoare transmise de acuzatorul public, s-a stabilit că, asemenea Messalinei, Brunhildei, Fredegundei şi Caterinei de Medicis, numite altădată regine ale Franţei şi al căror nume în veci dispreţuit nu poate fi şters din istorie. Maria Antoaneta, văduva lui Ludovic Capet, a fost, cât timp a stat în Franţa, flagelul şi vampirul francezilor”... După acea mică boroboaţă istorică (în vremea Brunhildei şi Fredegundei nu exista încă regatul Franţei, urmară cunoscutele acuzaţii: relaţiile politice cu „regele Boemiei şi Ungariei”, milioanele trimise împăratului, „orgia” corpului de gardă, dezlănţuirea războiului civil, provocarea măcelăririi patrioţilor, planurile de război furnizate străinătăţii. Într-o formă mai atenuată fu redată şi acuzaţia lui Hébert că ea a avut raporturi sexuale nefireşti, că „bătându-şi joc de situaţia ei de mamă şi de legile naturii, ea nu s-a dat înapoi să aibă cu Louis Charles Capet, fiul ei, relaţii imorale care nu pot fi gândite sau numite fără a nu fi cutremurat de oroare”. Nouă şi surprinzătoare era acuzaţia că Maria Antoaneta a lăsat să fie tipărite şi răspândite broşuri în care ea era prezentată în situaţii defavorabile – aceasta numai pentru a convinge puterile străine cât de defăimată este ea de francezi! Pe baza tuturor acestor vinovăţii, Maria Antoaneta a fost pusă din stare de detenţie în starea de acuzaţie.

Acest document a fost comunicat la 13 octombrie lui Chauveau-Lagarde, apărătorul din oficiu, care s-a dus imediat la Maria Antoaneta, în închisoare. Împreună, au citit actul de acuzare: avocatul a fost uimit şi cutremurat de tonul plin de ură: regina era însă liniştită. După interogatoriu, nu se putea aştepta la ceva mai bun. Conştiinciosul jurist şi-a dat seama că nu va putea cerceta într-o singură noapte atâtea acuzaţii şi documente. N-o va putea apăra cu adevărat dacă va arunca numai o privire în haosul de hârtie. El stărui ca regina să ceară o amânare de

trei zile, pentru ca dânsul să examineze dovezile şi să-şi pregătească apărarea. La început, ea nu vroi să audă de aşa ceva: niciodată nu se va adresa Convenţiei. Dar Chauveau-Lagarde îi arătă cât de inutilă era mândria ei în acele momente: „Aveţi datoria să vă păstraţi viaţa, nu pentru ea însăşi, ci pentru copiii voştri!” Acest apel pentru copiii ei fu decisiv. Ea scrise „cetăţeanului preşedinte” al Adunării., pentru ca avocatul să poată studia actele procesului: „Sunt datoare faţă de copiii mei să nu neglijez niciun mijloc pentru deplina dezvinovăţire a mamei lor. Avocatul meu solicită o amânare de trei zile. Nădăjduiesc că Convenţia i-o va acorda”.

Din aceste şiruri se vădeşte că Maria Antoaneta, care a fost o slabă scriitoare şi o slabă diplomată, a izbutit să scrie în sfârşit regeşte şi să cugete bine. Chiar în cea mai mare primejdie a vieţii sale, ea nu s-a adresat Convenţiei, instanţei supreme, cu o rugăminte. Nu! ea nu solicită pentru dânsa – mai bine să piară! – ci a transmis cererea altuia: Apărătorul meu solicită o amânare”... „sper că îi va fi acordată”. Niciun „vă rog”... Convenţia n-a răspuns: moartea reginei era demult hotărâtă; de ce să mai prelungească formalităţile? Orice întârziere ar fi odioasă. Procesul începe mâine dimineaţă la opt – şi fiecare ştie dinainte cum se va sfârşi...

DEZBATERILE

Cele şaptezeci de zile de la Conciergerie au îmbătrânit-o şi îmbolnăvit-o pe Maria Antoaneta. Ochii sunt roşii, arşi de lacrimi, dezobişnuiţi cu lumina zilei; buzele foarte palide din cauza necontenitelor pierderi de sânge din ultimele săptămâni. Ea are de luptat deseori cu slăbiciuni; medicul a trebuit să-i prescrie întăritoare pentru inimă. Ea ştie însă că azi începe ziua istorică: nu poate să fie obosită, nimeni nu trebuie să vadă azi slăbiciunea unei regine şi a unei fiice imperiale. Să-şi adune încă odată ultimele puteri ale trupului istovit: se va putea odihni apoi, pentru totdeauna. Acum mai are două lucruri de făcut: să se apere drept şi să moară drept.

În faţa judecăţii, Maria Antoaneta vrea să se prezinte hotărâtă dar şi cu distincţie exterioară. Să vadă poporul că acea care stă azi pe banca acuzaţilor, a rămas totuşi regină. Îşi piaptănă cu grijă părul albit. Îşi pune o albă bonetă de lână, plisată şi scrobită, cu vălul de doliu ce cade în ambele părţi: vrea să apară în faţa Tribunalului revoluţionar ca văduvă a ultimului rege al Franţei.

La ora opt se adună în marea sală judecătorii şi juraţii, Herman ca preşedinte, Fouquier-Tinville ca acuzator public. Juraţii sunt aleşi din toate clasele sociale: un fost marchiz, un chirurg, un negustor de limonadă, un muzician, un tipograf, un peruchier, un fost preot şi un tâmplar. Lângă acuzator au luat loc câţiva membri ai Comisiei de siguranţă, pentru a supraveghea dezbaterile. Sala e plină: o dată într-un secol afli prilejul de a vedea o regină pe scaunul condamnaţilor... Maria Antoaneta intră calmă şi se aşeză, nu într-un fotoliu special, cum i s-a dat soţului ei, ci pe un jilţ gol, de lemn. Nici judecătorii nu mai sunt aleşi din sânul

Adunării Naţionale, ci e juriul obişnuit, care îşi face zilnic penibila datorie. Spectatorii caută zadarnic pe chipul reginei o urmă de emoţie, de teamă. Ea aşteaptă începerea dezbaterilor, în atitudine dreaptă, hotărâtă, privind liniştită la judecători, la public – şi îşi adună puterile.

Fouquier-Tinville se ridică cel dintâi şi citeşte actul de acuzare. Regina abia îl ascultă: l-a citit doar ieri cu avocatul ei. Chiar la cele mai grave acuzaţii, ea nu înalţă capul; se joacă indiferentă cu degetele pe braţul scaunului „ca pe un clavir”… Începe apoi perindarea celor 41 martori, care jură să spună adevărul, „numai adevărul, întreg adevărul”. Mărturiile, din cauza că procesul a fost pregătit la repezeală, sunt luate fără ordine cronologică, fără legătură logică. Cele mai multe declaraţii sunt fără importanţă, unele chiar ridicole, ca acelea ale servitoarei Milot care spune că a auzit, în 1788, pe ducele de Coigny spunând cuiva că regina a dispus să se trimită fratelui ei 200 milioane sau că Maria Antoaneta a purtat cu dânsa două pistoale ca să-l ucidă pe ducele de Orléans. Nimeni n-a putut indica originalele documentelor decisive. Nu s-a adus nicio foaie scrisă de regină. Nici pachetul sigilat, cu lucrurile ei confiscate la Temple, n-a fost împovărător: buclele sunt ale copiilor şi soţului ei, miniaturile ale prinţesei de Lamballe şi prietenei sale din tinereţe landgrafa de Hessen-Darmstadt, adresele din carnet sunt ale spălătoresei şi medicului ei. Acuzatorul, neputându-se folosi de aceste piese, revine la acuzaţiile generale. Regina e însă pregătită şi răspunde prompt, mai sigură decât la interogatoriu. Când a fost întrebată, de pildă, de unde a luat bani pentru clădirea şi mobilarea Trianonului unde a dat serbări atât de costisitoare, ea spuse că s-a fixat un fond pentru aceste cheltuieli.

— Fondul acesta trebuia să fie considerabil, căci micul Trianon a costat sume enorme.

— E posibil ca micul Trianon să fi costat sume enorme, probabil chiar mai mult decât am dorit eu însumi… Mai mult ca oricine, doresc ca totul să fie lămurit.

— Oare nu aţi văzut la Trianon pentru prima oară pe

doamna La Motte?

— N-am văzut-o niciodată.

— Oare n-a fost ea victima voastră în faimoasa afacere a colierului?

— Nu putea să fie, pentru că n-o cunoşteam.

— Stăruiţi deci să tăgăduiţi că aţi cunoscut-o?

— Sistemul meu nu e tăgăduirea. Am spus adevărul şi voi continua să-l spun.

Niciunul din martorii de care s-ar fi putut teme, n-a împovărat-o cu declaraţiile lui. Împotrivirea Mariei Antoaneta e tot mai puternică. Când acuzatorul public obiectează că, prin influenţa ei, a determinat pe rege să facă tot ce-i cerea dânsa, regina răspunde: „E cu totul altceva când sfătuieşti pe cineva sau să înfăptuieşti ceva”, Când preşedintele observă că declaraţiile ei sunt în contradicţie cu acele ale fiului ei, ea spune cu dispreţ: „E uşor să faci pe un copil de opt ani să spună ceea ce doreşti de la dânsul”. La întrebări cu-adevărat primejdioase, ea e prevăzătoare: „Nu ştiu, nu-mi amintesc”. Astfel, Herman nu poate triumfa o singură dată, prinzând-o cu o contrazicere sau cu un neadevăr şi nu izbuteşte să stârnească printre spectatori un strigăt, o mişcare de indignare sau aplauze patriotice. E timp să se ajungă la marea acuzaţie, la lovitura senzaţională pe care şi-a rezervat-o Hébert: incestul odios.

El apare. Hotărât, convins, repetă cu glas tare oribila acuzaţie. Niciun strigăt de mânie, niciun semn de indignare şi de oroare în sala plină! Toţi sunt palizi, muţi, consternaţi. Efectul e contrar celui aşteptat: acuzaţia de necrezut nu e crezută. Atunci Hébert încearcă să mai dea o lovitură: o rafinată explicaţie psihologico-politică. Această patimă criminală, spune nerodul pamfletar, n-a fost determinată de nevoia de plăcere, ci din intenţia politică de a moleşi trupeşte pe copil. Văduva Capet nădăjduia că fiul ei îşi va relua o dată tronul şi atunci, mulţumită acestor uneltiri, ea îşi va asigura dreptul asupra felului său de purtare.

Dar nici această fenomenală prostie nu are vreun efect în public: tăcere plină de uimire. Maria Antoaneta nu

răspunde: priveşte dispreţuitor spre Hébert, şade, dreaptă, impasibilă, ca şi cum înverşunatul calomniator ar fi vorbit chinezeşte. Şi preşedintele Herman stă astfel, ca şi cum n-ar fi auzit acuzaţia... A uitat intenţionat s-o întrebe pe acuzată dacă are ceva de obiectat. Învinuirea de incest a produs printre spectatori, mai ales printre femei, cea mai penibilă impresie. Însă unul dintre juraţi a amintit preşedintelui că acuzata n-a spus nimic privitor la cele afirmate de cetăţeanul Hébert. Preşedintele nu se mai putea eschiva: fără să vrea, puse acuzatei întrebarea legală. Atunci Maria Antoaneta se ridică mândră – „acuzata păru atunci adânc emoţionată” – şi replică tare, cu nemăsurat dezgust: „Dacă nu am răspuns, aceasta e din cauza că însăşi natura refuză să răspundă ceva la o asemenea acuzaţie contra unei mame. Mă adresez tuturor mamelor care s-ar afla aci!”

O adevărată fierbere subterană, o puternică mişcare străbate sala. Femeile din popor, muncitoare, vânzătoare, tricoteuze îşi ţin răsuflarea şi se simt solidare, în taină: prin această femeie a fost jignit tot sexul feminin. Preşedintele tace, imprudentul martor priveşte în jos: accentul de dureroasă mânie a calomniatei femei i-a atins pe toţi. Hébert se retrage, nu prea mândru de isprava lui. Toţi simt că regina a obţinut un mare succes moral chiar în ora cea mai grea a ei. A fost înălţată prin ceea ce trebuia s-o înjosească.

Robespierre nu şi-a putut stăpâni mânia împotriva lui Hébert. Unicul spirit politic printre atâţia gălăgioşi agitatori ai poporului şi-a dat îndată seama ce cumplită prostie e această proclamare oficială a nebuneştii acuzaţii de incest. „Bădăranul acesta de Hébert a trebuit să-i mai prilejuiască un nou triumf”, spunea Robespierre, care era sătul de ordinara demagogie a acestui tovarăş cu apucături anarhice care vătămau cauza sfântă a Revoluţiei. De atunci el s-a decis să înlăture această murdărie. Piatra pe care Hébert a aruncat-o asupra Mariei Antoaneta, s-a întors asupra lui, ucigătoare. După câteva luni el a fost dus cu aceeaşi căruţă pe acelaşi drum: nu mai era deloc curajos.

Camaradul Ronsin a trebuia să-l stăpânească: „Când era vorba de treabă, ai flecărit amarnic. Acum, învaţă cel puţin să mori!”

Maria Antoaneta şi-a simţit triumful. Însă auzi un glas din public: „Uite-o cât e de mândră!” Întrebă pe apărătorul ei: „Oare n-am pus prea multă demnitate în răspunsul meu?” Dar el o linişti: „Doamnă, rămâneţi ceea ce sunteţi şi veţi fi minunată”. Încă o zi mai avea dânsa de luptat. Procesul înainta greoi, obositor. Deşi istovită de pierderile ei de sânge, deşi n-a luat în pauze decât o ceaşcă cu supă, atitudinea şi spiritul ei au rămas drepte, energice, în prima zi a luptat 15 ore – şi au trecut de-acum încă 12 ore din a doua zi, când preşedintele anunţă că audierea martorilor s-a terminat şi puse acuzatei întrebarea dacă mai are ceva de adăugat pentru apărarea ei. „Ieri nu-i cunoşteam pe martori – răspunse Maria Antoaneta – şi nu ştiam ce declaraţii vor face împotriva mea. Acum, niciunul din ei n-a adus un singur fapt pozitiv contra mea. Nu am nimic altceva de adăugat, decât că eram numai soţia lui Ludovic XVI şi ca atare am trebuit să-i fiu alături la tot ce-a hotărât el.”

Veni rândul lui Fouquier-Tinville să-şi susţină acuzaţiile. Cei doi apărători din oficiu îl combăteau slab: probabil că-şi aminteau că apărătorul lui Ludovic XVI a fost dus şi el la eşafod, pentru că a luat prea energic partea lui. De-aceea, în loc să dovedească nevinovăţia reginei, au apelat la indulgenţa poporului. Maria Antoaneta a fost apoi scoasă din sală: a rămas numai tribunalul şi juraţii, căci preşedintele Herman avea să pună clar şi precis întrebările decisive. A lăsat la o parte acuzaţiile mărunte, izolate, precum şi gravele acuzaţii de risipă, desfrânare şi incest, şi a contopit întrebările într-o formulă limitată, dar categorică. Poporul francez avea să decidă prin juraţi asupra învinuirilor aduse Mariei Antoaneta: 1) Este dovedit că există uneltiri între puterile străine şi duşmanii Republicii, pentru a le procura ajutoare băneşti, pentru a le permite să calce pe pământul francez şi să sprijine victoria armatelor lor? 2) Este Maria Antoaneta dovedită ca vinovată că a luat parte

la asemenea uneltiri şi că a susţinut asemenea înţelegeri? 3) Este dovedit că au avut loc un complot şi o conjuraţie pentru a stârni în ţară războiul civil? 4) Este Maria Antoaneta de Austria, văduva lui Ludovic Capot, dovedită ca vinovată că a luat parte la această conjuraţie?

Tăcuţi, juraţii s-au ridicat şi au intrat în camera alăturată. E trecut de miezul nopţii. Lumânările pâlpâie în sale supraîncălzită de oameni şi inimile zvâcnesc de nerăbdare şi curiozitate.

S-a pus chestiunea dacă Maria Antoaneta era vinovată de a fi stat în legătură cu străinătatea şi de a fi dorit şi cerut victoria armatelor duşmane şi o răscoală internă. În sens juridic, ea era dovedită ca vinovată de aceste crime? Faţă de Republică era cu adevărat vinovată: în aceasta rezidă tăria procesului. Ştim că a fost în permanentă legătură cu duşmanii din străinătate. A săvârşit realmente o înaltă trădare, când a furnizat ambasadorului austriac planurile de ofensivă militară ale Franţei. S-a folosit de toate mijloacele legale şi ilegale pentru a reda libertatea şi tronul soţului ei.

Acuzaţiile se bizuie deci pe drept. Însă – şi aci e slăbiciunea procesului – acuzaţiile n-au fost atunci deloc dovedite. Astăzi, documentele sunt cunoscute: ele se află în arhiva de stat din Viena şi în însemnările lui Fersen. La 14 octombrie 1793, când s-a desfăşurat procesul, niciunul din aceste documente nu se afla în mâna acuzatorului. Juraţilor nu li se putea arăta atunci nicio dovadă că regina a trădat Republica. Dacă ar fi fost cinstiţi, neinfluenţaţi de politică, juraţii s-ar fi aflat în mare îndoială. Ca republicani, ei trebuiau neapărat s-o condamne pe Maria Antoaneta: această femeie era doar duşmana de moarte a Republicii şi a făcut tot ce-a putut pentru a reda puterea regală fiului ei. Însă în spiritul literei, dreptul era de partea reginei: lipseau dovezile reale. Ca juraţi, ei trebuiau să păstreze legea care cere dovada acuzaţiilor; ca republicani, ei trebuiau s-o declare vinovată pe regină. Însă juraţii-cetăţeni n-au fost chinuiţi de acest conflict de conştiinţă. Ei ştiau doar că nu li se cerea o sentinţă dreaptă. Convenţia i-a chemat ca să condamne pe o femeie primejdioasă Republicii. Ei aveau să-

şi păzească propriul lor cap şi să predea capul Mariei Antoaneta. Deci, juraţii s-au consfătuit numai în aparenţă şi au prelungit consfătuirea pentru a amăgi: hotărârea lor fusese luată demult.

La ora 4 dimineaţa, juraţii s-au întors în sală; în tăcere de moarte era aşteptat verdictul lor. Într-un singur glas, au declarat că Maria Antoaneta e vinovată de crimele imputate. Preşedintele interzise puţinilor auditori care au mai rămas în sală, orice semn de aprobare. Fu introdusă apoi regina... După două zile de luptă neîntreruptă, ea n-are dreptul să fie obosită. I se citeşte decizia juraţilor. Fouquier-Tinville cere pedeapsa cu moartea: se răspunde „da”, în unanimitate. Preşedintele întreabă pe condamnată dacă are de formulat vreo reclamaţie... Maria Antoaneta a primit sentinţa în linişte deplină. N-a dat niciun semn de frică, de mânie sau de slăbiciune. La întrebarea preşedintelui, abia dacă a dat din cap: n-are nimic de reclamat... Fără să se întoarcă, fără să privească pe cineva, ea străbate sala, coboară scările. E obosită de viaţa aceasta, de oamenii aceştia; e adânc mulţumită că toate aceste chinuri sunt pe sfârşite. Îi mai rămâne să fie tare până în ultima clipă.

Trecând prin coridorul întunecat, ochii ei slăbiţi n-o mai ajutau; piciorul ei nu nimeri treapta; ezită, se clătină. Înainte de a se prăbuşi, ofiţerul de jandarmi, Busne, singurul care a cutezat să-i dea un pahar cu apă în timpul dezbaterilor, se repezi şi o apucă de braţ. Pentru aceasta, şi pentru că a ţinut pălăria în mână când a însoţit-o pe condamnată, el a fost pârât de alt jandarm şi a trebuit să se apere: a vrut doar să evite o cădere. Orice om cu judecată n-ar fi văzut alt motiv; dacă ea s-ar fi prăvălit pe scări, s-ar fi strigat îndată că a fost o conjuraţie, o trădare... Şi cei doi apărători ai reginei au fost arestaţi la sfârşitul şedinţei: au fost cercetaţi dacă regina nu le-a transmis cumva un mesaj scris. Judecătorii se mai temeau de neînfrânta energie a acestei femei, chiar la un pas de groapă. Însă istovita femeie, care mai pricinuia atâta frică şi grijă, nu ştia nimic de toate aceste jalnice meschinării. S-a întors liniştită în

închisoare. Acum, viaţa ei se numără cu orele…

În odăiţă ard pe masă două lumânări. I s-a făcut această favoare condamnatei; să nu rămână în întuneric, în ultima noapte, înainte de veşnica noapte. Nu i s-a refuzat nici cealaltă cerere: hârtie şi cerneală, pentru o scrisoare. Din ultima ei singurătate, ea vrea să mai adreseze un cuvânt acelora cane se interesează de dânsa. Şi, în timp ce zorile se iveau prin fereastra zăbrelită, Maria Antoaneta începu, cu ultimele ei puteri, ultima ei scrisoare. Ca şi cum toată furtuna lăuntrică, toţi norii neliniştii s-ar fi destrămat înainte de moarte, această tragică femeie a putut privi în adâncimile fiinţei sale şi să se exprime cu siguranţă, în deplină şi zguduitoare siguranţă. Scrisoarea era adresată cumnatei sale, doamnei Elisabeta:

„Ţie, iubită soră, îţi scriu pentru ultima oară. Am fost condamnată adineaori, nu la o moarte ruşinoasă, care contează numai pentru criminali, ci ca să-l regăsesc pe fratele tău. Nevinovată ca şi dânsul, nădăjduiesc să fiu la fel ca el în ultimele sale clipe. Sunt liniştită, aşa cum e omul căruia conştiinţa nu-i reproşează nimic. Regret adânc că părăsesc pe sărmanii mei copii. Ştii că am trăit numai pentru dânşii şi pentru tine, buna şi afectuoasa mea soră. Tu, care ai jertfit totul din prietenie, pentru a rămâne cu noi – în ce stare te las în urmă! Am aflat din pledoaria procesului că fiica mea a fost despărţită de tine. Ah, sărmana copilă! Nu îndrăznesc să-i scriu; ea nu va primi scrisoarea mea, – şi nici nu ştiu dacă şi aceasta îţi va parveni. Primeşte prin aceasta binecuvântarea mea pentru amândoi. Sper că mai târziu, când vor fi mai mari, se vor uni cu tine şi se vor putea bucura de toată îngrijirea ta duioasă. Să se gândească amândoi la ceea ce i-am învăţat neîncetat: că principiile şi stricta urmare a propriilor datorii sunt temeiul esenţial al vieţii, că amicii şi încrederea ce şi-o vor da unul altuia îi vor face fericiţi. Să simtă fiica mea, care e mai în vârstă, că trebuie să fie totdeauna alături de fratele ei, cu sfaturile pe care i le vor da experienţa ta mai mare şi prietenia ta... În schimb, fiul meu să se devoteze

din prietenie surorii sale, făcându-i toate serviciile şi îngrijind-o. Să simtă amândoi că, în orice situaţie a vieţii lor, ei vor fi fericiţi numai prin armonia lor. Să ne ia pe noi ca exemplu! Câtă consolare ne-a dat prietenia noastră în suferinţele noastre! Şi fericirea e îndoit resimţită, când poate fi împărţită cu o prietenă. Unde poate fi găsită o prietenie mai afectuoasă, mai intimă decât în propria sa familie? Să nu uite niciodată fiul meu aceste ultime cuvinte ale tatălui său, pe care i le repet într-adins: să nu caute niciodată să răzbune moartea noastră!

Trebuie să-ţi vorbesc despre un lucru care mă doare foarte mult. Ştiu cât chin ţi-a pricinuit acest copil; iartă-l, dragă soră, gândeşte-te cât e de tânăr şi cât e de uşor să faci pe un copil să spună ceea ce vrei şi chiar ceea ce nici el nu înţelege. Nădăjduiesc că va veni o zi când el va înţelege cu atât mai mult cât preţuiesc afecţiunea şi iubirea pe care le-ai avut pentru amândoi.

Trebuie să-ţi mai încredinţez ultimele mele gânduri. Aş fi trebuit să le scriu la începutul procesului, însă, făcând abstracţie de faptul că nu mi s-a îngăduit să scriu, el s-a desfăşurat atât de repede, încât n-am avut deloc timp pentru aceasta.

Mor în credinţa apostolică, romano-catolică, religia strămoşilor mei, în care am fost crescută şi pe care am re-cunoscut-o totdeauna. Deoarece nu mă pot aştepta la niciun fel de consolare religioasă, deoarece nu ştiu dacă se mai află aci vreun preot al acestei religii – şi pentru că şi locul unde mă aflu l-ar expune la prea mare primejdie dacă ar veni la mine – mă rog din inimă lui Dumnezeu pentru iertarea tuturor păcatelor pe care le-am săvârşit de când trăiesc. Sper că, în bunătatea lui, el va asculta ultimele mele rugi, precum şi toate acele pe care i le fac demult, pentru ca sufleul meu să aibă parte de îndurarea şi bunătatea lui.

Cer iertare tuturor cunoscuţilor şi mai ales ţie, scumpă soră, pentru orice suferinţă pricinuită fără să-mi dau seama. Iert duşmanilor mei tot răul pe care l-am îndurat din cauza lor. Spun aci rămas bun mătuşilor şi tuturor fraţilor şi

surorilor mele. Am avut prieteni. Gândul că sunt despărţită de ei pentru totdeauna şi conştiinţa durerii lor, fac parte din cele mai mari suferinţe pe care le iau cu mine în mormânt. Să ştie cel puţin că m-am gândit la dânşii până în ultima clipă.

Adio scumpă, afectuoasă soră! Fie ca această scrisoare să-ţi parvină. Nu mă uita! Te îmbrăţişez din toată inima, de asemenea şi pe sărmanii copii! Doamne, ce sfâşietor este să-i părăseşti pentru totdeauna! Rămâi cu bine! Adio! De-acum mă voi ocupa numai cu datoriile mele de credinţă. Deoarece nu sunt liberă în deciziile mele, e probabil că mi se va aduce un preot. Declar însă aci că nu-i voi spune un singur cuvânt şi că îl voi trata ca pe cineva cu totul străin”...

Scrisoarea e brusc întreruptă aci, fără încheiere, fără semnătură. Oboseala a înfrânt-o pe Maria Antoaneta. Cele două lumânări mai pâlpâie pe masă: se poate ca flacăra lor să-i supravieţuiască...

Cu puţin înainte de-a intra călăul, Maria Antoaneta a predat scrisoarea şefului gardian Bault, care a avut destulă omenie pentru a-i procura hârtie şi cerneală, însă nu destul curaj pentru a da doamnei Elisabeta scrisoarea, fără a cere învoire. A înmânat-o deci judecătorului de instrucţie, lui Fouquier-Tinville, care a parafat-o, dar n-a transmis-o mai departe. Doi ani mai târziu, când Fouquier a trebuit să se urce şi el în căruţa pe care a rezervat-o atâtora de la Conciergerie, scrisoarea a dispărut. Nimeni nu bănuia existenţa ei, afară de un om cu totul neînsemnat, cu numele de Courtois. Acest mediocru deputat a primit de la Convenţie însărcinarea de a clasa şi da la iveală hârtiile lăsate de Robespierre, după arestarea lui. Cu acest prilej, fostul fabricant de saboţi şi-a dat seama câtă putere are acel care îşi însuşeşte acte secrete de stat. Toţi deputaţii compromişi dădeau târcoale şi îl linguşeau pe micul Courtois, pe care înainte abia dacă îl salutau; îi făceau cele mai nebuneşti făgăduieli dacă le-ar înapoia scrisorile lor către Robespierre. Practicul negustor observă că e bine să-şi însuşească cât mai multe scrisori străine, precum şi acte

ale tribunalului revoluţionar, pentru a le trafica. Numai scrisoarea Mariei Antoaneta, pe care a găsit-o atunci, o păstră pentru dânsul: cine putea şti la ce va servi odată acest preţios document... Timp de 20 de ani şi-a ascuns prada – şi într-adevăr, vremurile s-au schimbat. Iar a venit un Bourbon pe tronul Franţei. Ludovic XVIII – şi „regicizii", acei care au votat pentru execuţia fratelui său, simţeau o mâncărime la ceafă! Ca să câştige favoarea regelui, Courtois îi oferi în dar scrisoarea Mariei Antoaneta, scrisoare pe care a „salvat-o" el. Trucul nu izbuti; Courtois fu exilat ca şi ceilalţi. Dar minunata scrisoare de adio a ieşit la iveală, după 21 de ani.

Prea târziu însă! Aproape toţi acei pe care Maria Antoaneta vroia să-i salute în ora morţii sale, nu mai erau în viaţă. Doamna Elisabeta a fost şi ea ghilotinată, Dauphinul a murit în Temple sau rătăcea prin lume sub un nume străin, ignorându-şi propria lui soartă (nici azi nu se cunoaşte tot adevărul). Nici pe Fersen nu l-a mai ajuns scumpul salut. El n-a fost numit în scrisoare – dar cui altcuiva erau adresate aceste gânduri: „Am avut prieteni. Gândul că sunt despărţită de ei pentru totdeauna şi conştiinţa durerii lor, fac parte din cele mai mari suferinţi pe care le iau cu mine în mormânt"? Datoria îi interzicea Mariei Antoaneta să numească în faţa lumii pe acel care îi era cel mai drag. A nădăjduit însă că iubitul ei va afla prin acele cuvinte voalate că ea s-a gândit la dânsul până la ultima suflare. Şi, ca şi cum Fersen ar fi simţit această năzuinţă a ei, – ca la o chemare magică, răspunde carnetul său intim, în care el a scris, când a primit vestea morţii, „că durerea cea mai cumplită dintre durerile lui a fost aceea că dânsa a trebuit să fie singură în acele ultime clipe, fără consolarea de a fi avut pe cineva cu care să poată vorbi". Ca şi dânsa în suprema ei singurătate, el s-a gândit la ea în aceleaşi momente. Inaccesibile unul altuia, ambele suflete aspirau în aceleaşi secunde spre aceeaşi dorinţă: în nemărginire, deasupra timpului, amintirea lui şi a ei se unesc ca buzele într-un sărut.

ULTIMUL DRUM

La ora cinci dimineaţa, pe când Maria Antoaneta mai scrie ultima ei scrisoare, tobele răsună în cele 48 secţiuni ale Parisului. La ora şapte, toate puterea armată e în picioare: tunuri încărcate păzesc podurile şi marile bulevarde, patrule străbat oraşul cu baioneta la armă, călăreţii sunt înşiraţi – o întreagă armată e în gardă contra unei singure femei care nu mai vrea decât sfârşitul.

La ora şapte, bucătăreasa intendentului închisorii se furişă în celulă. Pe masă mai ard lumânările; într-un colţ, o umbră de veghe: ofiţerul de jandarmi. La început. Rozalie n-o vede pe regină: ea zace pe pat, îmbrăcată în neagra ei rochie de văduvă. Nu doarme: e numai obosită, istovită de pierderile de sânge. Mica slujnică, tremurând de milă, se apropie de regină. „Doamnă, n-aţi luat nimic aseară şi mai nimic în timpul zilei. Ce doriţi acum dimineaţa?” – „Nu-mi mai trebuie nimic, copila mea, pentru mine totul s-a sfârşit”, răspunse regina fără să se ridice, însă fata stărui să-i aducă supa pe care a pregătit-o anume pentru dânsa. „Atunci, Rozalie, adu-mi bulionul”, spuse istovita condamnată. Luă câteva linguri, apoi începu să se schimbe, ajutată de fată. I s-a pus în vedere Mariei Antoaneta să nu meargă la eşafod în haine de doliu: aceasta ar putea întărâta poporul. Ea nu se împotrivi – ce importanţă are o haină! – şi se hotărî să-şi pună o rochie uşoară de dimineaţă.

Însă şi acum i s-a rezervat o ultimă umilinţă. Regina a pierdut neîncetat sânge în ultimele zile; toate cămăşile ei erau pătate. În pretenţia ei firească de a porni curată pe ultimul ei drum, ea rugă pe ofiţerul de jandarmi să se retragă puţin. Acesta avea însă ordinul strict să n-o piardă o

clipă din ochi: nu putea părăsi postul. Regina se ghemui atunci în spaţiul strâmt dintre pat şi perete şi, în timp ce-şi schimba cămaşa, slujnica se puse înaintea ei, ca să-i ascundă goliciunea. Fiindu-i ruşine să lase rufele pătate în faţa bărbatului străin şi a privirilor curioase ale acelora care vor veni peste câteva ore, regina le mototoli pe toate într-un mic pachet pe care îl băgă într-o adâncitură din dosul sobei.

Apoi, se îmbrăcă cu grijă deosebită. E mai mult de un an de când n-a mai străbătut străzile sub cerul liber: tocmai în acest ultim drum trebuie să fie îmbrăcată curat şi cuviincios – nu din vanitate feminină, ci din sentimentul de demnitate în ora istorică. Îşi aranjă cu grijă cutele rochiei de dimineaţă, îşi învălui umerii într-o basma de muselină. Îşi alese ghetele cele mai bune – şi îşi ascunse părul albit sub o bonetă cu două aripi.

La ora opt, o bătaie în uşă. Încă nu e călăul, ci numai vestitorul său, unul din preoţii care au depus jurământul republican. Regina refuză, cu politeţe, să se spovedească: numai pe un preot care n-a jurat Republicii îl poate recunoaşte ca slujitor al Domnului. La întrebarea lui dacă o poate însoţi pe ultimul drum, ea răspunde indiferentă: „cum voiţi”. Indiferentă aparenţă, în dosul căreia Maria Antoaneta îşi pregăteşte fermitatea sufletească... La ora zece, când călăul Samson, un tânăr bărbat de statură uriaşă, intră să-i taie părul, ea nu se împotrivi deloc: liniştită lăsă să i se lege mâinile la spate. Ştia că nu mai avea de salvat viaţa, ci numai onoarea. Să nu trădeze vreo slăbiciune. Să rămână fermă şi să arate tuturora cum moare o fiică a Mariei Tereza.

La ora unsprezece, porţile Conciergeriei sunt deschise. Afară aştepta lada hingherului, un fel de car cu loitre, la care e înhămat un cal mare, puternic. Ludovic XVI a fost dus la moarte sărbătoreşte, respectuos, într-o trăsură închisă de la curte, ferit de curiozitatea vulgară, de ura dureroasă. De atunci, Republica a progresat enorm: ea cere egalitate şi, în drumul spre ghilotină, o regină n-are nevoie să stea mai comod decât orice alt cetăţean condamnat la

moarte. E de ajuns lada hingherului pentru văduva lui Capet. O simplă scândura fixată între loitre, fără pernă, fără pătură, serveşte drept scaun: aşa au plecat pe ultimul lor drum şi doamna Roland, Danton, Robespierre, Fouquier, Hébert – toţi acei care au trimis-o la moarte pe Maria Antoaneta.

Din întunecatul coridor al Conciergeriei ieşiră întâi ofiţerii, urmaţi de o companie de gardă cu arma în mână, apoi – cu pasul liniştit şi sigur – Maria Antoaneta. Călăul Samson ţine o frânghie lungă, cu care a legat mâinile ei la spate, ca şi cum ar mai exista primejdia ca victima lui să fugă! Privitorii sunt, fără voie, uimiţi de această neaşteptată şi inutilă umilire. Nu se aude niciun strigăt de batjocură. Ajunsă la car, Samson o ajută să urce. Lângă dânsa stă preotul Girard în costum civil, iar călăul rămâne drept, nemişcat, cu frânghia în mână; ca şi Caron care ducea sufletele morţilor spre celălalt ţărm al vieţii, aşa îşi duce şi el, necruţător, prada zilnică. De astă dată, el şi ajutoarele lui îşi ţin sub braţ pălăria, ca şi cum ar vrea să se scuze, faţă de femeia dezarmată, de trista lor meserie.

Jalnicul car înaintează încet pe caldarâm. E timp destul, pentru ca fiecare să poată contempla priveliştea unică. Pe scândura tare, regina simte fiecare zdruncinătură a carului pe caldarâmul inegal – însă ea nu dă curioşilor îngrămădiţi niciun semn de frică sau durere: rămâne nemişcată, cu figura palidă, privind cu ochii înroşiţi drept înainte. Îşi adună toate puterile sufletului, ca să se ţină dreaptă până la sfârşit – şi zadarnic încearcă înverşunaţii ei duşmani să surprindă o clipă de descurajare, de ezitare. La biserica Saint-Roch, femeile adunate o primesc cu obişnuitele strigăte de batjocură; pentru a însufleţi mohorâtul cortegiu, actorul Grammont înaintă călare până la carul morţii, în uniformă de soldat de gardă, agitând sabia: „Aceasta e infama Antoaneta! Acum se cară, prietenilor!” Însă chipul ei e mereu închis: pare că nu vede şi nu aude nimic. Cu umerii drepţi, traşi înapoi din cauza mâinilor legate la spate, ea priveşte înainte, deasupra împestriţatelor şi sălbaticelor

scene din stradă; ochii ei erau întorşi înăuntru, spre moarte. Niciun tremur al buzelor, niciun fior de groază în trupul ei; stăpână pe puterea ei, ea şade mândră, dispreţuitoare – şi chiar Hébert a scris în foaia lui că „târfa a rămas de altfel îndrăzneaţă şi neruşinată până la sfârşit”.

Pictorul Louis David, unul din cei mai mari artişti din vremea aceea (dar şi unul din cele mai slugarnice şi mai laşe suflete, care a servit pe stăpânii momentului, părăsindu-i însă când apunea norocul lor) a schiţat-o pe Maria Antoaneta în drumul ei spre eşafod. Omul acesta avea ochiul ager şi mâna sigură. În câteva trăsături, el a fixat pe hârtie chipul reginei, când ea trecu aproape de dânsul prin strada Saint-Honoré, unde se află azi Café de la Régence. O schiţă de mare artă, plină de o înspăimântătoare putere, caldă de viaţă: o femeie îmbătrânită, care nu mai e frumoasă, ci numai mândră. Gura strânsă cu trufie, ca într-un strigăt lăuntric: ochii indiferenţi şi străini; pe scândura tare a carului, ea stă atât de dreaptă, cu mâinile legate la spate, încât pare că e pe un tron. Un dispreţ de nespus răzbate din fiecare linie a feţei împietrite, o nezdruncinată hotărâre se vădeşte prin pieptul curbat, înălţat. Îndurarea ei e schimbată în îndârjire, suferinţa a devenit putere nouă: chipul ei chinuit a căpătat o înfricoşătoare maiestate. Chiar din această foaie a artistului, se vădeşte măreaţa atitudine a Mariei Antoaneta, care a dominat ura mulţimii şi ruşinea de a fi dusă în lada hingherului.

Uriaşa piaţă a Revoluţiei, astăzi Place de la Concorde, e neagră de oameni. Zeci de mii aşteaptă de dis-de-dimineaţă, pentru a nu pierde unicul spectacol: de a vedea cum o regină „e rasă cu briciul naţional”, precum spunea Hébert. Ca să-şi înşele nerăbdarea, mulţimea trăncăneşte, râde, citeşte ziarele ori răsfoieşte caricaturile şi cele mai noi broşuri: *Les Adieux de la Reine à ses mignons et mignonnes. Grandes fureurs de la ci-devant Reine...* Unii se întreabă al cui cap va cădea în coş mâine şi poimâine. Vânzătorii de limonadă, de cornuri şi nuci fac vânzare bună.

Deasupra învălmăşitei şi frământatei mulţimi se înalţă două siluete neînsufleţite. Linia zveltă a ghilotinei, această punte de lemn spre lumea de dincolo: în vârful ei luceşte sub soarele palid de octombrie, cuţitul proaspăt ascuţit. El se distinge, uşor şi liber pe cerul cenuşiu, jucărie a unui zeu înfricoşător – şi păsările se rotesc în zbor neştiutor deasupra lui.

Alături, depăşind mândră şi gravă poarta morţii, se înalţă statuia Libertăţii, pe soclul care a susţinut înainte monumentul lui Ludovic XV. Ea stă acolo, tăcută, inaccesibila zeiţă cu fruntea încununată de bereta frigiană, cu spada în mână, privind visătoare – deasupra mulţimii care freamătă nepotolit la picioarele ei, deasupra maşinii ucigătoare – departe, într-o lume nevăzută. Ea nu vede ceea ce-i omenesc, nici viaţa nici moartea – zeiţa cu ochi de piatră, mereu iubită, mereu neatinsă. Nu aude strigătele acelora care o aclamă, nu simte coroanele depuse la genunchi şi nici sângele care îngraşă pământul pe care stă. Ca un gând etern, străină printre oameni, ea e mută şi priveşte departe spre ţinta ei invizibilă. Ea nu întreabă, ea nu ştie ce se întâmplă în numele ei.

Deodată, mulţimea încremeneşte. În tăcerea ei, se aud strigăte sălbatice dinspre strada Saint-Honoré; se vede cum înaintează cavaleria şi cum apare după colţ carul tragic cu femeia care a fost odată stăpâna Franţei, legată cu frânghia pe care călăul Samson o ţine mândru într-o mână. În uriaşa piaţă e atâta linişte, încât se aude tropotul greu al calului şi huruitul roţilor. Mulţimea care râdea şi trăncănea atât de voios, priveşte acum cu un simţământ de groază la palida femeie care nu priveşte pe nimeni. Ea ştie că e ultima încercare. Încă cinci minute – şi apoi nemurirea.

Carul se opreşte lângă eşafod. Liniştită, refuzând orice ajutor, „cu o figură şi mai împietrită decât la părăsirea închisorii”, regina urcă treptele de lemn, tot aşa de uşor şi de avântat, în ghetele ei de atlas negru cu tocuri înalte, precum urca altădată treptele de marmură de la Versailles. Încă o privire, deasupra gloatei ostile, departe, spre cer! Recunoaşte ea, în negura de toamnă, Tuileriile unde a locuit

şi a pătimit atâta? Îşi aminteşte ea, în acest ultim minut, ziua când aceeaşi masă de oameni a salutat-o cu entuziasm, ca moştenitoare a tronului, în aceleaşi grădini? Nu se ştie. Nimeni nu cunoaşte gândurile din urmă ale unui muribund... Călăii au apucat-o, pe la spate. O bruscă aruncare pe scândură, capul sub tăiş, o smulgere de funie, fulgerarea cuţitului ce cade, o lovitură înăbuşită – şi Samson apucă de păr un cap însângerat, pe care-l ridică deasupra pieţii, să fie văzut de toţi. Şi groaza miilor de oameni care şi-au ţinut răsuflarea, se eliberează într-un strigăt sălbatic, ce răsună furtunos: „Trăiască Republica!” Apoi mulţimea se risipeşte repede. E doar un sfert de oră peste douăsprezece: e vremea prânzului. Acasă! la ce să mai zăbovească! Mâine şi în toate săptămânile şi lunile următoare, va putea privi zilnic, în aceeaşi piaţă, acelaşi spectacol.

Într-o căruţă mică, porneşte călăul cu cadavrul. Capul însângerat este între picioarele sale. Câţiva jandarmi mai păzesc eşafodul. Dar nimeni nu se mai sinchiseşte de sângele care se scurge încet în pământ. Piaţa e iarăşi goală. Numai zeiţa Libertăţii a rămas pe locul ei, împietrită, şi priveşte mereu spre ţelul ei invizibil. Ea n-a văzut nimic, n-a auzit nimic. Priveşte gravă, deasupra sălbaticei şi nebuneştii fapte a oamenilor, dincolo, în veşnica depărtare. Şi nu ştie, nu vrea să ştie ce se săvârşeşte în numele ei.

JELUIRE

Prea multe s-au întâmplat în acele luni la Paris, pentru ca oamenii să se poată gândi la un singur mort. Cu cât aleargă timpul mai repede, cu atât se scurtează amintirea lor. După câteva săptămâni, s-a uitat cu totul la Paris că o regină, Maria Antoaneta, a fost decapitată şi îngropată. A doua zi după execuţie, Hébert urla în foaia lui: „Am văzut cum a căzut într-un sac capul doamnei Veto şi aş vrea să pot descrie mulţumirea sanculoţilor când au văzut-o pe tigroaică străbătând Parisul în căruţa cu treizeci şi şase de stinghii... Blestematul ei cap a fost despărţit în cele din urmă de grumajii ei de târfă, şi aerul bubuie de strigăte: Trăiască Republica!” Însă strigătul abia se mai aude, în anul teroarei, fiecare se teme de propriul său cap…

Sicriul aştepta la cimitir, neîngropat. Era prea costisitor să se sape o groapă pentru un singur om. Abia când harnica ghilotină a furnizat vreo şaizeci de leşuri, sicriul Mariei Antoaneta a fost stropit cu var nestins şi aruncat în groapa comună odată cu celelalte. Cu aceasta, totul s-a terminat. În închisoare, căţeluşul reginei alergă câteva zile; lătra şi mirosea prin toate odăile, sărind pe saltele, căutându-şi stăpâna; se potoli şi el în cele din urmă: intendentul închisorii îl luă la dânsul, din milă! La administraţia comunală veni un cioclu şi prezentă socoteala: „Şase livre pentru sicriul văduvei Capet, cincisprezece livre şi treizeci cinci sous pentru groapă şi gropari”. Apoi, un slujbaş al tribunalului împachetă cele câteva rochii ale reginei, depuse un act şi trimise pachetul la un spital; sărmane femei bătrâne au purtat aceste rochii fără să ştie cui au aparţinut... Şi când, după câţiva ani, un german veni la Paris şi întrebă de mormântul Mariei Antoaneta, nu s-a găsit

în tot oraşul un om care să-i poată arăta unde e îngropată fosta regină a Franţei.

Însă nici dincolo de graniţe, execuţia reginei n-a stârnit prea mare emoţie. Ducele de Cobourg, prea laş ca s-o salveze la timp, anunţă într-un patetic ordin de zi că o va răzbuna pe regină. Contele de Provence, care a făcut un mare pas spre tron prin această execuţie, puse să se facă parastase pentru dânsa; numai micul Dauphin îi mai stătea în cale: va şti să-l înlăture. La curtea vieneză, împăratul Franz, care a fost prea neglijent ca să scrie o singură scrisoare în favoarea Mariei Antoaneta, ordonă curţii un doliu sever. Doamnele se îmbrăcară în negru. Maiestatea sa nu se duse la teatru timp de câteva săptămâni, iar ziarele, ca la poruncă, au scris cu mare indignare despre cruzii iacobini din Paris. Curtea a fost destul de binevoitoare: a preluat diamantele pe care Maria Antoaneta le-a încredinţat ambasadorului Mercy! Mai târziu a predat pe comisarii prizonieri în schimbul fiicei reginei. Dar când a fost vorba să restituie sumele cheltuite cu încercările de salvare şi să stingă creanţele reginei, curtea vieneză s-a făcut că nu aude! Nu-i plăcea deloc să-şi amintească de execuţia Mariei Antoaneta: ceva apăsa chiar conştiinţa împărătească, care a lăsat în voia soartei pe o rudă de sânge. După câţiva ani, Napoleon observă că la Casa de Austria era un consemn strict: de a păstra o tăcere absolută faţă de regina Franţei. „La numele Mariei Antoaneta, privirile se lăsau în jos; convorbirea căpăta o altă direcţie, ca şi cum toţi vroiau să scape de o chestiune nepotrivită, penibilă. Aceasta e o regulă urmată de întreaga familie şi care a fost pusă în vedere şi reprezentanţilor ei din străinătate."

Pe un singur om, vestea l-a izbit în plină inimă: pe Fersen, cel mai credincios dintre credincioşi. „Demult încerc să fiu pregătit – şi cred că voi primi vestea fără mare zguduire". Însă când au sosit ziarele la Bruxelles, el se simţi zdrobit. „Acea care însemna toată viaţa mea – scrise el surorii sale – şi pe care n-am încetat vreodată s-o iubesc, nicio singură clipă, acea căreia i-aş fi jertfit totul, cea pe care o simt abia

acum cu adevărat ce era pentru mine şi pentru care aş fi dat mii de vieţi, nu mai este. O, Doamne, de ce mă pedepseşti aşa, prin ce am meritat mânia ta? Ea nu mai trăieşte, suferinţa mea a ajuns la culmea ei şi nu mai pricep de ce mai trăiesc şi eu. Nu ştiu cum îmi mai pot îndura suferinţa, căci ea e nemăsurată şi nu se va putea stinge vreodată. O voi avea pe dânsa mereu prezentă în amintirea mea, pentru ca s-o plâng. De ce, scumpa mea prietenă, n-am murit în locul ei, pentru dânsa, în acel 20 iunie: aş fi fost mai fericit, decât să-mi urăsc acum viaţa în veşnică durere, cu mustrări ce se vor sfârşi abia cu viaţa mea. căci niciodată nu va dispare din amintirea mea chipul ei adorat”... „Chipul ei nu încetează să mă preocupe, mă urmăreşte şi mă va urmări fără încetare pretutindeni, nu pot vorbi decât despre dânsa şi să evoc cele mai frumoase momente ale vieţii mele. Am dat dispoziţii la Paris să se cumpere orice semn de amintire ce se mai poate găsi: tot ce e de la dânsa îmi este sfânt, toate sunt relicve care vor fi veşnic obiectele credincioasei mele adorări.” Nimic nu-i poate înlocui pierderea ei. Câteva luni mai târziu, el scrie în carnetul său: „Ah, simt în fiecare zi cât de mult am pierdut şi cât de desăvârşită era dânsa în toate privinţele. Niciodată n-a existat sau nu va mai exista o femeie ca dânsa!” Anii n-au micşorat suferinţa sa şi toate îi sunt prilej nou de a se gândi la dispărută. La 1796, când a plecat la Viena şi a văzut pentru întâia oară la curtea imperială pe fiica Mariei Antoaneta, impresia a fost atât de puternică, încât i-au venit lacrimi în ochi. „Genunchii îmi tremurau în timp ce coboram scările. Am simţit foarte multă suferinţă şi foarte multă bucurie şi eram adânc mişcat.”

De câte ori o vedea pe fiică, ochii i se umezeau, căci se gândea la mama ei şi era atras de acest sânge din sângele ei. Fetei nu i s-a îngăduit însă să adreseze un cuvânt lui Fersen. Era la mijloc acel ordin secret ca sacrificata să fie uitată, sau severitatea duhovnicului care ştia probabil de relaţiile lui „condamnabile” cu mama fetei? Curtea austriacă vedea cu neplăcere prezenţa lui Fersen şi fu bucuroasă când plecă: niciodată, cel mai credincios amic al

Mariei Antoaneta n-a auzit un cuvânt de mulţumire din partea Casei de Austria.

După moartea reginei, Fersen deveni un bărbat aspru, posac... Lumea îi pare nedreaptă şi rece, viaţa fără rost; ambiţiile lui politice, diplomatice sunt pe sfârşite. În anii de război el străbate Europa, ca ambasador la Viena, la Karlsruhe, la Rastatt, în Italia, în Suedia; înnoadă relaţii cu alte femei – însă toate acestea nu-l preocupă şi nu-l potolesc adânc, sufleteşte. În carnetul său apare mereu câte o dovadă că iubitul trăieşte numai pentru umbra iubită. La 16 octombrie, ziua morţii, el scrie după ani de zile: „Ziua aceasta e pentru mine o zi de veneraţie. N-am putut uita niciodată ce-am pierdut; regretul meu va stărui cât voi trăi!” Însă Fersen a însemnat şi o a doua dată, ca zi fatală a vieţii sale: 20 iunie. Nu-şi putea ierta deloc că în acea zi a fugit la Varennes, a ascultat ordinul lui Ludovic XVI şi a lăsat-o pe Maria Antoaneta singură în primejdie: simţea mereu că ziua aceea e o vină personală, neizbăvită. Ar fi fost mai bine, mai eroic (se plângea dânsul neîncetat) să se fi lăsat atunci sfâşiat în bucăţi de popor, decât să-i supravieţuiască ei, cu inima fără bucurie, cu sufletul îngreunat de mustrări: „De ce n-am murit atunci pentru dânsa, la 20 iunie?”

Destinului îi plac însă analogiile hazardului şi jocul tainic al cifrelor. După ani de zile, i s-a împlinit lui Fersen mistica, romantica lui dorinţa; în aceeaşi zi, la 20 iunie, el îşi găsi moartea, întocmai precum a visat-o şi precum a vrut-o. Fără să râvnească la demnităţi, Fersen a ajuns graţie numelui său un puternic demnitar în patria lui: mareşal al nobilimii, consilier influent al regelui. Era însă un bărbat sever, aspru, un stăpânitor în sensul feudal al secolului trecut. Din ziua fugii la Varennes, el ura poporul, pentru că i-a răpit regina; ura plebea cea rea, canalia josnică – şi poporul îi înapoia ura din toată inima. Duşmanii săi au răspândit în taină zvonul că acest îndrăzneţ feudal vrea să devină el însuşi

rege al Suediei, pentru a târî naţiunea într-un război de răzbunare împotriva Franţei. Când moştenitorul tronului Suediei muri subit în iunie 1810, se răspândi zvonul primejdios că însuşi mareşalul nobilimii, Fersen, l-a înlăturat prin otrăvire, pentru a-i lua locul. Din acest moment, viaţa lui Fersen era tot aşa de ameninţată de mânia populară, ca şi acea a Mariei Antoaneta în timpul Revoluţiei. În ziua înmormântării, prieteni binevoitori, care au auzit de anumite uneltiri, sfătuiră pe încăpăţânatul bărbat să nu ia parte la solemnitatea funebră, ci să rămână prevăzător acasă. Era însă 20 iunie, ziua mistică a destinului lui Fersen: o voinţă obscură îl împinse spre împlinirea fatalităţii visate de dânsul. Şi, în ziua aceea se întâmplă la Stockholm, exact ceea ce s-ar fi întâmplat la Paris dacă mulţimea l-ar fi recunoscut pe Fersen când o conducea în trăsură pe Maria Antoaneta. Abia a ieşit trăsura din castel, că plebea înfuriată rupe cordonul trupelor, îl smulse afară pe încărunţitul bărbat şi îl doborî cu bastoane şi pietre. Imaginea visată în 20 iunie, s-a împlinit. Strivit de acelaşi sălbatic, neînfrânat element care a purtat-o pe Maria Antoaneta la eşafod, cadavrul „frumosului Fersen” – ultimul paladin al ultimei regine – zăcea însângerat în faţa primăriei din Stockholm. Viaţa nu-l mai putea reuni cu dânsa: cel puţin, el pieri pentru dânsa, în comuna lor zi fatală, într-o moarte simbolică.

Cu Fersen a dispărut ultimul om care mai era legat prin iubire de amintirea Mariei Antoaneta. Niciun om, nicio umbră nu e cu adevărat vie, decât atâta timp cât mai e cu adevărat iubită de o fiinţă oarecare pe pământ. Jalea lui Fersen a fost ultimul cuvânt al credinţei. Apoi, totul amuţi. Curând au murit şi ceilalţi credincioşi. Trianon decăzu, grădinile lui fură lăsate în părăginire; tablourile, mobilele în a căror armonioasă orânduire se oglindea graţia reginei, au fost risipite, vândute la licitaţie. Ultimele semne vizibile ale existenţei sale au dispărut de-a binelea. Şi timpul alerga mereu, sânge cădea peste sânge. Revoluţia se stinse în Consulat; sosi Bonaparte, care deveni curând Napoleon.

Împăratul Napoleon: acesta îşi luă, pentru o nouă nuntă fatală, o altă arhiducesă din casa de Habsburg. Însă şi această Maria Luiza, deşi legată prin acelaşi sânge, n-a întrebat niciodată, în înăbuşită inerţie a inimii sale, unde îşi doarme somnul de veci femeia care a locuit şi a pătimit în aceleaşi încăperi ale aceloraşi Tuileries. Niciodată n-a fost mai cumplit uitată o regină de urmaşii şi rudele ei cele mai apropiate.

În cele din urmă veni şi schimbarea: ea fu determinată de o conştiinţă rea. Contele de Provence, acel care urzise în umbră, şi-a ajuns scopul: s-a urcat pe tronul francez, cu numele de Ludovic XVIII, peste cadavrele a trei milioane de sacrificaţi. De vreme ce acei care au stat atât de îndelungat în calea ambiţiei sale: Ludovic XVI, Maria Antoaneta şi nenorocitul copil Ludovic XVII au fost definitiv înlăturaţi şi nu vor mai putea ridica vreodată o plângere contra lui – de ce să nu le înalţe un tardiv dar somptuos mausoleu? S-a dat în cele din urmă ordine pentru descoperirea mormintelor (Ludovic XVIII n-a întrebat vreodată de mormântul fratelui său). Însă, după 22 de ani de cumplită indiferenţă, nu mai era aşa de uşor – căci în faimoasa grădină a mănăstirii Madeleine, pe care Teroarea a îngrăşat-o cu mii de cadavre, groparii n-au mai avut timp în zorul muncii lor să însemneze fiecare groapă: au cărat şi au zvârlit repede unul peste altul leşurile pe care i le furniza zilnic securea nesătulă. *Nulla crux, nulla coroana – nicio cruce, nicio coroană* nu indica locul celor dispăruţi pe veci. Se ştia însă că, din ordinul Convenţiei, cadavrele regale au fost acoperite cu var nestins. Şi groparii săpau mereu... În cele din urmă sapa răsună, dând de un strat tare. Şi, după o jaretieră pe jumătate putrezită, s-a recunoscut că pumnul de pulbere gălbuie ridicată cu înfiorare din pământul jilav, e ultima urmă a acelei figuri dispărute – care a fost în vremea ei zeiţa graţiei şi eleganţei, apoi aleasa şi mult încercata regină a tuturor suferinţelor.

(Traducere revizuită ortografic în redacţie)

SFÂRŞIT